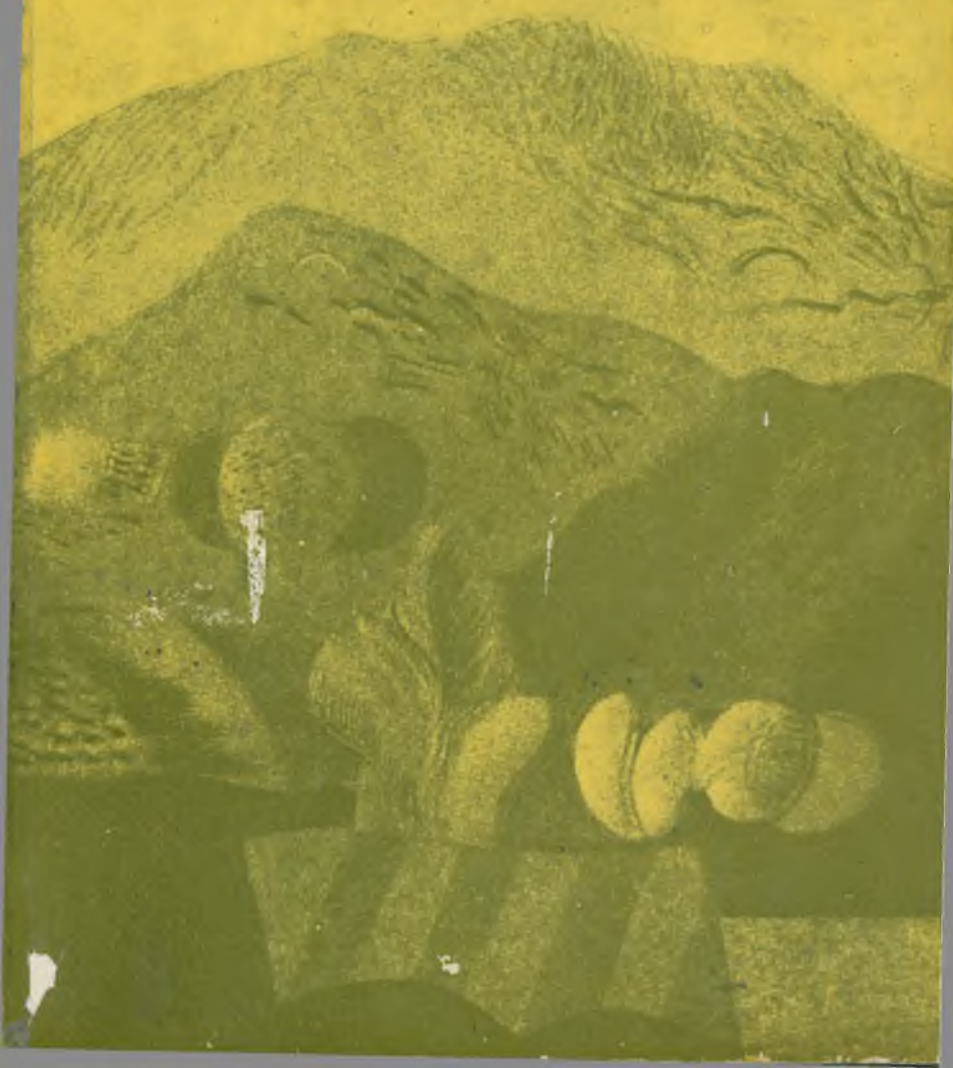

КА ВИСИНАМА И ЋУТАЊУ

Рашко Димитријевић

Уредник
РАНКО МИТРОВИЋ

Предговор
СЛОБОДАН СВ. МИЛЕТИЋ

Илустрације
ДОБРИ СТОЈАНОВИЋ

Рашко Димитријевић

**КА ВИСИНАМА
И ЋУТАЊУ**

ПРИПОВЕСТ

delta press

Београд, 1982.

1.1

1.2

1.3

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

ПРЕДГОВОР

У почетку ове књиге беше сновиђење. „Краљевски пут да се стигне до познавања душе“. Давно пре но што је била доживљена зрачна стварност „Ка висинама и ћутању“ и пре но што је о њој писац Рашко Димитријевић морао да положи себи рачун у лирском рукопису прозе (под првобитним насловом „Тројица на Јаловцу“), деветнаестогодишњаку се чудном ноћном драматургијом несвесног предсказао један од пресудних тренутака његовог будућег живота. Записала га је млада свест о загонетној слутњи:

17. новембар 1917.

Ноћас сам сањао врло необичан сан. Забележићу га одмах, иако сам свестан да ми је немогућно да га икад више заборавим. Ево где по десети пут оживљавам све појединости из њега, и то увек истим редом, са тачношћу која ме збуњује, не пропуштајући ниједном никакву ситницу, ако су то уопште ситнице, а све се то догађа некако мимо моје воље. Чини ми се да ме највише збуњује, можда и плаши, не оно што је Љубиша (брат) изговорио у моме сну, него нешто друго. Али да пођем редом, нека буде као у сну.

Љубиша и ја идемо неком пошумљеном долином. Ту нисмо у стварности били никад. То није Јастребац, није ни Букуља, ни Рудник — а то су, сем брда по Далмацији, питомих пла-

нина око Ниша и Авале, једини брдски крајеви које познајем. Ми смо, дакле, у тој непознатој долини, а познајемо је одлично. Јер знам да ће се појавити на њеном крају нешто лепо. И ево где се, под облачним а светлим небом, уздиже огромни стеновити врх, једна неправилна пирамида, и затвара долину, упијајући је у себе. Није то у ствари један врх, то су два врха, један десно, нижи, и други знатно виши, главни. Сав сам удубљен у посматрање тог врха, али нешто наједном скреће мој поглед на моју леву страну, и ја видим малу капелу сличну цркви у Рибарима, али знатно мању, са једва уздигнутим кровом и крстом на њему. Са још већом пажњом него малопре стеновити врх посматрам капелу. Она светли, једина обасјана тачка у великом планинском пределу. Тада Љубиша каже, тихо али некако ведро: „Овде ћемо те сахранити.“ Ја се не чудим тој реченици, не питам ништа, и даље гледам у истом правцу, само ми је необично што ту не видим никакво гробље. И знам да то није место за сахрањивање. Љубиша полази, мало даље застаје и њега наједном нестаје. Сад сам потпуно сам, чему се не чудим, што ме не изненађује, као да је тако морало бити. Опет гледам у пирамиду од камена, а она је иста као и раније, није се на њој догодила она промена, честа у сновима, да се измени предмет који смо гледали, ако га макар и за кратко време изгубимо из вида. И тада говорим себи, ако се добро сећам, гласно: „Ово је мој прави час“, али не знам шта то има да значи. Речи остају изговорене, запамћене, ево где сам их сада и забележио, али ми њихов смисао није нимало јасан. Да ли сам се тада пробудио? Да ли сам нешто од сна заборавио са буђењем? То не знам. Али се свега овог сећам врло јасно, све то опет видим као и у сну, а на махове ми се чини да је сад ово опет сан. Кроз неколико дана ће ми можда све бити јасније, видећу ко-

лико ће и шта остати од овог необичног сна, који ме је толико узбудио.

Три су давне и дубоке унутарње привржености Рашка Димитријевића: музици, уметности речи, души планине. На ову последњу, давне 1917, једва да је помишљао. Па ипак сан му је приближио њену дубину, подастро слутње и предвиђања.

Тринаест година доцније, на јави, тачније 21. јула 1930. сада већ искусни планинар Рашко Димитријевић налази се опет у Словенији, негде на излету под непознатим Јаловцем. Одваја се од групе коју киша тера под кров планинског дома. Као да га нешто вуче у супротном смеру, полази у шетњу да се убрзо обрете на улазу у пошумљену долину. С леве стране искрсава капела, а испред њега двоглави врх у облику неправилне пирамиде. Јаловец у подне. Препознаје га иако је сигуран да никада у свом животу није крочио у ову долину, пред овај врх. Видео га је, истоветног, први пут, сада зна, у оном далеком сну.

Нејасна порука сновиђења као да га је пуних осам година одвраћала да пође у „освајање“ Јаловца. Пресудни час је ипак куцнуо 4. августа 1938. Изазов планине после толиких побеђених врхова победио је и зебњу. Тог августовског дана, с њим прекаљеним „скалашем“ Чопом, пошао је и неискусни пријатељ Аркаша Столипин, „обезбеђени“ средњи на конопцу. Његовом несмотреношћу оборен камен замало није коштао главе писца ове књиге. Било је подне када се тројка упркос мучном удесу испела на врх. Ова околност подсетила је Рашка Димитријевића на неоспорну подударност: у исти подневни час 4. августа 1931. умро му је отац. А он је за длаку измакао кобу.

Потражимо ли аналогију у древног Артемидора, једног од најстаријих тумача снова, наћи ћемо да смрт оца указује на консупстанцијалну везу са сином, где је отац друго Ја сневача (сина) „по заједништву тела и духа“. Следбеници Фројда би из његовог сна свакако „прочитали“ и „превели“ субјек-

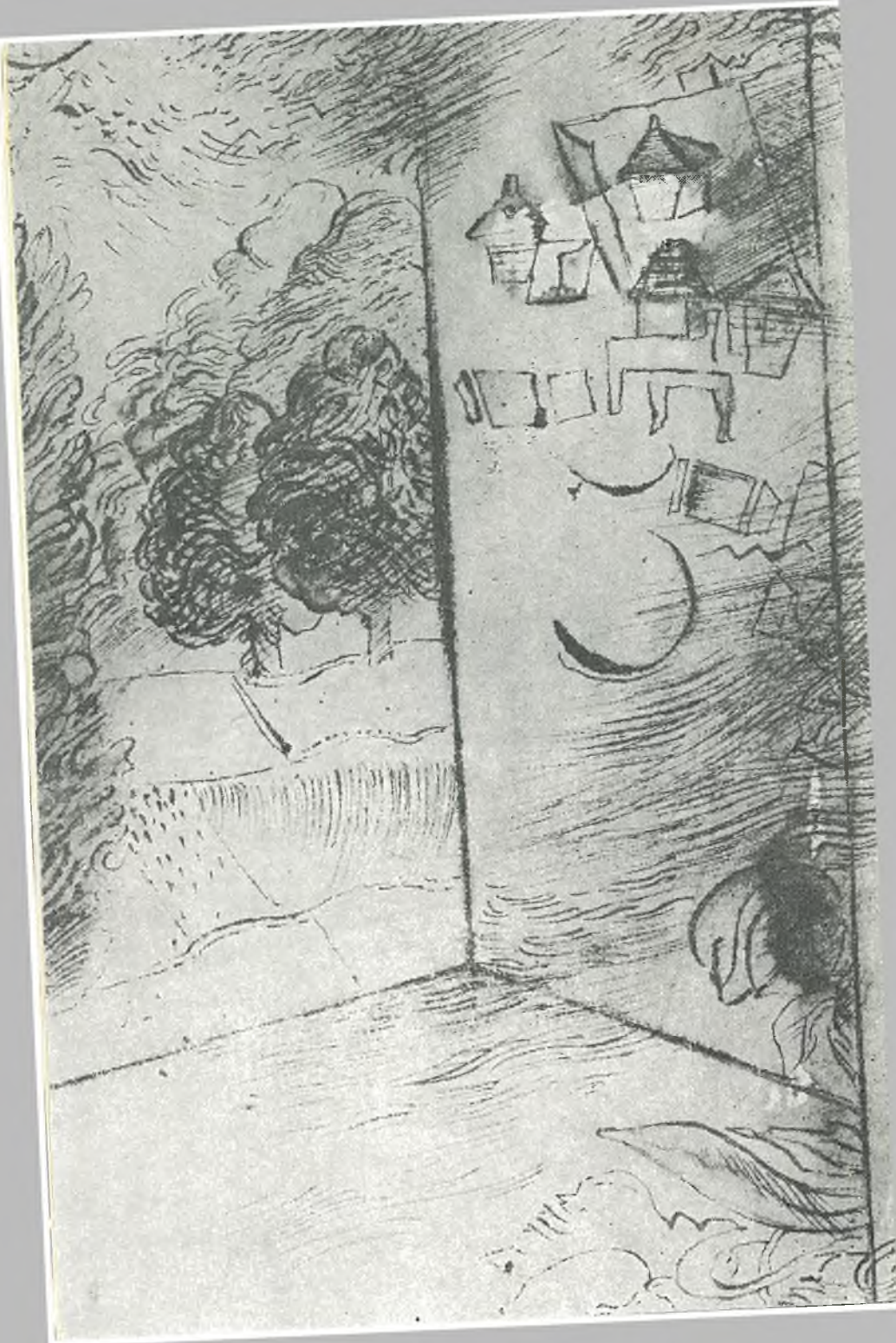
тивни однос сневача према родитељима, браћи, према вредности сопствене личности, нешто од „цензурисаних“ жеља, потиснуте сексуалности, осујећеног потерђивања. Јунговци би проширили значења појединих слика, архетипско крста, претсказивање смртних опасности, јаство у потрази за равнотежом. Оно што читаоца ове књиге свакако више интересује, нису спекулације о несвесном, већ стваралачки импулс дела „Ка висинама и ћутању“, произашао из дуге експозиције цитираног сновиђења: мрежа сна распростраљена се читаву 21 годину (3 x 7). Његов крајњи циљ није достигнут критичног часа под Јаловцем, већ у делу, контемплативном рукопису о успону на планински врх, девет година касније, у веродостојној уметничкој евокацији и ревокацији личног доживљаја.

Рашко Димитријевић, који је као академски професор Светске књижевности у својим беседама већ освајао планинске ланце Достојевског, Балзака и Шекспира, и силазио специјалним батискафом у понорнице Рембоа, Хелдерлина и Поа, расклапао пешчанике Гетеа, Рилкеа и Пруста, образовао и однеговао читаве нараштаје писаца, поклоника литературе и њених тумача, објављује сада, тридесет и пет година после њеног настанка, поетску књигу прозе „Ка висинама и ћутању“. Компонована као роман, она је закључала у себи обећаног писца фикције и тананог плереристу, чији лавирани цртеж дочарава виђење и доживљене пределе горског краја с прозраностију азура и отиском сопствене душе. Приповедач Рашко Димитријевић замењује улогу с беседником запитаним пред подигнутим погледом читаоца-слушаоца. Оптика нарације би да заузме више гледишта, као што камерни трио развија више тема музичког предмета у зависности од распона инструмента. Мета освајања није само солидарни подухват тројице протагониста, који се описује у дијалогу с природом, већ и позиција, гребен читаоца који све види и сапутнички доживљује. Рашко Димитријевић је импресиониста по осећању чулне стварности, унаимиста по хуманистичком уверењу, самоник у оп-

штењу са лепотом. Напајан на сеновитој прози Рилкеа, Фурнијеа и Хесеа, нагнут над пукотинама личности Достојевског, Мана, Кафке и Камија, писац „Ка висинама и ћутању“ негује разубену синтаксу сложенијих нервних покрета, контрастног устројства духа и израза. Песнички импетус често даје његовом опису лакоћу елемента у којем се креће и множину агрегатних стања, супстанцу и израз пантеистичке ширине и идентификације. Планинарство се овде узноси до човека и мере најнепосредније људскости. Страх и жеља, тама и светло, хумор и сета, пружена рука и срце на длану, инат и превазилажење, све то уз дах природе, људски лик и ритам свемира чини тај сусрет неба и земље који је планина, „зачаран брег у сутону“, древна песничка симболика и чинилац у знамењима трансценденције. Спиритуалистичке традиције сматрају планину средиштем и осом света. Будући седиште богова, њеним посредством се ступа у везу са божанством. Кинески цареви су приносили жртве на врховима планина, Мојсије је примио законе на врху Синаја. „Успињање уз ову гору“, узвикује патетично Ришар де Сен-Виктор, „приличи познавању себе“. „Ка висинама и ћутању“ такође је један од књижевних домаћаја који путем природе, пре него изван људског искуства, служи упознавању нутрине човекове, открићу себе.

На питање: зашто креће на неосвојени врхунац, Рашко Димитријевић би могао да одговори просто као и његов друг, алпиниста Малори: „Зато што је пред мнош“. Али прави одговор писца Рашка Димитријевића налази се тек у овој књизи.

Слободан Св. Милетић

Ружици

ЧИТАОЧЕ, друже мој, сапутниче — иако се можда још нигде нисмо срели, па ни на овим местима која су наш заједнички, прави и ничим заменљиви завичај: обраћам ти се први и последњи пут, на почетку ове приповести. Друкчије не бих ни могао да чиним. Зар да проверавам твоју присутност кад је пред тобом књига у којој су многи доживљаји, нешто измењени, и твоји; кроз коју, зачаравајући, одјекују имена теби ближа и дража од многих која свакодневно изговараш; у којој има тебе, јер има мене, јер обојица, по осећајима и осећањима, припадамо оној заједници којој, на нама својствен и ненаметљив начин, доносимо свег себе: побуде које нас уздижу до племенитог схватања лепоте, остварења која најчешће пропрати ћутање, а само у ретким часовима и реч!

Вама, читаоче који не нађосте себе у овом лику, дугујем извињење. Вама ћу се обраћати често, и ви ћете мене ословљавати. Познајемо се исто тако добро као мој читалац-сапутник и ја, ако не и боље, јер смо и ми сапутници, али на путевима које пробијамо себи кроз свакидашњицу живота, не кроз његову изузетност, а ту су сусрети много чешћи. И са вама ме спајају заједничка осећања, чак и она која су далеко од просечних, и ми смо углавном сложни у одређивању вредности многим доживљавањима. Али — постоји код вас једно „зашто“? на које сам досад одговарао упорним ћутањем. Било ми је упућивано много пута: често са изразом искреног неразумевања, ређе са жељом да ме збуните својим и вама самом нејасним излагањима, најређе са подсмехом човека убеђеног да изван његових сазнања не постоји ни један други свет. Данас вам одговарам

на питање, и то онако како ми намеће тренутак у коме је постављено. Овим задоцнелим одговором задовољавам вашу површну радозналост, којом сте покушали да на један обичан начин уђете у један необичан живот. Али њиме задовољавам и себе. Зато ми опростите што су речи које вам упућујем сазреле у изразе чија вас непосредност не мора увек и обрадовати.

НЕЋУ ДА ПРИЧАМ све од правог почетка, јер онда бих морао да вам испричам и све оне појединости што не спадају у оквир овог догађаја, али које су га припремале дуже од године дана. Морао бих да вас натерам да, можда и против своје воље, присуствујете једном судбоносном сусрету на тераси пред Алјажевим домом, одакле се улази у величанствени алпски свет, који тог дана није постојао: огромни маглени зид, пун комешања али без и најмање пукотине, избрисао га је са мени добро познатог вида, а ускратио зачуђено-збуњеним погледима новајлија. А ових је било: сем оних што ме нису занимали, двојица од којих сам једног, док смо били у давно протеклим матурантским годинама, гледао увек са завишћу и поштовањем које сваки младић осећа према макар и најмање старијима, према онима који жмиркавим очима већ почињу да назиру такозвани живот... А данас је наш негдашњи матурант, садашњи хирург, са извесним безазленим неразумевањем постављао низ питања, која би се могла свести на ово: њему није било јасно како ће тог дана да се пење на Триглав, кад пред њим нема никаквог Триглава! Моји намерно лаконски одговори нису му помагали да разуме: кроз њих се млађи ученик светио старијем другу из школе због једине кривице, која није ни била његова — што се родио једну годину раније. Мој брат, који је тог дана пошао са мном, не надајући се да сунчано јутро може постати магловито преподне, пратио је наш разговор мумлањем којим је потврђивао несумњиву чињеницу да време у Алпима има врло непристојне навике; али

тај недовољно убедљиви доказ о његовом незадовољству није ни најмање личио на прикривену жељу да не идемо даље. Тада се појави у вратима планинског дома и други новајлија, хирургов сапутник. Рекоше његово име, које сам или рђаво чуо или одмах заборавио. Немојте ме питати какав је изгледао, јер вас то још не занима. Боље да вам одмах кажем шта је рекао, пошто му је наш заједнички друг поновио своја питања и моје одговоре, прва у скраћеном а друга у проширеном издању. Рекао је:

„Па добро, хајдемо са господином на овај Триглав који не постоји“.

Ето шта бих морао да вам испричам, са свим потребним појединостима, кад бих почео од почетка. И не само то. Морао бих да се задржим, као што смо и онда урадили, код првог незгодног прелаза на Томиншековом путу. А задржали смо се прво због тога што је мојим сапутницима било потребно да у ставу мировања дођу к себи од чуђења, јер им је било доста тешко да верују у поноре које не виде, а на које сам им ја стално обраћао пажњу, често кроз оштре опомене. Затим због тога да би један савршени фотографски објектив несавршено овековечио четири човека под магленим огртачем, од којих је сваки, на доцнијој слици, могао да буде и онај који јесте, и ма који од оних којима никаква зла судбина није одузела спољну сличност са остатком човечанства. Задржали смо се, најзад, и због једног мање важног узрока: требало је прећи преко оног врло стрмог снежишта чији се доњи крај, иако заклоњен маглом, налазио и данас над једним од оних понора о којима је већ било говора, а у које моја дружина као да је сад почињала да верује.

Морао бих, у случају да захтевате да вам опишем све те безначајне тренутке тог скоро нестварног пењања, да кажем неку реч и о оним вечерњим часовима кад Триглав показује како уме да награди стрпљење и оданост: као много пута раније, растерао је маглу са својих висина и нагомилао је по долинама што на три стране полазе од његових зидова, и тада су се, наједном и одједном, појавили

под нама они понори који јутрос као да су постојали само у мојој врло плодној машти, а сад су почињали од сваког места на коме бисмо застали, завршавали се неким невидљивим дном и голицама нам кичмени стуб хладним и празним дубинама. Што се мене тиче, није потребно да се правим важан (према вашем мишљењу) и да вам кажем како ме је њихово право лице обрадовало више него њихово повремено наличје; то ви не бисте ни разумели, сем ако нисте планинари мога кова, а таквих је мало — допустите да додам, тишим гласом. Али није сувишно, ради даљег развоја догађаја, да чујете шта је казао онај четврти, онај коме нисам добро чуо име или га заборавио. Он се вукао невешто и почетнички преко уског гребена под врхом, помажући се и оним делом тела који се означаје основом опште познате речи турист која је, наравно, кованица од једне друге основе и нема ничег заједничког са оним на чему ви, ја и остали људи седимо и на чему је, према томе, овог тренутка седео и мој безимени планински друг. Вукао се тако неко време, и онда је рекао своју прву историјску реченицу, која је прави темељ нашег доцнијег пријатељства. Јер кад је он изговорио: „Ово је тако страшно да ми се мрзне нешто у нечем“ (опростите, али он је био још сликовитији!), сетио сам се наједном како се зове, што целог дана нисам хтео да питам, како се не бих огрешио о учтивост која од човека захтева да одмах запамти нејасно изговорена имена нових познаника, а његов ранији сапутник-хирург обраћао му се стално и као мени за инат општом и недовољно обавештавајућом заменицом ви. Али тада ми ни на памет није могло пасти да ће се од моја три пратиоца једини он ишчаурити у правога планинара, у алпинисту, у мога најбољег ученика, молим лепо.

Дешавају се чуда у свету, и ништа није нетачније од оне познате изреке која то побија. Дешавају се свуда па и у тешко приступачноме свету високих планина. Али пошто ишчауривање није никакво чудо већ доста ретка и потпуно објашњена природна појава, оно, да би се остварило, има своје услове

који морају да се испуне, што значи да чудо, као и свако остварење у животу, захтева извесно време. Шта ради гусеница у својој чаури и како се поново појави, сад као мање или више раскошни лептир, то су већ казали природњаци, од којих су неки процркутали и језиком песника да би нам дочарали лепоте света у коме живе предмети њихових истраживања. Да ли је изненађена што, уместо да мили, сад уме само да лети — то не знају ни ови посматрачки духови. Али да један човек, који можда сасвим случајно измили на највиши врх земље у којој живи, постане онај који ће убудуће све слободне тренутке проводити по тим висинама, и да то прими без изненађења, без узбуђења, без икаквог тражења разлога тој неочекиваној промени: то је нешто чему се неко мора чудити — ако не он и ја, онда ви, драги моји читаоци.

У овом тренутку, под врхом Триглава, он је далеко од тога. Он још седи на ономе што, поред осталог, служи и за седење, и његов изглед не улива ми много поверења. Ја се, зато, враћам уз гребен низ који сам већ сишао, приближавам се сад не безименом сапутнику и питам га — ведро, да бих га мало успокојио, весело, јер његов положај, иако нема у себи ничег смешног, голица на смех:

„Шта је, Аркаша? Зар сте такав јунак?“

Јунак није. Бар не на оваквим местима. Да уме правилно да се послужи рукама и ногама, да сме да силази лицем окренут стени, он не би пружао слику човека који зна шта треба да уради али не зна како. Прилично висок, кракат, пристојно мршав, са четрдесет година за собом, дотле отмени човек из салона, одмерен у покретима ако не увек и у речима, он сад виси на овом триглавском гребену, зачуђен што се налази у неочекиваним положајима, збуњен што погледи око њега нису пуни саучешћа и жеље да му се помогне. Његово преплануло лице као да хоће да сакрије изразе правих осећања, као да жели да се развуче у осмех и да кроз усне пропусти речи које би нас увериле да све то није ни-

шта, да он, Аркаша тај и тај, седи тако да би се одморио или још мало уживао у дивним призорима које пружа сав овај свет око нас. И пошто његово ћутање није и пристанак да му помогнем, ја и по други пут силазим низ гребен, ипак не испуштајући потпуно из вида нашег упорног љубитеља седења по опасним местима.

Седи још мало и одмори се, Аркаша, голубе мој са крилима полетарца. Седи и размишљај о немогућности да се обе ноге ставе на исто место, о оштрим неравнинама којима стена дочекује наше дланове и прсте, о дубини која се, одоздо гледана, зове висина и која је једино опасна у планинама, оно због чега нас је тако мало по њима, али због чега тамо и одлазимо. Седи и обећавај себи, у себи, да никад више нећеш тражити ђавола по овим стенама, кад је њега тако лако срести и доле; радуј се већ овог тренутка оном доцнијем кад ћеш, уз чашу пива, кроз прозор планинске куће бацити један скривени поглед на ово место и осетити да си ту био ти, онај који јеси, прави човек, мали пред опасностима, ситан због својих неспособности, али прави, не онај други чију маску увек можеш да ставиш на лице, па према томе и да је скинеш кад год то пожелиш. Сви ми тако радимо. И још нешто: радујемо се што смо се извукли здрави и читави са ових места по којима смо тражили нешто што ћемо једном можда и наћи. Седи и чекај... да те овај дан, који те је многоме поучио, одучи од жеље да твоја нога стане и на друга, заиста опасна места.

Нашем хирургу такву беседу не бих морао да одржим. Он је знао да је ово пењање, ни прво ни последње, нешто што се неће увући дубље у његов живот. Знао је то и мој брат, који воли планине и чест је посетилац њихових путева и стаза, али који је са свим оним што излази из оквира строгог планинарства раскинуо још оног дана кад ми је, за време дивне шетње кроз камине и жлебове, по полицама и гребенима Урбанових Шпица, изјавио да нема намеру да постане — димничар. (Употребрио је одомаћену али не и књижевну реч оца чар). Тако

и треба да буде: нико не воли неодлучне људе као што је овај Аркаша који можда још седи на гребену и чека тренутак надахнућа. Али кад сам се окренуо да га погледам, готово сам се сударио са њим; јер он је ишао одмах иза мене, опет збуњен — вероватно не због тога што је сишао без ичије помоћи, него што му нико од нас то није гласно признао.

А сад, пошто је сишао он, да сиђемо сви. Прво у Триглавски дом на вечеру и спавање, затим у Алјажев дом у долини Врата. И још дубље, у Мојстрану, где ће нам се путеви разићи, да би се састали поново тек у Београду, неколико недеља доцније.

Све бих то морао да вам причам опширно, кад бисте хтели да знате прави почетак. Али, боље је што нисте много радознали. И за вас и за мене.

А сад, да ставим звездицу.

*

И да погледамо у небо.

Признајте: ви то не радите често. Догађа вам се, нарочито у говору, да баците који поглед увис, а дешава се и то да по невидљивим шавовима капе небеске упорно тражите прави облик неке мисли, који вам исто тако упорно измиче. Чините то понекад и несвесно, пратећи по том огромном простору ситне слике које су творевина ваше маште — али никад не гледате небо, као што га не видите ни овог тренутка. Тај простор, који затвара видик својом бескрајношћу и тако одводи наш поглед из нас и претвара га у апстракцију, има у себи чудесних моћи и јаче него ишта друго оживљава у нама поједине тренутке из наше прошлости.

Као дете, играјући се у свом врту, у истом оном врту који је тада био зачаран, а на коме се доцније можда и сажаливо задржавао ваш поглед бића ослобођеног романтизма и свега што је штетно по здравље позитивних духова, умели сте лепше и боље да видите небо, да примите у себе боје, светлост и сјај који се из њега изливају и да их сачувате у дну се-

ћања, било вам то сад право или не. Ветар који тако често прелази преко његове привидне површине, брише сенке и доноси облаке, растура магле и натапа се сунчаном топлотом, тај ветар био вам је драг. Дете је умело да га поздравља жељама које још нису имале одређени циљ — а ви се одричете тог детета које сте били и не признајете му право утицања на ваш доцнији душевни живот. Звезде, које су ноћу биле златни трагови проласка неких натприродних али вама тако блиских бића, претвориле су се у небеска тела која се и дању налазе на истим местима и светле својом светлошћу или одбијају туђу, и којима можете да израчунате брзину кретања, удаљеност и згуснутост усијане или расхлађене масе. Тако и треба да буде: ниједан век, а најмање наш, не допушта човечанству да се цело препусти сновима, маштању и самообманама. И тако је дошао дан кад сте небо поделили на атмосферу и стратосферу, на просторе кроз које светлост или зрачи или пролази не остављајући видни траг.

Али ми други, ми који смо неизлечиво занесени сликама и ликовима из својих снова, ми који неуморно пузимо по врховима душе где су човекове мисли прошаране и његовим осећањима, ми које ви можете звати како хоћете — ми смо увек изван граница стварности и оног света у коме ви живите, и ми видимо небо. Ми познајемо све оне облике који су можда привидни, али које оно уме да прими у себе и да се њима испуни тако, да ни за један трен, и ни на једном месту, није ни исто, ни без унутарњег садржаја. Ми наслањамо главу на њега и кад смо будни и кад спавамо. Оно је наш друг, ђудљив по својој сталној променљивости, али онај који нас не изневери никад. Ма шта ми били, песници или планинари, од њега нам долази могућност остварења наших замисли. Ако смо песници, оно нам и даље, као вама у вашем детињству, представља ваздушно море по коме плове облаци, просторе у којима се срећемо са сликама које су наше, али које нам они уобличују и задржавају у себи дотле док се оне непролазно не утисну у наш душевни свет. И тако

овај у коме живимо и где бисмо, да није неба, били упућени само на вас и ваше логичне и разумне творевине, допуњујемо другим чије постојање можете и треба да поричете кад сте у питању ви — светом наших снова који се често остваре и постану живот, пунији и дубљи него што је ваш. Али ми нисмо песници. Ми смо само њихови необични сапутници. Као они, лутамо по висинама — кад успемо да стигнемо до ових — али тамо горе, где њих чека тражена мисао и где почиње њихова реч, тамо се ми богатимо ћутањем. Оно постаје најизразитија ознака нашег животног позива, и ми га прекидамо само у ретким тренуцима. Јер ми смо планинари, алпинисти — најсумљенија бића у шареном човековом друштву, несхватљивији него песници, најнепотребнији разумно уравнотеженој заједници, они чији подухвати никад не наилазе на благодоклоно разумевање средине којој су рођењем наметнути.

— Али какво задовољство налазите у томе?

Ето, знао сам да ћете ме прекинути. Али опростите. Не желим да се препирем, па према томе нећу ни да одговарам на ваше питање које сам, по угледу на вас, неучтиво прекинуо. И још нешто: како можете бити нелогични, ви који сте за љубов логике прекинули са свим лепим што је давало дражи нашем детињству? Како можете сумњати да постоји живи створ који не налази задовољства „у томе“?

— О чему ви говорите, молим вас?

О истом о чему и ви.

— Ја сам мислио на задовољство у томе...

Тако је. Ја налазим задовољство у томе. И не само ја. Већ и он и ја.

Он — то је Аркаша. А ја сам ја. Ево нас на једном врху, годину дана после сусрета и познанства под Триглавом — сећате ли се још: магла, гребени, лонори... Врх се зове Довшки Криж. Вама је то

свеједно, али нама није. Јер то је један велики подухват о коме ћу сад да причам све што знам. А ви, ако вас то не занима, оставите књигу. Досад сам разговарао са вама, а сад причам за нас: за Аркашу и за себе. Доживљавам поново велике тренутке из доста давне прошлости, и зато ћу бити овако опширан.

Ми смо, дакле, на врху Довшког Крижа. Две хиљаде пет стотина тридесет метара... Шта рекосте? Мало? У водоравном правцу — да. Али подигните зид толике висине, па изволите уз њега.

— Зар је баш тако било?

Сасвим тако не. Али, видим да сте сад радознали и да вам лице није више мргодно. Онда слушајте и не упадајте у реч. И читалац и писац наћи ће задовољства... у томе.

Ми смо, дакле, на врху Довшког Крижа. А осам сати раније, у рано јутро, стојимо у подножју овог дивовског израста на површини Јулијских Алпа. Стресамо са себе јутарњу свежину, дремеж после недовољно проспаване ноћи и неизвесност у вези са правцем нашег пењања. Једино чега не можемо да се ослободимо, то је сенка ове планине, кроз коју пролазе све струје неког допунског леденог појаса.

То је наше прво овогодишње пењање. Прво велико. Право. Оно које се завршава врхом на коме нема трагова проласка људи. Једно од оних која пружају све могућности, сва изненађења — дакле и све опасности... ако их мало потражимо. Пре тога, Аркаша и ја већ неколико пута били смо у нижим Алпима. И морам одмах да вам одам једну његову тајну, нешто што ми он није казао, али што је потврдио као тачно кад сам му то рекао. Био је разочаран. Ево зашто. Његова ревност била је у управној сразмери са његовим непознавањем Алпа, а његови нескромни прохтеви у истој таквој сразмери са скромним искуствима новопеченог планинара који може да се похвали само са два-три пењања обележеним и осигураним путевима. Да бих га увео у сложени физичко-психички свет алпинисте, морао сам да га

проведем кроз оно што није увек ни занимљиво ни заносно: да га упознам са напорним ходањем преко стрмих прудишта, која изгледају тако кратка и безазлена, а замарају при пењању колико и најтежа стена; да га прошетам кроз шуме чије се стазе наједном претварају у путиће којих нестаје у високој трави или сувом лишћу, да би се пред нама одмах затим испречила каква усамљена широка стена, закићена ниским дрвећем, коју је лакше преплезати него обићи. Морао сам да окушам сигурност његовог стајања на снежиштима која су стрма али испод којих не зјапи никакав понор и где се падне утолико лакше што никаква напетост живаца не буди у човеку изузетну пажњу. И многе још ситне испите измишљао је Аркашин нови пријатељ и алпски вођ, садашњи скромни хроничар његових планинских доживљавања из летњих дана хиљаду девет сто тридесет и неке године. Све је то Аркаша издржавао стрпљиво и без видног незадовољства. Испите је полагао са просечним успехом. Своје скромне способности није прецењивао, нити су га неспретности, којих је било у изобилју, доводиле до очајања. Са хумором је пропраћао појаву своје четвороножне сенке која је, опрезно као и он, шетала по не увек безопасним гребенима. Уживао је без устручавања у заслуженим одморима крај извора бистре воде од 7 степени, коју је пио, противно свим упутствима и правилима, презнојен и преморен, као и његов искуснији пријатељ.

Неколико таквих излета, понекад намерно дугих и напорних, прекидали су се увек пред оним местима где земљу и разбацано камење замењује стена и таквом силином узлеће према небу, да је потребно много напора, добре воље и разумног ћутања, па угушити у себи тежњу целог тела да одмах пође уз ове дивовске наслаге. Ту се налазе лаки приступи у сложени свет кречњака и његових неслућених облика, ту се, после наших првих корака кроз њега, све под нама претвара у површине са тако неприметним неравнинама, да понекад не схватамо како смо туда прошли, али нам је потпуно јасно да натраг нема више пута.

Тада се Аркашин поглед дуго није одвајао од тог њему још неприступачног света, а са усана се откидало нешто слично уздаху. Ја сам ћутао. Поштовао сам то што се у њему збивало, посматрао сам га, само привидно равнодушан. Мислио сам на оне вечери проведене у Београду где смо, можда једини, говорили о Алпима и доживљавали, кроз моје речи, један оно што му је познато, и зато толико драго, други оно што тек има да доживи, и зато у нестрпљиво чекање уноси силину најзаносније младачке љубави. Колико смо пута били тако један према другом, два залуђена створења! Какве све чудне планове нисмо стварали у тим часовима! И кад смо, нагнути над сликама из Јулијских Алпа, заборављали да је пред нама само бледи отисак њихових лепота на хартији, и скоро чулно осећали и ветар који се залеће преко гребена, и мирис који ливаде шаљу у сусрет висинама, и топлоту која упали шуме онда кад у далеким селима по долинама звона објављују подне — тада је Аркаша говорио (још чујем његов убедљиви глас):

„И тамо ћемо ићи!“

Али, ето, до овог тренутка, тамо још нисмо ишли... И чежња у њему добила је нечег бунтовничког, нечег што је почињало да га удаљује од мене.

У једном од таквих тренутака, при повратку са оног пењања које се није завршило великим изненађењима за њега, као што је била моја намера, јер је тог дана све било против нас, он је застао на широком путу који води из планине у село, спустио ранац у прашину, сео на њега и казао готово пркосно:

„Хоћемо ли увек овако? Једном се плашите да нисам довољно увезбан, други пут призивате у помоћ олује, кише и громове. А лето пролази!“

„Аркаша, драги мој, још не знам шта ви можете...“

„Али знам ја шта можете ви.“

Препирка се прекинула већ у зачетку. Заиста, он се није варао: знао је шта могу ја. А још боље од њега, знао сам то ја сам..

Тај дан је означио крај мојих опрезности. Последњи пут, чуо сам у мислима глас његове старе мајке:

„Чувајте ми сина, имам само њега на свету...“

Али тај глас је долазио из тако велике даљине да је можда био само излишно уображење. Погледао сам ведро у човека који је палио цигарету да не би морао даље да говори. И видео сам: цела његова појава, још неизмењена нашим шетњама по подножјима Алпа, тражила је своје последње уобличење. Зашто бих ускратио себи присуство једног овако сјајног друга, а њега, упорног и занетог, изложио великим опасностима усамљених похода, кад је све то пролазна обмана, кад се не може стати на пут судбини, постојала она или не.

И тако је дошло до овог пењања на Довшки Криж, за који ви до овог тренутка нисте ни чули, али сте ипак сматрали да се можете изјашњавати о његовој висини. Е, добри моји читаоци, да сте стајали са нама, у ово рано јутро, под њим који је био заклоњен нижим врховима и својим сопственим подножјем; да вам је била пред очима зимска слика Алпа покривених снегом који је, двадесет сати раније, цело пре подне обилно падао и још се задржао; да сте имали намеру да неодложно пођете према том свету у висини куда не одводи ниједан пут, а одакле се сливају воде и сурвавају јаруге, жлебови, камини и готово вертикални травњаци — ви бисте знали зашто мера у усправном смеру нема ничег заједничког са мером у дужину. Али, ви се никад нећете наћи на местима на којима смо ми сад, и утолико боље! А сем тога, помислите како би то било невероватно и за вас и за мене, кад бисмо променили улоге па — никад се не остварило! — ви постали писци планинских доживљаја, а ја ваш смерни читалац. Било би лакше само у једном погледу: ја бих вама веровао више него ви мени... Молим? Није вам право што ваш, рецимо, критички став изједначујем са неверовањем. Али, драги моји, ни поред најбоље воље није увек лако примати са поверењем

оно што се противи вашој логици. Ево: чујте шта је било даље, па реците поштено да ли ме по који пут не називате и лажовом.

Нећу да вас лажем. Не зато што не бих умео (зар је тако тешко протурити као истину вешто смишљену лаж?), већ што сматрам да је то излишно. Па нисам, овог јутра, слагао ни Аркашу. Упитао ме је:

„Да ли ме водите на Довшки Криж?“

Одговорио сам:

„Као што смо уговорили прекјуче.“

„Али онда није било новог снега...“

Ћутање. Пролазили смо у тај мах поред једног места где се већа количина воде слива низ стену (ви то називате водопадом — и ја, кад сам мање опширан), тако да сам могао да не чујем његову последњу реченицу. А мислио сам, али без злурадости, са радошћу човека који, показујући своје реткости, открије наједном да их има више него што је веровао: сад ћеш ти да видиш, душо моја, каква су права пењања у Алпима. Нарочито кад овако раскошно напада снег усред лета, па замрзнута стена постане један несвакидашњи проблем.

Али, не желим да вам причам све што се догодило за прва два сата нашег похода. Зашто? Чућете одмах. Зато што бих морао, у том случају, да вам поновим све оно чиме је мој сапутник прекраћивао и мени и себи време које се, заједно са нама, вукло споро и посустало преко оног стрмог и ничим незачараног појаса који раздваја високу шуму од стена и који нигде у Алпима не може да се избегне. Морао бих да вам поновим његове речи које, саслушане са овако велике временске и просторне раздаљине, не би више могле да вам остваре оне тренутке који су не само условљавали него и чинили неминовним њихово звучно рађање. А без тога, оне су празне, излишне и неразумљиве. То је прво. Друго: необавештени о правом стању двојице људи о којима имам част да причам, о свему оном што је једноме измамљивало необичне реченице а другога испуњавало

joш необичнијим ћутањем, ви бисте могли да стекнете погрешно мишљење о обојици и да их замислите друкчијим него што су: онога који сад говори да прогласите за брбљивца, а овога који за то време не отвара уста да попнете на високи степен ћутљивог створења. Ништа погрешније! Али ова могућност нетачног карактерисања мога сапутника и мене подсетила ме је да сам пропустио да урадим нешто што сам само наговестио на почетку: нисам вам описао Аркашу. Нисам вам описао ни себе, помислићете можда. Ово друго и није потребно. Мене вам приказују мој начин причања, појединости које одабирам из сећања, многе ситнице којима пуним редове. Затим, ја сам писац — а писац и читацац увек се узајамно и добро познају. Најзад, ја немам част, као Аркаша, да будем главна личност овог дела, она личност без које оно никад не би било написано. Зашто? — то ћете погодити и без моје помоћи, ако прочитате до краја.

Дакле: Аркашин портрет.

Човек врло озбиљан у обичним приликама, лепо васпитан, са израђеним лицем западњака, у најбољем смислу те речи. Прилично висок, што му даје преминућство да га увек сви виде а да то не буде наметљиво, нити да се он сматра обавезним да покаже како је и он видео оне који га виде. У Београду је обучен са оном скромном отменошћу која вам не допушта да таквом човеку одредите занимање, али која и прикрива понекад његово право занимање — тако да не бисте смели да тврдите како мој Аркаша није какав угледни дипломата, нити да му потпуно ускратите звучну титулу авантуриста великог стила. Овде, његово одело се састоји, као и моје, из кратких чакшира, из пуловера који је још чист и према томе размеће се белом бојом, из нечега што се зове страном речи „виндјака“ — а тако је и право, јер је та ствар донета из иностранства (на недопуштен начин), а затим, њен сопственик је облачи само у ране јутарње и позне вечерње часове, као и онда кад дување ветра оправдава њено присуство на његовим леђима и грудима. На ногама има нове гојзерице.

У ранцу му се налазе још новији плезалници које, засад, употребљава само приликом одмарања по планинским кућама, што је редовна тема мојих варијација у вези са тим предметима, а што он слуша са киселим осмехом на преплануломе лицу и покушава доста неоснованим вређањима да поремети логичност мога говорничког контрапункта. Не поноси се много својом планинарском опремом: налази да је сувише нова, претерано млада, тако упадљиво „фрајерска“, да не улива нимало поштовања извесним људима чија дотрајала одела као да се никад нити мењају нити цепају, и који су једини на којима се задржавају Аркашини погледи пуни ненаметљивог посматрања и неупадљивог дивљења, а који се зову алпинисти. Пошто сам један од њих и ја, ни моје одело, наравно, не може бити друкчије. Ја знам да је Аркаша поносан што је у друштву са мношвом, јер, како он каже, „по вама се види ко сте“. Али оно што он не зна и што би му било тешко да верује, то је да сам и ја врло задовољан што сам са њим. Јер сем тога што се сад претвара у правог и доживотног планинара, а као што ћете се уверити и ви којима сам наметнуо да нам budete сапутници овако издалека, у друштву са њим обистињује се позната изрека Достојевскога да „много вреди, брате, разговор са паметним човеком“. Могao бих да додам још и ту значајну појединост да Аркаша уме дивно да мрда ушима кад хоће, па да се то догађа и онда кад неће, јер му уши мрдају увек кад се смеје — али то ниуколико не мења његов отмени изглед.

Сад кад познајете човека с којим ћу кроз много страна ове књиге пролазити испред ваших погледа, сад могу да вам саопштим његову последњу изјаву, ону која је означила да је од јутрос до сад прошло два сата пењања, и то врло напорног, према стенама, клизања по широким каменим плочама, спотицања по прудиштинама и пузања уз стрме падине покривене ниском и оштром алпском травом прошараном планикама, али ситним, оним које не беру ни они чији се путеви завршавају баш у овим висинама, а које нам алтиметар сад показује као скромну цифру 1700.

Видећи да је пред нама, уместо шума, покиданих стеновитих појасева и клисура које се у окомитости такмиче са усправним праговима, само један глатки зид чија висина не може да се одмери погледом, јер поглед и не стиже до његове горње ивице, Аркаша, који је дотле ишао увек први, застаје, окреће се и пита некако потмуло и тако као да питање сма-тра излишним:

„Да ли ви не мислите да ћу ја сад за вама уз овај зид?”

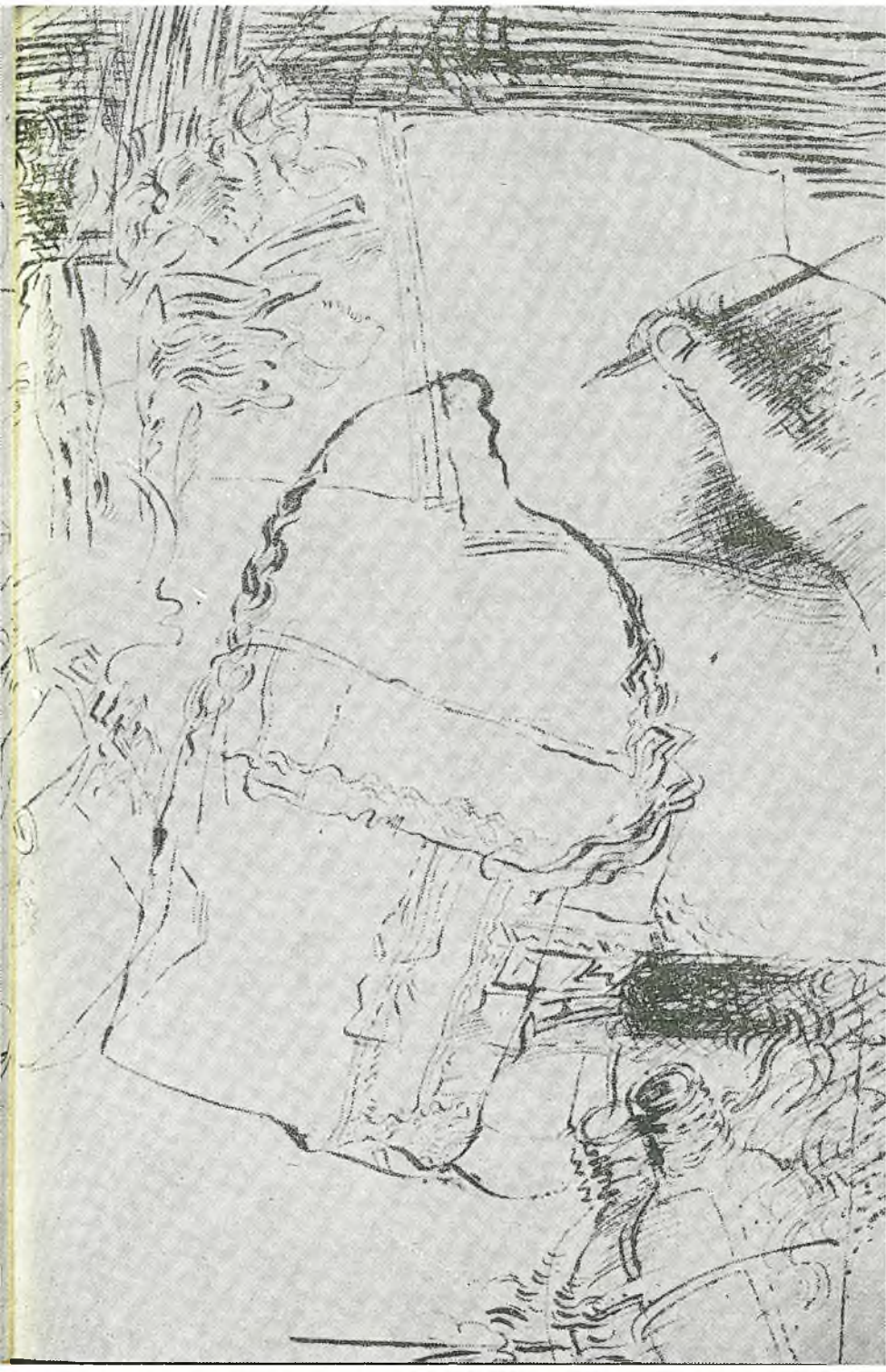
И како је мој одговор потврдан, он даје раније поменућу изјаву:

„Онда ми је жао што нисам мајмун: имао бих још две руке.“

Тог се тренутка налазимо пред врло негостољубивом југозападном стеном Шплеуте. Ви ме подсећате да смо Аркаша и ја пошли на Довшки Криж, да сам вам чак, неколико страна раније, два пута казао да се већ налазимо на његовом врху... Стрпљења! Нити ћете ме ухватити у лажи, нити повести правцем којим нисмо ишли. На Довшки Криж се може и поред овог несимпатичног зида, кроз јаругу лево од њега, поред оне огромне стене коју је некад неко тачно назвао Словенски Матерхорн; али, овог јутра, писцу ових редова прохтело се да пређе преко њега, и то са једним жутокљуним новајлијом и промашеним мајмуном, који је непрестано фрктао од среће што ће да се окуша у правој стени и шмрктао од забринутости како ће то да се сврши.

Док он са забаченом главом нетремице гледа у овај зид и као да покушава да реши загонетку нашег преласка преко њега, ја вадим из ранца конопац. Дугачак двадесет пет метара, много пута вађен из ранца и враћан у њега, он се и овог пута замрсио. Размрсити га није тешко, али ја то радим полако. Јер и ја више гледам у стену него у уплетене котурове по којима моји прсти зналачки претурају. Гледам у стену која ми је непозната, са које на многим местима капље вода и којој јутарње сунце — тек је седам сати — не успева свуда да покида ледени омо-

тач којим се превукла преко ноћи. Признајем: ни ја нисам мање забринут од Аркаше. Само, док је извор његовој забринутости у величанственом изгледу стене која делује снажно својом целином и разиграва машту сваког почетника, мене више брине одсуство појединости потребних за плезање, као што су полице, траверзе, пукотине усправне и водоравне, камини, жлебови и тако даље.

„Да се одморимо мало“ — предлаже Аркаша; он не каже од чега: од ранијег пењања или од садашњег гледања.

„Да се одморимо“ — прихватам радо.

И како је конопац размршен, спуштам га крај себе и палим цигарету.

„Да се одморимо“ — кажете и ви. Не питам вас од чега. Нисам нимало радознао за оно што се са вама догађа, кад не знам ни шта ће се са нама догодити.

И ето, одмарамо се. Седимо на влажним бусеновима траве међу широким плочама и још не скидамо поглед са огромне стене која нам овога јутра значи све, јер преко њене окомитости мора се наћи пут. Што је дуже гледам, све више откривам могућности прелажења: првих двадесет метара су врло озбиљан посао, опасан, али даље, тако ми се бар чини, нагиб је блажи, камен раздробљенији, а лево над неприступачним појасом из кога се стена издиже, неки широки жлеб као да води у питомије облике кречњака. Ни леда нема свуда, чак све пажљивије око открива да га уопште има врло мало и да се таква места могу лако обићи. Вода исто тако неће отежавати наше пењање, пошто се не слива свуда, како је то раније изгледало, нити је стена толико мокра да би онемогућила употребу плезалника, па према томе и само плезање. Стена, дакле, као и свака друга у Алпима: озбиљна, висока, пуна изненађења на која сам већ давно навикао, способна да излије на нас

камени плаз, да се местимично претвори у глатку плочу, да нас позове да се прошетамо каквом полицом по којој данас свежи снег умањује сигурност корачања и доводи у питање равнотежу при стајању — али исто тако спремна и да нам олакша плезање, ако са мало непогрешивог нагона умемо да изаберемо онај правац који је и најкраћи и најсигурнији.

И сад, кад сам за неколико тренутака неометаног посматрања дошао до повољних закључака, мој поглед, који није више омађијан, одваја се од овог зида, као да му је заувек рекао збогом, и правећи једно муњевито полукружно спуштање у долину Врата и издизање из ње, зауставља се на дивовском профилу Цмира, чији врхови блистају у сјају већ топлог сунца, док све ниже спратове ове прастаре грађевине покрива тешка сенка алпског јутра. И пошто ме од њега раздваја велики простор испуњен шумом, пригушеним хучањем реке и многим испарењима, не видим на њему стену, оно што алпинист и несвесно тражи на свакој планини, већ се мом чулу вида намећу оне складности до којих је природа дошла у свом стварању претапајући све боје у рембрантовску мешавину тамносветлога, али тако да оне, појачавајући увек један од та два елемента исте целине, постоје ипак и свака за себе, мада их око открива тек после дужег посматрања.

Мој поглед лута споро по дугом гребену Цмира, по коме сунце буди необична и готово нестварна светлуцања. Тамо, на оном његовом делу који се спушта од главног врха према другом великом узвишењу северно од њега, као да се нешто покреће. Знам да је то обмана вида: даљина је велика и голим оком не бих могао никога да видим. А затим, то је крај где још никад нисам доживео ни један једини сусрет, па зашто би некога данас тамо било. Ту је самоћа потпуна, иако се чују гласови људи по суседним врховима Високој Урбановој Шпици, Бегуњском Врху и, нарочито, по многим путевима који преко триглавске висоравни воде према највишем планинском дому у нашим Алпима. Чак се и виде, са тих места, мале људске прилике, смешно скра-

ћене и спљоштене. Оне праве покрете који их, за тренутак, одвајају од тла и издижу на позадину неба. Али ниједан од тих људи и не слуги да се неко налази у неприступачном гребену у њиховој непосредној близини; и кад бих им ја нешто довикнуо, они не би могли да погоде правац из кога долази глас или би помислили да су жртве обмане слуха. Ту је самоћа потпуна. Па ипак — то је осамљеност у кругу својих ближњих, слична оној у коју се повлачимо кад се задубимо у какву књигу и кад нас такво читање укљони са видика свих око нас. Овде где смо Аркаша и ја сад, нарочито тамо где ћемо бити мало после, у овим крајевима око Довшког Крижа самоћа је таква да се ту налазимо изван света у коме смо догле живели, и ту смо заиста сами. Овде ми се никад још није догодило да чујем људски глас, да видим нечију прилику у даљини, да осетим да још неко живи у овом каменом свету осим биља, инсеката, гмизаваца, дивокоза и мене. Као да постоји неки тајно склопљени уговор између свих алпиниста, уговор који никад нико не прекрши, да ће се једног истог дана овде налазити само једна партија — било да су у питању један, двојица или тројица, на нашем стручном језику то се увек зове партија. Подигнут је бивак на једном узвишењу у близини Рокава и Олтара, али његов полукружни лимени кров и увек закључана врата нити умањују одсуство трагова људи нити нарушавају склад ове слике на којој је само природа смела да прави геометријске облике. Бивак је ретко посећен, јер овде долази само онај који је свестан онога што може и што сме. И ето, у такав крај усудио сам се да доведем свог драгог Аркашу. да се први пут сретне са стеном и да је упозна у свој њеној леденој озбиљности.

Мој драги Аркаша сигурно не мисли о истом. Можда ништа и не мисли, што ме не би зачудило, јер има тренутака кад и мозак дели одмор тела над којим господари. Пошто је неколико минута дуже од мене лутао погледом по стени Шплеуте, можда да би доказао тачност теорије о слободи воље, и два пута значајно звизнуо, што на том међународном

језику има значење узвика „Аух!“ који се, преведен на српски, проширује у неколико реченица од којих свака има исти смисао, без обзира на учтивост или неучтивост речи од којих је саграђена, а које се све могу свести на ону познату која помиње неке босе и неко трње — он ми пружа пола парчета чоколаде и каже:

„Знате ли шта сам заборавио?“

„Да ми дате цело парче уместо ове лажне половине.“

„Не. Пошто сте изволели утрапити мени све наше намирнице да бисте тако олакшали свој ранца, у коме сад нема ничега сем овог конопчета, неколико безначајних и највероватније непотребних клинова и једног као перце лаког чекића, онда се помирите са тим да вам дајем, по свом нахођењу, увек онолико колико до тог тренутка заслужите... Али није реч о томе.“

„Аркаша, драги мој! Нећу да поричем чињеницу да литар воде, кило крушака, неколико бисквита, мало хлеба, табла чоколаде и двадесетак коцки шећера морају да притискују више од онога што сте имали доброту да набројите, ако не леђа која их носе а оно желудац који би све то одједном примио у себе. Хоћу само да вам скренем пажњу на ово: великодушници од вас, за који тренутак ја ћу вам враћати мило за драго у обрнутој сразмери и за пружено мање парче чоколаде стављати на располагање дужи део онога што ће нас спајати и што сте ви назвали конопчетом. Тако ћете ви, незбуњивани мојим гледањем и можда дивљењем или непотребним саветима, потпуно сами да прелазите по двадесет висинских метара уместо десет, колико би вам се хватало кад бисмо били двоструко везани и кад бих и ја хтео да се користим вашим примером, па да са данас јединим ближњим на тако заиста племент начин делим садржину свог ранца.“

Говор ми је био нешто дужи, са доста сложених, проширених и уметнутих реченица. Љубитељ лаконског стила, Аркаша ми је одмах изразио своје

незадовољство због непоштовања закона којима је говорништво потчињено. Да не бих опет био сувише опширан, нећу вам понављати цео његов одговор. Погодићете га и сами ако вам кажем да сам у њему означен једном кратком али звучном и опште познатом речи која почиње словом д, и да сам уместо другом половином чоколаде, која нам је дала повода да се са неједнаким успехом огледамо у говорничкој вештини, био нахраћен нечим чије вам прво слово уопште и не морам означавати. Задовољан што ми је тако доказао сигурност погодака правих речи, Аркаша је наставио:

„Ошамућен вашом лудом намером и својим још луђим пристанком да је заједно остваримо, заборавио сам да направим неколико лепих снимака.“

„Ако је ваш апарат у расположењу сличном вашем, слике ће бити заиста лепе; на њима ће се видети само ови последњи трагови биљног света са којих упорно не дижете поглед, да не бисте опет морали њим да закрите ову стену уз коју вам се јутрос ишло, а сад вам се више не иде. Хајде, пођите са срећом на посао, фотографице траве, цвећа и дрвећа!“

Аркаша је вероватно мислио да ће и мој други говор бити дуг и невешт као и први (видите ли да се није преварио!), па се удаљио не чекајући да му опет дам повода за какав нови лаконски одговор. Његов апарат и он почели су да премеравају раздаљине, да издвајају појединости из алпске целине, да вребају пролазак неког белог облака између два тамна четинара и да помажу један другом у многим узајамним и врло сложеним радњама. А ја сам остао сâм на своме бусену који сам, дужим седењем, не само осушио од росе него и загрејао. Крај мене, у широким котуровима, лежао је конопац.

„Да није разумео кад га је онај... онај... (уза-луд сам тражио неку врло увредљиву реч) назвао конопчетом? — питао сам се. Да не смишља сад какву освету за тренутак кад он буде имао главну реч?“ Још једном, почео сам пажљиво да га пропуштам кроз прсте и да проверавам сваки делић. Наједном

осећам како у мојим покретима и додирима има много нежности.

Конопац... Словенци га зову врв. Само ми алпинисти, плезалци, знамо какав је он друг. Ми не поричемо да за остале конопац може и мора бити предмет, али тај конопац није наш, овај који је направљен само за нас и који вадимо из ранца онда када га не могу упрљати погледи непосвећених, а враћамо у ранац пошто је поделио са нама задовољство плезања, грчио се над понорима и повличио трагове нашег проласка по местима на којима можда нико није био пре нас и на која се можда ни ми нећемо више враћати. Он је тај који спаја два човека и онда кад се они не виде, заклоњени стенама, кроз њега струји воља једнога у сусрет очекивању другог. Понекад, ђудљив, уме да се мало више позабави каквим испупчењем на стени или да се немарно ували у удубљења из којих му се не излази. Тада га ми опомињемо на дужност нашег чувара лаким трзањем, које кроз целу његову дужину пронесе покрете велике разљућене змије. Ако се одупире, умемо да будемо и груби. Али, све се лепо свршава и он, омотавајући се око рамена сигурнијег и искуснијег или котурајући се поред његових ногу, води за собом полако и непогрешно онога који је данас други, а који ће једног дана бити и први, што је велика одговорност за своју душу и за туђ живот. Конопац уме да нам буде незаменљиви сапутник и кад смо сами, кад се спуштамо преко места која се без њега не могу прећи; тада, провучен кроз кружни отвор клина, омогућује он алпинистима једну гимнастику у ваздуху или по површини стене, која изазива немо и задивљено чуђење код новајлија, иако је врло проста и безопасна.

Дође и оно време кад конопац не сме више са нама у стену: на једном месту, на једном једином, приметили смо трагове од трења, видели смо неколико кончића који се одвајају. Прекидамо га, правимо завршне чворове, и сад имамо два конопца уместо једног. Али они прелазе у категорију споредног прибора за плезање. Краћа дужина не дозво-

љава им да буду наши другови по великим стенама. Не само то, него смо постали и неповерљиви према њима, узимамо их све ређе са собом, најчешће онда кад треба неком неискусном другу помоћи на оним местима где нема никакве опасности сем једне: да ранац са његових леђа заузме место поред свог имењака на нашим — и тако долази дан када наш конопац стекне незавидно али стално место у орману за неупотребљиву планинарску опрему, где на њега падају тама, прашина и наш заборав...

Још много раније, купили смо нов конопац. У почетку, као што и мора да буде кад су у питању два створа која се још не познају добро, има неспоразума и укрућености: он није навикао да буде замотаван на начин који је нама по вољи; одупире се нашим покушајима да га омекшамо; прави кругове онда кад је потребно да буде прав и гибак. Али на првом великом плезању пријатељство је склопљено и ништа више не може да га помути.

То је кратка повест онога што је за вас ствар, а за нас...

Али да видимо шта је с Аркашом.

Рекао сам вам да је наш садашњи фотограф и можда будући алпинист отишао у лов на снимке, па треба да вам кажем и да се вратио из њега, са сумњивим успехом, судећи бар по не много ведром изразу његовог лица. Чим је пришао довољно близу и чим његова пажња није више морала да се бави разним препрекама, као што су рупе, камење, локве воде од истопљеног снега и корење ниског дрвећа, између и преко којих је прелазио, његов се поглед заустави и задржа на мени, тачније речено на оном делу мога планинарског ја који се зове плезалници. (Заборавио сам да вам кажем како сам почео да скидам гојзерице и да их замењујем овом нози пријатнијом обућом, чим сам завршио своја размишљања о конопцу и тако остао без посла). Ово посматрање не разведри Аркашино лице; пре бих рекао да се оно још више намрштило.

„Какви су ово чамци?“ — упита он строгим гласом.

„Једини којима вода не прија, драги мој. То је прво. Друго: исте такве само већих размера, сличне обалским бродовима, наћи ћете у спољној прегради свог ранца и метнућете их на своје цењене ножице. И треће: молим вас да сад престанете да гледате у мене тако као да ме нећете још дуго гледати, па да вас навезем на врв, како то каже мој пријатељ Чоп, на свом дражесном српскословеначком језику. А онда ћемо, у недостатку чаши, да се куцнемо чутурицама, да повучемо неколико гутљаја воде и да пођемо.“

„Куда?“

„Видећемо. Још не знам тачно.“

Аркаша не помишља да изврши ниједну радњу коју сам му препоручио. Не дижући поглед са предмета који су га омађијали, он почиње једну подужу беседу.

„Слушајте, Рашко. Хајде да говоримо озбиљно. Ви знате да ја нисам плашлив човек и да имам велико поверење у вас. Знате и то да вам већ дуже времена досађујем својим наваљивањима да направимо једну плезалну туру. И овог тренутка ја не желим ништа друго. Али, погледајте колико је дивних стена око нас: и горе, и доле, и лево, и... умало да кажем и десно, али сам се сетио да се на тој страни налази ова вражја Шплеута, која ми изгледа тежа него све друге. Зашто сте баш њу изабрали? Погледајте колико је висока. Зар нисте могли за моје прве кораке кроз тај свет да нађете неку мању степену, краћу, питомију, положенију — једном речи: лакшу! Ослободите ме размишљања о том проблему. па ми пружите торбу у коју треба да метнем главу пре него што пођем за вама...“

Можда би он још дуго говорио и тако уништио сва дејства постигнута ранијим лаконским одговорима, да га није прекинуо неки шум који је долазио са наше леве стране, претворио се убрзо у јасну лупу која прати камење кад пада преко стена и најзад, појачавајући се и будући одјеке по свим зидовима око нас, постао сличан хујању великог али далеког

водопада и изгубио се у клисури која се поред Сподњег Рокава спушта у непроходне шуме по долини. Обојица смо гледали у том правцу и начуљеним ушима слушали музику чији су композиитори вода и дневна топлота.

„Ето вам одговора, драги мој Аркаша. Сад је то било лево, а после ће се догодити десно, и то баш кад будемо у стени. А можда се уопште неће десити ништа слично. У Алпима је све под знаком питања. Све сем једног — да не треба одлагати извршење онога што је решено нити мењати одлуке без велике и стварне опасности. Иначе је боље остати код куће и провести дан на ливади иза своје собе, на трави која се може гледати, мирисати или пасти, према личном нахођењу или стварним потребама... А што се тиче ваше примедбе да је ова стена тежа и опаснија него све друге око нас, то је обмана: тако не мислите само ви него и многи који боље од нас познају планине, и тако ће бити увек кад страх треба да се појави у мање или више прикривеном облику, што се најчешће дешава несвесно. — Хајде, молим вас, олакшајте ранац за тежину плезалника, да бисте га одмах отежали овим гојзерицама које су прави анахронизам на педесет метара од овакве стене — чак и онда кад су на вашим ногама.“

Гунђајући и мумлајући, што је код њега увек знак да одустаје од даљег расправљања на једном од пет европских и азијских језика којима се служи у обичним приликама, Аркаша вади плезалнике и почиње замену обуће.

„Најзад ћете стрести са њих прашину коју су накупили по планинским кућама“ — кажем ја.

Ђутање. Али један коси поглед издиже се дуж мог одела и зауставља у близини мог носа. Истовремено један не мали језик покрива доњу усну и пропушта неколико неодређених гласова међу којима ипак преовлађује б и који су ваљда доказ борбеног духа човека који, заузет мењањем обуће, не може на други начин да га испоји.

„Ето! Пошто сте ме сад убедили да је заиста дошао тренутак кад треба да вас зауларим, изволите

прићи да ваше груди заким оним што још никад нису имале част да осете на себи: да их окружим и стегнем једним крајем овог конопчета које ће, надајмо се, не дуже од два сата да вам буде драже од свега на свету и које ћете ви, Аркаша тај и тај, по нашем изласку на гребен звати кратко и јасно оним именом које је добило још оног дана кад су се многа влакна сјединила и сплела да би вас, већ поменутог Аркашу, издржала у тренутку који вам најискреније желим да никад не доживите.“

Аркаша мрмља нешто о нечијим неумесним шалама и натегнутим духовитостима — и почиње да се смеје. Смејем се и ја. Смеју се и сунце, облаци, велике беле снежне пеге по увалама. Смејте се и ви. Али сав овај смех неће натерати стену Шплеуте да подели нашу заједничку веселост. Безизразна и хладна пркоси она свима, највише мом пријатељу у мени, који јој се сад приближавамо, везани конопцем чија преостала двадесет и два метра Аркаша носи око руке.

У тренутку кад се заустављамо под самом степом, ја, који волим да утврђивањем времена обељавам значајне догађаје, кажем:

„Осам сати тачно.“

Аркаша не каже ништа. Шта би и могао да каже? Сигурно не, ослањајући се на моје малопређашње тврђење, да ћемо у десет бити на врху стене. Јер он је неповерљив према сваком оптимизму, што се понекад покаже више или мање оправдано, а што се данас обистинило до потпуности. А затим, он не воли, како то каже, да зачикује судбину.

*

Није лако описати ово што сад настаје, нити је просто повезати поједине тренутке у целину, кад сваки од њих садржи нешто што га потпуно заокружује и чини јединственим. Волео бих да могу да испричам све: од оног часа кад сам почео да дајем исцрпна упутства Аркаши, који се наједном још више

уозбиљио, постао прибран и одлучан — што ипак није удаљило већ напротив појачало неку збуњеност на његовом лицу — и када сам, после још једног последњег разгледања оног дела стене који је био видљив, закорачио на једно веће испупчење и осетио да је почело оно што већина алпиниста назива — плезањем, један бечки професор психологије — иживљавањем целог човековог бића у исти мах, ја — оним без чега свој даљи живот не бих могао да замислим, а ви, можда — глупостима. Волео бих исто тако да могу да кажем како сам имао довољно времена да поделим са Аркашом његов сложени живот тих тренутака, утолико пре што само први сусрет са правом стеном има, као и све велико у животу, ону драж новине што се не понавља више и овде зачињене многим осећањима која, било да стоје у супротности или се допуњују, толико снажно уоквирују наш душевни живот да он без њих не може више да се одвија. Да сам имао времена и за то, можда бих поново доживео нешто као одблесак оних часова кад сам се и ја први пут нашао у озбиљној стени, са пријатељем Чопом као првим, једног ретко ведрог дана који је припадао само нама — јер тога осамнаестог августа једне давно протекле године, сем нас двојице нико се није налазио у читавој Северној стени Триглава. Али, све то било ми је јутрос ускраћено, пошто нисам био други на конопцу, онај који има да пази само на себе, па према томе може да се удуби у посматрање, за време мировања, већ први — одговорни чинилац, онај који стално мора да буде свестан да два живота зависе од његовог сналажења на тешким местима, два, од којих је увек важнији онај туђи.

Зато је цело ово плезање оставило у мени само сећање на најнапорнији рад мог тела и мог духа. Аркаша се појављује тек као споредна и повремена личност, исто онако као што се и његов лик и његова повисока прилика оцртавају у стени само онда кад од конопца који нас спаја краћи део — понекад и најкраћи — омогући његовим рукама, глави, ранцу и ногама да једно за другим и по означеноме реду

ступе у мој видик, који је данас по простору скромних а по свему другом огромних размера.

Да почнем, иако морам да причам о себи. Али пре свега да вам признам једну по себе олакшавајућу околност, за случај да ми, непомирљиви као што сте према мом схватању улоге коју планина мора само овако да одигра у животу појединих људи, приписујете какве злочиначке или самоубилачке намере: ја сам изабрао онај прилаз који је тежи од осталих, али изнад кога се стена претвара у широки жлеб доста питома изгледа. Да бих остварио наш тешки улаз у једно мање величанствено царство, морао сам Аркашу да водим још неколико минута дуж стене и да његове и своје плезалнике излажем и по њих и по наше ноге непријатном трењу са оштрим камењем по коме смо газили. И како услед стрмог нагиба ниједна реч није била изговорена, време је одмицало споро и неколико минута могли су нам изгледати много дуже трајање. Али ниједан од нас није ништа рекао.

Онда сам ја закорачио на испупчење које сам већ поменуо, замолио Аркашу да правилно пропушта конопца кроз прсте, рекао му да викне „два!“ кад му се учини да нема више од два метра слободног конопца — и пошао сам даље. Навише. Куда и како, хтели бисте да знате. Е, драги моји читаоци, то је оно што бих и ја волео да знам. Онда је плезање било тешко, али свака појединост доцнијег описивања утискивала се у мозак са таквом јасноћом, да ми се чинило да је ништа и никад неће истерати одатле. А ипак, данас је тај део сећања изневерио вашег писца. Све друго је ту: могу вам причати надугачко и нашироко (не плашите се, нећу!) о сваком пређеном метру, али то нити би вама дало слику онога што је било, нити би мени значило поновно проживљавање непосредног додира са стеном. Тај непосредни додир, то и јесте оно што се осети само једном, у стварности, онда кад простор под нама почне да се празни, повећава и голица кичмени стуб, кад знамо да нас свако учињено померање неповратно удаљује од живота с којим смо се растали

пред стеном и којим ћемо наставити да живимо тек кад га поново заслужимо, горе, на врху, на гребену, где ће бити понора са обе стране али под нашим ногама и једне широке површине на којој смемо да се осећамо сигурним и где је излишно стално мислити на одржавање равнотеже. Тај стварни додир са стеном који, далеко од ње, не можемо више да нађемо ни у прстима ни у сећању; то миловање које, ако нам пажња није сва усредсређена на њега, постаје смртоносно; ти тренуци који нас кроз телесне радње одводе у средиште психичког света где све мора да ради у потпуном складу са телом — то и јесте иживљавање целог човековог бића у исти мах, то и јесте оно без чега свој даљи живот не бих могао замислити. А преко свега тог спушта се нека копрена кроз коју се, као што и треба да буде, види само један мали део доживљеног, тако да ниједном накнадном радњом мозга не може да се уништи у нама жеља за поновним остварењем онога што, измичући се сећању, остаје као чежња целога бића и чини неизлечивим свакога ко је макар само једном, али у потпуности, осетио на правој месту у чему је прави значај алпинизма.

Па ипак, ако нисам у могућности да остварим поновно доживљавање, уем да испричам још многе тренутке, и то баш оне који прекидају складни ток целине оним што их издваја од осталих и чини незаборавним.

Тако се још снажно одупире забраву онај тренутак кад сам, са већ два пута поменутог испулчења, хтео да пођем даље. Очи и прсти руку траже истовремено. Али, тежак је овај зид уз који сам се прибио. Површина му је скоро без неравнина, па и оне којих има такве су да дозвољавају само прелазна и врло кратка задржавања. И сад почиње оно што ми зовемо плезањем, оно што се никаквим описом не може оживети.

Неприступачан узбуђењу, мозак као да силази у руке и ноге, јер ево где оне почињу да мисле, да траже и да виде. Све су радње просте и уједначене,

у складу међу собом, разумне. Ова пукотина, широка једва три сантиметра, прима у себе четири прста леве руке, док се десна упија дланом у стену која, на тој страни, сем своје храпавости не пружа никакав други ослонац. То је довољно да се тело одржи у ваздуху док лева нога не нађе неку једва видљиву избочину и тако помогне десној да се пребаци на једну закржљалу полицу на којој, два секунда доцније, стојим цео и одмах тражим могућност новог померања навише. Пошто је стена чврста, са нечим гранитним у изгледу, а исто тако дубина испод мене још не постоји, не задржавам се много око проверавања њене неломљивости и, помоћу сличних покрета, издижем се дуж зида. Моје кретање личи на врло успорено, неједнако и кривудаво устрчавање муве уз прозорско окно. Негде су удубљења и испупчења ближа и посао се претвара у игру; али негде су толико удаљена једна од других да тело долази у немогућне и помало смешне положаје. Тада осетим како ми кроз мишиће на рукама и ногама проструји пригушени бол, онај први и кратки, који би могао лако да онемогући њихове радње, кад бих му допустио да потраје. Али свест о мом положају тако је будна да не дозвољава телу ниједан дужи застој, никакво одмарање сем најнеопходнијег. То траје тако првих десет метара, можда и више — и наједном, негде у мени јавља се нешто за данас ново али познато из ранијих тренутака: јавља се свест о дубини испод мене. Почињући од мојих ногу, дубина се спушта низ стену и брише све предмете поред или преко којих сам прошао, истичући само једну беличасту и пластичну црту која као да се труди да прими у себе ритам мојих покрета: конопац. Видим га, јер од чвора направљеног на мојим грудима он се спушта и непрекидно је у додиру са понором. И не само да га видим, већ га и гледам, пошто од многих неподвижених случајева зависи и слобода мога кретања и сигурност мојих положаја. Али зид је још исувише гладак и све су му тачке у једној равни, тако да конопац не може нигде да се закачи или укљешти, већ неометано и послушно повлачи

бразду мог преласка преко местимично овлажене али чврсте стене.

„Два!“

Узвик који сам очекивао, али на који нисам више мислио. Опомена и наредба. Сад треба одмах, можда ту где се налазим, најдаље у непосредној близини, стати на сигурније место, на оно које изгледа најсигурније, окренути се лицем према празнини и омогућити прилаз ономе који је ту реч довикнуо. Он стоји под стеном, баца брзе али сигурне погледе на непокретни део конопца пред собом, али се претворио сав у посматрање и несвесно проучавање мојих покрета, чија му логичност не може бити јасна пре него што се и сам нађе на истим местима, у неверовање да ће и он имати то исто да ради, у неразумевање на који ће се начин то догодити. Уколико му сва та психичка стања остављају мало слободе, у њему мора бити и извесног дивљења за овакво премештање тела, што он види први пут у животу и што га страховито и привлачи и одбија. Само, између њега и мене протеже се јасна линија конопца и она му улива оно поуздање које ја, хтео не хтео, морам у свом случају да назовем самопоуздањем. И стицајем свих тих околности, Аркаша осећа у себи много више одушевљења него малодушности. Ишчауривање у алпинисту почиње. Леђима окренут њему, ја то наслућујем, погађам, осећам. Доживљујем кроз њега поново свој први сусрет са стеном. И пошто сам од тада до овог дана прешао добар пут, немам разлога да верујем како се и са мојим пријатељем неће то исто догодити.

Сад сам некако успео да се углавим у један мало шири процеп, недалеко под жлебом, и окренут леђима стени а лицем дубини, одбацујем конопца да бих проверио како се нигде и ни за шта није закачио. Кроз њега пролази широк змијасти покрет и завршава се пред Аркашином стегнутом шаком.

„Пођите!“

Хладна и озбиљна, пада реч у још хладнију и озбиљнију дубину. Онај коме је упућена чује моју

заповест, али се не покреће. И то разумем, и кроз то сам прошао. Ова је реч означила крај неизвесности, нестрпљењима која су се пред доласком стварности претворила у стрепње, колебањима од којих се у овом тренутку ствара одлучност. Али ова давно очекивана реч, чији су се слогови рађали у свести онога доле док је пратио моје покрете и схватио да су извесни од њих ипак последњи, претече његових, та реч је толико нова, довикнута са овог места и у оваквом часу, да човек још не верује у њено постојање и, насупрот свим дотадашњим жељама, осећа у себи само још једну, необичну: не да пође, да дође, да се што пре нађе поред пријатеља, поред оног сада несхватљивог му бића које без ичије помоћи савлађује оно што за многе друге вероватно и јесте несавладљиво... Пола сата доцније, Аркаша би се зачудио таквој анализи овог његовог тренутка; али ја знам да се не варам, и моје духовно око још прати њему сличну прилику која стоји пред улазом у један врло тешки камин у стени Триглава — и не само њу, већ види и неколико других које су, исто овако, окушале дражи плезања везане за мој конопцац. Као и онда, знам шта треба да урадим и довикујем Аркаши:

„Не бојте се. Само полако и опрезно.“

Аркаша није човек који се боји: он полази. Пошто ми велика окомитост стене ни за тренутак не заклања његове покрете, ја видим све што се догађа. Доцније, кад се стена завали и избразда већим или мањим неравнинама, и тако постане лакша за плезање, ми ћемо дуже или краће време ишчезавати један другоме са видика и општићемо само дозирањем и трзањем конопца. Али сад је све преда мном и ја видим како се, чим сам затегао конопцац, и он пење на испупчење (које сад последњи пут помињем) и онда почиње невешто али ревносно да подражава моје радње, бар оно од њих што је још остало у његовом сећању. Чврсто држим конопцац, и како стојим врло сигурно, заваљен и јако ослоњен о стену, не плашим се никаквих изненађења. Зато и пре-

пуштам свом пријатељу да се сам сналази на готово окомитој површини зида, не умањујући му задовољство изазвано утиском сопствене победе саветима које он можда не би разумео али, зато што су савети, из њих закључио колико је његова снага ништавна, умешност безначајна, изгледи на успех никакви — да није конопца. Уопште ми не пада на памет да му помажем тиме што бих конопац држао увек јако затегнут. Олабавити га не смем — сва усмена и писана правила плезалне технике добро су ми позната — али од две врсте затегнутости ја сам изабрао ону која не вређа, која пружа могућности самосналажења, која не ствара утисак да је човек вређа коју треба извући.

Аркаша је сувише заузет послом који му, до пре године дана, никад није ни додирнуо мисли. Све ово што се сад са њим збива само је проблем његовог тела и једне упорне жеље: да што пре пређе преко ових вратоломних места. Напреже се више него што је потребно, жури као да је у питању каква рекорд у времену, и ја знам да ће се уморити, да ће утрошити више снаге него што је допуштено, да ће ударити коленом о стену и да ће га оно болети, да ће изгрести руке, можда и склизнути са неког једва приметног ослонца — али ту нема помоћи: он има да прође истим путем којим смо прошли и ми други, јер човек постаје алпинист тек кад на самоме себи види колико су штетне оне погрешке које су први пут неизбежне а доцније увек отклоњиве, захваљујући учешћу мозга у радњама тела. Све што могу, то је да чврсто држим конопац и да га правилно скупљам, да пазим да је између мене и Аркаше увек она најкраћа дужина која не спречава склизнуће али онемогућује пад. Па то и радим, не испуштајући из очију Аркашу, чија се природна величина била смањила, који сад, док се приближава, и по сразмерама постаје опет што је и најзад се пребацује на уску полицу испод мене, подиже главу и гледа ме очарано и зачуђено у исти мах.

Више из жеље да му покажем колико ме радује његов труд него што сам убеђен да је тако као што кажем, поздрављам га речима:

„Одлично, Аркаша“.

И то је све. Јер се одмах окрећем стени и спремам за даљи узлет. Можда је он изненађен тим што чује и, нарочито, што само то чује. Наш је однос врло срдачан, као што сте приметили, али сте запазили исто тако да ми водимо разговоре на начин који није свакодневна појава међу пријатељима. У њима нема праве озбиљности. Ма о чему се говорило, ма каква истина тежила да нађе свој пут од њега до мене и обратно, облик у коме се то дешава и речник којим се служимо такви су да се свако трећи мора упитати, шта је од свега овог озбиљно, а шта не: да ли су ове узајамне увреде само изигравање оног који их случајно чује или ова два насмејана човека немају ни трунке честољубља? Тако је чак и онда кад један од нас није расположен или кад смо обојица нерасположени. И пошто се тај тон увукао у наше разговоре већ од првог сусрета, ја верујем да нам је он не само природан него и један од главних услова нашег пријатељства и да се његова бодљикавост налази у управној сразмери са јачином наших осећања. — Зато је Аркаша морао бити врло изненађен јутрос што је, можда први пут, чуо две озбиљне речи у које никаква трећа сумњивог порекла није убацила нимало двосмислености. Да ли ме је он гледао зачуђено што то није могао да схвати, а озарено због непобитне чињенице да је лакше и брже од мене стигао до места на коме се сад налазимо, нисам имао времена да испитујем. Али да је његово чуђење у вези са мојим новим начином изражавања имало да се угаси пред закључком у њему самом створеном, да на овој земљи има и таквих места где шала, смех и пријатељска заједнања немају приступа, то је оно што је имало да се догоди, ако не у приземљу ове грађевине, бар на њеним вишим спратовима.

Пошао сам даље. Сад Аркаша стоји на месту које се доста разликује од оног на коме је малопре

стајао. Толико смо пута разговарали о овоме што се сад догађа, да он уме добро да се сналази и разумно да поступа. Исто тако зна шта мора да ради и на шта да пази, и ја верујем да се овог тренутка речник његовог будног мозга састоји само од израза „склизнуће, губљење равнотеже, падање камења, испитивање чврстине стене, кретање по принципу три ослонца“ и томе слично. За њега, дакле, немам да бринем: он стоји и чека... Али шта чекате ви, драги читаоци? Сигурно не да вам причам све редом и да свих двадесет и неколико дужина конопца опишем исто овако исцрпно као и прву. Ако је тако, прочитајте још једном моја ранија рефлексивна ограничења, па да идемо даље — то ће рећи да вам причам само оно што желим и што ће, при читању, значити много у првом реду Аркаши и мени.

Али — ја знам да сам свесно обмануо себе пишујући вам слично разумевање за наше планинске доживљаје. Будите искрени као што сам ја увек, па признајте јасно и гласно: вама је досадно. Јер ја вас чујем како мумлате (опростите ми ову ономотеју, али ја волим тачне изразе):

— *Какво му је ово опасно пењање које писац непрестано кочи и прекида својим такозваним психолошким допунама, где нам приказује почетак плезања да би нам можда казао коју реч још само о свршетку, и на коме се никоме ништа не дешава, нико не пада, не разбија се о стене, не повлачи оног другог или првог за собом и не претвара све у лепу планинску несрећу, којој новине посвећују неколико речи!*

Ух! Сад кад сте завршили своју дугачку реченицу и казали све што мислите, допустите да и ја нешто кажем.

Прво: да је плезање било опасно потврдиће вам Аркаша, ако буде хтео да разговара са онима који овог тренутка нису алпинисти, као он, већ тридесет шест минута и двадесет седам секунди. Не поверујете ли њему, могу да вам дам имена врло угледних људи из нашег света, оних који су прешли преко ове стене и који је познају боље од нас. Али

како хоћете да они разговарају са вама о тим стварима, кад се и Аркаша предомишља да ли да то учини! Само добричине као ја могу да покажу толико великодушности. — Друго: што се тиче мојих допуна, које ја не називам психолошким, које уопште никако и не називам, оне су саставни и битни део сваког тренуткаведеног у стени, и без њих ништа не може да се објасни, а најмање чињеница да је алпинизам много више душевно стање него телесни напор. То ви не разумете и о томе нећу са вама да расправљам. — А кад сте ми већ дали на знање да сте они који се називају љубитељима сензација, рећи ћу вам и ово: наравно да се никоме ништа није догодило — што не значи да једном тако неће и бити — ниједан од нас није пао и повукао свог друга у понор: други зато што није био први, први зато што је много пута био други. И добро је што је тако, и више него добро, врло добро, одлично! Да се друкчије догодило, не само да не би било ове књиге него, највероватније, ни нас. А и ми, као ви, као сви, волимо да живимо, волимо да се напајамо сјајем сунца и да слушамо песме шума и ветрова, волимо испољавање велике природе око нас и у нама, у сваком облику, и ако одлазимо у планине и прелазимо их на овај вама несхватљив начин, то је зато да бисмо све то осетили много дубље и потпуније него што допушта онај живот који је ваш и који нимало не личи на наш... А што се тиче ваше примедбе да ћу вам, после описа почетка, приказати још само крај плезања — њом сте ми учинили велику услугу, јер тако ћу и да урадим. Питао сам се, заиста, како да и вас преведем преко ових четири стотине висинских метара, кад сам на махове имао доста посла и са Аркашом. И још више са самим собом. Јер није све ишло тако глатко као што је понегде стена била глатка, и баш због тога, нити је било лако обићи сва места покривена снегом или превучена леденом кором. Али, пошто смо, на обострано задовољство, донели одлуку да вам о томе не причам — пређимо на крај.

Пређимо утолико пре што је ова страна Шпелуте окренута југозападу и сунце још није обасјало њену површину, тако да се Аркаша и ја налазимо у суморној сенци, утолико суморнијој што сви врхови према нама, сви гребени, па чак и дно овог великог амфитеатра између њих и нас, блистају на сунцу и, стварајући утисак загрејаних површина, појачавају хладноћу која нас прати целог јутра. Ето, и о тој хладноћи могао бих да вам причам, али то није ништа за вашу радозналост, јер се руке најзад ипак загреју трљањем и дувањем у њих, а ноге у дебелим норвешким чарапама и не осете је. А затим, топлота ваздуха је, према мом термометру, плус 6 степени, а овај Аркаша и његов пријатељ навикли су и на температуре са знаком минус — један зато што је то полугодишња појава у земљи његовог детињства, други због честог друговања са хладноћом по студентским собама у младости. Као што видите, не би то било ништа занимљиво за вас... Најзад, ми се приближавамо гробу, идемо у сусрет сунцу, топлоти и светлости, и то нам даје подстрека. Још више непријатно осећање кога једва чекамо да се ослободимо, оно које изазива у нама дубина испод нас. Поштени људи, кад не воле прекрштавање појмова, означавају га једном кратком речи: страх.

— *Па кад вас је страх, зашто идете?*...

Читаоче, већ сам одредио место у књизи на коме ће стајати мој одговор на ваше питање. Пустите ме сад да причам даље. Ова наша подужа расправа није нас нимало задржала, као што би се морало догодити у случају нашег даљег објашњавања, јер она одговара дужини времена које Аркаша и ја проводимо недалеко под гробом, на домаку сунчевих зракова који већ просецају простор око нас, непомични и слични киповима уздигнутих глава, на чијим лицима од свих израза постоји само неједнако расподељена забринутост. Јер се догодило нешто што одоздо нисам могао да предвидим, немајући јасан преглед последњих делова стене: пред нама је један окомити зид, тежи и знатно виши него онај у почетку, и његова нас висина раздваја од гроба са-

стављеног од раздробљеног камења и скоро питомог изгледа, у поређењу са стрмином и уједначеношћу под њим.

До овог места, као што и сами видите — не бих пропустио да и то испричам да је био обратан случај — Аркаша се сјајно држао. Његова радозналост ни у једном тренутку није прелазила границе пристојног чуђења, а оно осећање које сам малопре поменуо и којим ћемо имати да се позабавимо на једној засад само мени познатој страни ове књиге, није долазило до сувише видног израза. Као сваки лепо васпитан човек, био ми је помагач у врло сложеној игри са стеном и још нечим, и нигде је није ометао или прекидао питањима и потпитањима, од којих су једна излишна а остала непотребна. И кад би ми ваша нестрпљивост оставила више времена, ја бих морао још једном да напишем речи „Аркашин портрет“ и да вам оцртам лик једног човека који, бар данас, има мало сличности са оним кога већ познајете. Али не знам да ли бих умео верно да прикажем све промене које су се догодиле у њему и на њему, јер, ето на пример, није ми познато може ли још да мрда ушима кад хоће и кад неће, то јест кад засмејава друге и кад се сам смеје, пошто су то две радње од којих ни једну, а нарочито другу, није извршио већ дуже од два сата.

Не, није се смејао. А сад је даље него икад од смејања. Забринутост, неједнако расподељена по нашим лицима, и то тако да је на његовом има више иако је алпинист већ скоро два сата, не напушта његове очи у којима се угнездила и бразда му чело које и без ње почиње да се покрива борама. Он диже поглед уза зид и спушта га низ њега, као да хоће да се увери да је пред нама такво место које — ако га пређемо (један недвосмислени покрет његове главе изражава сумњу), ако се нађемо на гребену изнад њега (у очима му светлуца зрачак наде), ако се икад вратимо у онај свет који сад за нас не постоји и који нас је већ заборавио (један уздах врло сложеног значења прелази му преко усана) — никад више

неће покушати да тражи ни у сну, а још мање на јави.

Ја звиждућем. Тако радим увек кад посматрам стену, вадим ствари из ранца или дрешим какав јако затегнути чвор. А сад радим скоро истовремено све три радње, то јест по две у исти мах. Звиждање је рђава навика — али ја вам нисам ни рекао да сам савршен. Аркаша преноси поглед на мене, творца овог зида или бар његовог проналазача, и види да сам из ранца извадио клинове („*који нам највероватније неће ни бити потребни*“), чекић („*лак као перце*“) и два карабинера који нису били поменути приликом једног ранијег набрајања и чије име испишује сад знак питања у вашим очима, радознали моји читаоци. И пошто знам да ћете ме сад упитати: „*Шта је то?*“ — према лепом обичају оних који не умеју ниједну причу да саслушају ћутећи, објаснићу вам шта су то карабинери, па чак и више, рећи ћу вам шта су то клинови, јер ви само уображавате да знате. Неки Вимпер који је остварио неку „*маленкост*“ на неком Матерхорну и при силаску изгубио четири сапутника од шест, пре више од сто година, а кога ми сматрамо за творца алпинизма, нацртао би вам те справе и — ви опет не бисте знали ништа. Зато је боље што ја врло рђаво цртам, јер уместо њиховог облика, остварићу њихов звук.

Кад туристи и планинари, који иду само обележеним и осигураним путевима, стигну у неку планинску кућу, окупе се око столова у трпезарији да вечерају и да, мало гласније, изнесу и измењају своје утиске са пењања и силажења. Лепо је то што они играју главне улоге у својим причама, јер су њихове ноге газиле оштро камење а њихова се леђа савијала под обично тешким ранцем. Лепо је и то што су се користили туђим искуствима и ишли од једног обележеног камена до другог, од једне црвеном бојом закићене стене до друге. Ми алпинисти немамо ништа против тога: наши се путеви никад не укрштају са њиховим. Чак, ако хоћемо да смо правични, морамо признати и то да у њима постоји и велико одушевљење за нас и наше подухвате, на

шта им одговара само наша равнодушност. Али на-
иђе тренутак кад нас све то причање замори, нас
двојицу-тројицу алпиниста, колико нас обично има
у исто време у истој кући, где смо са разних страна
дошли да проведемо ноћ, и ми пожелимо самоћу,
изиђемо пред врата, седнемо на клупу или какву
пљоснату стену да, мало тише него они унутра, про-
говоримо о неком прелазу или пролазу, о каквом
само нама познатом окну или још неиспитаном ка-
мину. Пошто смо довољно разговарали, и тако се
упознали, осетили оно заједничко у нама што нас
од тог часа спаја, иако понекад остајемо безимени
једни за друге, ми певушимо, некад исту песмицу,
некад свако своју. Онда звиждућемо, то исто или
што друго. Хладно је, мрак пада и само још врхови
пред нама светле неком бледом и нестварном свет-
лошћу. Време пролази, али не тако брзо да би дозво-
лило икакву промену у свету за тих неколико тре-
нутака. Још један кружни поглед по околини, као
да хоћемо да кажемо: дакле сутра! — и улазимо у
трпезарију и седамо, сад сви за исти сто... Па
ипак, нешто се изменило. Ако не у свету, у овој
планинској кући сигурно. Разговор је тиши. Не-
разметљивији. Људи су пред другима и нарочито
пред самима собом мањи. Погледи све чешће иду
само у једноме правцу. Више погледи жена него
мушкараца, јер ови имају увек довољно присебности
да сачувају остатке свог разбијеног достојанства и
да, у првој идућој прилици, од њих саставе ново.
Шта се догодило?... Неко је, у пролазу гурнуо је-
дан од наших ранаца. Или га је преместио са клупе
на сто. Или само погледао. И тај ранац је наједном
проговорио. У њему је нешто звекнуло. Нешто што
има звук гвожђа, јер и јесте гвожђе. Нешто што је
невидљиво и зато још привлачније, што одаје по-
словне тајне онога коме ранац припада, кога нико
од присутних не види у соби, али кога сви почињу
да означају речима „скалаш, плезалац“. Што звуком
својим диже у њиховој машти високе стене, непро-
ходне а ипак прелазне, са човеком негде у њима, до
невидљивости ситним, који забија у пукотину један

комад тога што је звекнуло, да би у кружни отвор на његовом ширем крају завукао нешто што се отклапа и склапа, кроз шта пролази конопач, а што све заједно осигурава на врло опасним местима не онога који то ради већ онога који за њим долази. Све те радње, сву ту „технику“, како то зове мој Чоп, извршују у заједници један мозак, две руке и чекић, а карабинери и клинови су предмети тих радњи. — Али ви ми кажете да још не знате шта је то. Па добро, не морате ни знати. Ако овим предугачким описом нисам успео ништа да вам објасним, бар сам лепо прекинуо причање које и онако често прекидамо, час ви а час ја. А ко је сад крив? Сигурно не ја. Стегните добро зубе па станите поред Аркаше и мене. Ту ћете видети и клинове и карабинере, ту ћете чути њихов прави звук, ту ћете разумети зашто, међу посетиоцима планина, алпинисти уживају изванредан углед. Хајде, станите. Не бојте се! То сам казао само у преносном значењу.

Аркаша и ја налазимо се још на истом месту. Али се наш узајамни однос изменио: сад смо ближи један другоме. Јер ако сам одрешио један чвор на његовим а други на својим грудима, то је зато да их опет вежем пошто удвостручим конопач међу нама и тако створим тешњу везу. Аркаша, чије сам лепо васпитање недавно похвалио, као да хоће да ме оповргне. Он пита, први пут од уласка у стену:

„Зашто то радите?“

„Зато, лепи мој, да онемогућим једно бун, које без овог удвострученог конопца и ове звожђурије не би личило на она која сте правили као дете и које не би имало за последицу, као онда, страдање само ваших леђа, већ у које бих био умешан — и можда измешан са вама — и ја. Задовољава ли вас одговор?“

„Потпуно“, одговара овај невероватни човек доказујући тако да није више новајлија. Али његов поглед, кришом, спушта се још једном у дубину иза већ поменутих леђа, која је сад без дна.

„Још нешто: молим вас да будете врло пажљиви и да не радите ништа док вам не кажем. Ако вам

је могућно, задржите и дисање и све остало што личи на то.“

Зашто ја овако говорим? Зашто на таквим местима правим досетке? Да њему улијем храброст? — има је довољно. Да отерам страх из себе? — рекао сам вам: страх, прави и потпуни, нескривени иако неизречени, јављао се и јављаће се много пута у мени. И ја ћу вам рећи кад се то опет догоди. Данас, овог тренутка, овде, свестан да сам одговоран за још један живот, не бојим се ничега. Говорим тако да би сва моја права природа дошла до најпотпунијег израза, да осетим у себи ону ведрину која ми је најбољи помагач, да ми у глави буде јасно, руке сигурне, да би се са успехом свршио посао који је, за данас, последњи и после кога долазе одмор, мир, радост, задовољство због завршенога дела.

И сад приступамо освајању овог зида који нема више од тридесет метара висине, плус четири стотине дубине под њим и нама, али који нас дуже од једног сата не пушта преко себе. Незаборава ни тренуци, не толико због једног од најузбудљивијих плезања којим сам обогатио свој живот алпинисте, већ због тога што ми је нови скалаш Аркаша на неочекивано диван начин потврдио давно већ учињено откриће, да се у њему, иако не увек приступачан, крије можда најређи човек од свих људи са којима сам икад дошао у додир. Од ових тренутака обојици нам је јасно шта ћемо увек значити један другоме. Али до њих је требало прво доћи, као и до једног места у зиду одакле се не може даље навише, већ по једва видљивим неравнинама улево — што ће рећи да је на том месту било потребно забити први клин.

„Аркаша, драги мој, натраг не можемо, а ово што је пред нама савладаћемо.“

Ко ме ја то говорим — њему или себи? Обојици. Јер и један и други морамо да чујемо такве речи и да их будемо потпуно свесни. Обојица смо бескрајно мали пред овим делом стене, па ипак оно што одржава наш дух у пуној присебности, то је што један од нас слуги шта се може догодити, а

други то зна. И тај други — који је при плезању први — почиње свој опасни посао. Онај који се не може описати, али чија ће памћењу неприступачна поступна стања кроз полусећање увек дозивати, и дозивати.

Два пута прелазим по два метра и опет се враћам. Припијен уз стену, сав бесан на ранац који ме вуче у оном правцу од кога хоћу што пре да се удаљим, осећајући наједном умор који је више психички, иако се испољава кроз мишиће, издижем се некако (кад бисте само знали колико је ова последња реч права и дубоко садржајна!) до оног места где треба забити клин. Заједно са карабинерима и клиновима, чекић виси о десној руци. Ту је његово место и кад ради и кад се одмара. Скинути га са руке значило би можда пропаст. И ево где се сад из наше дотле неме стене издиже један звук, туп и слаб, али који се чује надалеко, који сам и ја много пута слушао у подножју или прекопута великих стена и који тренутно зауставља дисање у човеку: тамо, горе, негде, невидљив, бори се неко за живот. Овај звук избија из судара мог чекића са мојим клином — па ипак, ја не осећам никакво узбуђење. Мој слух вреба само један тренутак, онај кад ће висина звука престати да се повећава, кад ће из тада чврсто забијеног клина да излази увек исти звук, скоро музички одређени тон. Тада ће рука снажно да га продума и да провери његову упорност да остане у положају у коме је. Понекад ће и тело да се снажно ослони о њега, да га притисне и још једном упита какве су му намере. И најзад, два-три лака ударца чекићем по већ оштећеној ивици — нешто као миловање и захвалност. Тако је било и данас. Сад је већ и карабинер протурен кроз алку на клину и његова јака опруга затвара се одмах за провученим конопцем. Добро је! кажем себи у мислима — награда и подстрек. И сад почиње „траверзирање“, плезање у водоравном правцу или готово у страну, до оног места на коме ће се поновити исте радње. Како су размаци врло кратки, два до три метра, дужина конопца од десет метара између Аркаше и мене

обезбеђује ми могућност правилног рада. И све иде добро. Тешко, sporo, али добро.

Сад, после забијања и другог клина, згрчен на једном испупчењу где ипак има места за двојицу, ако се добро прибију један уз другог, осигуравам, више присуством и погледима него сигурним привлачењем конопца, Аркашу који се спрема да пође. Један поглед диже се према мени, изнад стегнутих вилица. Поглед који нећу да разумем, јер у њему тек сад има оног прекора који ја већ одавно, не признајући то, упућујем себи због оваквог данашњег плезања. Поглед који каже оно што речи овог човека никад неће изразити, али који се разведрава чим се Аркаша, после само једног клизања леве ноге, налази код првог клина, скида карабинер и, идући одмах даље за белим трагом затегнутог конопца, стиже и до другог. Лице му је бледо. Израз на њему озбиљан. Честитам ти, пријатељу! — мисли онај најмањи део мог мозга, једини који није заузет управљањем његових невештих али одлучних покрета — честитам ти, јер нисам сигуран да би се твој данашњи учитељ смео похвалити сличном душевном мирноћом у својим првим оваквим часовима. Кроз зубе пропуштам само једно тихо: „Добро је“, и њиме дочекујем Аркашу који ставља ноге на испупчење и не спушта дланове са стене у коју се цео упија кроз њих. По челу су му избиле крупне капи зноја.

Даље, одмах даље. Сад могу навише. Једна закржјала пукотина прима у себе прсте руку и врхове плезалника. Померам се као акробата и сад зависим цео од сигурности и неломљивости ивица за које се хватам. Али стена је врло чврста. И тако, готово додирујући руке ногама, дишући тешко и уздижући се неравномерно, у тренутку кад се у мојој свести јавља једна врло опасна жеља да се све ово што пре заврши, и кад са запрепашћењем утврђујем чињеницу да цело моје тело има ту исту жељу и да тражи њено остварење — у половини зида отприлике, прсти десне руке која тражи изнад моје главе откривају неку ширину, храпаву, са осипинама у које се упијају и извлаче ме на једну врло пристojну

полицу, одоздо невидљиву. Али, чинећи све то, нисам могао да спречим неколико каменчића да не полете у правцу мог Аркаше. Викнуо сам одмах: „Камен!“ и чврсто затегао конопца, мада сам још несигурно стајао и Аркаша је, сходно правилима плезања, прибио главу уз стену. Али један мали камен ипак је нашао пут до његовог рамена и, пошто је неколико метара довољна висина да убрзаност кретања појача ударну снагу, знам да је Аркаша морао осетити бол. Али ово нису тренуци за извињавање или правдање. „Полазите!“, кажем му и прибијам се што могу више уз стену. И он полази. Али не долази. Дуго. Чујем га како тешко дише, зауставља се дуже него што је паметно, говори ми нешто што ја и не слушам, јер сву пажњу обраћам на кретање конопца о коме, овог тренутка више него икад, висе два живота. Ови минути чине ми се дуги као вечност. Она вечност кроз коју лутају уклете душе испаштајући највећи грех. Грчевито стегнуте око конопца, руке почињу да ме боле. Пропуштање сваког центиметра, зато што је сваки издвојен и тражи засебан напор, постаје најтежа телесна радња. Сем овог конопца ништа не постоји. Угасила се свест о сунцу и топлоти којом оно ојачава живот. Само једна мисао: што пре да дође, да га видим крај себе, да стоји овде, да га додирнем, да осетим кретање његовог живог тела. И он, најзад, долази. Издиже се ни из чега пред собом, уздрхталим рукама тражи ослонац крај мојих ногу, нестрпљивим коленима избацује тело на полицу, обара читаву гомилу камења и седа, како тако, на најужу клупу на коју је икад сео.

„Да се одморимо“, кажем ја.

Али осећам да то није довољно. Требало би да му се извинем што га водим по оваквим местима, њега који би се сигурно задовољио много лакшим плезањем и који би, да је такав случај, осећао и много потпуније задовољство. Уместо тога, ја му кажем:

„Извините за камен, Аркаша. Видите и сами да нисам био у могућности да то спречим. Боли ли вас много?“

Неприметним покретом очију он одговара, али ја не разумем значи ли то да или не. Ипак додајем, наједном раздраган:

„Ево, сад ће све бити готово... А што се тиче камена, кад опет будемо на оваквом месту, ако вас не прође воља за тим, кад својим сопственим заслугама дођете до звања првог на конопцу, можете ми бацити на главу и читаву стену, ако је ваша жеља за осветом јача од нашег пријатељства.“

Али Аркаша ћути. Ни речи. Ни гунђања. Ни погледа. Стена је учинила своје: као омађијан, Аркаша гледа пред себе, у дубину. И ја видим како се појављује и приближава један судбоносни тренутак, за који не умет да кажем шта ће да донесе, али знам да мора оплодити овај наш доживљај неким тешким изненађењем. И наједном, чујем себе где говорим, хладно и одлучно:

„Аркаша, одвежите се.“

Он диже главу. Гледа ме. Не разуме. Понављам:
„Одвежите се.“

„Да се одвежем?“

„Да.“

„Зашто?“

Добро је. Живот је ту. Разум је ту. Спас је ту.

„Зато што хоћу сам да пређем још ових десет до петнаест метара колико нам остаје, па да вам бацим крај конопца да и ви изиђете.“

„А зашто тако, а не као досад?“

На то питање не смем да одговорим. Смем ли да му кажем: зато што нисам сигуран да ћу се пробити до гребена пре него што ме дубина упије у себе, па бар ви да останете у животу — ? Или: зато што ви, драги пријатељу, нисте више господар над собом, а ја не бих могао да идем даље, свестан да конопац може сваког часа да се заплете и да ме повуче уназад, пошто га више не надгледате са потребном пажњом — ? Не, то му не могу рећи. А треће, као одговор, не постоји.

Аркаша је упоран:

„Зашто не као досад?“

И одмах додаје, оштрим гласом:

Дајте ми часну реч да не предвиђате неку опасност коју не можете да савладате и од које желите мене да одстраните.“

„Часна реч!“ излази из мене, убедљива као истина, благословена лаж.

„Поновите.“

„Часна реч.“

Аркаша дреши чвор. Он уме правилно да се веже, јер то смо радили много пута, спремајући се за ово. Неће му бити тешко да помоћу конопца доведе опет себе у везу са мнош, кад му га бацим одозго. Одозго... реч која тако необично звучи у мислима и која нема више тачно одређено значење.

Аркаша се одрешио. Полако скупљам конопац да га умотам и привремено ставим у ранац. У мени је наједном мир. Али то није мир који се рађа из личне сигурности, то је помиреност са свим у мени и око мене, скоро равнодушност према оном што може доћи, јер, ето, искупио сам душу своју: нећу бити одговоран и за туђ живот. Ма шта се догодило, догодиће се само оном који је то и припремио. А он, Аркаша, дивни човек и пријатељ, биће тиме излечен од оног што — сад може да се увери — ипак није за њега...

„Шта то радите?“

Сад питам ја, јер је Аркаша нагло дохватио конопац и опет почео да се везује. Стегао је чвор, наместио конопац тачно преко груди. Покрети су му пуни одлучности и присебности. Не говори ништа. Само ме гледа. Таквим погледом да се ја не усуђујем да читам у њему и — обарам свој.

„Хоћемо ли даље?“

Његово је питање заповест, таквим је гласом изговорено. Он устаје, скупља конопац пред себе, чак чисти ногама полицу од камења и пропраћа његово падање у дубину речима које се пробијају кроз стиснуте зубе:

„Срећан пут!“

И нама нека је срећан пут... у супротном правцу. Јер ја сам наједном опет ја. Онај који зна шта може. Онај који се, опрезан, много пута вратио пре него што га окруже опасности, али који никад још није клонуо пошто би се већ ухватио у коштац са стеном. Нека нам је срећан утолико пре што, ма како био тежак, последњи је за данас.

Лежимо сад на једној широкој плочи на гребену. Прошли су и последњи тренуци плезања, тешког али кратког, срећног, онаквог какво смо и заслужили, да ниједна пређена стопа у овој стени не буде у нескладу са свим осталим. Лежимо на сунцу, које пали у већ подневним часовима, али нас, жељне топлоте, сјаја и широких простора, још само милује и пуни животним радостима. Све је прошло, и на то се сад не мисли. Још не. То ће доћи доцније, за кратко време, да би се обновило у разговору и први пут урезало у сећање и на један вештачки начин; затим кад будем пунио свој планински дневник сувим и техничким, али тако потребним белешкама; и онда у неким усамљеним часовима јавиће се најпотпуније, али као приказивање туђег доживљавања, нешто чему присуствујем само као гледалац. Али да је све то било и остало моје, да је ово исто тело прошло кроз испаштања која му нико други није наметнуо, то ћу увек знати по дрхтајима који ће тада пролазити кроз њега, из којих ће срце присти неутољиву жељу и непресушну чежњу да се то исто опет оствари. А између тих тренутака, у ноћима, најчешће јесењим, на домаку доба које омогући градском животу да најјаче стегне своје окове око нас, пролазиће моја полусвест кроз чудне море: стене ће бити још већих размера, потпуно окомите, са гребенима увек у маглама, трошне и склоне паду као куће од карата и исто тако танке, без запремине, онакве какве нису никад у стварности. А на њима ћу се налазити ја, увек сам, увек без онога чије

присуство, на другом крају конопца, отежава рад али олакшава живот, повећава телесни напор али умањује душевну самоћу. И онда ће, понекад, сан остварити један стрмоглави пад, нагло и усплахилено буђење мозга над срцем које лупа да покида груди. А једном ћу можда опет, као некад, наћи у сну један леш под стеном, који ћу са извесним тгушањем окренути да бих видео лице размрског планинара, па можда ни тада нећу успети да угушим у себи страховити крик: јер, лице ће бити моје... — Али ноћни часови прођу, а дан својим светлостима и кретањима избрише све мучно. И опет велика, никад неистрошена чежња не допушта жељама да заспе, и, да би и даље било живота, задовољства у раду и свега што нас везује за људску заједницу, поновно остварење планинских доживљавања постаје неодложна потреба.

А ето сад се не мисли на то. Тренуци кроз које смо тек васкрсли у живот, најчуднији, најнеобјашњивији и бићу најнеопходнији, као да нису ни постојали. Њихова је близина толика да их удаљује од нас. Они још трају у нама, па је немогућно да их остваримо мислима. Речима још мање. Јер има часова кад и једне и друге иду за оним погледом који, било да долази са дна душе или са површине тела, понире само у ствари које нас окружују и постоје, њих мора да упија у себе и уноси у сећање. њих, на којима се можда неће двапут зауставити.

Зато је Шплеута опет апстрактан појам, реч са измењеним значењем, име које не означаје више високу и тешку стену, већ овај гребен на коме се сунчамо и одмарамо, са кога се погледима спуштамо у две дубине и откривамо по њима магличаста испарења, а изнад њих, далеко од нас али ипак над нама, куполе, пирамиде, куле и облике којима још нису нађена имена, а што се, све заједно, назива врховима Алпа. Са овог дугог и узаног гребена који нас, местимично, неће ни брзо ни лако пустити преко себе, али који није више страшна усправна површина стене под њим, ми откривамо свет за који смо знали да постоји, који сам већ више пута гледао и из веће

близине или чак осетио и под ногама, свет који није свуда неприступачан, по коме могу понегде ићи и мање посвећени у његове тајне, али који данас, после онога што је било, пружа призор такве лепоте, да смо ми свесни највећег: њега могу видети какав је заиста: прави, неизмењен, само људи који му приђу кроз жртву на коју приносе најдрагоценије што имају — свој живот. Равнодушна, неосетљива, природа не прима тај дар. И не тражи га. Али ће га узети једном, несвесна шта чини, кад се неки од њених закона сукоби са нашим слабостима. Па ипак, светлост која зрачи из човека, слабог а способног да оствари божанство, да га себе ради дигне до неслућених висина, јаче и више него сунчева обасјаће свет његових жеља и остварених снова, и пружиће му онолико колико је заслужио. И цела природа постаје тада велики храм у коме човек, обожавајући њу, сагиње главу пред самим собом, у знак скромног признања.

Да ли су ме тада, пре или доцније, први пут додирнули зачеци ових мисли? Дан је, по свему, био тако велики да ме не би зачудило да је то било онда. Али, не сећам се више. Оно што још видим непомућено новијим успоменама, кад помислим на ове часове, то смо Аркаша и ја пред једним од ових олтара, у мало чудном ставу обожавања: изваљени на леђа. Наши први кораци по гребену, готово водоравној површини, зауставили су се где су и почели, на самом месту изласка из стене, пред овом широком плочом коју сунце не загрева али уноси топлоту у тела која је украшавају својим присуством. Ту смо пали више него што смо легли, исцрпени умором и духовним и телесним, у истом тренутку, као да су нам тела осетила неиздржљиву жељу да раде исто у исто време, чега су досад била лишена. Још се нисмо одрешили, конопац лежи испод нас, између нас, око нас, свуда га има, и његових двапут по десет метара изгледају сад много већа дужина. Преко мог ранца пребачена је алка са клиновима, којих је јутрос било три више, а са Аркашиног, као два слепа ока, гледају кожне навлаке на објективима његовог апарата, које је извадио из ранца одмах по

изласку на гробен, да би се уверио како му је остало неопштећено оно за шта каже да му је најбољи пријатељ после мене.

Затворених очију и са једном руком испод главе, лежи нови алпинист Аркаша и као да већ остварује једину жељу свег бића: као да спава. Друга је случајно опружена у правцу оног места преко кога смо изашли на гробен и тако ушли у живот, и она сад личи на путоказ који је померен па означава правац где нема никаквог пута. Исти положај имају и моје руке; само, лева је опружена у супротном правцу и њени размакнути прсти као да су свих пет упорно уперени у гломазни врх Довшког Крижа, који се издиже иза дугог профила нашег гробена, растављен од њега само једном врло уском увалом. Спавај, пријатељу мој, заслужио си то, говорим у себи, гледајући Аркашу. Спавај, али не сањај да смо још у стени, јер има буђења са трзајима, која су опасна између два понора.

„Ви спавате?“, чујем наједном његов глас.

„Не, Аркаша. Лежим и мислим о томе како сте дуго и лепо спавали.“

„И како је све био сан, све ово што сам имао задовољство и част да доживим за последња три сата.“

„Заиста — какав сан! И тако диван, и тако кратак!“

„Диван!... Да вас штреца раме од удара оног камена који сте, можда и намерно, оборили у мом правцу, и да вам и у лежећем положају играју колена као да увежбавају какву козачку игру, ви не само да бисте узвикивали да је дивно, већ бисте нашли и много изразитије речи.“

„Човече, Аркаша, оставимо те шале. Јесте ли ви свесни шта смо данас остварили? Шта сте ви остварили?“

„Јесам. Захваљујући вама био сам потпуна будала на надморској висини између 1700 и 2100 метара, ако смем да верујем оној справици, и бићу то док вам се данас буде допадало. А сутра, вечерас већ, ако се опет нађем у близини ливада које сте имали

доброту да ми препоручите као пашњаке, опаметићу се потпуно и нећу се никад више удаљавати од њих.“

Смејем се. Али не знам како треба да схватим ово што ми Аркаша говори. Има у његовом гласу нечег озбиљнијег него обично.

„Ето, — кажем мало неодлучно. — Видите сад и сами да не може свако да буде алпинист.“

„Не. — потврђује он. — Такав као ви не.“

Наједном, он се диже и остаје седећи. Гледа ме чудним погледом. Можда први пут таквим. Погледом који не умем тачно да одредим.

„Слушајте, Рашко, — каже он. — Ви сте мајстор у стени. Где сте то научили, ви, дете равнице? Откуд вам те способности? Упијате се рукама у стену као шкољке у камење. Прсти су вам као пауци. Са вама, не бојим се ничега. Водите ме куда хоћете и кад год хоћете. Не знам шта ме данас још чека, али сам вам бескрајно захвалан за ово што сте ми досад пружили. Веће и јаче задовољство нисам осетио никад у животу.“

Кратко ћутање. Затим додаје, тишим гласом:

„Али сте урадили нешто што нисте смели.“

Он је наједном толико озбиљан, да се и ја подижем и гледам га право у очи. Не разумем шта хоће да каже. И питам:

„Шта сам урадио?“

„Ето колико сте несвесни тога“, — наставља он и спушта ми руку на раме. Руку која дрхти. — Вашом кривицом могло се догодити да један увек поштен човек и нехотице постане нитков и да га до краја живота мучи савест што је напустио оваквог пријатеља у опасности... Немојте се никад више играти тиме, драги мој. Не даје се часна реч ради обмањивања.“

Један благ осмех, више у очима него на лицу, завршава Аркашину изјаву. Рука се одваја од мог рамена и, преко његовог, показује стену под нама, ону дубину из које смо изишли. А ја осећам да ништа не бих могао да одговорим, да ми се грло стеже и очи пуне сузама. Ћутећи гледам у његово

преплануло лице и мој се поглед среће са његовим. Али свој лик не видим у овим сивим и увек изразитим очима, јер су и оне влажне и замагљене.

Тада Аркаша леже на леђа, а мало после и ја. И настаје дуго ћутање...

Бескрајна тишина обавија наше ћутање. Онима који никад нису били на овим висинама у потпуно миран дан, као што је овај, није могућно да схвате и осете шта може да буде тишина на планинском гробу или врху. То није само одсуство шума, звукова или гласова, то је нешто што пуни сав простор, оне који су у њему издваја од целог осталог света и ставља их увек у средиште ове неме вечности. Испочетка, човек то не прима тако. Али шум који је изазвао кад је повукао ногу преко камена, накашљао се, спустио неки предмет крај себе, извршио ма какву радњу, тај шум је наједном полетео према тишини, сударио се са њеном густином и, сам по себи слаб и безначајан, угасио се у зачетку, нестало га пре него што је и додирнуо слух својим треперењем. Нешто у човековом бићу похитало је за њим, али га није стигло. Уво га није ухватило и остало је незадовољено. Али, уместо њега, чуло је нешто друго, ново, нешто на шта је тај шум са промашеним дејством привукао пажњу човекове свести. Први пут, тада, на један сасвим нов и неочекиван начин, човек је чуо тишину, осетио њен ритам, уплео себе у њен живот. Непомичан, он слуша оно што је толико друкчије од свега што познаје, несхватљиво и неупоредиво ма са којим ранијим тренутком и видом његове самоће. Јер кроз ону доле, сапутницу часова проведених по низинама, која и дисању омогући неки нечујни одјек међу блиским предметима, он се навикао на ћутање али не и на тишину. А овде је све немо у бескрајноме простору, као да су ово тренуци кад и живота нестaje, кад се све оно што може да буде извор гласа

и шума сједињује са овим каменим светом и стапа у пластичну вечност. И слушање ове тишине, у блештавим и дугим подневним часовима, доводи човека до прага једног сазнања, од кога се он нагонски окреће и брани целим бићем: да њега, који је овде једини извор покрета, гласа и шума, ова тишина почиње тако да притискује као да хоће да га угуши и онеспособи његове радње, како оне не би постале прекиди и ритмички тренуци у њеној бескрајности. И човек се скупља као за одбрану, грчи цело своје биће негде дубоко у устрепталој свести и — један неприметни дрхтај прође кроз моћну, блиставу и окамењену тишину, један мали шум који потиче од самог човека, и од кога се он и трза и грчевито хвата за њега.

Али — мада је тишина опет потпуно завладала и као да је испунила сваки делић простора одакле би се могао појавити рушилачки шум, наиђе тренутак привидно неприпреман ничим: у дубини овог кристално јасног ваздуха нешто се померило. Није то кап воде која је, готово безгласно, склизнула преко камена, повинујући се и она законима који, тих тренутака, владају над овим светом чији је она можда најситнији али не и најбезначајнији састојак. Није то ни делић какве стене, већ дуже нагризане водом, лишајима или сопственим несигурним положајем, која се неприметно и постепено распада, или наједном сруши, повлачећи осипине, разбијајући ивице зидова под собом и котрљајући се, весела и несташна дружина, до прве шире површине способне да их задржи. Нити је то ма који од оних шумова који стално постоје у дубинама, хучање река или одјеси човекове делатности, који понекад залутају у доста велике висине, али у овакве никад. Ово је нешто друго. Ово се прво осети па чује. Пење се у неједнаким размацима и са прекидима, као да подражава човеково прилажење оваквим врховима. Или се спушта са висина — али и тада слеће у падовима које наше тело прима час као ударце а час као миловања. Надима се. Расте. Слаби. Престаје. Опет се јавља. Најзад почиње да траје. И да доноси шумове.

звуке, стварне, у које се мешају сви они којима их наше биће, срођено са ритмовима кретања, допуњује и у које претвара оно што споља продира у њега. Тишине нема више око нас. Све оно вечито што је изградио мир једног сунчаног преподнева, после великих временских промена, оно што не може да траје а што изгледа непролазно због јачине испољавања, све то најједном ишчезава пред овим шумом који, кад почне у ово доба дана, престаје тек у часовима сутона, онда кад под окриљем ноћи тишина никад није потпуна; јер, за душу која осматра, и треперење звезда је говор, што она друкчије прима него раскошни сјај сунца, који је одавно престао да даје човеку одговор на његова вечита питања.

Овај шум се и сад појавио у дубинама испод нас, узлетео до гребена, прескочио га и неко време лебдео у ваздуху, а затим се утопио у простору. По већ загрејаној кожи осетио сам свежи дах висинског струјања ваздуха.

„Ветар“, каже Аркаша не дижући се.

Али ја већ дуже времена седим и гледам како негде иза Великог Олтара куља бела маса, додирује високи зид који дели ову страну од Мартуљкове и губи се међу стенама где, то тачно знам, нема ниједне пукотине довољно широке да је пропусти на северну страну. И то се тако понавља већ неколико пута. Ова магла је толико бела да велике површине свежег и неотопљеног снега изгледају прљаве у поређењу са њом. Истовремено низ стрми и узани жлеб између оба Рокава спушта се полако велики и дебели слој магле и лепи за њихове зидове.

„Почиње ветар“, поново каже Аркаша и, мислећи да ја можда спавам, гура ме руком без имало нежности. Али пошто га је додир са мном обавестио да ја више не лежим, него седим, подиже се и он и гледа ме упитно.

„Поновите и по трећи пут свој закржљали стих о ветру, да бисте ме тако уверили како је збиља тачно оно што осећам на својој кожи већ неколико минута. Јер ја немам ретку срећу да спољне утиске

те врсте примам са задоцњењем, пошто ми постојбина није, као вама и осталим дебелокошцима, ниједна велика река Средње Африке.“

Аркаша се смеје.

„Можете ме врећати колико хоћете. Кожа ми је заиста дебела и ваше стреле одбијају се од ње. Али не можете порећи велику чињеницу: да се ви и ја — данас, тог и тог јула те и те године — налазимо на гребену недалеко од оног шиљка који се зове врх Сподње Шплеуте, и да смо до њега дошли по најбољем путу који је у стању да створи машта савремених утописта. И томе се радујем више него ичем у животу, рекао сам вам.“

„Још ће вас више радовати ово што се сад спрема и што може да се оствари“, кажем и показујем магле које се и даље пробијају кроз невидљиве отворе међу стенама.

„Киша или магла — свеједно! Ја хоћу да изиђем на Довишки Криж. Нећете ваљда допустити да ми пропадне овај дан, да се вратим без свог врха у ногама!“

„Како ви само говорите: без свог врха у ногама! Постајете стручни. Али ако, ипак, буде тако...?“

Аркаша ме гледа мало незгодно: као да ми нешто псује у себи. Претворене у реченице, његове су мисли мање неучтиве:

„Слушајте, имам једну велику молбу.“

„Да чујем, уважени...“

Аркашина се молба поклапала са мојим даљим намерама и ускоро се наш разговор претворио у вредно жвакање онога што је дотле била садржина његовог ранца. С том разликом, што сам ја само јео, а он је и јео и говорио и мувао се по гребену ловећи висинске снимке. Сад кад је у нама било мање умора, постали смо опет оно што смо у обичним приликама: он страсни фотограф, ја неумерени прождрљивац. Пошто смо и на тај начин уверили један другог да се дубоко укорене навике не могу лако уништити, искористили смо последње слободне тренутке пре поласка да мало боље погледамо оно што је око нас, мада је било паметније да пожуримо

даље, и то из три разлога: прво, што је већ било подне; друго, што се време озбиљно кварило, и треће, што су нам предстојали доста дуги гребенски пут, лако пењање на Довшки Криж и још лакши, али и врло дуги силазак у Врата. Па ипак, као што рекох, наше посматрање отпоче.

Огромни, готово полукружни зид састављен од врло високих стена, који се понегде издиже у неприступачне врхове, затвара са три стране амфитеатр под нама, који у свом јужном делу почиње мало више од подножја Шплеуте, а чија је најсевернија тачка уздигнутија за пет стотина метара. Његово је дно испуњено неравнинама, које су негде вртаче а негде брежуљци или терасе. Између њих, једна необична стена, можда остатак неког врха из геолошке праисторије, диже се врло стрмо више од сто педесет метара над једном великом пећином у свом подножју, али стрми нагиб осталог земљишта убрзо снижава њен гребен и упија га у себе. Гледана са јужног прилаза у овај висински свет, ова стена подсећа на најлепшу творевину у целокупним Алпима, има у себи нечега исто тако смелог и полетног, исто тако продира у самоћу неба и остаје сама, да неки алпинист није нимало погрешно кад јој је дао име Словенски Матерхорн, иако се стварна висина швајцарске пирамиде састоји од најмање двадесет њених. Друга значајна, али много већа израст у овом свету, који је постао што је сад у доба великих потреса или услед бескрајно дугог дејства воде и померања леденика, то је Шплеута, која је готово засебна планина, са својим висинским подножјем, окомитим падинама, искиданим гребеном и два врха од којих виши, и безначајнији, достиже висину од 2260 метара. Шплеута је стена која се намеће погледу кад човек пролази долином Врата. Смело се уздиже изнад шума и затвара поглед на своје огромне суседе Олтар, Рокав и Довшки Криж. Па ипак, најсевернија тачка њеног гребена изједначаје се са дном амфитеатра, који се на том месту толико издиже да од његове највише тачке до врха циновског Довшког Крижа нема више од три стотине метара висинске разлике.

„Три стотине метара“, каже Аркаша који је дотле само гледао и ћутећи слушао моја кратка објашњења. „Па то није ништа. Да пођемо одмах.“

Уопште, морам да признам, био је много снажнији извор одушевљења него ја. Умор, видно оцртан на његовом лицу, није му сметао да почне брзо да се спрема, пресвлади и трпа ствари у ранац.

„А ово?“, упита кад је био готов, показујући прстом конопац којим смо још били везани.

„Које ово?“

„Конобац.“

„Аха. Волим кад сте учтиви. Ово ћемо још оставити на себи. Биће нам топлије кад захладни. А ви реците ако више волите да га вратим у свој ранац.“

Одлучним покретом главе мој даровити ученик одговори „не“.

*

Драги моји читаоци, и ви чините исти покрет главом и он вероватно има исто значење. Моја се пажња површно зауставља на њему и само за трену-так питам се шта га је изазвало и коме је упућен. Да имам више времена, замолио бих вас да ме удостојите дужег објашњења о узроцима и побудама нашег одречног покрета, утолико пре што не видим какве везе може да има са даљим развојем нашег доживљаја, који више ни посредно није и ваш; јер сад Аркаша и ја на један скроман и ублажено алпинистички начин приводимо крају велико путовање у коме ви учествујете као почасни сапутници — а то нити голица вашу полурадозналоост нити изазива у вама потребу да расправљате, као досад, о стварима које су вам непознате. Али ја немам нимало времена. Чули сте малочас: дуги гребени, снегом покриврена побочја, пењања, силажења, магла, киша у изгледу — увек исто и не много занимљиво, кад се често понавља, у томе се потпуно слажем са вама. Морамо, дакле, да пожуримо. Аркаша иде

напред, не само зато што по водоравним површинама и при силажењу бољи планинар треба да је позади, него и зато што је гребен доста лак. Једина тешкоћа данас, то је нови снег, кога смо досад били поштеђени у стени, вероватно због немогућности да се задржи по онако усправним и глатким површинама.

Нећу да вам причам све што се догодило за један сат гребенског пута. Помислили бисте сигурно да ми није доста оно што сам напричао о плезању, па, као што Аркаша жели да има свој врх, тако да и ја хоћу да постигнем оно што се зове пуни ефект. (Ова страна реч без сумње вам је позната, јер је често употребљавате). Али, уверавам вас да није тако. Било би и за вас поучно да чујете какав може да изгледа један скоро раван гребен под снегом који се топи и под уморним ногама које су стекле искуство и знају да ово још није повратак и да је дошао тренутак да се побуне против тога. Али ви сте већ имали прилике да се уверите колико смо Аркаша и ја тврдоглава створења, а тврде главе не слушају никога, најмање сопствене ноге. И тако идемо даље гребеном, негде на две поменуте ноге, а негде помажући им и рукама, да би мање осећале напор који им још намећемо.

Неколико појединости не могу ипак да избацим из овог збијеног извештаја о нашим даљим часовима. Како да се не сетим, са извесним узбуђењем, оног тренутка кад је Аркаша стао на једну заснежену ивицу и наједном он осетио а ја видео како му цела наслага снега пуца под ногама, и кад су он, конопац и моје руке у брзој и одлучној сарадњи спречили нешто што би сигурно одговарало вашем укусу за не много пријатне догађаје. Како да не поменем и онај други тренутак када смо морали да обиђемо једно незгодно место по завејаној полици, испод које се сурвавао тако окомит зид да смо, обојица у исти мах, изговорили тајанствене речи: „*Овуда се иде право у оно!*“ и са устострученом опрезношћу прешли преко тог места, прво један па други (а ви погађајте којим редом, ако вас то за-

нима), чврсто решени да никад више не станемо на њега. Како да не додирнем, са две речи, јер би опширније причање било незгодно, један Аркашин и један свој пад на стенама преко којих се поново хватала ледена кора, што је код обојице изазвало потребу да се дуже времена држимо за онај део тела који не могу да вам именујем, и да један другом на најнепосреднији начин доказујемо како смо одлични познаваоци језика којим се служимо у обичним приликама, употпуњеног оним браним изразима које сваки човек чува за необичне. А нема сумње да те необичне прилике наступају и онда кад човек, неочекивано, седне из стојећег става на оно место где су се дотле налазиле његове пете. — И тако даље. Све сами узбудљиви догађаји Али мање узбудљиво а стварније било је оно што смо видели свуда око нас: гомилање магле по стенама, која је, упркос још топлотом и доста јаком сунцу, почињала да брише са нашег видика поједине врхове, и то оне највише.

„Шта мислите, Аркаша, ко ће пре стићи до вашег врха: ви или магла?“

„Према закону вероватноће, магла. Али то не смета ништа, јер ја водим вас да је растерујете дувањем из својих снажних груди обима 86—81, и да ми омогућите изглед који сте ми обећавали, правећи тако планове без оних који су једини господари у овим висинама, а ми само њихови смерни поданици.“

Говорећи тако и дајући сличне узнемирујуће изјаве о својим намерама, Аркаша је ишао стално испред мене — што у алпинистичком речнику не значи да је био и први — и корачао освајачки и смело, утолико слободније што му више није сметао конопац који га је дотле спајао са мношћем. Ако сте радознали да знате зашто, рећи ћу вам одмах: били смо прешли и највишу тачку Шплеуте, иза које нема више стеновитих гребена, већ само широке падине спајају ову доломитску стену са издигнутим дном котлине, у ово доба увек покривене ниском и густом травом, данас, изузетно, доста дубоким снегом. Неколико дивокоса, изненађених појавом људи, чији

им мирис (ако је то мирис) ветар није могао донети пошто је дувао у супротном правцу, сјурило се у широку јаругу са наше десне стране, остављајући ситни траг својих ногу по дотле нетакнутом снегу.

„Дивокозе!“, узвикну Аркаша.

„Најбољи плезалци свих времена!“, додадох ја.

И премда он није показао никакво чуђење због овакве моје изјаве, сматрао сам за потребно да је допуним величањем тих животиња, јер су оне једина бића која по неки пут умање нашу самоћу по овим пустим пределима. Наравно да нисам пропустио тако zgodну прилику да кажем и коју лепу реч о себи.

„Ружна и незграпна, али у сваком погледу ипак дивна животиња. Три пута по сто пута нека су проклети ловци, који је уништавају због рогова којима украшавају зидове својих соба, меса које једу и коже од којих се праве некакве дрангулије. Аркаша, пријатељу мој, колико сам пута са највећим задовољством растеривао читаве чопоре са места опште познатих као пашињаци дивокоза, кад бих приликом раних јутарњих пењања кроз шуму престигао каквог лажног добричину са сталним вребањем у очима, торбом или ранцем на леђима и пушком са малим догледом причвршћеним за цев — три сигурна знака да дотична личност припада мени тако мрском и онолико пута колико рекох проклетом роду ловаца. Како сам дивљачку дреку дизао, невидљив међу стенама, кад бих угледао у дубини под собом људе чији се кораци разликују од начина ходања нас планинара, док су они, немоћни, подигнутих глава, мислили о мени исто што и ја о њима, желећи ми да сломим врат по коме су разапете тако моћне гласне жице — жеља која им се досад није испунила, на једнострано задовољство... А сад, да вам кажем још само једну реч о дивокозама. Сем онога што се зове нагон, што сваки човек носи у себи и што му помаже више него ишта у извесним тренуцима да се не стропошта са какве стене или не изгуби пут тамо где нема никаквог пута, ако се бави овим можда опасним, али свакако излишним занатом којим се већ дуго бави ваш понизни слуга и који — да не

чује ђаво! — као да је и вама постао нека врста такозване страсти, сем њега, дакле, имао сам још само два учитеља: Јожу Чопу и дивокозе. Шта је први био у стању да ми покаже, то ћете видети и сами, ако се оствари оно о чему сањамо већ две недеље: да са њим идемо на једно од оних плезања каква он само и прави. А кад бих пожелео да вам испричам све што сам научио од дивокоза, сакривен међу стенама и добро заклоњен испупчењима, како њихов одлично увежбани нос не би открио присуство мог испаравања и њихове акробације претворио у мање обазриво бежање — било би ми потребно више времена него што нам остаје да, после посете учињене вашем врху, сиђемо у долину, где је пријатније преноћити и у најпрљавијој кући него овде под најчистијом стеном.“

„Онда да пожуримо“, прекиде ме Аркаша, који је нестрпљиво чекао крај мог излагања и непрестано гледао у правцу Довшког Крижа, по коме су магле ткале свој влажни огртач.

„Да пожуримо не можемо, јер идемо узбрдо, а наша срца — моје, заморено дугогодишњим оваквим шетњама по планинама, и ваше, препуно пепела од љубавних сагоревања — не би издржала други ход сем овога који умор намеће нашим ногама.“

Аркаша се прави да није чуо ово што сам рекао у вези са његовим срцем, него каже безазлено:

„Мени се чини да је захладнело и да сунце слабије сија.“

„Чини вам се! Како вас та реченица подмлађује! Вратили сте се, дакле, међу бебе, јер чак ни неискусна деца не би могла тако да говоре. Драги мој Аркаша, кад бих сад извадио свој термометар, видели бисте да ни у мом ранцу није топлије од 8 степени, што значи да је напољу још хладније. Захладнело је и то још колико! Праве топлоте има само у нама: у мени нешто око 36,4 — као и увек кад сам здрав — а у вама који степенчић више, јер се ваша телесна топлота управља увек према напетом стању ваше...“

Хтео сам да додам још једну реч. Али случајни поглед бачен на мог пријатеља показао ми је колико би тако завршена реченица била далеко од истине: у њему и на њему ништа није било напетог, напротив, нека недвосмислена млитавост ширила се по целом његовом лицу. Изненађен, упитах га:

„Шта је?“

„Ништа. Видим шта хоћете.“

„Исто што и ви: на врх.“

„Не причајте којекакве глупости да бисмо изгубили довољно драгоценог времена, па да ми онда кажете: душо моја, голубе мој, или како ме све не мојакате, сад ће вече, сад ће ноћ, куће су топле а стене хладне, гомилају се магле, повратак је дуг, и тако даље. Једном речи: да ми предложите силазак у долину, и то испред самог носа овог врха који ми не видимо, али који види нас и врашки нам се већ смеје.“

Врх се не смеје. Али мој смех тупо одјекује у влажном простору.

„Не, не и не! Варате се ви, драги мој, а сем тога сте и велика незналица. Никад мене магла и киша, или ма шта слично или различито, нису вратиле са три стотине метара испод врха. Хајде, наредите свом лицу да опет постане ваше. Растерајте са њега те бапске изразе. И чујте, свечано објављујем: ми се већ десет минута пењемо уз завршни масив Довшиког Крижа.“

Аркаша наједном полази. То је био једини начин да изрази своје велико чуђење. Кад човек иде по се зачуди, он стане. Али у његовом случају могло је да буде само обратно; јер док смо водили последњи разговор, ми смо стајали.

„Сад знам шта вас буну, — настављам ја. — Ви очекујете опет некакве стене са полицама, пукотинама, каминима и сличном архитектуром. Тога овде нема. Ово је једина страна ове планине која се може назвати безопасном и која је препоручљива за планинаре без искуства, одважности и љубави према смелим подухватима, једном речи: за нас. Зато јој са те стране и прилазимо.“

Аркаша није више могао да чује овај мој кратки говор. Ветар је дувао све јаче уколико смо се приближавали гребену и бацао моје речи, као излишне ситнице, у маглом испуњену дубину. Уверен да ће тако бити и са осталим што даје израза мом душевном животу, ја сам заћутао. И пењање се настављало праћено нашим ћутањем и снажним праскањем ветра, лево од нас, међу огромним стенама. То је личило на једновременно цепање платна и пуцање пушака. А после сваког таквог звука, преливао нас је хладан и оштар дах ветра.

„Да чистите, Аркаша! — прекидох ја само једном ћутање. — Неће бити кише и магла ће се растурити, јер је ветар променио правац и сад дува од севера. Види се да није бајка оно што се прича о срећи која вас је досад пратила у љубави а сад своје дејство проширила и на планину. Држаћу се чврсто за вас кад је у питању ово друго, пошто ме прва вештина престаје да занима, и тако ћу се враћати у долину мање мокар, то ће рећи сувљи него обично.“

Нека Аркашина прабаба гунђа нешто кроз његов глас и помиње неко вешање и потпуно сушење. Не одговарам јој ништа, пошто врло нерадо општим са покојницима. Лице Аркаше-посредника показује да се он задовољава таквим одговором. И то је све. Опет потпуно ћутање. Силни налети ветра и цепање невидљивог платна. И наше две прилике које се, по доста великом снегу, пењу широком падином планине — две сиве прилике у исто тако сивој магли, која у виду ситних капљица и снежних иглица остаје на нашим оделима, лицу и рукама. Ноге упадају у снег који је омекшао под дејством данашње топлоте и још није примио хладноћу потребну да се опет стегне и следи. Имамо утисак да су наступили позни вечерњи часови, иако сатови на нашим рукама истовремено показују да је тек два. Али зар постоји појам о времену тамо где је век најмања мера за одређивање промена? Зар сме човек своје неприметно ситне сате, дане или чак и године да уплиће у живот планине? Она не зна ни за ноћ ни за дан, а човеков душевни живот може да се озарава светлостима јутра или

успављује под сенкама сутона — планина, као субјект, никад неће узети учешћа у томе. Два по подне, то је опомена само за нас, окружене стенама и утопљене у маглу — опомена и за мене да треба да завршим већ једном причање о овом пењању, јер оно није главни предмет моје књиге, опомена и за вас, читаоце, да се одморите од онога што вас је заморило. Ви сте могли да приступите одмору и раније, ваша је воља господар ваших поступака; али ја не могу да завршим пре него што кажем, као давно на почетку: ми смо на врху Довшког Крижа — али у тренутку који ће одговарати таквој стварности. А он још није дошао, иако је врло близу, јер нас је под самим врхом зауставио приказ који није свакодневна појава.

То је било приликом нашег изласка на гребен на северној страни. После врло незгодног прелаза преко окомитог зида чији се један део спушта на северну а други на источну страну, нашли смо се на неком каменом мостићу који везује издвојени врх са падинама којима смо се дотле пели. На том месту узлеће са севера прво широки а затим врло узани жлеб који се, као и све сличне творевине у нашим Алпима, зове Грло. И ту смо једва успели да задржимо узвике дивљења пред сликом коју смо видели.

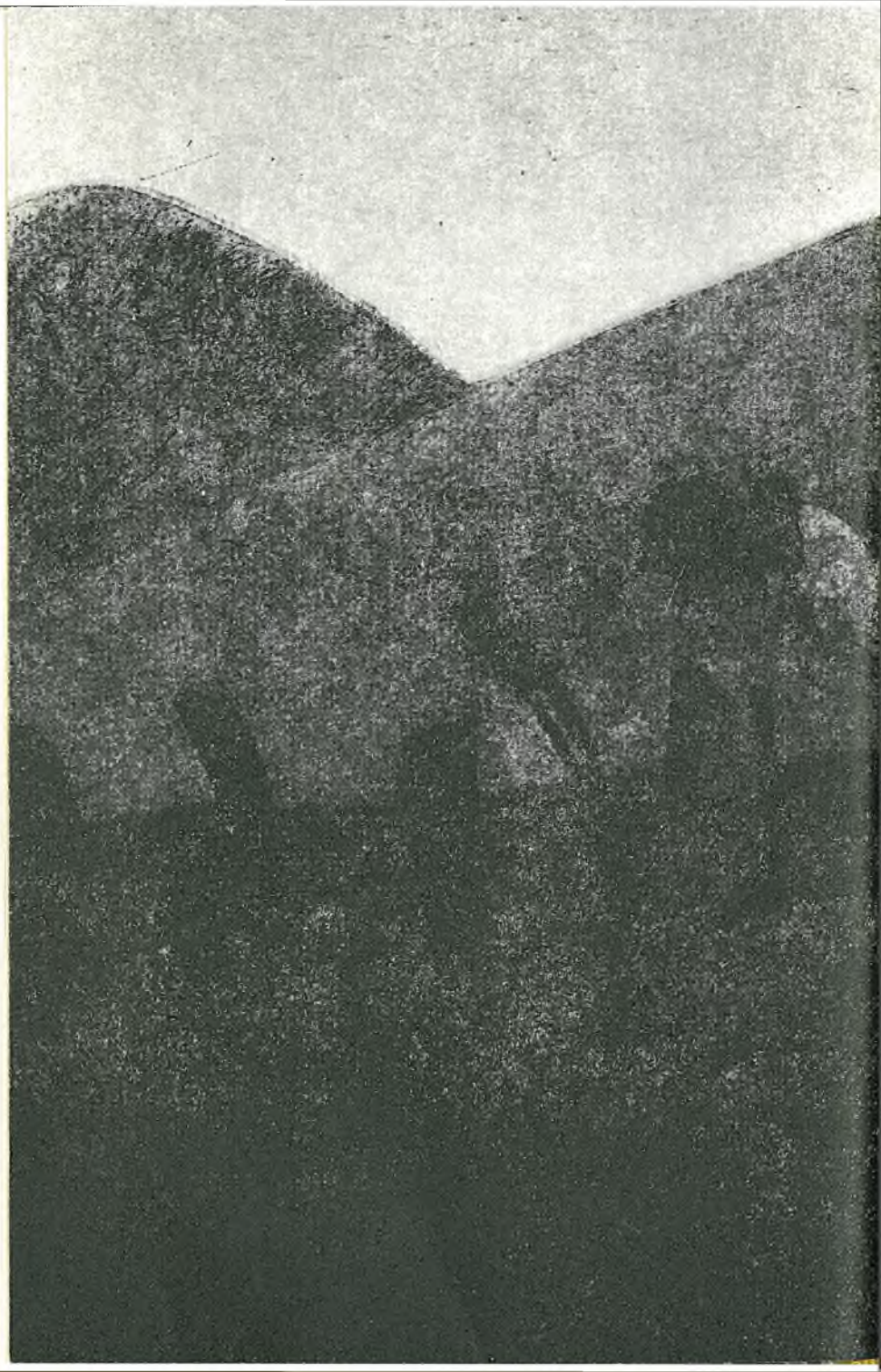
Нека невидљива сила као да одбија маглу од Грла и не допушта јој да се скупља у њему. Док је све остало око нас потонуло у њено сивило, овај прозор, отворен према северу, пропушта до нас одблеске сунчане светлости расуте по високој котлини За Аком, и слику шарених стена са обе стране жлеба које су, услед безбојности наше непосредне околине, и врло пластичне и сасвим блиске. По снегу који покрива цело стрмо дно Грла светлуца ледено иње, што изгледа као да је неко, прелазећи преко њега, просуо много малих углачаних кристала. Над целом овом сликом нема неба, ни ведрине ни облака, јер густе праменови магле, искрзани и покретни, висе око нас и заклањају све остало не својом густином него близином. Али неба и његових светлости има

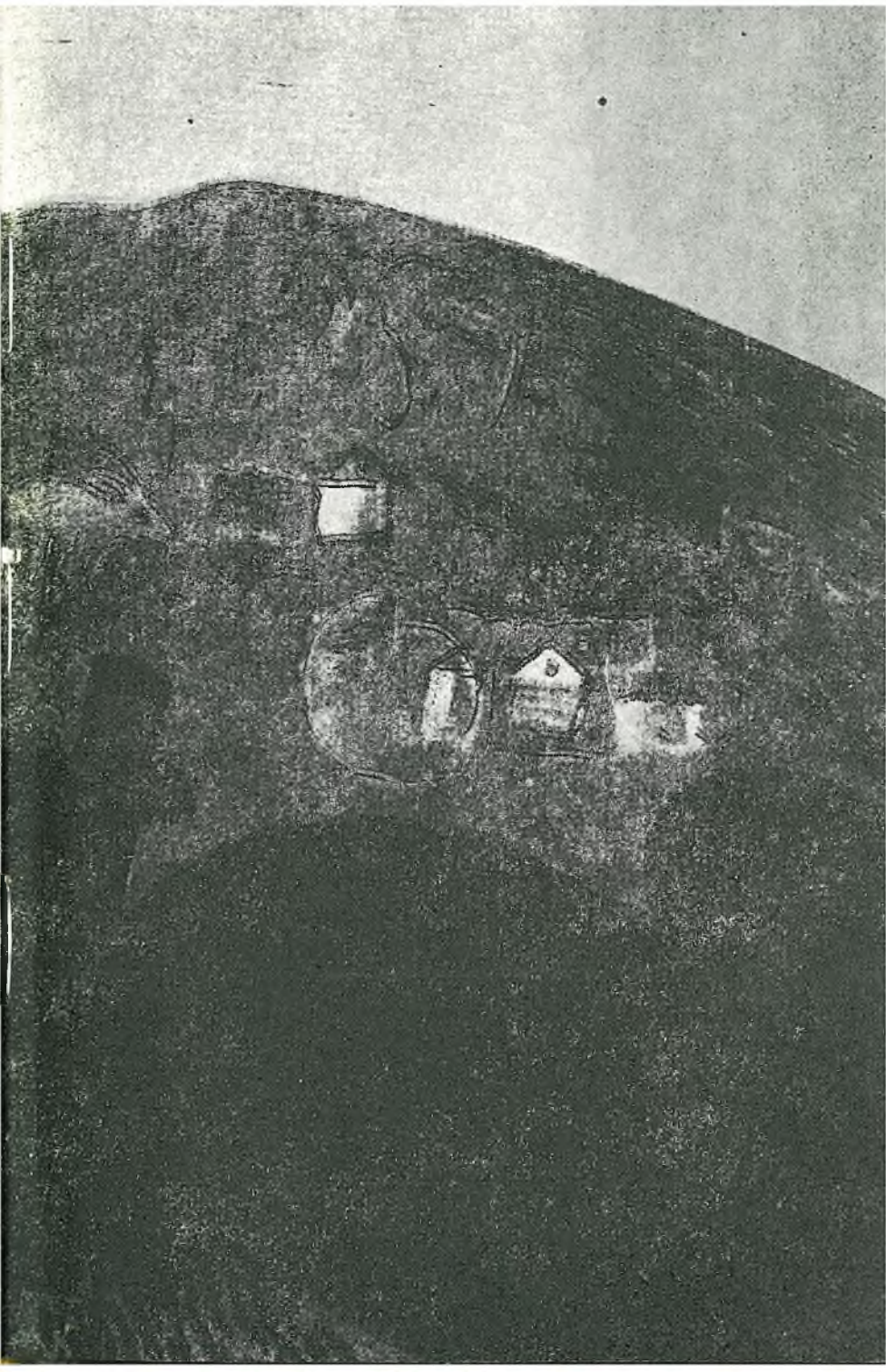
толико много под нама, у предметима које оно оживљава својим невидљивим присуством, да нам се чини како овај издвојени део нашег света није више оно што знамо да је, већ да припада неком другом крају васионе, оном у који људи први пут улазе, а из кога ће тешко наћи пут за повратак. Доњи, проширени крај жлеба блешти у сунчаном сјају и, као магла нас сивилом, затвара слику таквим блештањем да га око једва подноси.

„Признајте, Аркаша да лепшу слику нисте никад видели при светлости свећа“, прекидам ја ћутање и показујем свом пратиоцу велике ледене свеће које висе по стенама око нас, на оним местима где је до пре једног сата сијало јако сунце, а сад све јаче дува хладни северац.

Још понека кап воде покуша да пређе за њу дути пут од њихових широких основа до јако зашиљених врхова окренутих земљи, али убрзо доживљава судбину својих претходница: претвара се у лед.

Ћутећи, Аркаша гледа у светлу дубину под нама. Не говори, као обично пред лепим призорима, да „ово треба сликати“. Има у њему толико издвојености од свега, па чак и од мене, усамљености која омогућује души потпуно стапање са оним што очи виде, да ми је још дражи што уме тако да општи са природом. Хтео сам, у једном тренутку, из превелике раздраганости, да откинем једну од ледених свећа и да је бацам у стрми жлеб. Али сам помислио да ће, осветљена једном свећом мање, слика бити мање лепа, и нисам то урадио. Удаљио сам се полако и после неколико минута изишао на врх, где сам опет био сам и у потпуној магли. На хладном ветру крај мене, један плави цвет правио је претерано велике покрете неравномерног љуљања. Сео сам да сачекам Аркашу, чији сам ход чуо у непосредној близини, али њега још нисам могао да видим.

Моје предсказивање да ће се магла растурити остварило се много доцније, тек у позним вечерњим часовима, кад смо ми, после „смучања“ по великом прудишту десно од Шплеуте, стигли на домак шума и, спуштајући се све дубље, тонули у све гушћу таму, док су по врховима, опет јасно оцртаним на небу, још трепереле светлости. Али још је све то далеко од нас. Магла је као чврсто тело припијено уз нас, притискује, гуши на махове, пуни уста и груди влажним дахом од кога се често стресамо. Има тренутака кад нам се чини да нећемо дуго издржати овако, живи сахрањени у овом простору који више није простор, који се лепи за нас, пресипа нас у себе, претвара у маглу као и све остало. А сем тога, ветар који шиба без милости, цвили или прашти међу стенама под врхом и звижди крај наших ногу, односи речи које изговарамо и које ни сами увек не чујемо и присиљује нас да седимо на мокрој стени, јер је стајање немогућно због његових честих и снажних налета.

Аркаша изјављује да му није хладно. Обукао је своју виндјаку, испод које има бели пуловер, свитер, кошуљу и најзад ону кожу која, према његовој сопственој изјави, није нимало танка. Кад знам да је тако добро постављен, онда нема никаквих разлога ни да посумњам у искреност његових речи. Али, премда сам и сâм добро обучен, осећам како ми влажна хладноћа пузи уз ноге, задржава се негде око колена и наставља свој освајачки поход. Не треба се дакле чудити што ми је четврт сата одмора на врху сасвим довољно под оваквим околностима и што наваљујем да се враћамо.

„Изволите, — одговара Аркаша — Надам се да сте запамтили како смо се попели, јер тако треба и сићи. Идете прво право, па скренете улево, уколико још није с те стране онај понор који је био десно од нас док смо се пели. Онда сачекајте да се оствари најсумњивије од свих ваших досадашњих пророчанстава, то јест да се магла растури па да

можете даље. А ако се дотле ја добро одморим и сиђем до вас, немате више шта да бринете: одвешћу вас доле брже него ви мене горе.“

„Сјајно. Саветодавац без такмаца. Али ја бих стварно желео да пођемо. Имам за то више разлога, од којих је први и главни: хладно је.“

Уместо да одговори ма шта, Аркаша леже на леђа. У његовим очима, упереним у мене, светли један пакосни осмех који ни ветар ни магла не могу да збришу. Радознао да му дознам повод, питам:

„Шта је то што вам пуни очи одблесцима тако племенитих осећања као што је ова пакост коју сад читам у њима?“

Аркаша мрда уснама, али ја не чујем ниједну реч, мада ветар не дува у том тренутку. Израз у очима постаје још пакоснији.

„Хоћете ли да одговорите на ово питање, или да вам га поставим на начин који више заслужује ваша сатирска природа?“

Овога пута мрдање уснама постаје одговор:

„То је мој обичај да се радујем кад сам у друштву људи који све тако дивно погађају. Кише неће бити, магла ће се растурити, изглед са врха откриће вам оно што и не слутите!... Досад се, заиста, обистинило само ово треће: лепшу и гушћу маглу нисам видео никад и нигде, мада сам младост провео у земљи где магле нису никаква реткост. А ако се и ваша остала пророчанства остваре у истом смислу, онда можемо већ сад бити уверени да ће две јадне и прокисле прилике проћи поред оног места на коме сте јутрос показали до које мере можете бити незахвални кад вам се пружи парче чоколаде, и да ће се, уместо нас оваквих какви смо сад, две мокре авети вући кроз мркли мрак путем према Мој-страни.“

„Дивно је, Аркаша, што имате тако лепо мишљење о способностима онога који вам са ретким стрпљењем прави друштво на овој ветрометини. Али, дозволите да вам поновим: кише неће бити, а магла ће се растурити.“

„Кад? Кад будемо већ у долини?“

„Вероватно и раније. Али ни у ком случају пре него што се удаљимо од врха.“

„Зашто?“

„Зато што овде не можемо остати овако још два сата, а догле се ништа неће изменити.“

Аркаша се подиже упола:

„А мој изглед? Хоћу да кажем ваш, јер ви сте ми га обећали.“

„Њега ћете имати у сваком случају.“

И пошто ме он гледа прилично зачуђено, судећи бар по отвореним устима из којих излази пара и меша се са маглом, додајем:

„Али само кроз моје речи...“

Устајем. Дувам у руке да их загрејем, окрећем се према северу да ме ветар не би изненадио каквим јачим налетом и почињем да говорим, док Аркаша, помирен са судбином, опет леже на леђа и гледа ме расејано, можда и не слушајући ништа:

„Погледајте и видите! ... Налазимо се у пресеку једног огромног и неправилног каменог крста. Лево од нас, докле год поглед може да допре, пружа се стрмоглави и местимично врло уски гребен који се издиже до врха оне избраздане куполе што се зове Олтар и која је једним од најтежих прелаза у Алпима спојена са нешто вишим Рокавом, мрачним и замишљеним дивом који нерадо прима посете. На тој страни нема ничег лажног, непотпуног. Све је озбиљно. Пењање на један од та два врха не може се прекинути нигде у половини, сем ако то не нареди смрт. Погледајте их како су огромни. За њих не важи опште правило да и највиши врхови, гледани са неког суседног узвишења, губе од висине и изгледају увек нижи. Ова два старца умеју да наметну поштовање. Иза њих је Шкрлатица, та стена коју су некад сами дивови морали усправљати, да би могла да се види из највећих даљина. Али сваки од поменутих двојице довољан је, сам за себе, да је збрише са видика, чак и онда кад стојимо на овако високом месту. Ето, погледајте добро. Видите ли је? Наравно да не... Али да се окренемо на другу стра-

ну. Да продужимо исту линију у супротном правцу, то ће рећи према истоку. Ту ће се наш поглед зауставити на једној необичној грађевини, од чијег уздигнутог врха, у благом спуштању, силази гребен тако поравњен и уједначен, да нам готово цела планина личи на најправилнију геометријску слику додату овом каменом хаосу да би умањила његову беспримерну разузданост. А одмах иза ње, са друге стране једне микроскопске шкрбине, камен се опет несбуздано залеће у небо и прави оне окамењене водоскоке, терасе и зидове који се, сви заједно, означавају именом Кукова Шпица и сурвавају на две стране, од којих је свака рај за алпинисте. Погледајте боље: нисам сигуран да се и овог тренутка на њеној северној стени не налази љубитељ свих северних стена а нарочито једне, Јожа Чоп, са својим нераздвајним сарадницима Станком и Михом! — Пођимо даље по правцима крста. Шта је иза мене, то сте видели кад смо се пели и видећете још једном ако се решите да силазите пре него што падне мрак. Али ово преда мнош, у дубини, у висини, у свакој од три признате и једне спорне димензије — то је приказ који се заиста може видети само одавде. Пред нама (сад смем тако да кажем, јер сте и ви окренули главу у правцу моје руке), пред нама дакле налази се, у дубини, зборно место свих лавина овога краја, увек стврднутим снегом испуњени амфитеатр између нашег врха и дугачке и раскидане Широке Печи. Аха! О њој бих имао доста да вам причам. Погледајте само њену непријатну црвеножуту боју, па ми реците шта то значи. Низ њене стрме зидове и кроз жлебове који их просецају тутњи камење и дању и ноћу. Откад већ пада, а колико тек има да пада! Од наших ногу па све до последњег њеног врха и даље вуче се један гребен мало друкчији него што је Шплеута. Ту има довољно посла за двадесет таквих као ви, а бар за петорицу оваквих као што сам ја. У огромним скоковима спуштају се зидови један поред другог, а сваки се закићу са толико џиновског камења које, на ивици понора, одржава још само његова сопствена тежина, да је то

најузбудљивија од свих сличних слика, нарочито кад вам се догоди да је морате гледати одоздо навише, стојећи у истој висинској равни са њом. То је гребен који заслужује вашу изузетну пажњу, и ако нам дозволи време, оно које се зове лепо и нешто мало разликује од данашњег, не смемо пропустити ту вратоломну шетњу, снабдевени са више клинова него данас... Али, шта је са вама, Аркаша?"

Заиста, са њим се нешто догађало, Испочетка он као да није слушао оно што говорим. Али постепено у њему је долазило до видне промене: његов расејани поглед почео је прво немарно а затим све пажљивије да прати сваки мој покрет. Најзад је Аркаша устао и стао поред мене. Кад бих ја зарио кажипрст у маглу и загледао се у правцу навидљивог предмета који сам описивао, и Аркашине очи шириле су се и он се нагињао на ту страну, као да је хтео боље да види. Најзад је почео да мрда уснама, по чему сам закључио да има нешто да каже. Али тек кад сам видео неки врло чудан израз на његовом лицу, израз у коме је било и дивљења и забринутости, и одушевљења и страха, тек тада сам нагло прекинуо своја дочаравања и упитао га оно што сам морао и да поновим, јер на прво питање нисам добио никакав одговор:

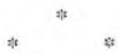
„Шта је са вама, Аркаша?"

Кроз ветар, покидани и готово без везе, допрли су до мене одломци реченица:

„Нисам луд... паметнији од вас... али не знам... ја видим... све... то што говорите... Ко сте ви?... Где смо ми?..."

Прво његово питање нисам схватио озбиљно: пита ли се ко је он, човек с којим се проживе часови као готово сви наши данашњи? И друго питање изгледало ми је сувишно. Али ми се учинило слично оном које човек понекад постави себи или другима, кад се пробуди из дугог и тешког сна. Осетио сам да оно не би смело да остане без одговора и зато сам рекао, ведро и зачуђено у исти мах:

„Па... ми смо на врху Довшког Крижа.“

ХОЋЕТЕ ЛИ ДА ПОЋЕМО ДАЉЕ, драги читаоци? Наравно, ако после мог увода у главну ствар нисте изгубили вољу да нас још пратите кроз наше планине... Молим? Не допуштате ми ни овај кратки монолог. Неко од вас већ цеди кроз зубе:

— *Колика ли ће бити цела књига, кад је ово тек увод?*

Е, драги моји, тај неко поставља питање које не би требало удостојити одговора. Од свих нас, не изузимајући ни мог пријатеља Аркашу, само један не зна колика ће бити књига, а то сам ја. Вама је лако да то дознате: отворите последњу страну књиге и погледајте број који она носи. То преимућство пружа само штампана књига, облик од кога је моја засад врло далеко. Видите ли, како је било лако и не постављати ми такво питање... Затим, ви можете још нешто, што је мени ускраћено, сем да одустанем од даљег писања, а то је сваком писцу немогућно из најпростијег разлога што кад је остварио почетак, оно што је према пословици увек најтеже, жели да стигне и до краја, што не мора увек бити најлакше, иако нема никакве изреке у том смислу. Ви можете, једном речи, да затворите књигу и да је никад више не отворите... Али неки једва приметни израз у вашим очима говори ми да тако неће бити. Реч којом бих могао да означим тај израз не исказује осећања повољна по мене. Зато и смем да тврдим да ћете прочитати више од овог увода.

Да расправимо још нешто, пре него што пођемо даље. Мој увод, као што можете и сами да се уверите — ја бар претпостављам да ће тако и бити — чини трећину књиге. Кад неки велики научник — филозоф, природњак, филолог, ма који — напише књижуру да би нам доказао тачност једног система, или испретура зграду термита да би је ови поново саградили и наставили да живе у њој пред његовим и нашим очима, или се уплете у неразмрсиве конце каквог партиципа који више припада оном

свету него овом, — он напише кратак увод, најчешће да нам се увијеним речима извини што о једној јединој ствари говори на толико много страна. Ми који немамо да вам кажемо много о маломе, већ помало о многومه, ми свој неопходни увод (који није никакво извињавање) уплетемо одмах у само дело, и тако искористимо и све оно што не спада у уски оквир једног догађаја. Не само то. У мом случају, не. Јер овде имате пред собом позорницу — планину, глумце — Аркашу и мене, и још два, од којих се један досад појављивао само кроз своје име које сам ја изговарао, а други је мање више стално био уз нас, невидљив али толико присутан да нам се кожа жежила. Имамо најзад и гледаоце, а то сте ви, драги моји читаоци, којима се кожа не жежи, али уста често заокругљују и врше нимало лепу радњу која се зове зевање. Ако је тако, кривица је само до вас. Е па кад је тако — не ово са зевањем него оно са позорницом и глумцима — онда и моја књига мора да буде нека врста позоришног комада, комедија или трагедија (вама је то свеједно али нама ни најмање!) и мора да се састоји од своја три главна елемента: експозиције, заплета и расплета. (Не усуђујем се да претпоставим да не знате шта је експозиција, па вам зато и не објашњавам ову реч). Први део је завршен. Упознати сте са свим што је потребно знати да би се разумела главна радња. Уочили сте добро декор, чији ће се само спољни облик мењати, док суштина остаје иста. Видели сте глумце и прокритиковали их без милости, бар оне који су досад били на позорници и за које мислите да су главне личности, у чему се и варате и не варате. Промешкољили сте се више пута и искашљали, са руком на устима, да потврдите своје присуство као гледаоци: можемо дакле даље. Сад ће почети заплет. Ко га почиње? питате ви, нестрпљиви као сви који немају стрпљења. Могао бих да вам не одговорим на то питање. Али досад сам увек чинио обратно и, ево, чујте: ко други може да доведе до заплета ако не Аркаша, човек који не само да мрда ушима него уме и да нас изненади многим непредвиђеним радњама, од којих

су неке чисто душевне. А познато је да су оне те које се сматрају за најопасније.

— *А ко ће помоћи да дође до расплета?*

Е, драги читаоци, ако желите да вам и даље говорим да сте ми драги, немојте бити брзоплетити. Па ви још не знате ни какав је заплет, а већ хоћете да чујете и расплет. Не треба да журимо.

— *Како да не журимо!* — узвикујете ви. — *Распричали сте се ту о неком уводу у заплет расплета, као да је нама пријатно да стојимо поред вас на том ђавољем врху, у маглуштини и на ветрометини, и као да вас радује што ћете ноћас ви и онај ваш подивљали лудак да проведете осам до десет врло незавидних часова у каквој пећини, где вам и јесте право место. Мало пре сте наваљивали на свог другара да се иде, а сад и ви наједном почели? не треба да журимо! Шта је то с вама, пријатељу пишче? Шта све ово има да значи?*

Станите, браћо, другови, пријатељи! Ама какав врх, какве магле и ветрови! Јесте ли сигурни да не сањате? Протрљајте очи и погледајте боље. Видите ли где смо? Чујете ли смех, разговор, гласове људи и жена? Пазите само како се деца лепо играју на сунчаној ливади. Станите пред оно магаренце привезано за дирек у сенци куће и поклоните му се, јер то заслужује: на његовим леђима стигао је, пре пола сата, товар вина, пива, хлеба, меса, брашна и још којечега потребног за исхрану оних који свраћају овде на дужи или краћи одмор, пре пењања, после силажења, или се уопште задовољавају тиме што претварају ову кућу у крајњу тачку својих похода. Погледајте мало боље свет који седи за столовима на дрвеној веранди: зар не познајете никог? Па да боме, знао сам ја да ћете га познати: ко други уме тако слатко да испија чашу пива и да се задовољно смеши, што значи да му истовремено мрдају уши, али једва приметно, јер осмех није смех. А онај што излази из куће, са четири боце пива у наручју, благосиљан речитим погледима опскрбнице која, и у овом забаченом крају Словеније, више воли оне који троше јела и пића него госте који плаћају само пре-

ноћишта: тако је, погодили сте и његово име. И то пре него што је сео поред онога који је испио пиво и чашу задржао у руци, знак да је још жедан.

Е, сад кад смо опет сви на окупу у овој планинској кући која се, истина, налази у долини и зове Тамар — нека почне заплет, мада то не зависи од мене, већ од овога који је још жедан. А он се наједном уозбиљио, гледа ме оштро и каже:

„Ви умете да направите такве заплете, да не би могао да их размрси ни сам враг, онај који, пре годину дана, није имао никаква паметнија посла него да ме упозна са вама, планинским пробисветом.“

Да ми је, неким чудом, у овом тренутку изговорио те речи, одговорио бих му да сам баш малочас њега представио својим читаоцима као онога који почиње заплет и да би, према томе, а нарочито с обзиром на две последње речи, било много тачније да се обратим ја њему таквим језиком. Али како сам тог дана далеко и од саме помисли да пишем ову књигу, за коју нисам имао ни најмањег повода, ја га питам најучтивije, спуштајући на сто свој драгоцени товар, део раније поменутог магарећег то-вара:

„Чиме сам заслужио част да се тако ласкаво изражавате о мени?“

„Чиме? Ви волите да увек изигравате безазлено створење. Понављам: умете да направите такве заплете да...“

„Добро! Знам све остало: враг и пробисвет. Па?“

„Па... Чекајте. Дајте ми прво један гутљај да овлажим грло, па ћу наставити.“

Врло забринут, Аркаша гледа како отварам боцу још нерасхлађеног пива и сипам у његову чашу течност која је сва бела и пенушава, али која се, на дну чаше, као под чаробним штапићем, претвара у жуту. Не чекајући да се та благотворна метаморфоза заврши, он испија, брише усне ноктом палца и — ћути.

Ћутим и ја. Али пијем. Јер сам решен да не изостанем у пићу и да и ове четири боце поделимо братски, као и прве три. Аркашин поглед стално пра-

ти чашу на њеном путу од стола до мојих уста и натраг. Добар математичар, израчунао је брзо — и то напамет! — да су две искапљене чаше равне једној испражњеној боци, што је био случај и на његовом крају стола, и чим је наступио такав тренутак, он наређује оштро:

„Доста. Ове две поделићемо доцније. Не мора сав овај свет да зна са каквом сам пијаницом у друштву.“

„Ваша жеља у потпуности одговара мојој, и то из стварнијих разлога. Али нећемо да се свађамо због таквих ситуација. Будимо задовољни, напротив, што је оно магаренце стигло скоро у исти час кад и ми, иако са друге стране, и тако донекле и вољом судбине потврдило ону француску изреку, да се и трећи појављује тамо где су већ двојица...“

Аркаша ми упућује поглед који вероватно треба нешто да значи, али у коме ја видим само претечу оног одсјаја који, после пива, обасјава оба човекова ока. А нешто као да ми каже да се и у мојим, за мене невидљивим очима, шири иста таква узнемирујућа светлост. Забринут даљим развојем догађаја, предлажем да се мало прошетамо.

„Зашто? Бојите се ваљда да се не опијете од ове течности која се у свакој пристојнијој земљи зове лимунада!“

„Не, Аркаша, бачво моја без дна. Али много смо ишли ово пре подне, уморни смо, мало смо јели и рђаво ноћас спавали. Зато ова течност не само да делује као пиво док је пијете, него ћете ускоро њено дејство осетити и на убедљивији и неиздржљивији начин. Зато хајде да мало прошетамо кроз ове шибљаке.“

Аркаша незгодно помиње један тренутак због кога ћу му скупо платити — не знам који, таквих има приличан број — али устаје и, да не би изгледало да је одмах прихватио мој предлог, застаје на степеницама веранде и каже:

„Чекајте да погледам ове планинске црве који миле око нас.“

„Планински први“ су људи. Али за мрзовољног човека могу бити људи и све друго. Има их данас доста, јер је недеља, дан кад планинске куће нападају онима који само тада имају времена за планину и онима који долазе до њих да би после могли да причају како су били у планини. Слика није много занимљива за Аркашу, јер он већ познаје сва лица и наличја планинских домова, али он добрих пет минута проводи на степеницама, на подневном сунцу, вероватно само зато да би и мене натерао да стојим поред њега, и да обојица сметамо онима који не престано улазе у кућу и излазе из ње. Па кад нас двојица можемо да гледамо из неког међусобног ината оно што смо толико пута видели, зашто да не видите и ви приказ који вам је можда потпуно непознат.

Мала кућа, недавно проширена дозиданим делом, утискује трагове људског живота у високу планинску долину. Недалеко од ње, скривена у остатак неке шуме, још једна кућа провирује на махове кроз дрвеће: постаја пограничне страже. Али пошто она припада војним објектима, о којима није згодно говорити, вратимо поглед на ову у чијој сенци пасе магаре, прва од значајнијих личности које се ту налазе. Они од читалаца — ако има и таквих — који се можда присете да су овог дана и сами били пред нашом кућом или у њој, нека се не осете увређени што сам већ више пута поменутом живинчету дао првенство. То сам учинио из више разлога: прво се наметнуло мом погледу, ни сам не знам зашто и како, вероватно што је ређе видети магарца него човека; има две ноге више од нас; два увета каква никад нисам спазио на човечјој глави, мада су се многи учитељи и, нарочито, професори неуморно али узалудно трудили да моје уши и уши мојих другова истегну до истих сразмера; има затим реп који је, кажу, у некој тајанственој вези са његовим гласом, јер кад га вучете за тај стражњи украс, оно не може гласно да изражава своје радости или неспокојства — несумњиво преимућство наметнутог и корисног ћутања у коме ми никад не можемо да истрајемо, ве-

роватно зато што немамо реп и што нема никога ко би нас за њега повукао у прави час. Могао бих да набројим још доста разлога због којих је потребно дати првенство магарцу, али сматрам да се морате задовољити и овим. Уосталом, ја не пишем зоологију, па да прву страну морам да украсим оним костуром у коме нико од нас не види себе већ свог ближњег, а који је код сваког човека најстварнији и најотпорнији део тела, мада је нама много дражи и приступачнији његов спољни омот, мешавина не знам коликог процента воде и још много којегчега. Удаљимо се, дакле, од магарца, који баш због наведених преимућстава не може бити наша слика и прилика, иако су се малочас поменути учитељи и професори трудили да нас, њима самима слична бића, увере да је обратан случај и да је реч магарца једина која треба да буде и наше име, због недољног или потпуног непознавања азбуке, таблице множења, једначина са две или више непознатих, слагања времена у једном покојном језику, галских ратова и многих још међу собом различитих ствари. А какве везе има све то незнање са нашим магарцем који пасе у сенци куће, и сваким другим, то остављам вашој проницљивости да закључи, пошто не само ја него ни овај већи мозак Аркаша никад нисмо могли да схватимо. Оставимо, дакле, магарца нека ужива у укусу оштре алпске траве, коју ваљда воли да би и тако подвукао разлику између себе и нас, и погледајмо оне који му, хтели не хтели, праве друштво на сунчаној ливади.

Могли бисмо их, као и остале животиње, поделити у врсте и подврсте, према њиховим сличностима или особеностима. Али зашто увек одвајати људе једне од других, тражити несталне разлике и особине тако променљиве да изгледају измишљене, кад нам ипак исти нагони, исте жеље, потребе и остварења дају заједничку црту и неизбежно нас враћају чопору који се зове људска заједница, а из кога — неопростиви грех! — само појединци теже да побегну! Нема, дакле, никакве поделе на ниже и више, горе и боље, бар не пред овом пла-

нинском кућом. Сем једне: постоје они и постојимо ми. А то по чему се разликујемо, нешто је сасвим друго. Видели смо и видећемо опет нас — погледајмо сад њих. Туристи, новајлије, пролазници, дошљаци. Има и таквих које ће планина неминовно ухватити у своје чаробне мреже. То су она два дечка који сада нити су тога свесни, нити мисле о томе. Галаме искрено и нескромно, добацују један другом заједана, иако седе на истом камену и немају потребу да говоре гласно. Али њима се чини да су разумљиви, и тако, кроз речи намењене пре свега њиховој околини, стварају лажну представу о себи. Нису они такви. Сређенији су у школској клупи, безгласнији. Овде се осећају већ помало као код своје куће. Навикавају се на ширу слободу. Немају коме да сметају, најмање својој сусетки која, опружена у трави, гледа већ дуже времена исту страну књиге — понела је књигу на овај излет, да би јој две отворене стране заклониле видик који се никоме и никад не намеће, јер га може примити само отворена душа, беспослена, не она која се грчи пред туђим речима о туђем животу. Она никад неће осетити планину. Она је лепа, а пут упадљиве лепоте не може прећи преко свих препрека које воде до потпуне самоће. Због ње, дакле, наша два будућа планинара пецкају један другог. Она то слуша, правећи се да не чује, схвата као поклоне њој намењене, не види младиће, презире их можда, али јој се допада тако невешто одавање признања њеним дражима и — гледа у књигу. Али, младићи моји, иако сам доста далеко од вас, примећујем нешто о чему још не могу са вама да говорим. Наслућујем да није далеко тренутак кад ће све то што младост мора да иживи заменити једна већа стварност. Видим како се, под сунцем које се већ спушта према високим гребенима, сенка врхова приближује месту на коме се ви налазите. Доћи ће дан кад ће иста таква сенка да захвати и вашу душу. Али о томе се не говори са непосвећенима, а ви сте још то...

За столом на коме су остале наше две неотворене боце, седи један крупан човек. Достојанствени су

и он и његов велики ранац, коме је, као свом једином сапутнику, дао место на столици прекопута себе. Окренуо је леђа планинама, али то не значи да их не види у себи, мада једе, пије и задубљен је у читање неког чланка из старих новина у које су биле замотане кобасице. Он је вечити тип планинара који иде само обележеним путевима. Од њега је и то доста, јер његово доброћудно лице показује да се он плаши и оних опасности које ту могу да га изненаде. Али друкчије не може да буде: он воли планину, јак је, осећа потребу да телесним напором те врсте уједначује животне прохтеве, дружељубив је али уме себи да обезбеди и часове пуне самоће. Не намеће се онима које сретне у планини, у дањима магле или ружног времена, пошто зна да је сигурније бити тада сам него у друштву оних чије нам способности нису познате. Али његов планински видик обележен је црвеним знацима, понори донекле ограђени жицама и као одмакнути од његових ногу клиновима на којима се стоји безбедније него на трошној или углачаној стени. Он воли планину, али како никад није видео другу слику сем оне коју сам себи може да створи, он је не познаје, мада су протекле многе године испуњене његовим походима у висине, походима од којих се ни овај, за данас последњи, ни у чему не разликује од првог. Ми немамо ништа против њега; ни Аркаша који га је неколико пута погледао попреко док смо му били суседи за столом, али то је било због кобасица које би и њему пријале уз пиво, ни ја кога ваша радозналост производи у хроничара и таквих планинара. Ми чак увек застанемо кад нас зауставе планинари те врсте. И онда дознајемо све, не питајући ништа: ко је, куда иде, одакле долази, шта је видео — све то испричано једним пристојним тоном који показује да су ове нетражене исповести само последица дугог ћутања човека рођеног да већи део живота проведе у друштву. И кад му ми, наједном, кажемо „здрaво“ или „срећан пут“ и пођемо даље у тренутку кад је дошао ред на нас да на исти начин урежемо овај сусрет и у његово сећање, осетимо како се у наша

леђа упије разочарани поглед човека који је зауставио пролазнике да би он њих слушао, а не сам говорио.

Онај други који непрестано гледа у гребене изнад долине, шета пред кућом тако као да жели да привуче пажњу на себе, започиње разговор са свима, више објашњава и саветује него што пита, уверава присутне у тачност својих података непрестаним прелиставањем Бађуриног Водича који носи у џепу, описује све онако како је и тамо записано, препоручује опрезног или исмева предострожност, при неслагањима у мишљењу позива у помоћ Аркашу и мене, јер осећа у нашем ћутању оно чега нема у његовој брбљивости — на шта му Аркаша одговара кроз зубе нешто што он можда и чује, а ја га гледам тако стакленим очима да сви око њега виде како се у њима огледа његова наметљива глупост — то је тип човека који не воли планину. Он је и не познаје. Он се не пење ни обележеним путевима. Он одржава свој лажни углед тиме што долази до планинских кућа, кад се ове не налазе по висинама, и онда се враћа. Једном, или двапут, покушао је да се попне путем који препоручује његов штампани саветник, али му се овај учинио стрм. Незгодан. Напоран.

„Зашто да идем тамо? — пита се он. — Лишће по дрвећу зелено је као и овде, земља трошна као наше тело, воде још мање него доле, камен тврд као сваки камен. Ознојићу се, назешићу, разболећу се и боловаћу. Остани ти, Францек, (или Јожек, или Лојзек — у таквим тренуцима човек увек ословљава себе нежним деминутивима) где си досад био.“

И остао је. Али његова немирна природа, ко зна зашто, тежи да се испоји баш кроз ту планину која неће да се прилагоди човеку. И онда је човек решио проблем: знаће све о планини, јер има оних који то заиста знају и напишу, говориће, ствараће утисак човека упознатог са разноврсним облицима тог живота, и да лаж не би била провидна, да би могла да звучи као истина, *„направићу, каже Францек или Лојзек, понеку овакву шетњу која ће увек личити на ону праву и, при повратку, помешаћу се увек са онима који се заиста однекуд враћају“.*

Зар никад нисте видели таквог човека? Можда га има и међу вама... Он ће, чекајући да купи карту за воз, добацити онима пред собом:

„Хајде, пожуриите. Једва чекам да седнем. Јер кад неко има Присанк у ногама...”

Неко, то је он. То одмах знају сви. Они који му ускрате одговор, или знају да лаже, или су равнодушни према његовој изјави, или је не одобравају, тако јавну и излишну. Они други, мање извежбани посматрачи, постављају му питања која је он нестрпљиво и очекивао. Бестидна, грађена ипак на истинитим подацима, диже се лаж и пуни простор напамет наученим именима, сликама које су туђе, речи-ма које су украдене. Ствара се приказ који заиста постоји, али који овај човек никад није видео онако како га представља. Ми који то знамо ћутимо. Шта да му кажемо? Да лаже — то зна и сам. Само једном, један велики ћутљивац, Јожа Чоп, није могао да се уздржи. Рекао је гласно, са леденим погледом у једног таквог Францека:

„Ала се овде лаже!”

И плунуо преко угашене луле, а она се није ни померила — вештина чију тајну досад нисам могао да откријем. Човек је урадио што и лула; није се помакао. Али је ућутао. Јер има тренутака који јасно предсказују оно што може да се догоди, а речита тишина која затим наступи, њихово непријатно обе-лежје, још боље него речи открива правог човека.

И тако даље. Био би далеко крај, кад би моја намера била да вам кажем све што читају у свакоме од присутних Аркашин аргусовски и мој људски поглед. Задовољите се овим што је речено и што, иако на други начин, показује тачност мог ранијег тврђења, да заиста нема никакве везе између присутних и њиховог случајног суседа који још пасе у сенци куће. Нарочито немојте да вас у том уверењу поколеба то што сте приметили како Аркаша и ја чуљимо уши. Ми то чинимо већ дуже времена, јер слушамо. Слушамо нешто што не чују ни дугоухи магаренце ни краткоухи посетиоци ове куће, од којих сам вам петоро њих представио непристрасно и без улепша-

вања. А то што не чују они, нећете чути ни ви, чак и кад вам кажем шта је. Ево, уверите се.

Долина у којој се налазимо дуга је али није широка. Затворена је са свих страна планинама: суморним зидом Понце, шареним падинама Слемена које се наслањају на избраздану и горостасну северну стену Травника, иза које се, дубоко у позадини, одвојен од свег осталог планинског света, таман, као замишљен, ледени чувар самоће и тишине, уздижући до небеског пространства искрзану и вертикално пресечену пирамиду, оцртава један од најнеобичнијих и најнеприступачнијих врхова Јулијских Алпа. На најширем месту, долина је сва испуњена шумом, између чијег се збијеног дрвећа провлаче два пута који, иако близу један другог и готово упоредни, као да воде у различитим правцима. Иначе, шума се протеже кроз целу долину, сужавајући се или ширећи као и она, али са обе стране оставља један уски појас покривен стрмим прудиштима, право подножје негостољубивих планина што је затварају. Травнати и усечени путеви, густо дрвеће и шибље упијају чак и шум корака. Кад нема ветра, тишина је овде потпуна, а необавештеном пролазнику се чини да се налази у шуми која покрива много већи простор него што допушта ширина долине, и њему је драг сваки сусрет, јер му покаже да није једино људско биће у овој зеленој пустињи. Али после једног сата хода, шума се нагло свршава: пред нама се пружа, иза последњих стабала, велика и увек зелена ливада, прошарана пањевима, понеким великим каменом и усамљеним четинарима, а обасјана јаким белином ивичних прудишта, у чијим се шљунковитим коритима боре за живот ниски борићи, упола затрпани осипинама. Пута је наједном нестало, прекинуо се на шумској ивици, јер кроз ливаду сваки правац је пут, и ничије ноге, идући за туђим стопама, нису могле да урежу у траву оне трагове који, нагомилани, остварују слику пута. Истог тренутка кад сте ви, из загушљиве полусветлости под укрштеним гранама, изишли на неублажену и чак појачану светлост ливаде, још се нешто изменило око вас:

тишину је заменио неки шум, не јак али сталан, звучни оклоп који, неприпремљени, осетите прво као притисак а затим се навикнете на њега чим му дознате узрок преко чула вида, које га и нађе тек пошто га чуло слуха осети. То шумно ткање над долином, које пуну сваки њен слободни кут, негде струји слабије, негде се залеће јаче према вама, постаје вам сапутник и друг за све време боравка у том крају. Испочетка можда и смета, после велике тишине у шуми; можда вам се чини да, због њега, нисте више сами и да тај непрекидни, непроменљиви шум крије у себи неко значење које треба да погодите. Планине су наједном проговориле, упутиле вам своју прву гласну и озбиљну реч. И ви слушате, идући, и хоћете да разумете више него што се може, хоћете да одговорите невидљивом говорнику па да и тако постанете ближи великој природи која вас је обгрлила не само ликом и додиром, него и гласом. И тада, наједном, кад је шум постао хујање, на вашој десној страни, у подножју Понце, једна широка и беличаста чипка, са хиљадама светлуцања на себи, ако су преподневни часови, оживљује равнодушност стене и уноси живот у њену непомичност кретањем које не мења ни облик ни положај маса које се ту сливају — јер то је вода, тај пенушави украс у дну планине. Вода коју, чим постане река, упија у себе пешчано тле долине и која ће дуго тећи подземним каналима пре него што се, у суседној великој долини, не сретне са другим водама и не начини мало блатњаво језеро, један од правих извора једне од наших најлепших река, Саве.

Засад је извор шума, водопад Надижа, далеко од тог облика. Стотине његових рукаваца падају преко стена или су издубили пролазе међу њима. Још нису извор реке. Остварују само беласања и преливања на мркој подлози. Производе овај шум који, неочекивано, усамљену долину претвара у настањену. Јер где је вода, ту су и људи. Ту су и планинска кућа и погранична стража. Ту је ливада пашњак. Ту има живота. То знате и ви, па вам кораци постају бржи. А шум вас прати. Све до планинске куће. И даље: улази

за вама у њу. Не напушта вас. На махове као да за-
мре. Па ојача. Не попушта. Почео је пре појаве чо-
века, па мора и да га надживи. Али човек је биће
способно за самообмане. Човек може да искључи
дејство многих узрока. И тако, наиђе тренутак кад
овај шум не пуни више простор у коме дејствује
осетљивост нашег слуха, и говор планине, глас ње-
ног воденог украса, ишчезне пред шумовима нашег
живота и пред речима људи. Док су те речи блиске
нашем схватању или задовољавају какву потребу на-
шег сазнања, ми их слушамо. Оне су тада једино
гласно у овом свету над којим и даље лежи копрена
шумног ткања. Али се дешава и то да нам оне не
значе више ништа. Звук њихов угаси се у нама, или
већ раније, пред отвором увек будног ува. Тада се
опет издиже шум водопада, шум који постоји и тра-
је, који никад неће престати, али који је мање на-
метљив него многи људски гласови.

И данас, у једном таквом тренутку, Аркаша и
ја опет смо га чули. И начуљили смо уши. Погле-
дали смо се: видели смо да је доста стајања на
степеницама, доста критичког посматрања данашњих
посетилаца планинске куће и, без речи, обишли смо
је и пошли према једној гомили ниских борова. Шум
водопада нас је пратио непрекидно. Слушали смо
га, јер је заиста имао нешто да нам каже. Али не
кроз причање, јер звучна заталасаност ваздуха друк-
чије делује на немирни планинчев дух. Не претва-
рамо је у речи, не дајемо јој никакво јасно значење,
не одузимамо драж неодређености њеној једнолич-
ности. Онај део нашег бића који називамо душом
путује за овим шумом кроз простор, одлази докле
и он, и још даље, далеко, чак и тамо где још никад
нисмо били, али куда ће тело једном поћи за ду-
шом, страсном претходницом. Путујући тако кроз
простор, немоћна да се одупре дозивању онога што
тече, пролази, не зауставља се никад, руши и гради,
мења и обнавља, душа, најнесталнији део човека,
откида у пролазу оно што мора да има за изград-
њу даљег живота, за одржавање несталности и ко-
лебања у својој најдубљој суштини, богати се еле-

ментима који могу изгледати непотребни или сувишни: одблеском белог облака на невидљивој позадини простора, дрхтањем сунчаног зрака залуталог у влажну суморност шуме, мелодијом узлетања у висине стрмих и сивих стена, ћутањем које брише пред недостојнима лик праве и потпуне лепоте. Понекад тражи и налази слике и изван планинског света, посећује места где се никад више нећемо задржати, откида тренутке који су били наши али се утопили у безбројности доживљавања, присваја оно што и јесте њено, остварује вечност кроз чаробну пролазну моћ сећања, и враћа нам се, у своју трошну тамницу, без које не би могла да постоји, претоварена сластима и горчином, оплођена још једном оним што је прави и дубоки извор живљења: чежњом.

Тако шум воде делује на мене, увек и свуда. Једини ритам коме не могу да се одупрем, коме се предајем, који ствара у мени и онда кад се од њега отимам, желећи мир, тражећи сан, за тело као и за душу. Зашто је овакав шум воде тако потпуни господар нада мношћу? Откуд му моћ да ме везује са прошлим, да буди заборављено, да обећава још недоживљено? Како да под његовим тихим притиском, кроз тако слатка прогањања, душа ми бежи од мање лепоте већој, од оне коју могу да дохватим оној која ће можда остати недостигнута? Зашто у гласу ветра, исто тако звучном оглашавању велике природе, не чујем оно што ми говори овај увек исти тон, непроменљив, без других прелива сем јачања и слабљења? То не знам. Али најпотпунији душевни живот остварио се увек у мени таквих тренутака. И кад је морао да се прекине, кад сам чак и сâм бежао од њега и свега оног најобилнијег, иако најнестварнијег, кад не бих могао да издржим ту где се више не зна шта су радости а шта је бол: осећао сам праву вредност здруживања мисли са осећањем, био сам свестан да се налазим на оној ретко приступачној крајњој граници где наш пролазни живот додирује вечност...

Мој пријатељ Аркаша као да је далеко, бар у овом тренутку, од сличних романтичарских продуб-

љивања свог бића. Чим смо се приближили шумарку, он храбро улази у свежу хладовину и каже:

„Заиста, оно је ипак било пиво.“

И пошто је реч потврдио делом, окреће ми лице које није озарено, као што треба да буде после извесних олакшања, већ и даље намрштено. Осећам да је дошао тренутак кад ћу почети да му плаћам за неки грех који још само он није заборавио, и желим да ублажим његову јачину:

„Пиво или не, драги мој, али га нисте довољно исцедили из себе, јер вам његова прерађена киселина још грчи лице.“

Тада ми он упућује поглед који полази испод самих обрва и каже гласом човека дубоко убеђеног да говори највећу истину:

„Ви сте о н о. И наравно, пошто се о н о, друкчије не можете ни да се понашате него о н о. Али ипак умете да заплетете ствари тако да . . .“

Аркаша не довршава реченицу. Вероватно зато што му није пало на памет никакво ново поређење, а не воли да се понавља.

„Дозволите да вас о н о упита: због чега налазите да је заплело ствари, које, кад и где?“

„Данас и овде.“

„Добро, то је одговор на споредније елементе питања. А шта сам запleo?“

„Рећи ћу вам и то. Довели сте ме у ову проклету кућу где човек нема мира ни од људи, који су безначајни, ни од сунца, које пече, ни од вас, који идете стално за мношћем као сенка моје сенке, ни од овог проклетог водопада, који не зна за принцип радног времена. Зашто? Да видим и чујем само то?“

„Не, Аркаша, најнестрпљивији од свих нестрпљивих. Знате ви добро зашто смо дошли.“

„Волео бих опет да чујем.“

„Бићете одмах услужени: да се нађемо са Чопом.“

Аркаша, код кога ово име изазива спољне знаке унутарњег задовољства, ипак успева да сачува присебност потребну за одржавање даље мргодности, жмирка очима и наставља:

„Дивна прича за децу! Да ли тај ваш Чоп долази увек на састанке само увече, пошто две будале као ви и ја, од којих је један ипак већа, изгубе сваку наду да ће га видети?“

„Аркаша, да се задржимо мало на вашим последњим речима, које имају значај изјаве, али намерно нетачне. Мој Чоп, који ће исто тако бити и ваш, није обећао да ће доћи на састанак. Ви добро знате да ми је рекао како данас треба да буде у овом крају, негде у Травнику или Мојстровки, и како ће после тога сићи у Планицу. Дакле, Планица је ова долина, а Чопов силазак не треба очекивати пре вечери. Иако зна да ћемо бити овде, он неће пожури, из разлога који вам нису непознати, јер сте већ двапут загазили у праву стену. Још једном: он ће доћи, неизоставно, ако је уопште отишао тамо куда ћемо једног дана и ми. (Говорећи то, подижем руку да означим гребене огромног Травника, али нисам сигуран да ли показујем горњу ивицу искрзане стене или небеско плавентило). — То је одговор на први део ваше изјаве. Други је исто тако нетачан. Ви тврдите да смо нешто изгубили а ми смо, напротив, нешто добили. Дobili смо, драги мој, све ово што су нам пружила четири сата боравка у овој долини и, ако се не видимо са Чопом данас, што верујем да се неће догодити, отићи ћемо одавде душевно обогаћени, иако материјално осиромашени, с обзиром на велику потрошњу оног што прија нашим телесним омотима. — Имао бих да вам кажем још коју реч у вези са комплиментом који сте дали нама двојици. Он није незаслужен. Али ко је већа будала и зашто, о томе бисмо морали да почнемо расправу у јутарњим часовима, кад никакве киселине унете у тело и штетне по јасност мисли не грче и не притискују ниједан наш део.“

Аркаша нити ме гледа нити слуша. Легао је на тле покривено боровим иглицама и каже:

„Само ви наставите. Претворио сам вас у водопад. Чујем вас колико и његово празно брбљање, а разумем још мање. Лаку ноћ.“

„Лаку ноћ, кокошко. Желим вам, кад се пробудите, да ме нађете за нашим столом, у друштву онога о коме ћете сад сањати. И још нешто: да пред нама буде толико празних боца да вам колена поклецну од страховања да ли је остала још која пуна у увек закључаном орману предострожне опскрбнице.“

Удаљујем се. Враћам се према кући. Али само привидно. Јер већ после неколико корака, чим су ме борићи заклонили од Аркаше, скрећем нагло удесно, долазим до једне од стаза које воде кроз прудиште према дну долине, идем њом брзо и заустављам се тек на једној великој окуци, одакле, несметано, поглед може да открива сваки кут овог света у коме је све дивље, суморно, огромно и величанствено. Захвалан сам Аркаши што ми је оставио ове тренутке потпуне самоће. Тако ћу бити још више са њим. Са оним Аркашом који не зна само за иронију. Који је проживео најдубљи догађај свог досадашњег планинског живота онда кад је открио себе онаквог какав јесте, и пустио да и тај тренутак протече у зачараној променљивости његовог живота. Бићу са својим и његовим чежњама, које су сад исте. Бићу сам пред оним што је извор свих наших жеља, оних које нам оплођују снове последњих дана и ноћи. Бићу, у истом тренутку, он и ја.

И наједном, мој поглед који гради свет диже се. Пробија кроз простор замагљен испарењима. Узлеће. Припија се за једну високу ивицу. Обухвата целу једну планину. Не може даље. Али нема снаге ни да пусти оно што држи. Јер то је данас све. Цео свет. И биће тако до остварења оног што мора да се догоди. И не постоји ништа друго. Само ова неправилна пирамида. Кула дивова. Храм. Камен који се извио у загрљај. Да ухвати душу. И не пусти је никад више.

Планина.

Јаловец.

Као и онда, на Слемену.

... Силазили смо са Мојстровке, на чији смо врх дошли преко не много тешких стена над седлом са источне стране. То је било друго озбиљно пењање мог ученика, други сјајно положени испит. Али како су све околности биле повољније, а стена прошарана многим местима где му моја помоћ уопште није била потребна — два камина, ипак, задала су нам доста посла — он је, незахвалник, стекао врло лоше мишљење о озбиљности нашег подухвата и изговорио реченицу у чију се тачност не може сумњати: „Мојстровка није Шплеута“.

Прешли смо затим један нимало занимљив гребен који раздваја два потпуно различита света: јужне падине, покривене травњацима, осипинама, земљом и понеком широком плочом, од северне стране, најмргодније и најсуморније стене у овом крају. Провели смо два дивна сунчана сата на гребену и врху, који су, као једину одштету за недостатак плезалних проблема, могли да нам пруже само сјај топлот сунца, слику зелених дубина, испресецаних белим тракама широких путева, и бескрајне видике на три стране. Два сата били смо најближи суседи дива Присанка, чија гломазност прекида кружно низање далеких висова и затвара простор тако да нам се чини да ништа више не постоји иза његове збијене архитектуре. Уживали смо у одмору на врху онако како се то ретко догађа и онима чији је планински живот богатији од нашег. Онда смо, после тог светковања близине сунца и неба, још опијени светлошћу и белим одблесцима кречњака, који никад и ништа није испрљало, утонули у мрачну сенку северне стене. Влажна, неприступачна, кратка али продужујући дубину вертикалним пресецима који мењају перспективе предмета кад ове гледамо кроз њих, затворена за безбрижнији силазак свуда сем на једном месту где је људска рука омогућила пролаз свакоме и тако лишила праве дражи овај поносити врх, та страна Мојстровке издиже се из дубоке и врло уске котлине

која је одваја од Слемена, таласасте висоравни пуне зачараног алпског света.

Слеме је завичај осакаћених и оголелих дрвета, која као да још живе само ради неколико зелених гранчица на својим врховима, али које нису гранчице мира, пошто ово дрвеће, престарело у сталној борби са елементима атмосфере, и даље пружа отпор и не савија се. Њихови костури црне се на јаком сунцу, магла не може потпуно да их збрише у суморне дане великих киша, а у позним вечерњим часовима они личе на она наказна створења којима је народна машта обогатила безазлене приче. Има ту и малих вртача где се скупља вода, једина коју стада могу да користе. Понегде се она налазе на местима где нису могле постати саме, већ их је ископала људска рука да буду појила, понекад дуго празна, и чије смежурано дно, усред траве, личи на велику неза лечену рану. Али пролазник не сазнаје увек какав је њихов циљ, јер у њима он види само чаробно огледало на чијој не увек непомичној површини трепери лик суседних зидова, или врха, или високог дрвета чија сенка једном дневно избрише са њега одблесак јаке светлости, или само једног цвета који вири из траве на ивици, цвета који је, као и све што видимо у варљивом узвраћању лика, лепши у води него изнад ње. Има ту и путева који се залећу према местима до којих никад не би могли да доведу, скрећу нагло и враћају се у свакодневну обичност својих најближих пејзажа; али ноћу, кад месец почне да тка свој сребрни траг по простанству неба, све око њих постаје друкчије, недостижно лепо, оно што се само једном види, и то можда у сну.

По изласку из великог снежишта под главним камином Мојстровке, Аркаша и ја прешли смо целу висораван Слемена и стигли до његове западне ивице, испод које се отвара, у дубини, горњи део долине Планице. Сели смо у сенку шуме, која је ту густа и одакле почиње своје вратоломно спуштање низ окомите падине. Јели смо, разговарали, то ће рећи заједали један другог. Али нам речи нису биле сочне као обично, кроз изразе лица нису могла да се испо-

ље она осећања којих, ипак, има само у нашим изјавама, док душа и даље бди над овим пријатељством које ништа не сме да помути. Све у нама било је припремљено за нешто ново, велико, јединствено, што је имало да означи овај дан као један од најпотпунијих у животу. Али тога још нисмо били свесни. Одсуство ироније и сарказма приписивали смо умору, а није нам падало на памет да је било дана кад ни много већи умор није могао да спречи изливање оног што данас као да је пресушило заувек. Помало ожалошћени и разочарани видним опадањем сопствених лепих особина, читаоцима искувише добро познатих те не морам да их поближе означијем, седели смо и пушили, наслоњени на један циновски пањ, и тек сваких пет минута, са мало више среће и наизменце, успевали смо да ишчепркамо из себе какво пристојније врећање.

„Увек је тако у животу“ — тешио ме је Аркаша, мислећи погрешно да мене то више растужује него њега. — *Поган језик знак је младости. А за вас не би могло да се каже да вам то доба блиста на лицу.*“

„Тако је — потврдио сам. — Имате право. Али шта да кажемо о онима који су још маторији! Малопре, кад сте се умивали и тако прљали воду коју пију ове уважене овце што сад пасу под дрвећем, непријатно ме је изненадио ваш лик у води. Помислио сам: *какав ли мора изгледати овај чича у стварности, кад ни огледало не може да га подмлади? Али нисам имао храбрости да вас боље загледам. То не смем ни сад.*“

Аркаша цеди кроз зубе нешто о чичи и нечим чичиним у вези са мнош. Али то није ништа ново. Све сама понављања. Нимало неочекиваног, непредвиђеног.

Затим смо се спремали, дуже него обично, за силазак у долину. Он је узео свој цепин, који му је данас био потпуно излишан и који сам, скоро све време, морао да носим ја, а ја сам додао, као задоцнели одјек нашег ранијег разговора:

„Кад неко оматори, иде на три ноге док не стекне и четврту.“

И онда смо пошли. Изишли смо на ивицу шуме, дошли до оног места где ниједно дрво и никакав жбун не затварају изглед дубоке долине и високих планина на њеној супротној страни — и тада се догодило оно велико и дивно, оно што измени човека у тренутку и само једном, али заувек.

Пред нама је био Јаловец.

У кристално јасном ваздуху једног од сасвим ведрих дана, тако ретких у Алпима, чију прозачност нису могла да замуће ни подневна испарења ни појављивања белих облака високо изнад највиших врхова у даљини, диже се, много даље него што нама изгледа, огромни камени стуб у који је природа утиснула најлепше украсе који таквој творевини припадају. Са леве стране, дубоким жлебом, који алпинисти зову Кулоар, потпуно је одвојен од бескрајног зида Травника, а страховито нагнута стена која сачињава средишњу и главну масу Јаловца слива у њега камење и снеговe, често и једне и друге у виду лавина. Ма колико да је опасан, под таквим околностима, Кулоар је ипак једини пут којим и обичан планинар може стићи до врха. Десно од средишне масе, одвојен жлебом који је краћи, плићи, стрмији и још опаснији од Кулоара, гребен планине се спушта према врло ретко посећеноме Котовом седлу и урезује у плаветнило позадине искрзану линију својих ивица. Овај гребен је дуг и правилан: ниједна тачка, од главног врха на југу спуштајући се према северу, није виша од претходне. Такав је, наравно, посматран издалека, и зато Јаловец пружа слику пирамиде која је напрсла у усправном смеру, тамо где су време и његова доба једино успели да се увуку под камени оклоп, да нагризу мање отпорни део основе и тако почну своје бескрајно дуго дело рушења и уништавања, дело које се мора завршити успехом у недогледној будућности.

Данас, Јаловец блиста пред нашим очима. Блиста од младости својих стена које нигде још није почела да покрива земља, створена распадањем камена и коју лако и брзо пронађе оно семе што га ветар носи кроз ваздух и спушта где треба. На овој

планини одсуство биљног света је без изузетака. Чак ни у подножју, бар не са ове стране, не расте ниједно дрво, не грчи се ниједан жбун. У пукотинама стена, по полицама, на стрминама зидова изнад вечитог снега који се за њих припија, нема ни најситније траве. Ничега. Само горостасна стена која се извија у најчудније облике, пред задивљеним оком постаје слика непролазног, пред зачараним умом претвара се у складну структуру симфоније. Ту, на њеном телу које и посвећенима нерадо открива своје тајне, има више места где би човек морао да застане у неом обожавању него по свим црквама света. Које су само творевина људи. А овде је све право — прво и последње.

Гледа нас Јаловец, див окамењен у тренутку кад су, према вредности својих дела, полубогови постајали људи или се враћали међу права божанства. Гледа нас милионима својих очију које ће се све затворити ако му се једном и приближимо. Види нас, два сићушна бића која схватају потребу његовог постојања у свету вечности, и наједном, да би и од нас примио највећу жртву, можда и дар наших живота. Његова непомичност постаје глас. Неми глас дозивања. Онај који чујемо само у себи, али се не варамо кад осећамо да је његов извор далеко од нас, у дну овог кристално јасног простора, у стени која може само кроз људску душу да се изрази, пошто је надахне оним за чим та душа жуди.

За мене слика није нова. Али то је слика од које се склањам. Јер је сувише неодољива њена лепота. Јер је таква да удубљивање у њу постаје животни циљ. Не варам се: то је лепота која нас хоће само за себе, а њена рушилачка снага толика је да ће нас нестати ако јој се и најмање приближимо. И зато, до овог дана, приказ који сам гледао много пута био је за мене само далеко обећање још даљег остварења. Свесно сам ускраћивао себи да приђем Јаловцу и да клекнем пред његове олтаре. Не бих могао да кажем да је то било страховање за живот — стављао сам га већ толико пута на располагање смрти. Али не смем да тврдим ни да није тако.

Неко нејасно али силно осећање дизало се у мени увек пред овим каменим ликом, и ја сам знао: још не. Па сам и овог дана опет чуо у себи исте две речи, тише, неубедљиве, али ипак довољно јасне да бих морао да их назовем гласом разума.

Непомичан, стоји Аркаша поред мене и гледа, једва дишући. Иза стиснутих усана не ствара се ни најтиша реч. Али цело његово лице одаје тајну онога што се у њему збива, казује рађање једне мисли које можда још није потпуно свестан или чију неодољиву снагу тек сад наслућује као судбоносно остварење неизбежнога. Гледа ово што никад још није видео у таквом сјају, у таквој близини, у тренутку кад планина не крије ништа од себе, кад се показује оваквом каква заиста јесте и стеже душу у свој камени загрљај. И његово речито ћутање постаје говор те душе и ја га чујем и знам: никад више без овога! Све у ранијем животу имало је часове кад дође, буде и прође. Ово — никад више неће оставити душу, заморену животом, да лута и тражи у тешким тренуцима, кад стварност не може ништа да јој пружи за њене нама необјашњиве или непознате радње. Ово ће увек бити у њој. Да гради и руши, даје укус сласти или горчине будућим данима, да откида један део од задовољстава која долазе, да уживања своди на њихову праву меру, да најчистије способности новог иживљавања сачува за себе.

То, и много још, кажу ми пријатељеве мисли — и да их не чујем, погодио бих све, јер такав тренутак није остао стран ни мом ранијем животу. Аркаша ни даље не говори ништа. У његовим очима угаasio се и најмањи сјај, на лицу никаквог израза. Избрисало се тело пред душом која, невидљива и нечујна, види и чује. Лебди над простором, огромна као и он, и зна: никад више без овога. Али, исто тако, никад више ни овако. Све ће се поновити: биће и лепшег, трајнијег, стварнијег; доћи ће дани остварења тога што сад изгледа неостварљиво; у заједници са телом, душа ће претворити замисао у дело;

победиће; ликоваће; додирнуће још једном границе овог живота; излиће се преко стене коју, борећи се за живот, грчевито стежу сви делови овог тела које, без ње, не би било што је — биће свега, али никад више овог првог и немог посматрања, обожавања, открића да је тек сад нашла оно што ће омогућити човеку кога оплођује да испуни једини прави задатак сваког живота: да буде оно што јесте.

Дотле непомичан, Аркаша је учинио први покрет: дохватио је цепин који је лежао у трави. Као у сну, пошао је стазом низ стрму падину. Без речи. Без иједног погледа у мене. Као да више не постојим за њега. Као да је сасвим сам. Сам са Јаловцем. Сам са планином. Сам пред будућим животом који од овог тренутка нико и ништа не може да измени. За њим сам пошао и ја. И наједном сам знао: нешто дуго и тешко припремано, смишљено независно од наше воље, туђе дотле а сад наше, почиње да се догађа. Закони, сталнији од човекових, управљају људима, растављају их или спајају, изазивју болна и радосна осећања. Не тражим да сазнам који су, чији, где постоје, како се зову. Знам шта они могу и шта јесу. И да им се ништа не може пружити у циљу одвођења њиховог дејства, осим оног једног што узимају и не питајући нас: осим живота.

Дуги минути пролазе у ћутању и силажењу. Шума је опет склопила над нама и око нас зелене гране у којима почиње да певуши неки ветар још непознат вишим пределима. Кроз тамнозелену копрену коју је шума брзо изаткала и њом нас одвојила од свега осталог, светлуца у даљини Јаловец, раскидан у оне делове који могу да се виде кроз грање. Али ми га не гледамо више. Јер, такав, није оно што јесте. Његов прави лик сад је у нама, а ту га ништа не може избрисати или изменити.

... А сад је опет и преда мном.

Не онако јасан и близу као оног дана, јер је ваздух пун испарења која наговештавају промену времена, као одвојен неком врло провидном завесом иза које изгледа још огромнији, неприступачнији, примамљивији. Сунце се спушта према западу и по-

чиње да пуни долину његовом сенком. Она мили преко шумарака, шибља и белих прудишта, безгласна и тамна плима која много пре доласка ноћи доноси мрак. Посматрана са висина, она сигурно има облик планине, издужен и развучен, измењених сразмера, неприродно укошен; али одавде то се не види: једна циновска пирамида силази кроз долину и гаси сјај, брише боје, успављује живот. А иза ње, горе, пред већ замућеним плавим простором, непомичан и нем, Јаловец. Онај од кога не могу да одвојим поглед и чији се данашњи изглед допуњује оним јасним ликом у мени који не може да избледи. И стена опет постаје дозивање и све трепери у мени, подрхтава и хоће оно што још изгледа немогућно, против чега се разум буну и одбија да схвати саучесништво између тела којим господари, а које му се отима, и далеке планине која, да би привукла, има само своје окамењено ћутање, оно што у души постаје глас... И ја осећам да онога мора бити. Дошао је неизбежни час остварења, час од кога сам се склањао, јер сам имао у себи, као и сад, два осећања од којих се ниједно не може уништити. Супротна, али подједнако снажна. Оба таква да ниједно не уступа пред другим. Допуњујући се, оба потстичу вољу која је слаба у таквим тренуцима, или сувише јака, и посматрање претвара у дело. Два осећања: жеља и страх. Зашто страх? пита се један део мене. Зашто, кад је смртоносна стена постала оно без чијег хладног додира мој живот не би више могао да буде оно што је? Зашто, кад сам у тој борби нашао правог себе, радости због победе духа над материјом и могућност оног краја који свесно припремају сви моји досадашњи дани? Откуда, дакле, овај необјашњиви страх који ме и привремено задржава пред оним чега мора бити и судбински доводи пред одлуку која већ почиње да се остварује, јер иначе не бих чинио све ово што сада радим? — Не умет да одговорим. Беспомоћно стојим, мали, пред великим знаком питања кога полако нестаје, тоне и он у циновску сенку која је стигла до места на коме сам. Нестаје га, јер сад сам све-

стан: дошао је дан кад морам да приђем овој изузетној творевини вечне природе онако како заслужује она и како заслужујем ја...

Али — шта је оно на супротној страни долине, на оној усамљеној стени која се, откинута у врло давна времена са једне од ових планина, издиже усред шибља и ниског дрвећа? Даљина је доста велика, али ипак могу да се уверим да то није нешто већ неко, мада га упадљива непомичност изједначаје са целом околином и претвара у њен саставни и неизменљиви део. Да је неко а не нешто, закључујем пре свега по томе што ни велики размак између нас није успео да прикрије његове облике, које спаја и одржава у међусобној вези једном већ поменути костур, на чијој недовољно прикривеној лобањи стоји шешир, онај лепи словеначки шешир који сам много пута морао да носим ја, приликом пењања, кад је глави на којој се сад налази било потребно да се мало проветри, расхлади и поврати у стање које називамо нормалним. Тај шешир био је чести повод препирања између његовог газде и мене. Овај је тврдио како он мени не стоји лепо кад пролазимо кроз насељена места и тиме обезбеђивао његово присуство на својој глави пред пролазницима и, нарочито, пролазницама, свестан да му не само улепшава лице него и крије извесна места по темену где је коса изненада почела да мења своје дугогодишње навике уредног рашћења. Ја сам опет показивао како коса зато не расте што је на овај начин њено поље рада заклоњено од низинског ваздуха, његовог кретања и дејства, а познато је да коса, као и све друго што расте и порасте, брже остварује такве радње под утицајем нижих слојева. И наводио сам му многе примере из ближег и даљег биљног и животињског света, што нимало није поколебало његову упорност да своје одлуке сматра паметнијим. Тиме сам желео да постигнем само једно: да се понекад и ја шепурим са овим шеширом на глави, који је, као мени за инат, био једини те величине у целом нашем крају. А сви остали по радњама, као и они туђи које сам, ради проверавања

обима, стављао на главу иза леђа њихових сопственика, покривали су тек један део моје чворугасте главе. Да ли из одсуства таквих и толиких предмета треба закључити да овдашњи свет има мале главе или нас двојица велике — то остављам другима да закључе. Однос између шешира, његовог газде и мене остао је исти: газда га је носио пред светом, а ја пред облацима и стенама. Дуже времена био сам чврсто решен да га једном бацам у неки понор из кога ни сам ћаво не би могао да га извади, па тако и да се осветим неувиђавном пријатељу и да уништим оно што је повод нашим честим препиркама. Али до данас то, нисам урадио. Да ли зато да не ожалостим његовог газду или из мање племенитих а себичнијих разлога — то вам нећу рећи. Било како било, пошто смо овог тренутка у низини, шешир је на уобичајеноме месту и опуштеним делом свог обода окренут на исту страну на коју и очи и нос под њим. И како ми непомичност целе главе даје право да закључим да се у њој нешто догађа, да очи гледају, нос удише неки необични ваздух, а шешир стоји на свом месту не због сумњиве могућности нечијег проласка већ из расејаности онога кога покрива, одлучујем да се приближим и тачно испитам шта је.

Правна линија између непомичног посматрача и мене брзо се смањује, јер ја не идем путићима већ право кроз шумарак, и мала прилика на стени расте. допуњује се другим својим саставним деловима, рукама, ногама, раменима, леђима и осталим. Шешир није слагао: под њим је Аркаша. Да ли он чује пукцање гранчица и шкрипање камења под мојим ногама? Зар га не занима да види ко се то приближује, ко ће се дивити његовом шеширу? Не — његов се поглед упио сав у она места од којих се мој одвојио тек пре врло кратког времена. Он, кога сам оставио на прагу сна, стоји будан преда мном. Да ли то можда није сан? Ако јесте, ко сања? Ако сања он, откуд ја то знам? Ако сањам ја, шта онда ради он? Права збрка. Да бих растерао ову неизвесност, хоћу да га викнем, јер још нисам пришао сасвим близу — али тада се мој поглед зауставља на једном црном

и гломазном предмету који му виси на грудима. Тако дакле, мој алпинист је опет само фотограф. Сумњичио сам га, и тиме му чинио част, да је утонуо у каква плодна размишљања и посматрања која ће утицати на даљи развој догађаја — а он само слика. неуморно чека да планина, облаци, светлост и сенке пред њим остваре оно што се у његовом стручном речнику назива успелом композицијом. И пошто његово чекање не условљава ћутање већ само забрањује кретање — лично али не и туђе — приближавам се сасвим близу, дижем поглед ка врху стене коју његово присуство на њој унапређује у постоље споменика и кажем:

„Како сте смели да ме обманете, Аркаша? Остали сте у мом сећању опружени по земљи као премлаћени зец, стално сам вас замишљао у топлом Морфејевом наручју, што вас ипак не би спасло од јаког и досадног назеба, а налазим вас претвореног у дивокосу која, за разлику од својих припитомљених сестара, нема о врату клепетушу него тај неукусни ролеифлекс“!

Ћутање. Непомичност. Аркаша и даље гледа Јаловец иза кога се појављује један велики бели облак.

„А можда вам чиним велику част кад вас поредим са дивокосом — настављам — заблуда у коју сам пао што видим да сте без ичије помоћи преплевали једну овакву стену. Пре ће бити да сте ви само тетреб, не онај који не чује у извесно доба године кад све способности почну да му опадају, да би могло да му порасте нешто испод репа, него онај други коме је са увенулом младошћу увенуло и чуло слуха.“

Опет чекам одговор, опет ћутање и ниједан покрет. Невероватно: Аркаша ми, обично, не опрашта ни безазленије увреде. Продужујем, пркосно:

„Добро. Кад тако ћутањем потврђујете све што је речено о вама, значи да вас више не треба сматрати за двоножно живинче без перја. Останите где сте, а ја идем да исисам оно мало течности из вама добро познате две боце, пошто још припадам реду сисара који сте ви срамно изневерили. А после, ако

успем да опет пронађем пут кроз ову џунглу, доћи ћу да вас спустим са те стене, уколико дотле не срастете са њом.“

Можда бих тако и учинио. Али сам тог тренутка приметио да је облак иза Јаловца раширио једну дивну изрецкану лепезу над његовим намрштеним врхом. Нешто ново, ведро и радосно избијало је из те огромне слике, исте а ипак измењене, познате а као тек угледане. Осетио сам како се, и поред новоствореног хумористичног расположења у мени, јављају утисци којих тек што сам се ослободио: жеља и страх, дозивање и одбијање — прво јаче од другог, готово победник и господар. У тај мах на стени је нешто шкљоцнуло, вероватно у апарату, још један шум сумњиве природе склизнуо је до мог ува, ко би га знао какав и одакле, и пошто је први прекинуо ћутање а други непомичност претворио у покрет, Аркаша је сео на оно место на коме је дотле стајао, погледао ме врло пажљиво и дошао до овог гласног закључка:

„Саслушао сам оно што сте о себи говорили, служећи се заменицом која не одговара вашем лицу. Нисте ви ни дивокоза ни тетреб. За прву вам недостају два достојанствена рога која, ни у много скромнијем облику, бојим се, нико неће бити у стању да набије таквом лупезу као што сте ви. За другог вам недостаје много штошта, а нарочито способност да нарушавате вечерњи мир онако умилним крештањем каквим је природа обдарила ту незграпну птичуру. Ваш је глас ипак пријатнији, нарочито кад ...“

Засврбели су га скоро у исти мах и нос и уши. Почешао је прво нос обема рукама, затим свако уво одговарајућом руком. Док је то радио, ја сам га допунио:

„Нарочито кад вам њиме почешем душу тамо где је сврби.“

Аркаша је мирно завршио своје не много отмене радње и наставио:

„Чешите ви својим орловским ноктима оно што је код вас увек извор свраба, јер је шугаво. Али ми

не дирајте у душу. То је онај невидљиви део мене од кога ми долазе и сва задовољства и све петљавине. Поштујем тај делић свог бића утолико више што је био довољно промућуран да се не настани ни у једном од ових простачких облика који нам тело претварају у рашчеречено страшило, већ га свуда има помало.“

И наједном, не мењајрћи ни глас ни израз лица, Аркаша пита:

„А јесте ли своју душу добро почешали?“

„Не разумем вас.“

„О, још како ме разумете. Док сте ви пиљили у оно, ја сам гледао у вас. После сам ја гледао тамо, а ви можда у мене. Што је видео један, то је познато и другом. Уме душа тако да засврби да...“

Он застаје. Ове речи које се вуку по ивици ироније, изговорио је озбиљним гласом. И завршава: „... да нокти нису довољни.“

Смејем се:

„Можда зато што нису од камена, Аркаша?“

Уместо да одговори, он силази са стене, брзо и лако, спушта апарат на земљу и пита ме, наглашавајући сваку реч:

„Кад ћемо тамо?“

„Тамо?“

Нећу да понављам доста дуги разговор који смо водили тада, у подножју огромне планине која се све више мрштила и повлачила у сенке вечерњих облака. Сакривала се од наших погледа да би, тако тајанствена, била још привлачнија. Говорили смо тихим гласом, као да смо припремали нешто недопуштено, као да наших речи не сме да се дотакне ни ваздух око нас. Два потпуно измењена човека, заборављајући да ће кроз који час иронични тон опет да преовлада у нама и да нам измамљује друкчије речи, били смо онако озбиљни како смо то у стени, па нам се чинило да се тек намеравамо већ остварује, да смо већ тамо где је потребно бити онај који и јесте сваки од нас: неразметљиви и окушани пријатељ, човек снажне руке и чврста срца, спреман

на сваку пожртвованост, али и затворен у непробојни круг свог душевног живота и усамљенији него игде, због свега оног што се тада збива у њему а што он никад не може да искаже. Исповедали смо један другом потребу да се што пре нађемо у загрљају овог окамењеног дива, који уме и да никад не пусти из свог загрљаја; знали смо, један по нагону а други из искуства, прави смисао тих речи и били свесни да се не можемо више отети оном судбоносном што оне крију у себи. Дотле заснован на апстрактним појмовима, наш разговор почиње сад да додирује стварност: показујући један другоме већ нејасна и замагљена места по Јаловцу, говоримо у садашњем времену, преносимо се кроз речи на његове стрме зидове, лако и без препрека приближавамо се врху. Идемо преко најтежих стена, онако како и мора да буде, сажаљевамо ситне људске прилике у дубини Кулоара, осуђене да прилазе врху само из једног правца, не знам да ли се тек пењу или већ силазе, пошто их огромна даљина чини непомичним. Под нама расте понор, смањује се стена изнад нас, камење се откида и пада, облаци леже испод наших ногу, измешани са снеговима, а горе — само сунце и ми. Никад још нису наше речи измамљивале толико сјаја и такве боје планини која се спрема за сан, сипале по њој руменило јутра и ведрину најлепшег победничког дана. И кад смо, задихани као после стварног пењања, заћутали, пред нама је стајао само поносити врх, по чијем су гребену облаци гасили светлости, нама још потпуно непознат, само предмет наших жеља и повод дивним самообманама. Али смо знали да је судбоносни час протекао, да је остварење врло близу, да није више важно питање: шта ће се даље догодити?

Најчудније од свега: у мени нимало страха. Сад кад је одлука донета, кад се сама наметнула, кад је жеља победила и уништила све, ућуткала глас разума, потпуно загосподарила бићем — сад је у мени прави мир. Само, као далеки одјек свих оних тренутака кад се кроз мој душевни живот разлегао дивљи и пригушени глас страха, једна завршна ре-

ченица коју озарује име онога кога данас чекамо и чије ће нам присуство у овој стени бити и јемство веће сигурности и нови извор јаким задовољстава.

Враћамо се према планинској кући. Ћутећи прелазимо неколико стотина метара и улазимо на већ испражњену веранду. На нашем столу и око њега све је онако како смо оставили; ишчезле су само обе пуне боце, вероватно да задовоље туђу жеђ или причекају обнављање наше, у закључаној ледари иза куће. Аркаша, коме таква неочекивана непажња или несхватљива пажња изводи из равнотеже душевни мир, одлази да их потражи, уверавајући ме да ће их наћи, празне или пуне, јер, хвали се он, ако човеков нос може да служи за свакојаке радње, зашто не би могао да открије и две боце на којима је морао остати смрдљиви траг мојих поганих руку! А ја седам за сто, радујући се унапред његовом неуспеху; јер која је та планинска кућа у Словенији у којој се, недељом у шест сати увече, може наћи и једна боца пива, а да и не помињем тако велике бројеве као што је број два?

Аркаша се враћа. Али у свакој руци носи по једну пуну боцу. Пошто не зна да сам се малочас ја радовао и да је сад на њега ред да оплемени душу истим осећањем, чије је право име злурадост, он не показује ни најмањи знак радости. Напротив, намрштен је, спушта пиво на сто и каже:

„Мислио сам да је сав овај данашњи свет отишао кући, у Илирију, Ратече, Крањску Гору или дођавола, што не мора увек да буде далеко. Али сам се преварио. Трпезарија је пуна црвића који сад једу, пију и галаме, а после ће се размилети по собама, где пристојан свет, као ја али не и ви, неће моћи да трене, ако и таквих будала буде ноћас овде. И то све сами кандидати за Јаловец, судећи бар по оном што кам могао да разумем из њиховог драња.“

Црвићи и њихово драње — то јест људи који гласно говоре — рђав су знак за Аркашино расположење. Опет је љут, а у одсуству главног кривца имају да испаштам ја. Оружам се ћутањем и чекам. Он наставља:

„Ево, вам вашег пива. Пијте га сами. Ја ћу да платим шта смо потрошили, па идем кући. А ви чекајте свог уваженог пријатеља који сад, вероватно, седи у некој крчми у Јесеницама, где му је све могућно и немогућно пало на памет, осим састанка који нам је заказао у овој проклетој рупи.“

Кратко ћутање. Затим:

„Ако све то није било само плод ваше маште.“

У мени се наједном јавља неверовање. Зар је могућно да се тако сврши овај дан? Овакав дан? После одушевљења, разочарање! После готово свршеног чина, одлагање у неизвесну будућност! Не, тако не може и не сме да буде.

„Па добро, Аркаша, зашто нисте питали да ли је долазио? Да није можда негде у кући?“

Аркаша се смеје леденим и безгласним смехом. (Кад се тако смеје, уши му не мрдају).

„Шта имам да питам! Видео сам све њушке унутра. Ниједна не личи на вашу — хоћу да кажем на ону о којој ви толико причате. Нимало занимљиви типови. Сем ако немате нарочитих разлога да се интересујете за једног акробату који се удвара куvariци седећи ни на чему, то јест у вратима од кухиње, леђима ослоњен о један довратак, а ногама у плезалницима о други. Има коврчасту косу као колмовано страшило и главурду која ми даје за право кад тврдим како су наше две потпуно нормалне величине. У устима држи угашену лулу, преко које меље нешто на словеначком, који ви нисте научили зато што сте антиталент за језике, а ја зато што не волим оне чији се дијалекти мењају са сваком станицом у коју стане путнички воз. Ако вас то занима, идите и упитајте га да он није негде срео вашег пријатеља, јер је натакарио плезалнике да у њима парадира пред овим недељним скитницама и куварицама, што у овом тренутку сигурно ради и ваш многопоштовани пријатељ Чоп... Само пожуриите, ако не желите да каскате за мношвом кроз долину. Јер ја вас не чекам.“

Шум водопада нагло се појачава. Или је то крв у мени? Јер сад знам оно што мој мрзовољни при-

јатељ и не слуги: сутра ће бити оно, сутра, сутра... И знам да је то предосећање које не вара.

„Лепо сте говорили, уважени — кажем му. — То је говор који заслужује да се понови. Ако то нећете ви, учинићу ја. Али, дозволите ми пре тога, да зовнем онога кога сте тако лепо учили и још лепше описали, да би и он дознао какав изгледа. Мора бити да сте обневидели, и то пре потпуне старости, кад нисте познали човека који се налази на многим мојим фотографијама, од којих нисте могли да се растанете по читаве вечери. Знате ли ви ко је то?“

У Аркашиним очима, које почињу да жмиркају, јавља се неки израз што може бити и осмех и подсмех. Он каже несигурно:

„Нећете ваљда...“

„Ништа ја нећу. Сем једног: да вашег акробату са лулом и плезалницима доведем, као што сам већ рекао, за наш сто где му је право место, пошто га ви и ја чекамо већ неколико часова.“

Устајем. Аркаша ме хвата за рукав:

„Па то је, значи, Јожа Чоп!“

„Он или његов двојник“, кажем мирно, одлазећи.

Јожа Чоп нема двојника: имају ли га Триглав и његова северна стена, Бохињско језеро, котлина За Аком, Јаловец и Шпик? Не треба се онда чудити што га нема и он, иако не постоји ниједан планинар, од најмањег до највећег, који, бар у себи и макар једанпут, није пожелео да буде двојник најславнијег планинског вође. Његово је име најпознатије име у планинском свету Словеније. Али оно није само обележје једне личности, већ и нешто по чему се и другима одређује лична вредност и пажња коју треба указивати. Ма како човек изгледао: био обучен у неупадљиво грађанско одело као чувени Мамери, по чијем ненаметљивом држању нико није могао да закључи да је то један од највећих освајача најтежих врхова, који је врло често до улаза у стену до-

лазио јашући на брдском коњићу, а кад је киша увек се заклањао кишобраном; или био човек претоварен тешким ранцем, око кога је разметљиво омотао конопац и о њега окачио сав онај прибор коме је право место у ранцу, као што је био случај са Тартареном пред полазак на Јунгфрау, а као што данас раде многи млађи алпинисти — „домачи“ се неће преварити, јер су се нагледали свега и свачега у свом животу који им сав протиче у родном крају. Приђите, на пример, Толару, мрзовољном продавцу новина и дувана, чија се радња налази на најпролазнијем месту у Мојстри, кажите му „Здраво!“ — на шта вам из његових затворених уста долази као одјек „о-о-о!“ — и упитајте га:

„Да ли је овуда данас прошао Чоп?“

Једноруки човек ће вас погледати жмиркајући, промрмљаће кроз зубе нешто што ћете се узалуд мучити да разумете и што ће и на поновљено питање у истом нејасном облику доћи као одговор. Јер његово познавање људи није лако преварити: он види у вама непосвећеног, случајног алпинисту, привременог, једног од оних који имају могућности да плате нешто о чему ће после да причају само зато да би дали више важности себи него ономе чије ни право име не знају. Поглед из жмиркавих очију јасно вам даје на знање да вас он, Толар, инвалид из рата 1914—18. и бивши одборник општине Довје — Мојстри, не сматра правим планинаром и да вам зато ускраћује прави одговор. А да сте, што нисте могли, јер нисте ни знали да тако мора да буде, упитали: „Јесте ли видели Јошу?“ — ћутљиви човек би се наједном распричао, почео би да се присећа и да се довикује са Ерженом, обућаром, и трговцем Крамаром, својим суседима, да би вам дао тачан одговор. Па би се десило можда и то да вас, на улазу у долину Врата, стигне једно од његове чупаве и прљаве деце и, задувано, исприча на неразумљивом горењском дијалекту све оно што је „очка“ успео да дозна после вашег одласка; јер онај за кога је Чоп Јожа заслужује да буде тачно обавештен.

А по планинским кућама углед овог човека још је већи. Његов долазак, иако у почетку незапажен — јер Јожа готово увек улази на споредна врата, иде право у кухињу и тамо остаје до доласка оног с ким ће сутрадан кроз стену, а некад ни онда не напушта своје омиљено пребивалиште ако је сутрашњи подухват више пословне природе а мање пријатељска услуга — постаје догађај чим се за њега сазна. Свако сматра да треба да поздрави великог алпинисту. Свако на свој начин. И познати и непознати. Старији тако што ће да измењају коју реч са њим — што понекад може да траје и неколико минута, и да буде знак велике пажње од овог доста ћутљивог човека, који се упушта у дуже разговоре само са својим најближим пријатељима, међу које он, што није мала част, убраја и писца ових редова. Млађи су наметљивији: да би показали како су врло присни са највећим алпинистом своје земље, не постављају му питања него причају своје последње успехе, што он слуша гледајући поред њих у далеки простор или у дрвени зид трпезарије, лупкају га по раменима и леђима и говоре му ти, што он одбацује покретима плећа као кад тера муву и хладним ви које звучи као опомена и, заиста, доводи младиће у забуну. Ако му најзад све то досади, устаје, излази пред кућу, загледа се у облаке, стене или ни у шта, и тада се врло рђаво проведе онај ко му приђе и покуша да се непозван увуче у његову осамљеност.

У стени, међутим, највернији пријатељ и сјајан друг. Само — треба доћи до стене. Јер Јожа није од оних планинских вођа који увек кажу „да“. Можда ће се наћи и такви који ће тврдити супротно и наводити случајеве кад је материјални тренутак био од пресудног значаја. А зашто да не буде и тако? И Јожа има слабости, као и сваки човек, и он уме да се уплете у какву велику петљавину због високог хонорара, исплаћеног без речи и унапред, па да вуче какву немачку или енглеску бабу кроз стену, псујући све на свету и њој и себи, док га она за то време обасипа похвалама и одушевљава се најређим чо-

веком кога је икад средла, тражи му „Водничку књигу“ да у њој испуни две стране неразумљивим речима које ће он, са вешто прикривеним задовољством, са-слушати у преводу свог пријатеља Авчина. Али то се не догађа често. Овај радник металургијске индустрије воли планину онако како је воле највећи духови. Тај човек мале културе, полуписмен, обичан, постаје у сваком погледу див кад се ухвати укоштац са стеном. Он је остварио оно што је било, а за многе и остало, немогућно; прешао је преко таквих места да нам се јежи кожа кад и помислимо на њих; успео сам тамо где нису могла двојица пре њега; прославио се повлачећи у свим правцима невидљиве трагове својих прелаза преко огромне Триглавске стене, али све то право, „првенствено“, никад за новац, само из најчистије саживљености са планином, у чијем се подножју родио, одрастао и остарио. У великом делу Р. Л. Г. Ирвинга, *Освајање планине*, подухватима Јоже Чопа посвећено је неколико страна. Помените му то: он ће одмахнути главом и процедити кроз зубе да је „чуо за тако нешто“ — али му не треба веровати: зна он добро шта тамо пише, све му је преведено и он је захвалан том Енглезу што је до ситница препричао тешко освајање северозападне стене Шкрлатице, кад су Јожа и троје његових пратилаца били у великој опасности, којој не умањује озбиљност ни његова шаљива примедба приликом пада њиховог алтиметра, да је „свакако“ боље што је пао он а не они. Све је познато нашем Јожи, иако он мало говори о томе, а никад о себи. Као једине заслужне за велики развој алпинизма међу Словенцима увек помиње покојног др Југа, њему тако драгог „докторја“, и још неколико живих који су, ипак, готово сви прошли кроз његову школу. Више пута, идући заједно, сретали смо туристе и планинаре који га нису познавали лично. У почетку нисам знао да он воли да се поштује његов инкогнито и падао сам у грешку да им кажем у чијем сам друштву. За њих је, тада, овај сусрет постајао незаборавни доживљај, јер су имали можда ретку прилику и да виде човека о коме су

толико слушали. Стезали су му руке одушевљено. Јожа је само слегао раменима, доста мрзовољан, као да је хтео да каже: Чудна ми чуда! Ја или неко други — у планини увек постигне нешто онај ко има две ноге и две руке, јаке живце и мало памети у глави. А то је баш оно у чему се мој Јожа вара: треба бити још нешто чиме може да се похвали врло мали број људи, треба се родити алпинист, треба бити Јожа Чоп. Има нас много који смо алпинисти, и то добри, можемо да се похвалимо да смо доста урадили у свом планинском животу, али све то нема у себи ону изузетност, јединственост, издвојеност од свега сличног, којих има у сваком његовом делу. Зато већ постоји једна легенда, потпуно оправдана, о Јожи Чопу. Легенда која, изузетно, ништа не преувеличава; јер ма какав ореол да ствара око лика онога чије име проноси кроз све крајеве, ипак је мања и непотпунија од онога што је њен повод у стварности.

Такав је човек кога је наш Аркаша први пут видео, и није познао, у тренутку кад су његово присуство и начин седења обична врата претварали у неки тежак камин међу стенама. Могао бих, драги читаоци, још дуго да вам говорим о том човеку без двојника, али сматрам да је боље и за вас и за њега да одмах урадим оно због чега сам се и удаљио са веранде: да га доведем за наш сто. Од тог тренутка он ће бити не само са нама него и пред вама: чућете га како говори, видећете га какав је и шта ради, његова појава приказаће вам га потпуније него моје речи, које могу да вам изгледају и мало претеране. Зато пођите ви са мном, кад већ Аркаша није у стању то да уради, пошто му изненађење и нека збуњеност одузимају моћ кретања. Пустимо га нека се прибере — то му неће бити тешко, јер ћемо му оставити мало времена — а ми хајдемо да поздравимо наше „колмовано страшило“. Ја ћу напред а ви, невидљиви, за мном — јер ако знам како ће мене дочекати, знам и то колико би се мало обрадовао вама. А можда је боље да останете где сте, са Арка-

шом који ће, као сваки прави говорник, умети да вас забави и својим ћутањем.

Пре свега, чека ме једно разочарање: у вратима од кухиње нема никога. Унутра, куvariца прави тесто за палачинке и на моје питање, где је Јожа, одговара да је изишао пред кућу. Излазим и ја. Али не кроз врата од кухиње, како је он прошао, већ се враћам кроз трпезарију, пуну препланулих лица нагнутих над тањире са јелом или бележнице, дима од цигарета, мириса супе, палачинки и прженог меса, изувених гојзерица и ранаца поређаних по клупама или испод њих, крупно штампаних натписа по зидовима, од којих нарочито пада у очи онај којим С. П. Д. опомиње посетиоце да od 10 uri zvečer v svih prostorih коће мога бити пополн мир. Мада је тек прошло седам и напољу врло видно, упаљена је карбидска лампа која виси о таваници и, шиштећи, расипа светлост на коју се очи морају прво навикнути да би је подносиле без жмиркања. Пролазим и излазим опет на веранду где прво што видим, то је Аркашин поглед уперен у једну чупаву главу над снажним вратом и једна широка леђа са укљученим њиховим доњим делом, испод којих, на основу вероватноће, морају бити и две ноге, сад невидљиве пошто су заклоњене оградом од веранде. Застајем, радознао колико могу да трају непомичност једних леђа и једног погледа, докле ће Јожа стајати и гледати по свој прилици ни у шта, а Аркаша у онога за кога сад зна ко је. Нисам се, дакле, преварио: кад му је досадио разговор са куварицом, на чије је врло опширне реченице одговарао једносложним речима, које су можда биле само делови његових мисли тих тренутака, Јожа је изишао, обишао око куће да погледа да ли нису на веранди они с којима треба да се састане. Како тамо нису били они, већ само он, њему непознати иако најављени учесник у његовом идућем плезалном подухвату, и како није постојао никакав стварнији разлог за приближавање том страном човеку, који можда и није онај који би требало да је, сем две још неотворене боце пива на столу пред њим — Јожа је скренуо свој привидно

равнодушни поглед са тог недовољно оправданог разлога, уствари поглед разочарана човека, на другу страну и почео да посматра оно што је његов најомиљенији предмет посматрања: ништа. Тако је на један несвакодневни и према томе доста необичан начин створена прва веза, која ће ускоро постати чврста и трајна, између ова два човека од којих је један гледао другоме у нешто, а овај ономе ни у то. Али убрзо се показало да су они истрајнији у томе него ја у својој радозналости. И зато, не мичући се са улазних врата, узвикнуо сам, правећи се изненађен:

„Јожа! Зар сте већ стигли?“

Глава, врат и леђа окренули су се, сви у исти мах. Глава је добила лице, врат је остао врат, а леђа су постала груди. Човек је тако потврдио да се зове Јожа, али се није помакао, тражећи погледом по полутамној веранди где је њему још боље познати сопственик добро му познатог гласа. То је трајало врло кратко; али и Аркаши и мени било је довољно да видимо нешто што се не виђа често.

Израз лица, доста мргодан дотле, променио се чим су ме два врло покретна ока открила у тамном отвору врата: Јожа се насмешио. Могао бих рећи да се насмејао, пошто сваки Јожин осмех пропрати и неки тихи звук, а то је већ смех. Онима од читалаца који се сад мешкоље и искашљују да би ми одржали придику са темом „Писац је уобразио да се Јожа Чоп насмешио или насмејао зато што је њега видео и тиме хтео да изрази своју радост“ одговарам: Не, Јожа Чоп се насмешио (или насмејао) просто зато што се насмешио (или насмејао). Он има право да чини то као и остали људи, па кад се смеју чак и они којима притом мрдају уши, зашто се не би смејао и он коме за то време не мрда ништа! Утолико пре што је он врло умерен у испољавању душевних потреба те врсте и што у његовом животу често наилазе тренуци кад му, иако без икаквих стварних разлога, не пада ни на памет да се смеши (односно смеје). Има људи који знају само за мргодног Јожу Чопу; има таквих који га познају мешо-

витог, то јест час намрштеног а час насмејаног; они који знају само за ведрог Чопу не постоје. Зато је овај његов осмех (или смех) био нешто више него свакодневни догађај и морао је да буде забележен. Али он је, у исто време, открио лепе и здраве зубе и две јамице, на сваком образу по једну, што његовом лицу увек даје сложени израз снаге и благиости. Ово мени тако добро познато лице, које сам последњи пут дуго гледао пре скоро годину дана, а пре неколико вечери нејасно видео у полутами једног вагона, било је лице пријатеља, онога чија појава увек значи за мене и неки незаборавни планински доживљај. И ја сам одмах пошао у сусрет човеку који је дошао на заказани састанак — „са закашњењем“ додајете ви, свезнајући читаоци, а ја вам кажем: не, него у прави час, чак и нешто раније, као што ћете се уверити. Пошао сам му у сусрет опружене руке, спремне да стегне његову испуцалу и грубу, док је Аркаша, који је устао од стола и стајао готово у војничком ставу, поздрављао збуњено и насмејано онога коме је сад опет гледао у нешто, али што се овог пута зове лице. Јожа га, међутим, није удостојио још ниједног погледа. Не пуштајући моју руку из своје, говорио је. А то што је говорио, исписано на хартији изгледа овако:

„Prosim da prašate, gospod profesor, za moje zamundo. Hteli smo doktor Potočnik in jaz čez Malo Sito, potem pa nazaj v Kuloar. Vreme je bilo lepo, ali hudiča smo pozabli... hoču da reknem veliko vrv. Onda smo ostali v Rateču, v gostilni. Onda smo pili malo vinčeka. Onda je on grel doma, jaz pa sem prišel k vam.”

Дошао је тренутак кад је потребно да се нешто договоримо, ви моји читаоци и ја. Само да будемо кратки и одмах сагласни, пошто онај други, прави договор, између Чопу, Аркаше и мене, може дуго да траје, а још није ни почео. Чули сте, дакле, како говори Чоп: мешавина рђавог српског и словеначког, недовољно разумљиво за све оне који не знају и други од та два језика. Ја се сналазим доста добро у тим варијацијама, пуним граматичких грешака у

српском делу па и у словеначком, јер Чоп, трудећи се да ми његов матерњи језик постане разумљив, изражава се кратким реченицама, збијеним стилем, слично начину којим се одрасли обраћају сасвим малој деци, да би их ова лакше разумела, и тако не обраћају пажњу на тачну употребу облика и правилан изговор. Аркаша ће се навићи на то, јер тако мора да буде. Али, да се и ви не бисте мучили, тумачећи можда погрешно извесне речи (као на пример реч *з а м у д а*) — боље је да овог великог познаваоца нашег језика, па да вам ја све што он каже исписујем чистим језиком (уколико сте мишљења да је мој језик чист). Према томе, одсад ће Чоп говорити за вас онако као што говоримо ви, Аркаша и ја. И сви ће бити задовољни, нарочито он, пошто ће без много труда моћи да се увери да је, на пример, његов *пишчанец* исто што и ваш *петлић*.

Дакле, Јожа наставља, а ја исправљам и пишем:
„Проклите ове магле, ништа ми се не допадају. Бојим се да нам не одложе плезање и да не морамо да останемо овде још цео дан, чекајући да се време поправи.“

Да, магле се не допадају ни мени. Имају не-обичну боју која предсказује нешто што не смем ни да изговорим, спуштају се и дижу у исти мах, лепе се за планине и, брже него мрак, уклањају гребене са наших видика. Али оно што ми се допада, што изазива у мени радосна предосећања, то су Јожине речи, обећање да ће бити са нама, овде, све до првог тренутка повољног за остварење наших намера.

„Кад мислите да идемо?“

„Како кад? Сутра, ако буде лепо.“

Знао сам ја то још малочас: сутра ће бити *о н о*; хтео сам само да чујем како и он то потврђује.

У истом тренутку, нешто је лупнуло иза мојих леђа и ја сам се тргао. Окренуо и видео: Аркаша је сео на столицу, али пре би се рекло неочекивано, несвестан свог поступка. Да ли је и то можда било дејство речи *с у т р а* која сем што пријатно заго-лица свест уме и да лупне испод колена тако да

она поклесну, а случајно присуство столице иза чо-
векових леђа ускрати им извесне непријатности? Ни-
сам хтео да се упуштам у испитивање Аркашиних
осећања, нити да их увршћујем у радосна или оне-
спокојавајућа; пало ми је на памет да он сам то зна
боље од мене и да ми неће ускратити тачан одго-
вор, ако се присетим да га упитам. А одмах затим
дошло ми је на ум и то да га још нисам упознао
са Чопом и да је својим седањем вероватно хтео на
необичан начин да ми покаже како сам, као и
обично, био непажљив. Зато сам одмах узео Јожу
испод руке и повео га за наш сто, говорећи:

*„Драги Јожа, дозволите да вас ваш ученик упо-
зна са својим. Име: Аркаша... (Сад сти ви, драги
читаоци, раширили очи да прочитате и његово пре-
зиме. Али сте се разочарали. Њега вам нисам могао
рећи, као што сам га рекао Чопу, пошто ми је Ар-
каша наредио да, пред вама, морам да поштујем ње-
гов полу-инкогнито. — Ведите ли, како је брзо при-
мио навике нашег драгог Чопа!) Занимање: од пре
три недеље планинар, пре тога сваштар. Постигнути
успеси: југозападна стена Шплеуте и Мојстровка
изнад Вршића. Задовољава и заслужује препоруку.“*

Руковали су се снажно. Чоп се опет насмешио.
извадио из џепа лулу, метнуо је угашену у уста и
сео за сто.

А Аркаша? Гледао је некако чудно, могло би се
рећи разочаран и незадовољан, час у Чопа а час
у мене. Може бити да се варам, али и сад ми се још
чини да је он очекивао да моје последње речи иза-
зову сасвим друго дејство, да овај чувени алпинист
зине од чуда и почне да муца похвале, пошто од
јаког узбуђења не би био у стању друкчијим ре-
чима да изрази своју задивљеност. Али било тако
или не, није се догодило ништа слично, и Аркаша
је морао, можда са жаљењем, да се увери како две
безизразне неотворене боце пива неоодољивије при-
влаче Јожин поглед него његово, нарочито у овом
тренутку, врло изразито лице. Ја сам онда боцама
пружио могућност да се потпуније изразе кроз
садржину него кроз тамну стаклену спољашност, и

пошто две боце не могу бити довољне за тројицу, од којих су двојица они у којима, недавно, ни три пута већа количина пива није успела да изазове никакве друге промене сем извесног лако уклоњеног притиска у приземљу њиховог хемијског лабораторијума — на столу се наједном налази леп литар доста обичног вина, за који ни сад не могу да кажем ко га је поручио, а ко и кад донео. Али оно чега се тачно сећам, то је да смо га брзо попили. И кад сам ја устао, да бих мало даље и несметано могао да извршим преглед извесног вентила у поменутом лабораторијуму, Јожа је погрешно схватио моју намеру, зграбио празан литрењак и одлучно ка-зао: „Не!“ Пошто сам хтео да се позабавим прањем а не пуњем, оставио сам ломљиви предмет у Јожиној снажној руци, знајући да ће се неко сигурно покајати због те једносложне речи коју свако разуме правилно, а нарочито онај кога она ослобађа извесне радње финансијске природе, и да тај неко нећу бити ја. Брзо сам отишао и доста брзо се вратио. И наш договор је почео.

Он је протекао као и сви договори кад су у питању озбиљне ствари. Прво је говорио најбрљивији (а ви погодите ко је то), затим је казао своје мишљење најћутљивији (погодити ко је он није никаква вештина, зато се немојте ни хвалити). Трећи је слушао, климајући главом, смешећи се кисело и мрдајући жалосно ушима. Затим је почео да говори онај који је ћутао, а да слушају двојица који су дотле говорили. Онда је наступило опште ћутање, које смо наједном прекинули сва тројица у исти мах, обрађали се сваки свима и чули највише себе. Па је настало ново ћутање, које је Аркаша искористио да каже ово:

„Овако нећемо постићи ништа, драги моји. Само једно решење је могуће: да потражимо савет од опскрбнице, која то боље зна него ми.“

Чоп и ја нисмо се нимало зачудили његовим речима. Климнули смо главом у знак одобравања и поздравили, истим покретом, здраву памет нашег друга. Али — неко је ипак зинуо од чуда. И пошто

то није ниједан од нас, мора бити неко од вас, драги читаоци.

— Шта! — каже тај неко — Договорите се са тим чувеним Чопом како ћете најбрже и најсигурније да сломите вратове на тој ђаволој планини, непрестано тврдите како вам за такав посао не треба бољи мајстор од њега, а сад наједном онај ваш безпрезумењаковић предлаже да питате за савет женску памет, и ви одмах климате носевима као рода кљуном. Као да може да вас поучи како да изгубите главу на стени представница оног рода који је људима омогућавао увек супротно: да изгубе главе на утрвеним стазама!“

Опростите ми, свеумни читаоче! Моја је кривица што ваша оштроумност измамљује из вас ову умесну примедбу — иако изражену на начин какав ја себи никад не бих допустио — јер сам потпуно заборавио да вам кажем предмет нашег договарања, те да се и сами уверите како он нема везе ни са каквим главоломијама ни по стенама ни испод њих. Напротив, ова врло питома тема, и за вас привлачна, зове се: спавање.

— Е, кад је у питању спавање, онда наравно... Ко ту може да вам помогне више и боље него женска памет и оно што се испод ње крије!“

Не, читаоче, опет сте у заблуди и то опет мојом кривицом, јер се ни сад нисам лепо изразио. Има спавање са и спавање без. Спавање које замара и спавање које одмара. А ја сам мислио на оно друго. Да не би и даље било неспоразума који нас увлачи у ово клизаво расправљање, морам да будем мало опширнији, што иначе, као што сте могли да приметите, нерадо чиним. Овај вражји Аркаша успео је некако да дозна како у нашој планинској кући, у којој сад, хтели не хтели, морамо да проведемо ноћ, нема ниједне слободне постеље. „Црвићи“, „све сами кандидати за Јаловец“, они који су током нашег договора били означени са још много израза које нисам стигао да запамтим, заузели су сва лежишта па и такозвано скупно, на коме се човек збиља мора скупити ако жели на осване са целим

коскама и неугњечним месом. И тако ми, једини озбиљни посетиоци, налазимо се у положају који нам се нимало не допада. Шта да радимо? Да се по мраку — сад је већ скоро ноћ — враћамо у Ратече и да преноћимо у некој кући која можда постоји само у нашој машти, јер и тамо је све заузето, па да рано изјутра прелазимо исти пут кроз исту долину и да стигнемо у подножје Јаловца два сата доцније, то је решење које одбацујемо сва тројица, а нарочито онај који га је предложио само ради умирења савести. Да преноћимо на клупама у трпезарији па да са боловима у костима и немиром у мозгу пођемо на плезање које тражи одморно тело и освежен дух — ни то није никакво решење, и тај предлог ми пропраћамо сваки на свој начин: Чоп речима „Ах кај!“ и плувањем преко непомичне луле, Аркаша циничним жмиркањем, а ја јежећи се од главе до пете, што моја два пријатеља не виде па искоришћавају своју кратковидост да ме нападну, као да је предлог био мој. И тако седимо за столом над којим се диже велики знак питања, већи него и сам Јаловец. Тада је Аркаша проговорио, Чоп и ја климнули главом, а ви зинули од чуда. Остало вам је познато и боље да га не понављам. Јожа се опет загледао у оно што се зове ништа и што је сад имало облик испражњених боца и чаша, ја у исто то само мало друкчије, јер је избор био велики, а наш досетљиви пријатељ отишао је да потражи опскрбницу и да почне са њом преговоре у чији смо успешни исход искрено сумњали, и поред његових великих способности да из женске памети и њених састојака исцеди увек оно што је за њега најпријатније

Око нас је била тишина магловите вечери а у нама ћутање замишљених људи. Не знам на шта је Јожа мислио, али моје мисли биле су доста суморне. Видео сам како ми се, због свих ових околности, опет измиче пењање, кога сам се до данас плашио, а које сад желим више него ишта на свету. Први пут ми се учинило да се нешто непознато уплиће у мој живот, нешто што не умем да одре-

дим, нејасно, судбоносно, што ми час изгледа дивно а час страшно, што све као да удаљује од мене, а ја упорно хоћу да га приближим и доведем до остварења. Почео сам да бивам сујеверан, да ове тренутке ћутања и повлачења у мисли претварам у врло опасно испитивање оног што многи називају предосећањима или предсказивањима, мени дотле непознатих осећања а сад наједном уплетених и у мој душевни живот. И ево где преда мном, а не више у мени, стоји готово материјално уобличено питање, велико и озбиљно, тражећи одговор који му не могу дати: зашто већ није свршено ово пењање на Јаловец? Зашто ниједном до данас ништа у овом каменом свету не заустави моје кораке и не сломи моју вољу, ништа осим оног што разум, некад јачи од свега осталог, одлучно обележава као безумно? Зашто ми много тежа Северна стена Триглава, преко које сам двапут прешао са истим овим Јожом, ниједног тренутка не посла опомену од које се и уздрхти, суморну али недвосмислену опомену која угаси жељу, ма колико она била жарка и обмањујућа да је њено стварање само питање најкраћег времена? Па Рокав, Олтар и многе друге безимене опасности у које сам се залетао сам, не убеђен да ћу их савладати, али чврсто решен да их не избегавам, не увек сигуран да ћу увече или доцкан у ноћи опет бити на равним путевима у долини, али свестан да тако мора да буде, да је циљ мог живота ова за многе несхватљива игра са нечим што је ипак моје колико и сам живот. Никад извесности да ће се нешто догодити, увек само неизвесност и њене дражи, наизглед ситни проблеми који сачињавају онај огромни, главни, безимени или многоимени, чије се решење не налази свуда већ само на једном месту, на оном где је човек најпотпуније онај који јесте, где, ако се одатле врати у свакидашњицу, стиче право да и у њој остане такав. А овде, на овој чудовишној пирамиди, на коју ћу да идем у друштву једног најбољег и другог најдражег, на тој планини која из даљине делује узвитланом целином, а кад јој приђем претвориће се у сво-

је саставне делове, мени познате са толико других планина — ту као да ме чека оно. Оно што не избегавам, чије ме присуство привлачи, а игра са њим доказује да мој душевни живот има своју вредност, без обзира на то да ли је она и велика, али чему се по урођеном и несавладљивом нагону склањам с пута, ако видим да се зауставило и да чека — чека мене. И ја знам: то што ме је до овог тренутка задржавало и враћало моје кораке пред улазом у Кулоар није страх. Не! Страх носим у себи. Њега осећа сваки алпинист у тренуцима који тешкоће и опасности, оно што је објективно, повећају до те мере да његове способности, оно субјективно, дођу у обрнуту сразмеру са њима. Тада се човек прибере, искључи се из свакодневног живота, остаје потпуно сам и бори се; побеђује, што значи успоставља склад између два света, победом стиче ново право на живот и живи даље — или страда — што је опет само један од логичних закључака таквог живота, али ипак закључак. Тај страх је подстрек на рад, на дело, он је спасоносан јер проширује знање, не крије истину и не заклања стварност. Он помаже и отклања из човека немоћ, колебање и, можда, попуштање. Њему би требало наћи друго име. Али он је ипак страх. Као и онај други који, у ретким часовима, дотакне нашу потпуну искреност и ми признамо, најчешће само себи: како је дивно што ми ружно време онемогућује данас плезање! — Човек се не покаје никад због тих речи. Жали само што је заиста тако било, што је изгубио један неповратни дан. Али оно прво, та јутарња мисао одморног и освеженог мозга, нити је самообмана нити лаж. Јер човек зна шта пружа себи, каква га искушења привлаче и како је велика страст која га је истргла из једнолике људске заједнице и, бар за самог њега, добила вредност и значај врлине. Па кад се с радошћу одриче тога, макар и за један дан, мора имати дубљи разлог него што су умор, досада, нерасположење или што слично. Тај прави разлог постоји: то је страх.

Али ово је нешто друго. Не знам шта. А немам кога да питам. Аркаша би ми одговорио ироничним примедбама. Чоп — ништа. Последњих година све је ћутљивији, одсутнији. Шта се догађа са њим? Шта се збива у њему? Сигурно више него што му његов речник допушта да изрази. Можда он и не жели да говори, да каже, да у свој живот кроз исповедање уводи туђ. Можда би умео и за то да нађе онако лепе реченице као што су оне које, понекад, тако неочекивано пређу његове усне да ја застајем и слушам њихов одјек у себи. Можда ће то доћи, можда врло скоро, сад. Ево где удара лулом о длан, што је код њега по неки пут знак да има нешто да каже. Сав се претварам у чекање. Говори, Јожа, говори! Треба ми права реч.

Нећу је ни сад чути. Ово што Јожа говори нема никакве везе са мном, са мојим нејасним узнемирењем. Он показује лулом преко рамена у правцу врата која су прогутала Аркашу и пита:

„Хоће ли и овај са нама на Јаловец?“

Срећом „овај“ није ту да из те једне речи закључи какво је мишљење великог Чопа о малом Аркаши.

„Сигурно, Јожа. Научио је доста. Храбар је. Не боји се.“

„Ах, што се он не боји! Бојимо се сви. И ви. И ја.“

Јожа додирује оно што је у мени. Дакле, ипак ће да каже. Само да га не прекидам, да ћутим и да чекам.

Ћути и Јожа. Затим, наједном, цртајући лулом по чаршаву, наставља:

„Видим да без њега нећете. Добро. Онда ћемо узети други правац. Кроз Хорнову не. Не могу да вас вучем двојицу. Одлучићу се за гребенски смер. Ако ви пристајете.“

Зашто да не пристанем? Знам да ни то није лако, јер Јожа не чини уступке и не иде на лака плезања. Али реч, где је очекивана реч?

„Онда добро. Идемо преко гребена. Наравно са каминима где их буде. Не брините се: неће бити шала. Само пазите: овога у средину.“

Аркашу у средину! Изнад мене! Њега који је почетник и обара камен и кад највише пази!

„Али, Јожа, ако обори камен — а он то ради увек...“

„Камен ће вас промашити, ви умете да се чувате и сви ћемо се вратити живи и читави. А кад би он био последњи — помислите само каква је дубина и како уједа! Изненадио би нас он кад то и не сањамо.“

„Био је већ два пута последњи.“

„Оставите ви то. Шплеута, Мојстровка! Видећете шта је Јаловец изнад Коритнице. Не кажем то због вас, знате ви и за лепше ствари. Али овај!“

Устао је. Протеглио се. Загледао у маглу. Опсовао.

„Само нека нас послужи време. Али ове магле и мој реуматизам вечерас не ћуте.“

И наш договор био је завршен. Такви су сад сви договори са Јожом. Никад дужи. Увек он одлучује, не питајући и не тражећи сагласност, што раније није био случај. Одлучно и кратко даје на знање шта сматра да може и мора да буде. И онда, кад се сврши тај, тако да кажем, званични део разговора, уме и да се расположи, расприча, да описује оно што нас чека, али тако зналачки да не одаје ниједну тајну плезања, а ипак већ изазове у мени право уживање у ономе што ће тек доћи. А понекад, кад је врло расположен, исприча и какав необични доживљај из свог скалашког живота, доживљај који изгледа утолико страшнији што га Јожа оживи најобичнијим речима и са најмање израза на лицу, као да је то нешто чему он не придаје нарочити значај, али што може да користи ономе ко има уши да чује и мозак да запамти.

Вечерас Јожа не прича ништа. Ћутећи слуша Аркашин извештај о преговорима са опскрбницом и удаљује се. Аркаша и не слуги да је, иако безимен, био предмет нашег разговора који је недвосмислено

изнео на видело Чопово неверовање у његове ска-
лашке способности и неповерење према мојим пе-
дагошким. Он можда и не мисли да је вођен ма
какав разговор о њему, јер он је, као што сте ви-
дели, човек који не воли звучна презимена и ти-
туле, мада има и једно и друго, не трпи похвале,
иако их заслужује, повлачи се увек у сенку, мада му
не смета сунце славе, које не само да пријатно греје
него и осветљава. Задовољан је што је постигао оно
чему се нисмо надали: да испразни две постеље и
расклопи једну столицу за лежање. Да не бисте
уобразили како је он неки врло вешти дипломата,
способан да води преговоре и са великим силама,
морам одмах рећи да му је највећу тешкоћу задало
расклапање столице, јер су је нечије руке тако
снажно склопиле да ју је било врло тешко припре-
мити за лежај. Али пошто су му добровољно по-
мogle ручице оне куварице која ми је, сат раније,
открила Јојин траг, столица је најзад била намеште-
на, покривена ћебадима и сад је, у једном углу
трпезарије, чекала неког од нас тројице.

„Наравно вас“, објашњавао ми је Аркаша, коме
је постигнути успех вратио и његов прави начин
изражавања. „Пошто сте ви хтели сву тројицу да
усрећите спавањем на тврдим клупама, задовољите
се преноћиштем на полумекој столици. Што се тиче
нашег пријатеља и мене, ми ћемо лепо и удобно да
спавамо у засебној соби. Да, немојте бечити очи
као прободени вампир. Спаваћемо у засебној соби
и у засебним постељама. Свако добија оно што за-
служује.“

Безазлен као што сам, хтео сам да се претворим
у дивљење његовим способностима да за неколико
минута сагради собу која дотле није постојала или,
што је мање вероватно, да испразни ону која је већ
заузета. И ко зна каквим би све ласкавим речима
био обасут овај велики човек, да у тај мах преко
веранде нису прешла два туриста на чијим су ле-
ђима били ранци и чији нас је правац кретања ре-
читије него њихова затворена уста упознао са при-
вођењем у дело намере да, ко зна из каквих раз-

лога, одустану од преноћишта у овој кући. Пришао сам Аркаши, намигнуо и показао палцем на случајне творце његовог успеха. Али он се није збунио:

„Да, то су ти јадници који ће ноћас морати да пешаче, да бисмо ми спавали. Жао ми их је — али реда мора да буде: првенство припада бољима.“

„А ви сте један од тих, судећи бар по мишљењу које Чоп има о вама“, допунио сам његову изјаву.

Погледао ме је мало несигурно, окренуо се да види где је Јожа и кад се уверио да није у близини, изговорио је ове значајне речи:

„Причајте ви шта хоћете. Али ускоро ћете видети ко сам ја и шта умем.“

Ноћ коју сам провео на полумекој столици протекла је брже и са мање буђења и поновних успављивања него што сам се надао. Покушао сам, чим сам легао и остао сам у трпезарији, где су осим мене проводили ноћ и многи полуиспражњени ранци и гојзерице поређане испод клупа, предмети ћутљиви ако их ништа не питамо, али који би умели и да нам испричају доста занимљивих ствари о својим газдама — покушао сам, дакле, да одредим бар приближно значење последњим Аркашиним речима, које су могле да се схвате и као обећање и као претња. Али, зар је могућно погодити шта хоће да каже човек који намерно остане нејасан и који никад не говори само зато да би нешто казао, те се према томе корен сваке његове реченице налази у каквој дубљој и за обичну памет, као што је моја, неприступачној мисли! И кад сам некако ипак успео да се утешим због тог неразумевања онога што се догађа у моме данас најближем ближњем, верујући да у том погледу нисам никакав изузетак и да би други то још мање разумели — остао сам лежећи на леђима, у једином положају који ова врста постеље дозвољава, и покушао да заспим, што се показало

као много лакши посао него чепркање по двосмисленим речима онога коме имам да захвалим што ову ноћ проводим на нечем на чему још ниједну нисам провео. А кад сам се пробудио, око мене је био потпуни мрак као и кад сам заспао. Хтео сам да креснем жижицу и да видим шта ради сат на мојој руци и које време показује. Па сам се предомислио, знајући из ранијег искуства да, кад овако проводим ноћ, на неки необичнији начин, он нема ништа пометније да ради него да не показује још ни оно време за које човек пре тога пожели да је већ давно прошло. Покушао сам да се мало померим лево или десно, али сам осетио да ни лево ни десно нема ничега: тада ми је пало на памет да нисам у постељи, као моји срећнији другови, и почео сам да трагам по сећању да бих пронашао прави разлог својој великодушности — јер да бих умирио савест, морам вам рећи да је отимање о столицу између Аркаше и мене било толико да се чудим како и Чоп није пожелео, бар у себи, да се спавањем на том предмету увери да ли он заиста има сва она преимућства која му Аркаша и ја приписујемо. Али он је, одмах после вечере, отишао да легне у засебну постељу у засебној соби, препоручујући Аркаши или мени — јер се још није знало ко ће бити победник у говорничком двобоју и према томе његов друг у соби — да легне или легнем у ону постељу у којој не буде он. А мало затим његово хркање пролазило је, као шум који није тешко одредити и који ничим не наговештава слабљење или престајање, кроз целу кућу, како и приличи ономе који ће сутра бити први на конопцу. Пред тако убедљивим доказима о вредности правог сна у правој постељи, Аркаша је признао да је побеђен, две секунде пре него што сам и ја хтео исто да урадим, то ће рећи да је отишао у собу из које је извирало ово хроматично хркање, а ја сам остао пред столицом, чешући се по леђима намерно окренутим прозорима, да не бих гледао како се уместо месечине пред њима бели нешто друго што је прави узрок њеном вечерашњем изостајању. Али сад, пре

него што сам поново заспао, гледао сам стално кроз прозоре, жалећи што их нисам створио, јер би ваздух у мојој случајној спаваћој соби био много пријатнији, али и радујући се што то нисам урадио, пошто би се онда могло догодити да два ћебета не буду довољна за покривање обученог човека. Напољу је било хладно, магле са врхова сместиле су се тако по долини да их ни највећа метла најјачег ветра не би лако пребацила преко високих планина или отерала у суседну долину. Сетио сам се Јожиних речи о њима и његовом реуматизму, и пожелео им да буду рђави пророци. Чак сам и веровао да ће тако бити, да ће сутра осванути диван дан, са величанственим рађањем сунца, без имало оног јутарњег руменила које, кад се одржи на небу и после изласка сунца, предсказује скору кишу. И кад сам решио да све мора бити онако како желе велика тројица Аркаша, Јожа и Рашко (наша сам имена у мислима наводио по азбуци, без обзира на какве друге заслуге, пошто бих онда морао да упаднем у сложене математичке радње од којих би се мој сан поплашио), сматрајући да сам посвршавао најважније послове који нам обезбеђују сутрашњи дан — ја сам поново заспао.

И онда, у сну, имао сам задовољство да опет видим пријатеља Аркашу. Али, изгледао је нешто друкчији него што јесте: стајао је на обали реке, беле као млеко, и помоћу неке црне справе, која му је висила о врату, управљао чамцем облика лопте у коме сам лежао ја и који је, према вољи оне справе, пловио час узводно, час низводно, а на махове се издизао над воду или тонуо у њу. Нисам се плашио ничега, не зато што сам љубитељ необичних положаја, него зато што је мој пријатељ ту увек спреман да ми помогне, да ме у случају опасности извуче на обалу помоћу два велика рога која држи у рукама, а која је пре неколико тренутака брзо и лако ишчупао из сопствене главе. Мора бити да сам изгледао врло зачуђен, непомичан на високој пирамиди на чијем сам врху седео — чамац је постао пирамида пре него што сам то и приметио — јер

Аркаша ми је довикнуо кроз један од два рога, чији је шири крај држао на уснама а ужи завукао у моје десно уво:

„Немој се чудити пре него што ти покажем све што умем!“

Устрчао је вешто уз пирамиду, која је била доста висока и врло глатка, погледао са њеног врха победоносно на мене који сам сад лежао у трави пред њим, и почео да иде по ваздуху вукући без и најмањег напора огромно геометријско тело. Ја сам се наједном сетио да је у пирамиди затворен Чоп, коме ово путовање кроз ваздух можда не прија, и повукао сам конопца, причвршћен за једну од њених страна. Чуло се неко брзо и пригушено звоњење — и пирамида је постала постеља на високим ногама, а Чоп је силазио низ степеннице које су водиле од постеље према земљи и викао:

„Ухватите ме за реп да не паднем! Ухватите ме за реп!“

Док сам погледом тражио тај Чопов невидљиви реп, осетио сам нешто топло по леђима и окренуо се: ту је стајао велики магарац са плезалницима на предњим ногама и свом снагом дувао у мене кроз лулу коју је држао међу црвеним зубима. Из велике зобнице, обешене о његов врат, вириле су пуне и празне боце пива. Уместо ушију имао је два мала кишобрана који су се окретали, производећи шум ветра и воде која тече из чесме. Ја сам се онда поклонио овако несобичном магарећем облику, а он је проговорио. Његов ми је глас био врло познат, али нисам могао да се сетим на чији ме подсећа, иако бих смео да се закунем да то знам. Магарац је, дакле, проговорио и казао:

„Ви као да хоћете да преспавате цео овај кишни дан!“

Одговорио сам му тихо:

„Оставите ме на миру!“

Али он је подигао реп и казао још нешто што нисам разумео. Затим ме је обгрлио предњим ногама и почео још јаче да ми дува у лице.

И ја сам се пробудио. Преда мном је стајао Аркаша, нагнут над мене, и дувао ми у лице. Дакле то је стварно био он, хоћу да кажем, магарац је био Аркаша — не, Аркаша је био магарац — не, ни тако. Да не бих вређао ни једног ни другог, рећи ћу тачно како је било: магарац из сна био је магарац, а само његов глас био је Аркашин. Али до овог утврђивања чињеница дошло је доцније. Сад нисам имао времена за то. Јер Аркаша, чији је мрзовољни глас опет долазио из његове праве личности, објављивао је суморну новост:

„Пре свега устаните и, ако сте синоћ скинули своје планинске дроњке, обуците их опет, јер ће сад почети да се скупљају овде сви они који су осуђени на исто на шта и ми: да преседе овај бескрајни дан у најпроклетој од свих планинских кућа, трошећи чајеве, једино што се може добити понедељком у шест сати изјутра. Затим станите на врата од веранде да видите како се Надиджа толико проширила да се слива не само преко свих падина Понце него и преко небеских. Не саветујем вам да се удаљујете од куће, пошто сте ми много пута рекли да нисте добар пливач.“

Док је он тако говорио и објављивао лепе вести, ја сам устао, стресао се од хладноће већ при првом додиру са суморним данас, за које сам још колико ноћас одлучио да мора бити ведро сутра, и почео сам, ужурбано и послушно, да доводим у ред своје одело које су само пакосне речи овог весника зла, који неће увек да види ствари онакве какве јесу, могле да прогласе за дроњке. Али нисам имао времена да му доказујем нетачност његовог тврђења, јер сам га посматрао пажљиво желећи да се уверим да ли је он заиста он. Ако је малочас, у сну, магарац могао да му украде глас, зашто сад, на јави, не би могао да се дочепа и његовог лика! Али му о сну нисам рекао ништа, да он не би уобразио како му је привременом сеобом гласа учињена велика част. Уместо тога промумлао сам:

„Па ово пада киша!“

Аркаша је подигао обрве и погледао ме као што лекар гледа болесника.

„Ви ово завете кишом? Е, драги мој, да је ово киша, ми бисмо огрнули оне наше огртаче што не пропуштају воду споља а скупљају је изнутра, па бисмо пошли тамо откуд смо и дошли. Ово је досад већ једном запамћено у доба људске неписмености, а биће записано још само данас, ако неко од нас затворених у овај непокретни Нојев ковчег преживи ово што се и сад зове истим именом. — Хајде, склопите ту столицу, али не јако, јер ће вам бити потребна и за вечерас, па погледајте кроз прозор да видите оно што сигурно нисте сањали.“

Ни сад нисам осетио ни најмању жељу да му кажем кога сам и како сањао, сматрајући да нисам обавезан да саопштавам оно што ће га обрадовати човеку који ми од шест сати изјутра говори само оно што није ни лепо ни радосно. Оставио сам то за доцније, кад извесна промена у природи око нас доведе и до промене у мом расположењу, сумњајући да ће до тога брзо доћи и да ће Аркаша скоро сазнати за метемпсихозу коју је доживео пре смрти, што се врло ретко догађа. Пришао сам прозору и погледао: заиста, киша као у доба потопа. Уједначена, јака, она која не престаје. Пошто приказ планине и долине под кишом није за мене ништа ново, а данас ни најмање привлачно, сем тога да не бих поклањао сувише пажње свом двообличном пријатељу, који је стално ишао за мном, извлачећи све што је могућно из неисцрпне теме о кишама које могу да трају и по неколико дана — што је само био један од његових начина да покаже незадовољство велико колико и моје — вратио сам се столици, легао на њу и зажмурио. Мислећи да ћу опет да спавам, Аркаша је сео поред мене и наставио причу о киши, убацујући у њу и неповезане делове неке друге приче о спавањима због којих човек преспава и лепо време које увек и без изузетка долази после ружног. Али како је трпезарија ускоро почела да се пуни покојним кандидатима за Јаловец, који су данас говорили нешто тишим гласом и заузимали мање

простора по клупама, он је сматрао за потребно да ради исто што и они: кроз полуотворене очи видео сам како је сео у један угао, поручио чај са два рума и, да не би морао да одговара на питања, која су данас сви постављали свима, задубио се у неку енглеску књигу чији ниједан ред није могао да разуме, не зато што тај језик не зна, него што уопште није читао. Гледао је слова, мислио на кишу и Јаловец, с времена на време бацао у мом правцу недвосмислене мргодне погледе, као да се сва ова киша слива из неког огромног казана који је моја сопственост и који бих ја могао да запушим кад бих то хтео, и најзад је урадио оно што је Чоп, у соби на спрату, још чинио у потпуности: ослоњен леђима о зид собе, задремао је.

Тада сам ја, знајући да ме његово причање неће више узнемиравати, за тренутак отворио очи и загледао се у покретну водену завесу која нам је заклањала све што је мало даље од нас. Као и увек кад сам беспослен и одвојен од целог света великим и дугим кишама, почео сам да мислим на један доживљај, који се урезао у мене свим својим појединостима и постао ми бескрајно драг.

*

... За Аком. Једне давно протекле године. Први пут опет после дугих месеци.

Попео сам се, рано изјутра, са великим иако нејасним намерама. Хтео сам да остварим нешто неприпремано унапред, као и толико пута раније, да пођем без циља а да дођем на прави циљ. На онај који нам омогућују дан, време, способности, расположење тог тренутка. Застао сам само једном, као и увек — на улазу у ову јединствену котлину, изнад водопада који се сурвава невидљив али шуман. Поздравио погледом сва позната места: шумицу која се увукла између два прудишта и која са висине гледана личи на пошумљено острво обухваћено запенушаним рукавима широке реке; одваљене стене

по којима сам, врло давно, усавршавао своју плезалну технику; високу шкрбину на десној страни, у гребену који познајем с краја на крај; црвеножути жлеб који се стрмо пење уз изривену падину Широке Печи, обилази је и преко једног тешког прага уводи у најусамљенији амфитеатр који познајем, затворен завршним масивом Довшког Крижа с једне стране, а са друге изрезаним гребенима и врхом Широке Печи. Потражио сам велика снежишта која шарају котлину и некад је пуне све до улаза, кад су пролећа нагла и јака, па откидају лавине са стрмих падина над њом — али њих није било. Нигде снега! Само једна гомила, бедни остатак негдашње раскоши, једва која хиљада квадратних метара белине која није више бела, коју су испрљали камење и земља што их стреса стена над њом, која све више прелази у сиву боју уколико јој се приближавам и кроз коју се провлачи дубока и црна пукотина што је дели на две неједнаке површине и открива у дубини читав један свет подземних вода, чије се жуборење и не чује. У неком чудном расположењу, сео сам поред остатака снежне лепоте и осетио како ме ова промена у природи и овај изглед који нисам очекивао погађају дубље него многе промене у мом свакидашњем свету. Био сам замишљен не мислећи ни о чему, и у мени је била потреба, што ми се ретко догађа у планинама, да не идем даље, да цело моје данашње празновање буде овај снег, једини који је остао после благе зиме и раног пролећа.

Прво нисам хтео даље, а ускоро нисам ни могао. Јер око девет сати, време је најједном почело нагло да се мења. Дан се претворио у онај неодређени и несигурни дан кад се магле и дижу и спуштају, облаци почињу да продиру у котлину преко нижих места по гребенима, где их убрзо нестаје, као да их упијају огромне планине чија су подножја у њој. А за њима су долазили нови. Сунце је још сијало, слабо по сјајау али топло. Боје су се гасиле и све се претварале у тамносиве. Ваздух непомичан. Нигде гласа живог бића. Велика самоћа кроз коју струје само

воде између камења и преко стена, и кретање облака над њима, који сваког тренутка могу да постану вода. Све је говорило о скорој киши, о једном од оних изливања која почињу у подневним часовима и завршавају се у дубокој ноћи. Знао сам то, али нисам хтео да се враћам. Као што нисам хтео да идем даље, малопре, тако ми је сад повратак изгледао немогућан, недостојан, срамно и превише повлачење са овог места које, као увек раније сјајем, уме данас да зачара и неочекиваном једноставношћу. И зато сам више од три сата провео овде, тумарајући по стенама, пењући се на неке усамљене вршиће између две дубоке јаруге под Куковом Шпицом, читајући речи о пролазној лепоти по широко отвореним круницама енџана и алпског мака, о непролазној по издигнутим гребенима Олтара и Понце, чије су облике магле постепено брисале са високог видика.

И онда је најједном, готово без припреме и наговештавања кроз поједине крупне или ситне капи, почела да пада киша. Претрчао сам подужи размак који ме је делио од стене под којом су биле моје ствари, нашао мало удобније место и сео да сачекам разведравање. И пуна четири сата нисам напуштао склониште, сем у тренуцима кад сам хтео да видим шта обећавају замагљени и задимљени видици, на коју страну одлазе облаци и да ли се враћају или их високи гребени пуштају преко себе. И ту, сам и заборављен од целог света, али који због чудних околности ја нисам могао да заборавим, доживео сам највећу кишу које се сећам. А киснуо сам много, у животу, и по градовима, и по мору, и по планинама, по њима нарочито. Па ипак, ништа од свега не може да се пореди са овим што се овако дубоко урезало у моје сећање.

Није прошло ни пола часа, а на стотину места велики пенушави водопади потпуно су изменили изглед планинских бокова. Тишина, која је до пре кратког времена била једино што сам могао готово чулно да осетим, постала је непрекидни шум, равномеран, једноставан и једнолик, који притискује не

само слух што га прима него и цело биће. Водена завеса, која се повија према ветру, јер и он је почео да дува, прво слабо па јаче, одмах после доласка кише, убрзо успева да се толико згусне, да кроз њу продиру до мене само беласање бујица и нејасни, готово црни облици планина. По прудишту у чијој се средини налази моја стена, неописива веселост: камичци се издижу из својих несигурних положаја, скачу, преврћу се и падајући производе звук који, ма колико да је тих и неприметан, пробија се кроз водени хук и уноси једину промену у његову једноликиост. Не пролази дуго времена, а по високим гребенима почињу пражњења електрицитета: црвене и жуте муње парају ваздух, некад и по две на разним странама одједном, а скоро у исти мах и тресак грома пуни зидове планина одјецима који се или дуго вуку, слабећи, или наједном угасе, ако их ветар пребаци на другу страну. Опасност од грома постоји свуда, јер огромни облак из кога лије ова вода лежи непосредно над котлином, а нижим деловима и у њој, у подножју главних врхова. Али ја не мислим на то, јер има ситнијих брига које дају више посла мислима: вода што капље кроз пуко-тине у мојој стени и кваси ми врат и лице, свежина која се претвара у хладноћу и подсећа ме да нисам довољно топло обучен, мали број цигарета у кутији, нешто чега никад немам доста у оваквим приликама — тачније, неприликама. Те и друге још наизглед ситне бригае много су важније од правца опасних пражњења нада мнош, јер у то могу да унесем извештај ред, да седнем или станем друкчије, да се згрчим тако да ми буде топлије, да пушим мање или са извесним системом — а громови ће наћи увек, као и раније, свој најближи пут до земље довољно далеко од мене и задовољиће се тиме што њихов тресак изазива боцкање по откривеним деловима моје коже и неки слан укус у устима.

На мојој десној страни, на удаљености од двадесетак метара, још једна оваква стена лежи у прудишту. Познајем је добро и чудим се како ми није пало на памет да се склоним испод ње, јер има

више места, а мањи број пукотина омогућава бора-
вак у сувљем простору. Гледам је и већ помишљам
да брзо прећем под њу, кад наједном мој поглед
открива нешто по чему знам да више нисам сам.
Под њом се налазе двоје планинара, човек и жена, за
које не могу да кажем ни кад су дошли ни откуда,
јер их до овог тренутка нисам приметио. Он је
доста висок, сув, огрнут кишним широким огртачем
из кога, осим његове, вири и глава његове сапутнице
коју не видим јасно. У једном тренутку, кад је он
изишао из удубљења под стеном, да осмотри облаке
— био је без сумње разочаран њиховом тамном
једнобојношћу, као и ја приликом свог последњег
извиђања — она је остала стојећи и незаклоњена,
и ја сам сасвим лепо видео: младо и витко девојче,
средњег раста, са провидном капуљачом која уокви-
рује свеже и доста румено лице чије црте не разли-
кујем довољно, али наслућујем да морају бити врло
лепе. Човек се враћа и заузима своје место под сте-
ном, девојчета нестаје под његовим огртачем — али
ја не скидам поглед са ово двоје непознатих који ми
пуне самоћу једним драгоценим присуством. Они
као да ме нису видели и као да не слуте да има не-
кога у непосредној близини. И тако ће бити све до
краја њиховог боравка под овом стеном. Али мени
је, наједном, врло пријатно што нисам сам у во-
дену хаосу, што могу да видим још нешто осим
сливања вода и њиховог надирања према мом уто-
чишту. И не одвајам очи од непознатих планинара
и трудим се да што приближније погодим која од
мојих многих претпоставки у вези са њима може
да буде најтачнија.

Између њих је велика разлика у годинама, а
сигурно и у искуству. Он је прави планинар, алпи-
нист, човек који је прошао кроз сва искушења у
која нас планина доводи при сваком озбиљном су-
срету са њом, а то ми показује цео његов изглед,
израз лица, мирноћа, присебност, одсуство забринутости
и одмерени покрети. Као и ја, он зна шта
мора да прође и шта ће проћи. Она, готово дете,
не показује ништа мање ове ретке особине, али оне

су више у њеној природи, урођене, него стечене дужим друговањем са планином и ближим познанством са опасностима. Мирноћа на том лепом лицу није одблесак мира човека чији широки огртач штити њено нежније тело, већ нешто што зрачи из ње и показује јаку вољу и велику душевну снагу. У том погледу, складност је потпуна између мојих суседа. Али постоји још једна заједница међу њима, коју не умем тачно да објасним. Шта они могу бити једно другом? — Јер, случајни познаници нису. Питање које ме можда не би дотакло у другим приликама, у друкчијем свету, где нисмо једина жива бића, одвојени од живота осталих људи млазевима кише којој се не наслућује крај и једном стеном преко које морамо прећи да бисмо се опет нашли у долини, а која постаје проблем у оваквим околностима. И ево где то питање добија облик који ме присиљава да га решим, а из чијег немогућног и тачног решења избија неки немир који ме свег испуњава. Шта су једно другом ова два по простору врло ми блиска бића, према којима осећам више него обичну радозналост, а која ће ми, вероватно, остати и даље непозната? Јер чим престане киша, веран старим навикама, пустићу их да оду пре мене и намерно ћу успоравати ход да бих опет био сам, да бих се вратио доле окружен оном самоћом која ме је овамо и допратила. У погледима које упућују једно другом има оне нежности која искључује родбинске везе ма у каквом облику. Међутим, многе, многе године растављају дане њихових рођења. Шта то смета! буну се романтичарски део мог бића, онај који дуго времена тражи у свету потврду да постоји велика љубав, права љубав, она која не зна за старост и младост, која се не заснива на спољној лепоти, која је тајанственог порекла и човек само једном може да је доживи. Данас, под утиском свега што се збива око мене и изузетног положаја у коме се налазим, изгледа ми да сам нашао то што сам увек тражио, и за себе и код других, да ме туђа срећа тако додирује да готово постаје моја. Забрљавам кишу која траје већ више од два часа, не

мислим на вече које ће ускоро да се појави у висинама, претећи још већом хладноћом и које ће можда ову неуморну кишу да претвори у снег, не осећам потресе под собом и у себи кад се грови залете према најближој стени и остваре оно спајање полова које се у нашем, мање материјалном свету врши исто тако необуздано, али зачаравајући два створења друкчијим гласовима — све то не постоји више. Јер ми се чини, верујем већ да је тако, како сам у близини једног од највећих остварења која живот уме да пружи, и то само изузетно...

Изнад шкрбине На Печех диже се један оштри врх. Пирамида готово правилног облика достиже висину од 1900 метара. У једном тренутку, кад је мој поглед лежао на њему, као да очекује нешто, сручио се млаз црвеножуте муње на његову највишу ивицу, подигао црносиви прамен дима и прашине, а у исти мах захорио се тресак који нам је речито премеравао незнатну раздаљину између нас и врха. Одмах сам пренео поглед на двоје под стеном и приметио сам да је и човек видео небески погодак и мирно говорио о њему својој сапутници која га, изгледа, није спазила и сад пажљиво слушала речи које су јој то описивале. И неки чудан осмех појавио се на њеном лицу, осмех који је, израз бића не помиреног са судбином него увереног да је све што се даље деси потребно и само логични низ у данима њиховог живота, понављао донекле оно што је њој било речено и показивао потпуно припадање једног бића другом, заједницу из које ни сама смрт не може да их отргне и растави, јер долазећи за обоје у истом тренутку, не прекида земаљски живот него га необјашњиво али моћно наставља у вечности.

Један нови шум почео је да се пробија кроз уједначену песму кише. Ближи и јачи. Испуњен неједнаким ритмом. Шум воде која не пада него тече. И наједном, приметио сам нешто што нисам видео раније због претеране пажње посвећене својим суседима: цело прудиште било је преплављено поточићима који су, разиграно и несташно, пробијали

себи пут између већег камења и, односећи мање, текли према улазу у котлину, према Мартуљку који ће их примити у себе и претворити се у велику бујицу. Текли су растурајући се у рукавце, дубећи пролазе, стичући изгледе малих река које неће никад више да пресуше, које ће расти и бујати, јер водопади по падинама, њихови прави извори, постају све јачи, све шири и необузданији. И ево где сам већ окружен водом која не тече само преко камења него и испод њега и која ће, за кратко време, ако киша не умањи жестину, преплавити ову рупу у коју сам се завукао и довести ме у врло непријатан положај. А моје суседе још пре него и мене, јер се налазе на незгоднијем месту. Док ја и не помишљам ма шта да предуземем, они се спремају за одбрану. Он је изишао на кишу и, стављајући велико камење пред улаз у њихово склониште, покушавао да измени ток воде, да је скрене у другом правцу. Девојка му помаже, али њој је хладно. Он оставља започети посао и трља је по леђима, по глави, по ногама у дугачким плавим чакширама. Посматра је нежно и забринуто, а она се прибија уз његово снажно тело, наслања му главу на раме и гледа га таквим погледом да сам ја узбуђен и, знајући да даље не смем да будем сведок, окрећем се на другу страну...

Киша и даље пада, али не више истом јачином. Већ пуна четири часа заробљеник сам под стеном. Влажан, промрзао, уморан од недовољног кретања. Али, нека нова светлост као да се спушта са висина, где је све једнобојно и мокро. Ветар је променио правац, не улеће више у моје уточиште окренуто југу. Значи да има наде. Значи да ово није потоп. Да ће ипак вечерњи часови омогућити повратак. Да ћу у Гостиљни при Мартуљку пити чајеве с румом и сушити своје покисло одело. Дотле потпуно миран и стрпљив, почињем да се узнемиравам. Не због опасности, јер ње нема. Нарочито сад кад су громови престали и само удаљена грмљавина обавештава један свет да се може надати миру, а другоме објављује водени хаос. Нестрпљив сам по нагону, из жеље да се ово сврши што пре, да још

једно већ старо поглавље уступи место новом. И како ми нестрпљење не ускраћује излишне радње, као пажња, почињем да ударам гојзерицама о стену, да звиждућем, заборављајући да ћу тако постићи супротно од оног што желим: да до краја, по могућству, останем невидљив за своје суседе. Наједном, то ми пада на памет, као и да већ дуже времена нисам помислио на њих, и ја се, готово преплашен, окрећем према њима, очекујући да видим њихове погледе уперене на ову страну, одакле се кроз кишу пробијају шумови који објављују туђе присуство.

Под стеном нема никога. Ни најмањег трага нечијег дугог боравка у заклону који се сад црни, као рањен одласком оних који су били у њему... И мени је, наједном, тешко. Зашто су отишли? Зашто је непознати планински друг одвео своју сапутницу пре свршетка кише? Није ми тешко због њих — он ће је превести преко стене и довести на шумску стазу, то знам. Тешко ми је због себе. Самоћа око мене није више моја. Настањена је привиђењима. Сликом савршене среће што зрачи кроз туђе животе. Ликом девојке која ми је постала блиска због тога што сам, у њеној близини, имао чудне тренутке кад ми се, у више махова, чинило да се изједначавам са човеком поред ње и да права моја личност није овде него тамо где је он, да бих затим, као сад после њиховог непримећеног одласка, тако рећи нестајања, стајао пред знаком питања: шта је истина а шта привиђења?

Помислио сам да бих могао да их стигнем, ако пођем одмах, да бих могао још једном да укрстим свој пут са њиховим и да изблиза погледам у та лица која су ми постала драга. Нешто ме је задржавало и спречавало да тако урадим. Киша? Да, али она која је сад падала у мени...

Тако сам још једном проживео, овог кишног дана, онај свој доживљај за који ми се понекад учини да је морао бити сан. Јер ма колико да није велики овај свет планина у коме се моји кораци још нису зауставили, и ма колико да није много

већи ни онај други који припада свакоме, па и мени, нигде више нисам срео два непозната бића која су чудне околности, иако пролазно, тако уплеле у мој живот да га не могу замислити без сећања на њих.

Отворио сам очи и мој поглед упио је у себе суморност дана који је имао да буде ведар и диван, да сав протекне, за нас, међу високим стенама и снежним врховима. Затворио сам их опет и хтео да мислим још, можда о истом. Али оно што ми малочас није сметало, што нисам ни чуо: непрекидни шум кише и сливање воде кроз олуке, нејасни гласови који као да долазе из даљине и шумови људских покрета, ударање кашичица о шоље и шуштање хартије — све то постаје наједном сметња мислима и сањарењу, и ја знам да ме тај живот, који није мој, тражи и хоће да и ја учествујем у његовом испољавању. Пред срушеном јучерашњом вером да ће се данас остварити оно што сам синоћ желео више него ишта на свету, што је постало животна потреба и наметало се силином нечег што се приближава после дугих година чекања, у мени нема више жалости и разочарања: напротив, знам да ни овај кишни дан, ни сутрашњи који ће можда протећи исто овако, ништа више не може бити препрека и неотклоњива сметња. Знам да ће он о доћи. Знам да је Чоп узео у своје моћне руке моју судбину, нашу да кажем тачније, јер сви протекли часови, сви који и сад пролазе, сачињавају један непрелазни бедем око подножја ове планине, бедем којим смо обухваћени и који не допушта мом пријатељу и мени повратак у друкчији свет, пре него што делом потврдимо да су нам жеље потекле са дна душе. И као да је Чоп неки моћни чаробник који ће, кад се увери у искреност наших жеља, изменити све спољне околности у нашу корист, гледам у њега нетремице и молим га немо, у себи, да чека, да остане са нама и да одржи обећање које ми је синоћ

дао, гласом у исто време тихим и јасним, мрзовољним и топлим. За то време, он седи у другом углу трпезарије, прекопута Аркаше, и гледа непомично, кроз плавичаст дим који се диже из његове луле, у врата од веранде, као да очекује да му кроз окна на њима неко пошаље онај тајанствени знак, уговорен између њега и тог неког, који ће изгладити две боре утиснуте у његово широко чело, боре које не значе ведре мисли.

Кад нам је најзад досадило самовање на овако малој удаљености од разонода у друштву најбољих пријатеља, пришли смо један другом, то ће рећи да сам прво ја сео за Јожин сто, а затим и Аркаша. И очекивану разоноду заменило је ново ћутање, кроз коју неуморно пљушти киша, показујући нам тако око чега се врте мисли свакога од нас. И ко зна докле би се оне тако вртеле око ове мокре теме, па завртеле најзад и оно из чега су се излегле, да Чоп није наједном проговорио. Не вадећи лулу из уста, без сумње зато што га је мрзело да вади руке из џепова, а друкчије не би могао да извади и лулу, погледао је пажљиво у сваког од присутних, који су, после дугих и честих гледања у њега док је био сам, престали да обраћају пажњу на тог великог човека чим се његов углед смањио прилажењем нас двојице малих, и рекао доста гласно:

„Да ми је само знати где је тај магарцац због кога пада оволика киша!“

И опет се замислио, тражећи међу познатим и непознатим и изван ове куће тог злокобног магарца у људском облику. Помислио сам да је пријатељ Јожа можда на погрешном путу и да се узалуд мучи трагајући тако далеко за оним који је тако близу. Али сам се одмах сетио да снови нису никакво сигурно мерило за утврђивање рода и врста живих бића и да, као сваки савремени човек, ипак морам више веровати у оно што стално гледам него у оно што само једном видим. А одмах затим, сетио сам се још нечег што ме је лако уверило да Јожа не мисли на магарца који је производ мога сна, већ на правог, не сасвим правог, али бар насликаног.

У Станичевој кочи, између Рјавине у Урбанових Шпица, дуго година висила је на зиду једна сличица: невешто нацртана плавосива прилика једног магарца, са репом од дебелог канапа причвршћеним тамо где сваки магарац без изузетка има реп. Са стране, исписани рукописом вештијим него што су били сликарски потези, могли су се прочитати ови редови:

Ће је реп сух: лепо време —
ће је реп мокер: деж —
ће је реп раскосан: точа —
ће реп bindlја: ветер —
ће репа ни видети: мегла.

Није ми било познато да ли и Јожа, као што је чинила опскрбница Станичеве коче, приписује том матарећем репу тајанствене способности које, ако их овај заиста има, бацају у засенак много сложенију справу са живом, бројевима и казаљкама, све у металној кутији и под стаклом, која је изум човековог мозга и која се зове барометар. Али је врло вероватно да је Јожа мислио само на тог магарца, чија је слика дуго времена украшавала један мрачни угао крај прозора и увесељавала посетиоце планинске куће. А пошто је својим гласним питањем дозволио да чиним претпоставке, онда имам права и да се упитам шта је исправно а шта погрешно: Јожина склоност ка веровању у натприродне силе — а матарећи реп претворен у пророка сигурно је сила такве врсте! — или моја неспособност да овом китњастом украсу припишем својства која немају његови покретнији двојници у животињском свету. Ова друга претпоставка изгледала ми је тачнија; јер ако прави репови, као што знамо из очигледне наставе, служе за многе радње које није потребно да набрајам, зашто овај о коме је реч, ослобођен свих других дужности, не би смео да буде сув или мокар, растресен или уздрман, па чак и невидљив, те да нам тако претсказује лепо време или кишу, град, ветар и маглу, не тражећи од нас за учињене услуге чак ни мало зоби или сена за свог власника!

Док сам тако размишљао, гледао сам у Јожу чији магарећи реп (схватите, молим вас, ове речи онако како оне и значе и немојте, због мог невештог изражавања, да уображавате како извесни људи имају оно чиме други, као на пример ви, не могу да се поносе) — гледао сам, дакле, у Јожу који је својим репом — репом на који је вероватно и он мислио — изазвао у мени ово испитивање магарећих способности и мојих неспособности. И таман сам ову тему хтео да проширим новим проблемом: да ли тај чудесни реп од канапа показује све поменуте атмосферске промене само под спољним притиском или су његова претсказања, уколико она постоје, омогућена још каквом другом силом, што би лако било објаснити да је у питању жив магарац, код кога постоји и унутрашњи притисак — кад сам наједном приметио да се кожа на Јожином челу затеже и да нестаје бора урезаних спорим проласком тешких мисли. Значи да онај тајанствени неко, који је имао да пошаље уговорени знак и, судећи по овој промени, већ га и послао, није нико други него тај реп — ако су три ствари тачне. Прво: да је Јожа мислио на исто на шта и ја; друго: да тај и такав реп заиста има својства због којих га сумњичимо да је натприродно биће; треће: да ли он уопште још постоји, пошто га већ дуго времена нисам видео на поменутоме месту и имам разлога да верујем у његово коначно пресељење из света обичних људских способности у свет коме је он, према својим, припадао и раније. Било овако или онако, било да је разлог за ведрије мисли Јожа нашао у својој глави или испод магарећег репа, или на неком трећем мени непознатом месту, — тек он је стварно осетио потребу да каже нешто толико неочекивано, да смо Аркаша и ја прво зинули, затим погледали кроз прозор и стаклена врата у кишу где, наравно, сем кише ништа друго нисмо ни видели, онда у Јожу, затворили уста и чекали да чујемо шта ће даље рећи — а све ове радње вршили смо истовремено, као делови истог аутомата. Али Јожа није рекао ништа више. А оно што је пре тога казао и што

је још одјекивало у нашим начуљеним ушима, биле су ове речи:

„Сутра ћемо сигурно ићи на Јаловец!“

Пошто смо имали подједнако разлога и да верујемо и да сумњамо у ово Јожино пророчанство, Аркаша и ја смо се, као по договору, одлучили за оно што је ликше и пријатније... а ви погађајте, драги читаоци, шта је то, ако и око вас пада сад оваква киша, па вам је потребно да прекраћујете време. Али, да ли сте икад помислили како од свих наших нелогичних поступака, којих је врло много, овај о коме говоримо можда је најнеумеснији? Зар прекраћивати време не значи прекраћивати и живот, терати га да брже пролази, и то неповратно, не уживати у свим оним часовима који га чине дужим, јер су и сами дужи? — Е, а досада! одговарате ви. — Досада? Можда имате право кад сте у питању ви. Што се мене тиче, признају вам, на своју срамоту, да ми је то стање потпуно непознато. Ако сматрате да је то нешто похвално и на чему ми можете завидети, морам вам рећи да заслуга за то није моја, већ оних људи или ствари којима сам окружен и који жртвују сва своја задовољства да би их причинили само мени. Тако и овог тренутка, и поред успеле кише и промашеног дана, мени није нимало досадно и ја не морам да прекраћујем време, друкчије речено живот, и то не само зато што се већ на један други начин трудим, али досад без успеха, да га прекратим. Напротив, погледајте још једном у каквом сам брбљивом и веселом друштву, послушните дивне разговоре које водим, па признајте да човек мора бити право чудовиште од незахвалности, ако осећа и трунку онога што сте ми ви дошапнули и што називате досадом.

Ипак сам зевнуо. Неколико пута узастопце. Можда и више пута него што сам то приметио. Јожа је погледао на свој сат, затим у мене и казао:

„Тачно толико. Десет сати.“

Било ми је јасно да је он, пошто је доцкан устао и како је напољу било врло тмурно а у трпезарији и врло мрачно, морао помешати два доба

дана, и од оног што је било скоро подне помислити да је већ позно вече. У томе га је, нема сумње, поткрепило и моје зевање, слично врло успореном избијању сата, последица спавања у полумекој постели, што је толико пријало мом телу да га, ето, опет тражи кроз ово не много лепо истезање мишића на образима. Јер, сигурно вам је познато да човек зева кад му се спава...

— Или кад му је досадно.

Не, читаоче. Зева само кад му се спава. Досада — то знам из туђег искуства, јер, рекао сам вам, у овом заиста занимљивом свету као што је наш, још ми се није пружила прилика да је осетим — досада је обрачунавање наше душе са оним чега она има или сувише много или врло мало. Читајте Бодлера па ћете дознати да је „досада плод суморне нерадозналости“. А то што је овај јединствени песник тако језгровито изразио зацело нећемо објављивати прекомерним или уздржаваним отварањем уста, при чему већина од нас стави руку пред њих, чиме сакрива отворена уста али истиче зевање. Зато немојте и ви да падате у ону грешку коју су овог тренутка учинили моји пријатељи, кад су ме, обојица готово у исти мах упитали:

„Зар је вама досадно?“

Хтео сам и њима да кажем исто што и вама — изоставио бих само навођење Бодлеровог стиха, јер би се једном учинио тако далеко од његовог схватања да би сажаливо климнуо главом неколико пута, а други га искористио да ми пребаци како наводим оно што не разумем — кад је Аркаша неочекивано почео да говори нешто што смо се најмање могли надати да ћемо данас чути. Потрудићу се да се што тачније сетим сваке његове речи и да вам поновим цео говор, пошто верујем да ће бити користан многима од вас, јер његова садржина додирује суштину оног питања о коме смо малочас површно расправљали. Док је говорио, Аркаша је стално гледао у Чопа, тек код појединих речи, које није тешко погодити, преносећи на мене поглед, који је својим многобројним и лако променљивим изрази-

ма имао да ми још јасније да на знање — као да је то било могућно! — како се он, Аркаша, упушта у ово дуго излагање само зато да би мене, свог учитеља у плезању, упознао са нечим што још нисам стигао да научим у оном виду свог живота где човек пузи пред препрекама које се друкчије савлађују него кречњак и гранит, а које пред њега стављају колико његова ближа и даља околина толико и он сам. Ја сам, међутим, и данас уверен, као и онда, да је све то умовање било излишно, из простог разлога што ми ни после њега — а надам се да ће и даље бити тако — живот није пружио прилику да, примењујући недовољно убедљиве и тешко разумљиве методе, лечим себе од нечега од чега уопште и не болујем. Што се тиче Чопа, он је због тога лупао главу још мање него ја: захваћен ритмом реченица које су му биле још неразумљивије него мени, после дужег савлађивања и климања главом у знак одобравања онога што није схватио — он је задремао.

„А мени, видите, никад није досадно“, тако је почео Аркаша.

Заћутао је, као очекујући да учинимо какву примедбу на тај увод — јер да је то био увод осетили смо јасно по склопу реченице, нагласку речи и дизању обрва, радњи која наговештава подуже низање мисли — али како је Јожа и даље гледао доста тупо и трудио се да из угашене луле истера неки остатак дима, а ја ћутао и посрамљено гледао пред себе. Аркаша је одмах наставио:

„Признајем да није лако постићи такво савршенство у овако несавршеноме свету. Утолико пре што често морамо, из разних потреба, обзира и попустљивости, да се дружимо са људима који, како својим ћутањем тако и говором, обарају у нама оно што с муком постигнемо у поменутоме правцу. Али моје средство за борбу математички је сигурно, иако није мој изум. Ви се сигурно сећате, господине Јожа, оних кинеских фигура, увек по три заједно, од којих је једна запушила уши, друга затворила очи, а трећа држи руку на склопљеним устима. Ето, та

група је убила у мени клицу досаде први пут кад сам је видео, што је било — на моју срећу — врло, врло давно. Помислио сам: од ова три створења — она су толико слична људима да их у први мах таквима и сматрамо, мада су само мајмуни — од ова три створења, дакле, од којих једно живи у царству мрака, друго у свету тишине, а треће дели судбину водених бића које зовемо рибама — ниједно не искоришћује све своје способности у исто време. Док ми, двоношци, умна бића, обдарени душом па према томе смехом и плачем, по чему се тако битно разликујемо од многобројних рођака у животињском свету, а нарочито од поменутих четвороножаца које нам извесни намећу за претке, ми вршимо све те радње једновремено и тако уједначујемо и уједнообличујемо однос нашег унутарњег света са оним који нас окружује и зато је спољни. Трошимо способности све у исто време и припремамо тле плодно за оно што смо двојица од нас приметили код нашег трећег пријатеља. А како је, међутим, лако одстранити тог црва који је, као и већина најопаснијих штеточина, женског рода и који се увлачи у нас кроз оно што је код неких најтврђе а код других најmekше: кроз мозак. Како је доспео дотле? упитаћете ме ви. Оставимо то. Знамо сви како. Зато што смо сувише гледали, слушали или говорили. И то најчешће, као што рекох, све истовремено. А искључујући из употребе, за дуже или краће време, једно од тих драгоцених чула, ми га чинимо још драгоценијим за будућност, а његово не-дејствовање врло корисним за садашњост. Помислите само како је то дивно: зажмурите и добро притиснете очне капке на оно што је под њима, чим осетите да ваш мозак почне да нагриза онај црвић који долази и у најнемогућнија времена. И одмах уништавате могућност његовог дејства! Налазите се у свету који је за вас нов, у свету таме, не духовне, многим довољно познатом, него физичке, као што је соба у мраку, као што је ноћ. Треба тек да се сналазите у њему, да се распознајете, да шумове и гласове приписујете можда предметима и лицима

који тог тренутка нису извор никаквог шума или гласа. Тако је и кад сте непомични, досада је већ уништена пре него што сте је и осетили. Да и не говорим о томе како је са њом свршено за вечита времена, ако се случајно у таквом стању то јест затворених очију, крећете по степеницама своје куће или прелазите, чак и по означеноме месту, коју од живљих улица свог града, или пролазите ивицом каквог понора — да употребим и тај доказ, пошто смо од нас тројице бар двојица становници и овог града кроз који се лакше крећу они који иду на четири ноге него они који имају само две. — А шта да кажем о задовољствима која мора осетити свако ко запушених ушију приђе извесним звучним појавама у овом свету? Гледате, на пример, у човека, а не чујете га. Он ваља преко усана реченице које, у истом тренутку, на милион места наше планете милиони људи изговарају исто тако празне и излишне, само сваки на свом језику, а ви га не чујете, па вам се чини да говори оно што ви мислите, и ваш је свет за једног паметног човека већи! Једном речи, могућности су такве да се исплати бити наизменично слеп, глув и нем, јер та стања мењају наше представе о свету и, према томе, уништавају досаду — под условом да трају само дотле док нам је потребна њихова лековитост... Иначе и ја се слажем са оним што ви мислите.“

Аркаша је нагло и неочекивано завршио свој говор. Да ли зато што је приметио како су Јожи затворене очи, па је хтео на супротан начин од уобичајенога, ћутањем а не речима, да провери да ли није не приметно запушио и уши? Или зато што у мом погледу није више видео довољно способности да и даље идем уским стазама његових широких мисли? Или је томе био повод какав нагонски страх да говорећи о начину на који се растерује досада не постигне оно супротно? — Овим и још многим другим питањима нисам могао да посвећујем потребну пажњу, јер се у мени појавила једна мисао, која је, избијајући у облику реченице, на Аркашином лицу изазвала такво несхватање да се оно развукло на све

четири стране одједном, и по којој је наш цењени говорник могао да види како је тешко — па и опасно — слагати се унапред са оним што мисле људи око њега, чак и кад су му најбољи пријатељи. Рекао сам му:

„Не, ипак ви нисте оно за шта сам вас извесно време морао сматрати под утиском ноћашњег сна...“

Рекао сам то мало тише, као разочаран. Моје су речи морале бити такве, бледе и неуверљиве, после његових звучних и сложених фраза. Развучено лице скупило се, али су се груди испрсиле:

„А зашто да нисам?“

„Зато што нисте.“

„Хоћу да ми то објасните. Без увијања и изостављања по мене корисних појединости. Хоћу да и ја видим себе у оном сјају којим ме је ваш сан окитио.“

Окитио те је брбљивим репом, мислио сам ја; али нисам хтео одмах да му то и кажем. Он је наваљивао:

„Дакле, да чујем.“

Устао сам, узео га испод руке и повео даље од стола:

„Поштујмо сан праведника кога сте необичним речима успавали. То је преи разлог нашег удаљавања. Други: сањао сам вас тако да... како да кажем?... можда би боље било да то остане тајна само између мога сна, вас и мене.“

„Добро, добро — мумлао је он. — Али хоћу да чујем.“

„Онда извадите своје прстиће из тих ушију обдарених покретима за које обичне уши не знају, ако сте их у мислима ћушнули унутра, према рецепту добивеном од ваших кинеских четвороручних учитеља, наслоните се на овај зид и слушајте. Сањао сам вас као...“

„Као?“

„Као... Тешко ми је да то изговорим. Пре свега, молим вас да ми опростите. Нити сам крив нити одговоран за такав сан. Ништа ми није дало повода за њега, а ето, сањао сам га.“

„Па добро, говорите већ једном!“

„Хоћу. Али вам понављам да нисам крив. Да је зависило од мене, учинио бих вам какву већу част. Овако... Знам да сте човек, биће као ја, двоножац, *homo sapiens*, полиглот — све то знам. А ипак, у сну сте били нешто сасвим друго.“

„Можда неко натприродно биће?“

„Не, сасвим природно, иако једно од оних које не срећемо често.“

Аркаша се замислио. Али то не траје дуго:

„Нећу да лупам главу. Кажите ми.“

„Добро. Дакле... (Прогутао сам пљувачку.) Сањао сам вас као једну животињу.“

„Па шта правите толики увод! С ким си онакав си!“

„Сјајно. Ви сад погађајте.“

„То би ишло теже. Вама метаморфоза омогућује многе облике.“

„Рећи ћу вам први слог.“

„Слушам.“

„Ма — “

Аркаша се опет замислио. Намрштио. Разведрио. Намргодио. Насмејао. А уши мрдају. И казао:

„Чудна ми чуда! Мамут. Као да је то било тешко погодити... А одмах ћу вам рећи и зашто сте ме тако сањали.“

„Зашто?“

„Због потопа.“

„Због потопа?“, зачудио сам се.

„Да, пошто је тада већ пљуштала ова кишурина и на тајанствен начин заливала и ваш цењени мозак у сну. Могло се десити да ме сањате и као чича-Ноја или ма коју од животиња које је он склонио у свој ковчег да их сачува, како човек не би био сувише усамљен и изузетна појава у овом свету који ће, до своје коначне пропасти, бити неизменично влажан и сув. Ваш је сан, дакле, производ велике кише, потпуно објашњен и без друге стварне подлоге.“

„То сам вам и ја рекао... Али нисте погодили.“
„Нисам?“

Он се опет замислио:

„Како сте оно рекли: ма — ?“

„Ма — “

Ћутање.

„Да је мај — , било би јасно. Мајмун. И томе бих нашао објашњење. Мајмунишемо ви и ја већ толико по овим стенама, да је право да се бар један од нас, макар и у сну, привремено претвори у мајмуну.“

„Не, нисте били мајмун“, кажем ја са уздахом.

„Шта уздишете као распорено говече! Да вам није жао што ме нисте видели у том дивном облику, са спљоштеном њушком, исколеченим очима, нечим црвеним а осталим црним?“

„Можда и жалим. Можда би за вас било боље да је тако, ако овај сан треба сматрати као претсказанье онога што се може десити са вама у неком доцнијем животу.“

„Ма — , ма — , ма — “, понавља Аркаша.

„Ма — , ма — , ма — “, помажем му ја.

Он диже главу и жмирећи гледа у таваницу. Размишља. Ја обарам поглед и не мислим ништа. А напољу пљушти киша и ми морамо да је слушамо.

„Магарац!“, чује се наједном Чопов глас иза наших леђа.

Ја се тргнем од ове речи која неочекивано пада у моју свест без мисли. Аркаша остаје миран. Као да то што чује није ништа ново за њега, као да је његово размишљање било у тесној вези са изговореном речи која му олакшава признање, да и он већ одавно зна оно што неће да каже. Али обојица се окрећемо према Јожи, за кога смо мислили да спава и тако паметније од нас искоришћује овај искувише мокар дан. Преварили смо се: Јожа је будан и по његовим очима види се да је он само жмурио. Смећећи се, показује он лулом у правцу који се не може означити као никакав други него наш, а ми стојим пред њим и гледамо га са потпуно разли-

читим изразима на лицу — ја некако збуњено и са несхватањем, Аркаша са извесним олакшањем. Између њега и нас је празан простор у коме још трепери звук изговорене речи и оцртава се облик ове кобне луле која, из такве даљине, показује оног од нас који је јасна представа само за човека у чијој се руци налази. Док ја ћутим, питајући се какав ће бити крај овог дотле тихо вођеног разговора, који сам сматрао да је без сведока, кроз тишину трпезарије, у којој, сасвим случајно, осим нас тројице нема никога, пробија се гласно Аркашино питање:

„Да не мислите, господине Јожа, да сте то погдили пре мене?“

И Аркаша, изазивачки, чека одговор.

Али Јожа се и даље смеши и, као да није чуо или разумео питање, устаје, излази из свог угла, показује још лулом у нашем правцу, прилази нам, пролази између нас и одлази према стакленим вратима од веранде, мумлајући нешто од чега ја разумем само толико да је неко *„диван, добар и паметан“*. А кад смо и ми погледали кроз врата, видели смо оно што је он угледао већ раније, из свог угла: на веранди, међу столовима, непомичан и са главом обореном према наслону једне столице, стоји магарац — онај јучерашњи магарац пред којим је требало ви, читаоци, да се поклоните, а коме сам се ја поклонιο у сну. Наравно да није био никакво необично привиђење, са црвеним зубима, кишобраница место ушију и позајмљеним гласом. Био је сасвим природан, исти као и јуче, па ипак мало измењен: сав покисао и снужден, пошто је било потребно да се много воде слије преко његових леђа пре него што схвати какву корист може да пружи заклон као што је овај до кога се најзад и довукао. Цео његов изглед, као ни задоцнели поступак, није потврђивао Јожине речи о лепоти и памети. Али Јожа је и даље говорио то исто, па је чак допуњавао своје мишљење о магарцу и новим појмовима као што су *„вредан, миран, умиљат“* и тако даље. Јер Јожа Чоп воли животиње и не пропушта ни једну прилику да им то и покаже. Он је

пришао магарцу — правоме — , почео да га лупка по слабинама, да га грли и наслања своју коврчасту косу на његову гриву слеplену за врат, да га милује по њушци, да му длановима притискује очи, чак да га чеше по трбуху — говорећи непрестано придеве зачињене и понеком нежнијом именицом. Магаре је и даље било непомично, а нас двојица, Аркаша и ја, прилично изненађени овом полупантомимом, која као да је заувек прекинула наш ранији разговор, нисмо могли да утврдимо да ли животиња дели Јожино мишљење о њој, пошто је ћутала тако упорно као да је о њен реп обешена читава стена. Али је вероватно да Јожино миловање није успело да доведе до потпуног склада између двоношца и четвороношца, јер је овај други, изненада, обарајући столицу у коју је дотле нетремице гледао, прокаскао кроз веранду, прескочио степенице и зауставио се пред кућом, на киши, где је опет остао непомичан и у истом положају као и раније, као да му је шибање кише пријатније од Јожиног миловања.

Очекивао сам да Јожа бар један од епитета којима је окитио магарећу нарав претвори у супротан, после овако видног неузвраћања симпатија. Али, Јожа је човек сталан у својим љубавима. Њега не спречава, на пример, да воли дивокозе то што оне беже од њега кад се појави, па му не смета ни да буде наклоњен магарцу који претпоставља додир са хладном кишом миловању његових топлих руку. Он чак можда и не тражи од магареће памети да се у њој створи закључак о потреби узвраћања љубазности којима човек уме да обаспе животињу. И према томе, учинило ми се да је Аркаша мало пренагљено и доста бесмислено почео да теши Јожу због магарећег неверства, говорећи му:

„Немојте се жалостити, драги мој, што вас је изневерило ово створење које, судећи по дугим ушима, китњастом репу и осталим неугледним облицима, не припада оној врсти створова који заслужују да се на њих излива топлина вашег срца. Пустите га нека још више покисне и прокисне, и бу-

дите срећни што му није пало на памет да на вама подражава ваша миловања, јер би се морало послу-
жити чворноватим ногама, језиком који је оштра алп-
ска трава претворила у турпију и репом који је
увек намирисан оним што извире из његовог најне-
посреднијег суседства. Ако хоћете један користан са-
вет, који вам не намећем: милујте убудуће само оне
које је природа створила за миловање и, према томе,
дала им облик сличан нашем, са разликом на глав-
номе месту.“

Није ми било јасно да ли је Чоп добро разу-
мео овај говор, у коме се налазе тако ретке речи као
што су „чворноват, китњаст, турпија и разлика на
главноме месту“. Али сам дејство Аркашиног са-
вета осетио одмах врло убедљиво на сопственим ле-
ђима, као и саветодавац на својим, само испољено
на друкчији начин него малопре, кад је у питању
била осетљива магарећа кожа. Јер је Чоп, смејући
се онако како се то дешава само у најређим тре-
нуцима, почео и једног и другог да удара по леђима,
тапше по раменима и мува у слабине, и то обојицу
готово на сва места истовремено да сам се упитао,
као толико пута на стенама, да ли овај врашки
човек нема и неке невидљиве руке које му омогу-
ћују радње за које смо ми остали неспособни. Чи-
нећи то, он је стално понављао како ће нас то за-
грејати, као да није хтео да призна како се, уствари,
већ користи добивеним саветом. Његова радост за-
хватила је и нас. Захвалнији од магарца, враћали смо
му ударце. тапшање и мување у двострукој сраз-
мери, што њему као да је чинило и двапут веће
задовољство. И можда би то наше необично испо-
љавање симпатија и дуже потрајало, да се иза нас
није зачуо један нови шум, сличан врло гласном
стењању, шкрипању и тестерисању: магарац је ња-
као. Помислите само: покисли магарац њаче! — Ва-
ма је то свеједно. Слежете раменима као да хоћете
да кажете: ваљда нећете да нас уверавате како је
глас мокрог магарца лепши и умилнији него онога
који је сув? Нећу. Нећу да вам говорим чак ни о
томе како постоје две зоологије: једна коју ви мож-

да не знате и друга за коју сигурно нисте чули. Али Чоп, који исто тако не зна прву, познаје другу и зна шта има да значи ово њакање усред кише. Њему је познато да, ако магарац нема никакве потребе да решава једначину са две непознате — незнање због кога смо ви и ја у школском животу често и неправедно били чашћавани његовим именом — он има једно непогрешно, скривено чуло кога је људски род лишен и које, ако не предсказује почетак кише, допушта му да са сигурношћу и мелодично објављује њен скори крај. И зато је Јожа престао да нас удара, лупа и мува, а одмах затим и ми одустали од истог, намигнуо обојници, захвално погледао у трећег и казао:

„Знао сам ја да ће тако бити. Сутра идемо у стену.“

Разведравање је трајало цело поподне.

Као и јуче, долина је лежала под маглама; али ове се нису дизале и пузале уз стеновите падине, већ су, беле и густе, скупљајући се у дуге и танке слојеве, пресецале планине које су под њима и даље биле тамне и недовољно јасне, а изнад њих већ сушиле на слабој сунчаној светлости окупане и попрнеле стене. После дуге и велике кише, све боје су нове, тако јасне и још непомешане, да је изгледало да се пред нама налази свет који тек треба средити, ускладити облике и успоставити однос међу стварима. Седећи на веранди, за столом на коме данас није било никаквих боца, моји пријатељи и ја откривали смо поново свет који смо до јуче познавали, али који је данашња киша тако била збрисала са нашег видика да нам се сад чинио нов и непознат. Бар мени. Извесне просторе, још под маглом, нисам умео да испуним појединостима које бих смео да означим као тачне. Овај или онај врх, ослобађајући се магленог огртача, појављивао се прво оним делом који раније нисам добро уочио, и ства-

рао у мени погрешне закључке о удаљености, висини и пространству. Веровао сам да ћу, у овим тренуцима поновног стварања света, открити нешто још невиђено, да ћу се наћи пред облицима који раније нису ту постојали. Нисам могао да одвојим поглед од планинских масива, увек лишених дубинске перспективе, јер лепи дани као и кишни, ведро време као и суморно, не могу да остваре за наше очи оно низање издвојених површина које приметимо само онда кад, прилазећи им, уништимо даљину, која све претапа у исту раван. А сад облаци и магле, увлачећи се међу стене, пунећи сваку увалу, истичу све неравнине, и по дотле недовољно пластичним падинама појављују се најчуднији облици — главе џиновских митолошких животиња, преломљени или нагнути стубови, куполе грађевина утонулих у земљу, дивови окамењени на својим стражарским местима по гребенима. И свако померање облака, заклањајући их или откривајући све више, омогућује најнеобичније промене у овим каменим творевинама — главу претвара у огромну раширену шаку, прамач старинске галије у препотопског гмизавца, оно што дотле није било ништа почиње да стиче лик. И те магле које овако, за нас, изграђују свет, који би могао још само да се сруши али не и поново дигне, у непрегледним и дугим слојевима спуштају се на долине, повлаче у најзабаченије кутове, пресецају шуме и издвајају свако дрво које, иако непомично, стреса овај влажни покривач и као да га побеђује, јер магле се више не дижу из дубине шума: истрошене и раскидане, упија их увек жедно тле и спрема за нова испарења сутрашњег дана.

„Као у казану“, упрошћује Јожа велике атмосферске појаве око нас.

И опет сва тројица гледамо, градимо свет без кога не можемо да живимо, и ћутимо. Над нама, међу покиданим облацима, појављују се велике плаве пукотине: ведро небо које поздрављамо нечим или радосним погледима. Шум водопада, појачан приливом нових вода, пуни простор нечим чега није било у падању кише, чега нема ни у њему кад се

пробија до нас у обичне дане који не значе ни рађање ни обнављање. И зато што је природа понекад тако речита и кроз облик, и кроз боју, и кроз шумове, човек мора да ћути, свестан колико у таквим тренуцима његов слаби глас не би значео ништа, најмање самоме њему...

Увече, после заласка сунца, руменило, са којим се не може поредити ниједна боја изван алпских предела, превлачи стене Травника, гаси се полако, пролазећи кроз све преливе од ружичастог до жуто-зеленог и остварује вече потпуно различито од мрачног и мокрог јутра. Све блиста у сјају који не може сасвим да се угаси, јер велики и крупан месец, над планинама, спреман је да ове чаробне светлости смени својом, сребрном и хладном, али не мање дивном. Ближи предмети већ оцртавају издужену и непокретну сенку, какву имају све ствари у летњим ноћима.

Јожа устаје и зове нас покретом главе. Обилазимо око куће и застајемо: на југозападном крају долине, тамо где вече још није почело да се претвара у ноћ, огромна Јаловчева пирамида затвара видик. Наш сутрашњи домаћин није се изменио, иако је све око њега ведро и весело. Његове су стене готово црне и без пластичности. Копрена тајанства лежи преко њих и не пушта радозналост наших погледа у његов свет. Само велика, беличаста и нагнута површина Хорнове стене једино је место на њему из кога извиру бледа светлуцања.

„Криминални тип!“, каже Аркаша и прети му главом. И само то. Јер ма колико да су његове жеље искрене и велике, он још не уме да прочита све што је исписано по зидовима ове прастаре грађевине.

Јожа и ја не кажемо ништа. Боље него наш пријатељ, ми знамо шта ће бити сутрашњи дан. И кад би он ставио руку на груди свакога од нас, осетио би како нам срца куцају друкчије него његово.

ДРУГА НОЋ У ТАМАРУ

Али сад се налазим у полутврдој постељи и у соби у чијој се полутами Аркашино жалосно уздицање у сну узалуд бори са Јожиним ведрим хркањем. Ова два шума недвосмислено откривају две савести које нису задремале са онима које чине одговорним за њихова дела: једну мирну и уверену да је протекли дан био испуњен свим дужностима које су морале бити извршене — гледањем ни у шта, размишљањем ни о чему, слушањем ничега, предсказивањем које лепо вече и још лепша ноћ до потпуности потврђују, миловањем племените животиње и тапшањем присних пријатеља, дувањем у стално угашену лулу и многим још исто тако значајним радњама; другу немирну и тек у сну поколебану у веровању да је онај коме она припада са истим успехом искористио дан и својим поступцима и речима одужио се обавезама које нам пријатељство намеће. Два човека и две савести, дакле, спавају и бде недалеко од мене, у соби чијој полутами дају неједнаке звучности, без и најмањег изгледа да се то стање измени пре свитања. Јер ако познајем трвдоглавост својих пријатеља кад су будни, није ми непозната ни њихова упорност у вођењу дијалога са савестима које сад чуче на узглављима или обилазе око постеља својих заспалих штићеника. Много сам пута провео ноћ и са једним и са другим. И знам да би лакше било ућуткати ону распричану Надижу, чији шум више и не сматрам за шум, јер је са доласком ноћи постао толико гласан да се провлачи и кроз затворени прозор и постаје саставни део свега око мене и у мени, него ма на који начин онемогућити овој двојници и овим двома да воде разговоре, за њих несумњиво занимљиве по садржини, али за мене несносне по изразу. Има један начин, ипак: заспати, не слушати више оно што је неразумљиво, утонути у сан који ће, ако се испуни сликама, бити можда још нејаснији, али ће бар протећи сав без ових шума који долазе споља и зато сметају мом унутарњем миру. Али то је оно чега

ноћас нема. Осећам да ми предстоје дуги часови неспавања, лежања зачињеног само окретањем с једне стране на другу, под покривачима који, ове хладне ноћи, не могу довољно да ме загреју, гледања у прозор који пропушта неку нестварну слику, слушања громогласног сливања воде и туђих исповести, којима могу да дам тек приближна значења и, можда, размишљања о томе шта нам доноси сутрашњи дан, ако мом духу буде потребно да се и тиме позабави. Јер, ево, пред остварењем оне жеље која је, и поред свих сложених осећања, све у мени надјачавала и надјачала, не могу да мислим на то што долази, не могу ни једног јединог тренутка да запослим машту стварањем слика претходница догађаја, не могу да замислим како ће изгледати оно што ће, са малом разликом израженом у новом низању већ познатих саставних делова, личити на све раније и због тога имати велику драж и открића и обнављања. А можда и не желим то сутрашње велико да умањујем маштањем о њему, да вештачки изазваним продужавањима одузимам стварности оно ничим неизменљиво осећање које се јавља у нама само при непосредном додиру са њом. И тако, несаница, позната ми из многих ранијих ноћи, некад стваралачка, некад замарајућа и штетна — ноћас не знам која од њих — завладала је целим мојим бићем, и ја знам да таквом стању нема лека. Доћи ће сан, знам и то. Али ће бити онај који траје кратко, који ће, тек остварен, наглим буђењем прекинути један од мојих пријатеља, не знајући да ми одузима нешто чему су његова гласна објављивања безбрижног или немирног сна била повод или увод у њега. Ако то буде Аркаша, он ће се, веран свом начину изражавања већ у првим часовима дана, зачудити што изгледам уморан и не показујем вољу за устајање и брзо спремање, и говориће ми, гледајући ме попреко, како није нимало препоручљиво за човека као што сам ја, да ноћу прежива оне празне мисли којима није могао да нахрани свој дух ни преко дана, и како је боље спавати, јер се тако дешава да човек, доспевши у такозвано полусвесно стање, изгуби везу са самим

собом и бар за кратко време заборави ко је, шта је и колико вреди. — Чоп је далеко од такве извештачене мизантропије; он моје устајање и спремање не пропраћа никаквим речима. Зевне гласно неколико пута, као да се са жаљењем растаје од звучног спавања, и одмах почне да пребројава клинове и карабинере, да премотава конопац и полугласно гунђа због нечег што је заборавио да понесе. Нисам још могао да утврдим да ли та заборављена ствар заиста постоји и која је, или му је само повод за јутарње монологе који треба да га оспособе и за дневне дијалоге.

Напољу, месечина претвара ноћ у тајанствени дан. Ваздух је кристално јасан, вечерња испарења и таласања магле заменила је непомичност у простору. Обасјани овом светлошћу којој месец служи као велико и моћно огледало, сви су предмети друкчије обојени него дању, перспективе измењене, чак и положаји као да више нису исти. Неједнако осветљене површине по стенама, са сенкама распоређеним онако како нисмо навикли да их гледамо, издижу пред нама слику која се, понегде, потпуно разликује од праве стварности. Мој поглед, који већ одавно осећа да га сан неће повести оним путем који не почиње пред зеницама и увек води кроз свет неочекиваног и само једном остварљивог, задржава се на једној тамној ствари која као да виси у ваздуху и као да не познаје ону трећу димензију која сваки део површине претвара и у запремину. Као огромна хартија, размотана и затегнута, на којој сем набацаних боја сличних тонова нема ничега што би имало већ познате облике, издиже се Понца, неколико стотина метара удаљена од куће, и овај њен део, виђен и гледан толико пута, у свакој ноћи са месечином, па и у овој, постаје нова и непозната слика, са садржином коју је немогућно одредити, без икакве везе са оним што обично видимо на том месту. И тај део планине, пресечен крстом међу окнима и рамом прозора одвојен од своје целине, ноћас је нови свет. излишан у овако позне часове, али једино што по-

глед, одморан и пре одмора, налази за гледање у тами.

Овај привиђењу сличан камени свет извор је непрекидног шума који засипа све око мене. Ритам његовог јачања и слабљења, убрзавања и успоравања, налази се у мојој свести, али он као да ми одвлачи мисли за собом. Једног тренутка, водопад са егзотичним именом Надижа јавља се пред мојим очима онакав какав је увек: сливање воде низ стене, под стрмијим или блажим нагибима, кроз много рукаваца који се узалуд удаљују једни од других, јер ће се ипак спојити, понегде захуктала бујица, понегде падање у виду једва покретног воденог стуба, из близине сложени свет кретања воде у залету, издалека чипкасти и пенушави украс бачен преко стена прошараних зеленилом — маховинама, травом, цвећем, чак и понеким ситнијим дрветом. Једног тренутка налазим се, у мислима, на месту где се неочекивано појављује вода у једном не великом котлу међу високим и глатким стенама: са потмулим шумовима пражњења још већег али невидљивог котла, подводним клокотањем и плјускањем о ивице превучене лишајима, полази вода на своје епско и бескрајно путовање, неспремна још за све промене кроз које ће морати да прође. Нестаће је у дну стеновите падине коју покрива својим покретним украсом, кроз пешчано тле и пукотине међу великим камењем наћи ће пролаз у подземни свет из кога је тек изишла, поново ће проћи стрминама које њеном току намећу убрзање, заустављаће се, оклевајући, по ширим просторима, спајаће се са другим водама, растајати од њих и можда опет спајати и најзад, прикупивши се у количинама довољним за путовање без препрека, повући ће своју плавичастозелену траку кроз једну дивну долину којој ће дати своје име а примити њену линију.

Један тренутак, један од многих ноћашњих тренутака којима не могу да одредим појављивање, трајање, заваарава ми машту разноврсним облицима ове воде, чије почетно кретање над земљом шири огром-

ни шум око себе. И онда, истрошене и избледеле, ишчезавају те слике пред немоћи свести да и ње привремено нестане, пред њеном упорношћу да се удаљује од ивице ове ноћи, што постаје понор, а у којој не налазе једно друго моје биће и сан, иако се, као и увек, у њој траже. Да узрок томе није овај бескрајни шум, који одвлачи за собом, који ће ускоро почети са мношћом и опаснију игру довођења нових слика, буђења заспалих сећања? — Много сам пута проводио ноћи поред брзих и хучних вода. Увек је сан долазио споро и тешко, али ниједном још то није трајало овако дуго. Никад се неспавање није претварало у повећани умор. Само једном — врло давно — кад сам морао да устанем из постеље, да одем на извор шума и да га победим претварањем у оно што је, враћањем ономе месту из кога је избијао. Била је то необична ноћ . . .

И моје мисли, захуктане за новим пленом, не пуштају сећање на те далеке часове, прелиставају по успоменама, као да је то довољно да се избришу садашњи тренуци немира и да свест, у сталном додиру са усковитланим масама воде, утоне најзад у сан . . .

. . . Ни ноћ није успела да утиша воде хучног Перичника и брзе Бистрице. Он као да је још више улегао у стену коју засеца својим слаповима, она још дубље утонула у долину чије тамно зеленило прекидају пешчани спрудови по којима расту ниске врбе између наваљаног камења, па буде у овој тамној и звезданој ноћи нешто тешко и неиздржљиво — као да је њихово хујање, тако радосно на дневној светлости, постало глас туте, слутње, можда и очајања, са спорим доласком алпске ноћи. Није то више шум који се чује и слуша: сад кад ноћ крије све, то је дивовски глас оног огромног што ме окружује, глас шума, стена, понора, врхова, путева и стаза које нас одводе у познате крајеве или неизвесност, глас равнодушне лепоте Алпа која постаје страшна кад је ноћ ускрати виду и целу упути осетљивом човечјем слуху.

И наиђе тренутак када се све ово капање, цеђење, сливање и отицање воде стопи у један једини громогласни шум коме нема краја, а који се увуче у човеково биће згрчено на прагу ноћи и испуни га тешким и суморним осећањима, од којих се поплаше жељно очекивани сан и тако потребни одмор. И док мисли блуде према неодређеним циљевима, једна од њих, најпотпунија, као зачарана лебди над водом, најмоћнијим господаром свега у природи, и почиње да схвата многе дотле неразумљиве ствари. Али се сазнање не оплођује, јер убрзо, као привучена безбројним вртлозима под собом, пада мисао у пенушаве таласе, ишчезава у воденом понору који је шум домамио у пространост свести — и то је почетак сна, немирног, испрекиданог и заморног, какав је увек сан у близини снажних водопада и брзих река...

Тако се ноћас цело моје биће одупире навали оних водених маса које сам много пута посматрао у разним часовима дана, а чију сам разорну моћ потпуно осетио тек кад су постале невидљиве. Лежим у постељи мале Гостиљне при Перичнику, док пред очима жељним сна нејасно и покидани пролазе ликови и слике протеклог дана: групе планинара који журе према Алјажевом дому; вечера у малом врту гостионице, који не зна за годишња доба, у друштву худог пса Медведа, чија је длака дугачка и црна а очи дивне и благе; а између тих слика и још многих других, неумољиво и стално, бели се стрмо прудиште које се провлачи кроз широку јаругу међу шумама, пење у нејасне и магловите висине, одводи на суморне висоравни засејане снежиштима и усамљеним стенама, окружене изрезаним гребенима. Рано изјутра треба поћи тамо, у нову лепоту, у непознато, у озбиљну опасност...

А сан оклева. Не помаже овог пута ниједно од окушаних и добро научених средстава да се завара машта која, неуморна, ускраћује телу кратки одмор. Већ више пута је Медвед равнодушним лајањем објавио пролазак планинара, чији су неразговорни гласови за тренутак испунили собу и убацили ми у свест жељу да знам ко су, куда иду, носе ли у себи

наду на успех или задовољство због већ извршеног дела. Више пута је круг из електричне лампе застао на сату крај постеље, испитивачки и замишљено, па га је одмах нестало: разочарање у мени гасило је светлост пре него што бих био свестан свог поступка. У један после поноћи нисам више могао да издржим: обукао сам се колико је најпотребније и круг светлости склизнуо је са пажљиво отворених врата на дрвене степенице пред њима, обасјао отворену трпезарију и подупрта улазна врата, и одлучно скренуо према прозору који гледа у врт. Ту је светлости нестало да би се мало после зауставила на Медведу, милујући му кудраву главу из које ме посматрају два паметна ока, и онда је пошла даље, тражећи и као пипајући, узаном стазом према водопаду.

Више од тридесет пута прошао сам овом кратком стазом. Познајем је као своје дланове. Обична брдска стаза, прљава као и свака којом свет много пролази, засејана хартијом од чоколаде и кором од лимуна. Да не води у загрљај моћном водопаду, не би требало никад њом проћи. Али ево где сад, у ноћи и преливена силином шума, који као да избија из сваке неравнине земљишта, из сваког дрвета, она изгледа нова и недирнута, достојна да води у сусрет нечем још невиђеном и неслућеном. И ја убрзавам ход, пењем се пречицом, гасим светлост која наједном почиње да трне, као заплашена, обилазим два добро ми позната камена и долазим до клупа испод огромне одваљене стене. И сад знам: преда мном је Перичник. Знам — али га не видим.

Тама алпске ноћи избрисала је ово водено платно које се вековима разматава и замотава на неколико десетина метара од мене. Нестало је величанствене слике која убацује вртоглавицу у мозак посматрача и, понекад, изазива у нама чудну жељу да играмо, скачемо, вичемо, можда и да се бацимо у загрљај тој усковитланој маси која уме и да милује пре него што уништи. Нема оних стотина хиљада капи што се откидају дуж целог зида, сливају са терасе на терасу и, здружене, блистају на

сунцу као дијаманти, а са озбиљношћу погледа нама непознатих бића пролећу кроз полутаму летњих сутона. Све је избрисано. Можда само моје напрегнуте очи стварају слику које нема, и ја уображавам да видим, у густој тами, белу површину водопада, али као нешто нејасно, удаљено и умањено; а можда штогод слично заиста и продире у мене: али то је споредно, јер ја ноћас слушам и чујем, чујем више него икад раније.

Чујем што хоћу. Убрзавам и успоравам ток овог хујања, извлачим из њега музичке ставове, претвaram га у јауке и клицање песама. Одржавам толико дуго његове завршне трозвуке да они добијају значај и једноликост усамљених живота. Па онда, кад ме замори језиво завијање зимских ветрова по равницама, пружам овом сливању мирнији, уједначенији ток шума који прате дане великих градова. И оно га односи даље, баца у пространство успаване земље, да га мало доцније врати као испрекидано куцање неког дивовског срца које бије можда и у нама, али чије ударе чујемо само у часовима који се врло ретко доживљавају. Све то, и много више, чујем у хујању невидљивог водопада. Али сви ови ритмови, сви звуци и шумови не буде ниједно благо осећање, не откривају, како се то увек раније догађало, ниједну успомену пријатно проживљених догађаја, оних чија се сенка спушта нежно на душу и милује. У њима је све тешко, суморно, оштро, истинито и грубо. Из овог црног усковитланог простора допиру гласови који само прете. Слаби човек, кога је привукао хук водопада, можда је жртва више. Јер ко зна да се неће изненада срушити овај огромни зид од окамењеног песка, да вода неће грунути кроз неки наизглед безначајни отвор у галеријама, да овај човек неће и сам пожелети смрт, најбржи и најсигурнији прелаз из вечитог хујања у вечито ћутање.

Али човек стоји. Непомичан је. Не плаши се ничега. Његова лампа баца свој немирни круг на путању, која дању води према полукружној стени а ноћу у потпуно непознати крај. Две ноге, као за-

чаране, полазе за њим. Онда се једна леђа савијају, глава сагиње, и ево чудног посетиоца где иде клизавом стазом испод галерија, иде, долази до места које широки млаз воде потпуно одваја од осталог света, застаје, гаси светлост и гледа... Јер он хоће да види ову воду, макар она имала ноћас и најстрашније облике, макар била црна и тешка као све око ње. Он мора да материјализира звук, да га врати тамо одакле он и долази, да га се ослободи: хоће да спава. Жели више него ишта да се врати у постељу и да спава, иако се ближи прво свитање које треба да га затекне далеко од ових места, на путу према висоравни изнад које гребени Рокава прете јутарњем небу.

И ево где вода добија облик, не онај који има на дневној светлости, већ неочекиван, тајанствен: у црнини ноћи комеша се нешто мало блеђа црнина сливања, а с времена на време кроз непредвиђене пукотине овог невидљивог падања појави се нека усамљена звезда, једино што је у стању да заблесне у згуснутој помрчини ове узбудљиве ноћи. Узалуд покушавам да осветлим водопад са мени окренуте стране: круг светлости виси недалеко од мене, у ваздуху пуном водене прашине. Светлост је безбојна и тупа, као око које не види. Тада — да ли од хладноће? — почињем да дрхтим...

Али шта је ово сад?... Док је моја машта лутала по странпутицама овог доживљаја који је, доспевши у прошлост, постао једна од оних сила које делују зачаравајући и некад угледну слику допуњују појединостима које су мисли тек накнадно оствариле — око мене као да је све измењено: свест о бескрајности ове несане ноћи продрла је тако дубоко у цело моје биће да су сад сваки шум, свака јаснија линија у помрчини, сваки неопрезни глас у мом душевном животу поводи и за нова тражења и неочекивана налажења. И ево где шум великог водопада, оставивши слику вода које нису ове и догађаја који не припада овом времену и простору, призива нова уобличења, одводи ми сећање новим путевима

и, уздрхтало, очекује цело биће сласти поновних изненађења.

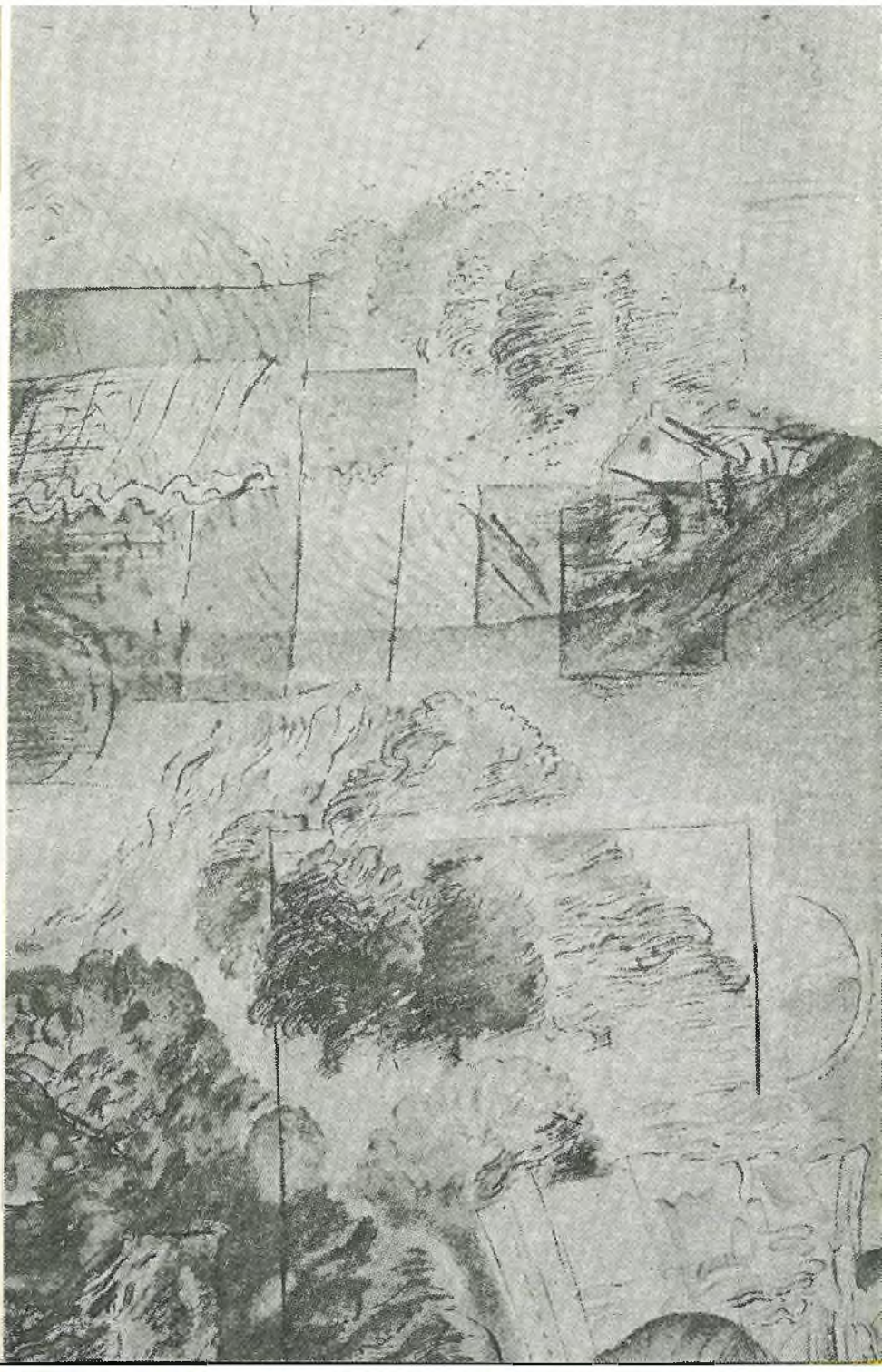
Шта је ово сад? . . . Овај огромни шум који се слива кроз затворени прозор, пробија непомичност свега између свог извора и мене, свог циља, не нарушавајући је, не покрећући ниједан лист, ниједну травку, ништа осим ваздуха, који се одупире његовом налету, и мене, неспособног да га се одбраним. Снажан и широк, са дизањем и спуштањем које му омогућују сложене радње моје свести и мојих чула, он постаје нешто ново, без икакве везе са оним што га ствара, пунећи сав простор помера своју почетну тачку у велику даљину и траје, траје, не припада више овим тренуцима који га преносе само као одјек — одјек давно протеклих времена. То није више шум воде, али још не знам шта је. Осећам да је нешто друго, почиње да личи на оно око чега моје мисли облећу, као зачаране, што међу нагомилианим и неједнако избледелим успоменама буди прва и још нејасна треперења. Је ли то шум неког мора, који ми је оплођавао душу у један од оних суморних или ведрих дана кад је она заборављала стварност у разговорима са не увек приступачном природом? Или су то они чудни шапати којима се испуни човеково биће пред остварењем каквог тешко дозваног тренутка? Или жагор великих градова, онај који изједначаје појединца са целином и отрже му могућности својственог испољавања? Или — или — ? Подсвесним питањима нема краја. Али, питајући се тако, свест остварује чудо: налази исти тај шум у прошлости, исти онај који је овог тренутка поново оживео, и допуњује га сликом. И раширене очи не траже више. Оне могу сад и да се склопе: слика је ослобођена заборава и неће избледети пре него што је се душа не засити. Јер је и чува за овакве часове који, без обзира на оно што се преживљује, кад и где, спадају у најређе. И ја сад знам, и несвесно се придижем под навалом сећања претвореног у обновљени живот: овај шум је бескрајно, лудачко више него одушевљено пљескање . . .

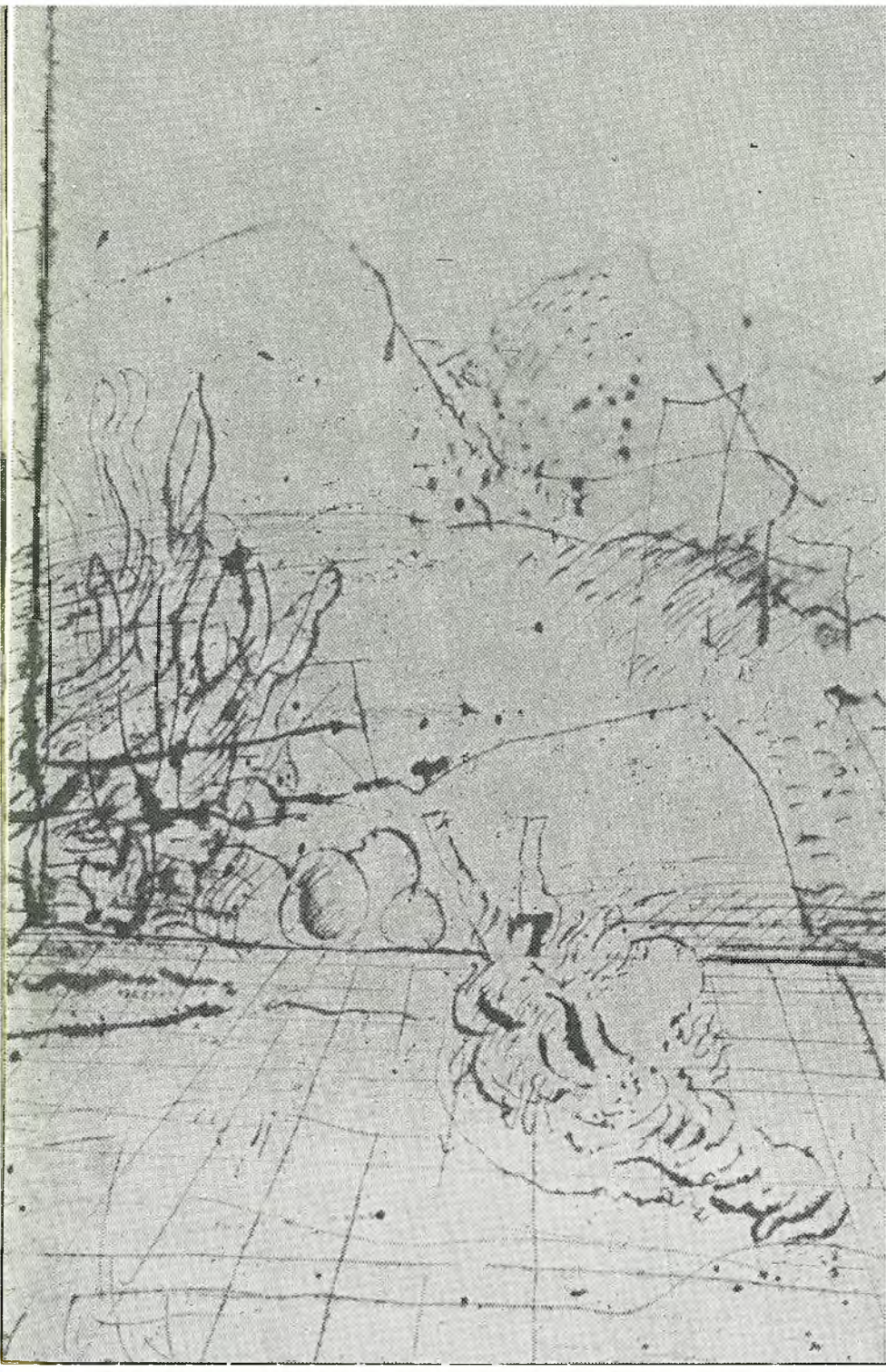
И пред очима које су заморене узалудним, сад већ и излишним, трагањем за сном, ствара се слика, домамљена једним шумом, истргнута из привидне једноликости сећања, намењена тренутку који не може да протекне док се сав не испуни њом и не изнесе је пред задивљену душу. Ствара се слика, позната а ипак пуна оне дражи коју доноси ново и неслућено; постаје покрет; обнавља живот.

... Светлост из два рефлектора застаје, укочена, на лицу онога који се први пут у тој великој улози налази на отвореној позорници. Између његових болно стегнутих црта на лицу и комедијашке халљине коју руке грчевито стежу и која треба једној личној драми да послужи као провидни заклон од туђе радозналости, и гледалаца који, неједнаког музичког васпитања и окупљени у гледалишту колико због доживљавања толико и због разоноде, сви, данас, осећају да је ово тренутак најређе додира са правом и великом уметношћу, — између њих лебде покидани тонови оркестра који јеца и грца, сувише велику звучност претвара у шапутање, изумирањем тонова пуни груди без даха, зналачки распоређеним акордима и дисонанцама буди у сваком од нас различита преживљавања и додирује дно које је суштина сваког душевног живота. А над свим тим, над инструментима који дају од себе оно што њихово постојање у свету чини чаробним, над људима којима јачина доживљавања ускраћује и најнесвесније покрете — господари глас. Расипа се, диже, спушта, продорно испитује оно што је вечно у сусрету људског бића и музике коју је исто такво биће створило, залеће се у полутаму простора где многобројне очи блистају као још неоткривене звезде, и силази у наше душе, самима нама недовољно познате, и које би увек остале туђе свести која им је најближи сусед у заједничкоме телу, да није оваквих тренутака. Да није музике која одаје тајне, а још више: да није онога који остварује њен прави и јединствени облик, звук, боју, оно што је она само у трену кад избија из тајанствених дубина ствараоца и што постаје још једном, сваки пут кад је у додиру са правим тумачем.

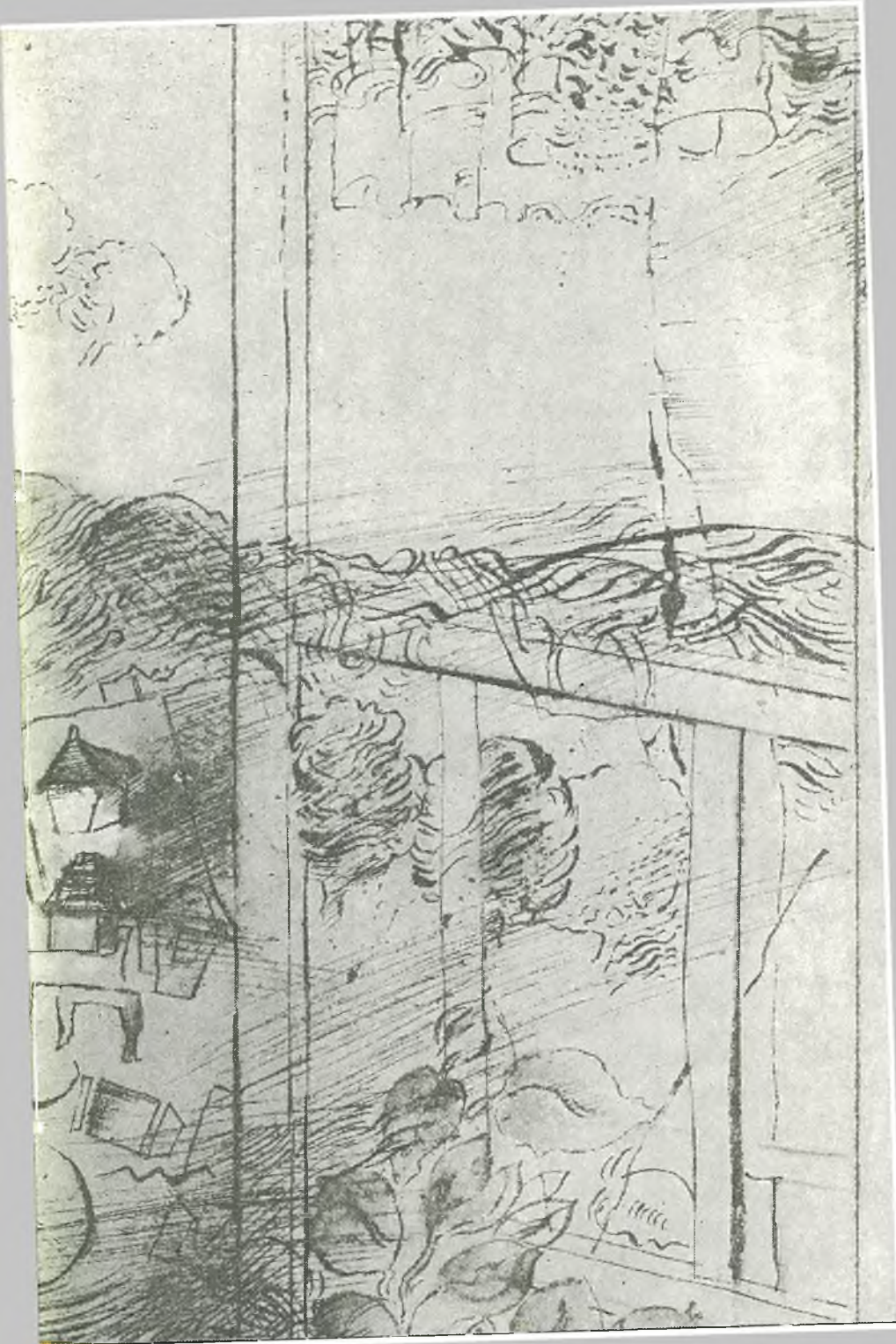
чем који јој омогућује приступ у светилиште душевног живота оних који, да није њега, никад не би сазнали колико им је блиска и потребна та лепота чије постојање нису дотле ни слутили. Обична, позната и зато обична, иначе снажно акцентована и тако спасена од баналности, арија пуни празнину између свог звучног извора и слуха свакога од нас, ону празнину која је њу чекала, за њу се спремала и пречишћавала. Високе тонове бола на врхунцу замењује јецање, замењују пригушени одјеси у оркестру — стишавање људске патње зато изражене складним звуцима да би се јаче урезала у нас и остала естетичко уживање и узбуђење. И уметник, окрећући нам леђа која су изразита под опуштеним раменима, налачије тела али и она слика бола, удаљује се полако, смрвљен јадом који је туђ, али који у овом часу чаробни штапић уметника претвара у његов. И тада — тада се дешава оно што сам доживео само тад. И никад више. И нигде. Огроман, избијајући из свих руку одједном, свестан и себе и оног што изражава, почиње плесак под којим нестаје последњих звукова финала, пред којим не постоји ништа више сем уметника чија леђа сад као да подрхтавају под ваздушним притиском створеним од две хиљаде руку. И неколико минута ниједног тренутка слабљења, ниједног часа опадања ове бујице кроз коју се пробија једна реч, надјачава је, постаје громогласни и продужени узвик: „Л а з о!“ — тренутак кад једно ново име постаје опште познато, кад један велики уметник из позадине живота ступа у прве редове... А ја који сам у блиском додиру са музиком више од половине просечног људског живота, осећам да се збива нешто што се још никад није догодило у мом присуству: да ускомешана маса одаје признање на такав начин да је то и посвећивање. Осећам да овај тренутак урезује у нас велики доживљај, који ништа неће моћи избрисати, и душевни лик човека чије је то дело. И пошто смо он и ја велики пријатељи, не кријем сузе у очима...

Није ово први пут да ме самоћа у сенци планине доведе у најближи додир са великим музичким тренуцима из прошлости. И увек тада, у том накнадном доживљавању, дозваном из дубине сећања шумовима или ћутањем планине, осетио сам потпуније него у стварности колико је огроман, моћан и изван сваког поређења овај свет звукова, једини који нам допушта приступ у себе и онда кад су његов начин постанка, услови трајања, ширење и сужавање тешко приступачни разуму. Постоји нека мени још необјашњива веза између архитектуре звука, његовог дизања и спуштања, издвајања и спајања у вишезвучне целине, и планинских масива који су, исто тако, клицање и песма, окамењени ритам свих покрета, одјеси оне музике која безгласна живи у нама и тек у додиру са праисконском природом постаје, само за нас и у једном једином трену, остварени звук. Сам, у бескрајној тишини ноћи; оживотворен величанственим рађањима сунца или повучен у себе пред суморним свитањима; готово пружајући руке чежњиво за светлостима које вечери лепих дана гасе по плавичастим снеговима испод врхова; на месечини која одузима стварности оно што нам је познато и пуни је лепотом пролазне тајанствености; за време додиром са стеном, који човека и камен претвара у целину пуну обмане и наизглед нераскидљиву: увек, тиши или гласнији, испуњен пролазношћу или трајањем, према пространству или временској вредности онога што је спољни повод звучном рађању, јављао се у мени тон. Најчешће онај прави који припада вечности, туђ али примљен и утиснут у душу, схваћен као доживотна потреба, и тако постао мој. Много успешније него по концертним дворанама, боље него у самоћи коју су око негдашњег пијанисте стварали звуци клавира и одвајали га од свег осталог света, моја музикална али не и стваралачка машина могла је да прати на њеном несхватљивом путу ону другу, мисао градитеља музичких грађевина, ону која уме да одабере тон, да га удружи или осами, да га оспособи да буде радост или да значи бол — бол и радост не више појединачна него сваког од

нас. Ту, у самоћи планина, где сам најчешће једине верне сапутнике налазио само у себи, за слух безгласни, али за душевни живот чудно остварени, музички тренуци из прошлости јављали су се, делимични или у ничим ненарушеној целини. И по хујању у крви, по ритмовању срца, по напрезању целог бића да се што више смањи, успостави праву сразмеру између дивовских музичких остварења и себе, и омогући оном што је непролазно да пролазно још једном уздигне изнад просечне свакодневности — по томе и много чему другом, осећао сам да је, не сваком приступачна, реч музике још једном одјекнула у мени, и да сам је разумео онако како она и мора да значи кад вечна истина заувек споји њено прво изговарање са сваким доцнијим одјеком.

У ноћи око мене ништа се није изменило. И даље избија из тамних дубина простора шум водопада. Али сад кад је његов звучни додир са мојом душом остварио ретка проживљавања, он припада тишини и више не одводи мисли за собом. И даље месечина лежи пред прозором, хладна светлост која пуни стварност привиђењима. И даље, поред мене, понеки усамљени уздах или већ уморно и врло тихо хркање доводе пред моје очи ликове двојице људи којима сам мало раније завидео на здравом и слатком спавању, а сад сам спреман да их жалим, свестан да њихови снови — ако их имају — не могу бити тако дуги, необични и изузетно леви, као моја несаница, испуњена ликовима и сликама из протеклог живота. Не тражим ништа више од ове ноћи, јер ћу, сутра, уморан поћи на велико пењање, на оно које — још не знам зашто — има да буде главно у мом животу. Збиља, пита се нешто у мени, зашто ова ноћ није као и друге? Шта је то учинило неминовним и неодољним поновљене додире са неким од оних часова из ранијих дана, који су урезали у мене свој изузетни значај и оспособили ме за овакав однос према људима и стварима? Зашто, на махове, блесне пред свешћу светлост сунчаног дана,

за који знам да ће бити оно велико сутра, жељно призивано али и намерно отклањано, са страхом замишљано, са чежњом очекивано, а не обасја ништа сем стена, са снеговима под њима и облацима или ведрином изнад њих, а три човека, једино што даје оправдања њиховом постојању, не видим нигде на њима и не могу ни на који начин да оживим њихове ликове и покрете у том каменом свету? Као да то што ће они сутра извршити на планини не личи ни на шта од већ доживљеног и ускраћује мојој машти стварање нове целине помоћу већ познатих делова... Као играјући се или идући за сигурнијим и сталнијим предметом, моја свест дотакне се ове необјашњиве празнине у својим прераним остварењима будућих часова, склизне и опет се налази у прошлости, тамо где је за њу све ослонац, где је све изграђено и ниједан тренутак не мора да се везује за неизвесну будућност, која зависи од свега а не само од човека. И питање, више наслућено у дну бића него јасно изражено, постаје опет сенка мисли, и као све сенке ишчезава пред јаком светлошћу — светлошћу која обасјава читаву једну прошлост.

И пред њом, тек пред њом, морам да затворим очи. И у првом, најзад домамљеном полусну, тешком као што ће бити тешко и буђење после њега који нема довољно времена ни да постане кратки сан, ја видим њих. Драгу поворку, на јави никад на окупу, састављену од свих оних који су ми, један за другим и увек само по један, били неуморни пратиоци по загонетним стазама мог дугог планинског живота. Ниједан део мене не жели да дозна прави разлог појави ових драгих ликова. Узрок њиховом постојању у мом полусну, избор ове ноћи издашне у дочаравањима оног што је било најстварније у мом животу, њих налазим у сусретима својих погледа са њиховим, као некад, као увек кад у окриљу велике самоће тражим оне са којима сам најпотпуније поделио суштину правог доживљавања у планинама. Они су ту, у полусвести мог бића пред сном, и ја их видим, гледам, и кад почну да бледе

као и сва привиђења и да их нестаје, дуго гледам и видим како још једном остваре свој пролазни лик у полутами иза спуштених очних капака. И сви су ту. Најлепше и најтрајније изразе и покрете, оне због којих су остали на најотпорнијим местима мог сећања, показују ми ноћас још једном. Дошли су као на свечаност — или последњи састанак. Донели су оно што их највише чини њима, и то ми пружају, као да је ово тренутак после кога ми ни у животу неће моћи да пружи ништа више... Као да се, после овог тајанственог и нестварног, од стварности убедљивијег сусрета, затвара круг наших налажења, као да се живот неће продужити. Као да је ово нечему крај...

Сви моји планински другови, дуго бирани и тешко одабрани, као и они које ми је случај наметнуо за сапутнике, али сви достојни наших заједничких часова, стигли су на ово неочекивано виђење. Застају, изговарају речи које су им обезбедиле моје сећање, извесним поступцима одупиру се забору. Пролазе, уступају место другима. Тројици нарочито. Тројици који упорно стоје и чији ликови бледе врло полако, јер су ми другови из најнезаборавнијих часова.

Ово је Иво. Ведрина његових тридесет година давала је увек необичне дражи нашим дугим пењањима. Насмејан и у тренуцима опасности, душевно сазрео и за најтежа искушења, стоји он сад поред мене, као онда, над горњим отвором једног суморног камина на Олтару, и са неизрецивом радошћу на младом лицу посматра дубину из које тек што смо изишли и која још не пушта из себе две сенке, два једина трага нашег пролаза. Као тада, окреће се према мени и ја чујем његово кратко објашњење нашег недавног положаја, исказано непосредним речима. И стоји мој млади Штајерац, као да није творевина упорног тражења сна. Или можда нечег другог — не знам шта ми то у овом часу први пут ноћас пролази кроз полусвест, али осећам јако узбуђење. Стоји, гледа ме, ведро и топло блиста тај поглед... па ипак, као да ми не открива све оно

на шта Иво сад мисли. Као да иза овог лика, који припада привиђењима, постоји једна стварна свест, која зна нешто мени непознато а у вези са мнош, нешто што може да ми саопшти само кроз наслућивања која буди у мени. И док се мисли мрсе и сан постаје чвршћи, Иво ишчезава — а са њим не-стаје и светлости што је зрачила из њега...

Сад је преда мнош Фрања. Тих и озбиљан, нај-млађи од свих мојих планинских другова. Најћутљи-вији кад речи треба да буду израз оног најдубљег и најређега проживљавања које човека и све око њега стапа у исту целину. Тада се један тамни поглед, још несвестан свега што значи, спуштао у дубину и преко њене друге, нестварније, стране пео у ви-сине, и откривао, налазио, богатио овај млади и пле-менити живот. Тада је нешто тешко и прерано за свеже године урезивало у чело дубоке боре, као да душа прима неслућене исповести од овог величан-ственог света, или му говори сама. Неколико тре-нутака ћутања, које сам одмах научио да поштујем; а затим би младић, за један неизречени доживљај зрелији, преносио на мене поглед, сад благ и насме-јан, и био би пун захвалности што је кроз моје саучесништво доживео најпотпунији додир са оним што је право у њему — и опет не би рекао ништа, или само безначајне речи, као да њима хоће да уни-шти могућност остављања трага изван себе онога што сме да постоји само у њему... Ни ноћас он није друкчији: ћутање и поглед који не упућује мени обележја су његовог лика. Али моје уморне мисли имају још толико снаге да учине оно што никад ни-сам ја урадио: да на ово младо и незаморено чело спусте усне старијег пријатеља...

...Не знам више да ли је ово треће привиђење творевина већ замореног сећања или сад победничког сна. Тама постаје опет светли простор, сунчани про-стор што планинске врхове спаја са бескрајношћу и кроз њега, још неиспуњен појединостима, још сведен на безобличност чије одсуство предмета замењује боја светлости дана, као први траг живота провлачи се једна према небу уздигнута рука. А

душа одмах ствара даље и допуњује руку и прсте који стежу обично зарезано дрво, умочено у оно мастило којим сликари стварају збијене пејзаже, оне цртеже који толико много кажу иако је мало црта на њима, — допуњује телом, лицем и оделом, даје телу положај, лицу израз и очи које су упола затворене, да би од боја и облика овог висинског света задржале и саопштиле даље само оно најпотребније, оно чиме уметник гради, велики божји свет претвара у свој, и у наш. И мој пријатељ Перко седи преда мном, као толико пута раније; наслоњен на његова колена, дебели свежањ хартија и, одозго, готов рад. И рука је уперена у азурну висину, очи су ведро раширене, а глас саопштава, шаљиво и задовољно, као понекад кад је дело од најбољих: „А сад умачем у азур и потписујем!“ Перко не припада свету који сачињавају моји планински другови. Љубав према уметности везује ме много више са њим, него прелажење преко опасних стена. Перко чак и није планинар: ретко иде у висинске пределе, нерадо се провлачи кроз жлебове и окна, забринут гледа у маглу која крије велике дубине под његовим ногама. Ако овај непланинац ипак одлази у планине, то се дешава због тога да не одбије мој позив, и још више због цртања или сликања. Али Перко је прави уметник. Онај који има ретких способности па према томе и озбиљних дужности: да у додиру са спољним светом обогати унутарњи свет свих оних који још имају смисла за њега — што је досад увек и нераздвојно спајало нас двојицу. И зато Перко има права да се у овом тренутку јавља пред старијим пријатељем, који почиње све јасније да осећа како се са њим догађа нешто још нимало објашњено. И покрет његове руке, руке која тако верно служи сликарским способностима, најлепши је поздрав којим ме његово привиђење усређује...

Тако су испред моје полусвести прошла тројица од мојих најдражих планинских другова. Што се тиче још двојице, најбољих и највернијих, њих нисам видео са осталима. На њих већ одавно нисам ни помислио у овим позним тренуцима. Они су ту, уз

мене, у истој соби. Они су у мом садашњем животу. Са њима ме не спаја сећање него стварност. Она која јесте: данас. А још више, још много више, она друга што прву продужује: сутра.

А сад, читаоче, дозволите ми да будем према вама исто онако немилосрдан као што су били моји пријатељи према мени: да вас пробудим, иако је тек пола четири изјутра. Вама неће бити тешко да устанете и посвршавате све оне јутарње послове које ја још и не помишљам да обавим. Јер за вама је, највероватније, дуго и лепо спавање — тврд сан у мекој постељи — и ваша прошлост није сматрала за потребно да, у договору са вашим ноћним часовима, извлачи из прашљивог заборава поједине тренутке пред којима очи морају да остану отворене. И као што сам вам испричао, ове ноћи, која је неколико сати доцније постала најзначајнија у мом животу, а за време трајања била као и свака друга, са једним субјективним додатком који се зове несаница — ове ноћи, дакле, ја сам проживљавао, како се то каже, свој ранији живот... Ви, читаоче, добацујете, да се то каже и преживао, чиме или желите да покажете неку духовитост сумњиве вредности, или да вређате писца који је увек имао много обзира према вама. Не би ми било тешко да вам докажем како се у суштини ви и ја, као и сви људи уосталом, мало или нимало не разликујемо по извесним поступцима, па како се и вама може десити (ако то већ није био случај) да, према вашем сопственом изразу, преживате и много обичније и општије успомене, него оне које су биле и узрок мом неспавању и његова последица... Опет чујем ваш глас. Кажете да је мало чудновато моје тврђење да једна иста ствар истовремено може бити и узрок и последица. Тиме откривате, случајно али неопрезно, да у вама нема много склоности за филозофска расправљања. Могао бих сад да вас заплетем у читаву једну теорију о

томе, са примерима и доказима, и да вам покажем како сте брзоплето хтели да ме исправите онде где сам био потпуно у праву. Јер тачно је само једно: рођење мојих најлепших сећања око мог душевног средишта, пресипање тог необјашњеног и неочекиваног из подсвести, увек обавештене пре наше свести о даљем току живота, у врло разрађени механизам мозга — то је било и узрок ономе и последица онога што је цело моје биће проживело пре него што је до тога и дошло, а о чему сам могао да доносим закључке тек неколико часова доцније.

Али ја немам времена да о тој ствари расправљам са вама онако како она заслужује и како бих ја желео, јер су моји пријатељи већ обучени и у првим светлцањима дана њихова одела, немајући бледи сјај моје плавичасте пижаме, не истичу ни њихове личности на тако неуобичајен начин. Ја стојим поред постеље, у којој нисам просповао ни два сата, сад уморан и зловољан, што синоћ нисам био, недовољно свестан шта има да значи ово буђење и мување по соби у доба кад пристојан свет још спава. И да бих распоредио мисли тако да ме оне доведу у везу са спољним животом који ми, кроз мени два блиска човека, намеће радње које у овом тренутку изгледају излишне, ја се чешем по глави, па кад то не помаже, преносим исте отмене покрете и на леђа, нажуљана од дугог лежања и заморена врло кратким спавањем. Сем гребања мојих ноктију по кожи, Чоповог проређеног зевања и Аркашиног претурања по ранцу, још један шум допире кроз прозор: хујање Надиже. Али оно није више нешто што подсећа, опомиње, дозива и говори језиком разумљивим само за човека будног у ноћи. И зато га сад надјачава Аркашин полугласни говор, који није израз љубазности или доброг расположења:

„Докле ћете тако да нам својим чешањем показујете шта се ради само кад је човек насамом са својом кожом? Прекините то гребање, које на махове личи на стругање, и уштедите нам труд да вас поново састављамо из оних комада у које ћете престругати своје дражесно тело. Утолико пре, што

ће данас бити довољно прилика да вам ту услугу учинимо и на каквом лепшем месту, које не само да ће оправдати ваше раскомадавање него и допринети да оно буде потпуно.“

Престајем да се чешем. Почиње да ми бива јасно зашто смо овде и зашто смо тако рано устали — али, из пркоса или млитавости, не померам се са места поред постеље и гледам кроз прозор у дан чије светлости пуне долину и који ће бити леп и ведар, мада се неколико покиданих бледоцрвених облака вуку изнад врхова.

Аркаша наставља:

„Зазвоните и послуга ће доћи. Спустиће вас лифтом у приземље, где се налази купатило тако велико да га никакав кров није могао покрити и у коме би могло у исто време да се расхлади неколико стотина таквих неодлучних типова као што сте ви, који нису у стању да после седам сати чврстог спавања, уздисања и осталог увиде потребу да се позабаве и друкчијим испољавањем енергије. Напред, чмавалицо! Кроз десет минута полазимо.“

Не питам куда. Не питам ништа више. Ни себе. Знам. Све знам. Полазимо... Мени се чини да смо већ пошли, да сам ја већ пошао. Не ноћас, не синоћ или јуче. Раније — много раније — у једном тренутку који моја свест никад неће одредити, али који је познат оном другом слоју мог бића, подвести која вреба све што ће се тек десити и пази да ништа не промакне неостварено. Али ми је криво што ме мој извештачени мизантроп назива чмавалицом пред Чопом који не разуме ту реч и који ће помишлити ко зна шта. И ја кажем:

„Вашим се саветима нећу користити. Не бих то урадио ни онда кад би такве раскошне ствари овде и постојале, јер ми је много хладно јутрос. Треба да знате да сам ја врло мало и рђаво спавао. А како и да спавам! Ви сте целе ноћи без сумње сањали некакве љубавне јаде и уздисали као да дувају ковачки мехови. А Јожа је у сну тестерисао дрва и то објављивао тако гласним хркањем да су се тресла окна на прозору. Кад сте се, најзад, обо-

јица уморили, задремао сам мало. Али онда је вама пало на памет да ме пробудите.“

Јожа, који претура по свом ранцу, сређује клинове и премотава конопцац, диже главу. Он не разуме све што говорим, али схвата да је реч о њему и сматра за потребно да ме поправи, па каже:

„Ја не знам шта је то било. Тврдо сам спавао.“

„Кажем, Јожа, како сте јако хркали.“

„Хркали... хркали...“, понавља он као не схватајући, иако му ја ту реч изговарам на најчистијем горењском дијалекту. „Не разумем... не знам... не сећам се.“

Још недовољно расањен и не сасвим господар својих мисли, почињем да размишљам о томе да ли је могућно да човек који свакодневно чини нешто не зна реч којом то његов матерњи језик означава. И пошто размишљам, не могу у исто време да радим неки други посао. Аркаша, који ме не испушта из ока и са незадовољством на лицу прати моју упорну непомичност, каже:

„Кад већ нећете да се окупате — а купање у зору, кад је вода најхладнија, одлично је средство да се човек излечи од непомичности — отидите у једно друго одељење... Јер свеједно на који начин, али морате из себе да истерате оно што се у вама нагомилало и услед чега сте омлитавели као добро угојени мандарин.“

Облачим се. Наједном, радим то врло брзо. Јер Чоп је метнуо ранац на леђа, забацио на потиљак свој масни шешир и, без речи, изишао из собе. Неколико секунди, његове гојзерице лупају по дрвеним степеницама које шкрипе под тежином човека са пристојним ранцем на леђима, затим се врата од трпезарије отварају и затварају и шум његових корака долази до нас кроз под, пригушен и као врло удаљен. Јожа је учинио нешто обично, изашао из собе, сишао низ степенице. Али за мене је то много више: полазак. И ја журим. Разведрио сам се и не осећам никакав умор. Намигујем на Аркашу који ме и даље посматра, са ранцем на леђима, и показујем му небо над планинама:

„Диван дан!“

Он ћути.

„Ви као да сте наједном и оглувели и онемели?“

Ђутање.

„Хоћете ли да вам кажем како сам вас ноћас сањао?“

Он сад опет уме да говори. И каже:

„Знам да сте у стању да из ината сањате два пута узастопно исти сан. Али ме ни овог пута не занима да чујем каквом сам облику морао да се прилагодим, да бисте ви били у друштву кога сте достојни... Сад кад сте изволели метнути тај рачић на плећа, да покријете њиме жуљеве од самара, можемо да се придружимо Јожи који је, сигурно, већ попио и свој чај, а и наше.“

Силазимо. Наши тешки кораци одјекују кроз кућу, у којој се тек понегде чује какав тихи шум, плусак воде, успавани глас или слаби кашаљ, да ја и нехотице опомињем Аркашу да пажљивије гази, а и сам почињем то да чиним.

„Зашто? — мумла он. — Нисмо ваљда у санаторијуму.“

Док пијемо чај, он и даље развија тему о онима који спавају дуже него што треба и тако покушавају да намећу другима разне друштвене обзире и тамо где престаје сваки појам о друштву. Његов јутарњи говор је леп, али Аркаша је очигледно врло неправичан према предметима своје критике, и ја се осећам побуђен да му кажем:

„Данас сте још већи мизантроп него обично. Узмите мало филантропина и то ће проћи.“

Он ми додацује поглед који би могао да смонди вола. Али пошто ја нисам во, поглед остаје без дејства.

Јожа, који је чуо моје последње речи, каже:

„А ја узимам само аспириин. Против главобоље помаже. Али против реуматизма нимало.“

И смеје се. Његоав смех је заразан. Смејемо се одмах и ми. Гласно и необуздано. Истим смехом — а ипак, мени не мрдају уши.

А онда излазимо на веранду и преко три степеника силазимо на набијено тле пред кућом. На једном: осећам како ми срце јако удара. Да искочи. Знам и зашто. Знам све — тако бар верујем у четири сата изјутра овог дана који има да буде први дан мог живота...

— *Како рекосте?... Хоћете ли да поновите?*

Нећу, читаоче. Кад ћу да завршим ако све понављам? Седните угодније, ослоните се о наслон столице и читајте даље. Кад сте дошли докле, имајте стрпљења да нас пратите до краја. А он је још далеко... мислим, крај књиге. Онај други, прави, био је онда тако близу да ми ни сад не изгледа довољно далеко. То је једна мала загонетка која ће се ускоро разрешити сама. Ево да видите.

*

Тројица полазе на Јаловец.

Тројица који од овог тренутка, сачињавају нераздељену целину. У коју уносе све што имају. Много више него што их спаја — страст за пењањем. Много више него што их раздваја — неједнака гледања на свет. Много више него што желе — живот. Оно на шта сад не мисле, на шта неће ни мислити све док то само не почне да смишља у њима, да расте, да тражи да избије и да се оствари: да их узме.

Целина је беспрекорна. Три човека је сачињавају, од којих ниједан није обичан, јер су алпинисти. Људи који знају вредност живота, јер га излажу опасностима из потребе да га осете и потпуно и несвакодневно. Људи у чијем се ћутању крију ретка остварења и тежња духа да својим путевима, невиђено и неометано, стиже на оне врхунце обавијене самоћом на којима човек може да буде само оно што јесте, истина или лаж: људи који не поричу да у њима постоје она осећања која песничко веровање ускраћује само херојима, а међу којима се на првом месту налази страх, али и не узмичу пред тајанственим сусретима са врло стварним силама

које, искоришћујући тренутке телесне посусталости или душевне обамрлости, покушавају да прекину њихове само за један пролаз изграђене путеве.

Целина је беспрекорна. Али њу сачињавају више они елементи по којима се тројица разликују међу собом, него они који су исти у свакоме од њих. И тако, један уноси у њу своју равнодушност професионалца, неузбудљиву пажњу уперену на све оне појединости које могу, према томе како се и кад појаве, да буду повод успеху или поразу. Његов је удео, данас, да буде мозак заједничког тела, ћутање и рад, смишљање и остварење. Његово право, тешко стечено, неуспесима оспоравано, успесима ојачавано, да буде први. Његова дужност, да невидљивим чаробним штапићем оспособљује стварност да буде лепша него њено привиђење угледано кроз снове. — Други је одушевљење, немо или гласно дивљење, речити погледи, зажарени образи, покидане реченице. Његов сарказам, бар за данас, није јачи од заноса који подмлађује. Његове увредљиве речи још су лажније него обично, не обмањују ни звуком, откривају ћудљиво, излишно и околностима неподешено ређање мисли, које су тако ситне као што је планина велика, али које су ту из навике, и зато да појачају дејство усхићења чији их израз нескладно пропраћа и у коме се губе. — Трећи... Он је исти као и увек кад сенка планине покрије његову душу из највеће близине: цео човек, онај у коме оно што га уздиже не уништава оно што га умањује. Такав мора и да буде у тим часовима: спреман и способан да свим тим у себи, зато што је такво, разреши сложени проблем живота, ако је и за то дошло време. Друкчије и не сме да буде. Иначе би живот био обмана, а смрт — лаж. А он зна да није тако.

Целина је беспрекорна. Недостаје још оно што ће доћи доцније, пред првом неприступачном степом: беличаста линија конопца који ће спојити три живота у један. И — можда — три смрти сплести у исти трен.

Над нама се разливају ничим још непомућене светлости раног алпског јутра. Над нама се простира сад још неодређено обојена огромност неба у коју ни најбезначајнији облачак не учртава свој ћудливо променљиви облик, а на чијој се североисточној ивици, над полутамним Караванкама, појављује крупно црвено сунце, без топлоте и засењујућег сјаја. Над нама се шири добро нам познати шум водопада, који постепено слаби и остаје у долини, као да га упија и не пушта из себе овај свет који остављамо и коме више не припадамо, од кога се растајемо без иједног окретања главе, без икаквог успоравања хода. Над нама се уздижу гребени и врхови, међу којима ћемо се наћи после два сата спорог и напорног пењања и где ће нас дочекати, у пуној светлости дана, суморна и хладна озбиљност високих стена, њихово ледено ћутање и самоћа, наша највернија сапутница. А тамо у дну долине, над Куларом који, уколико се приближујемо, све нам потпуније открива снежну и камену пустош по својим неједнако осветљеним дубинама, превучен јутарњим сенкама и као одбачен у велику даљину, без пластичности, бледотамна површина прекинута једним тек зажареним и косо усправљеним врхом, циљ нашег пута и свих наших жеља: Јаловец.

Дубина под нама већ је осетна, јер смо скренули десно, уз падине под Котовом Шпицом, и њу не меримо више, као при поласку, кад нас је дно долине споро водило навише, оним што остаје испод нас, висином четинара и одваљених стена, већ осећамо како постаје стварнија од простора над нама, растеже растојање између свог дна и горње ивице, пуни се плавичастим испарењима и почиње своју опасну игру са нама: варљиво померање свих слојева из којих је састављена у правцу нашег кретања. Дубина је таква да ће, кроз који тренутак, бити она која упија и мути поглед, ако над овим не господаре окушани живци, а Јаловчева пирамида није се нимало смањила. Одбачен у позадину цепањем једне

равни у многе, врх ове чудесне грађевине као да припада надваздушним просторима и као да се до њега не може стићи никад. Зидови под њим браздају се широким и окомитим пукотинама, које су из даљине или невидљиве или личе на чудно упетљане конце. Видимо ову планину под новим углом и откривамо непознате облике на њој. Приближавамо јој се и сад нас појединости занимају више од целине.

Али — иако нас већ два сата раздвајају од оног тренутка кад је Јожа подметнуо палчеве под ремене од ранца и тиме дао знак за полазак (било је тада на мом сату тачно четири и двадесет), мада смо већ савладали знатну висину и, према томе, више пута застајкивали да се добро издувамо, наше ћутање није прекинуо још никакав значајнији разговор. Ћутање је било обележје тих кратких заустављања, којима није увек био повод онај који је ишао први, а то је био Чоп, већ која су се остваривала и онда кад бих застао ја чија је личност била на крају нашег трочланог низа, што је на некакав тајанствен начин долазило до свести мојих претходника. После још неколико корака којима као да су желели, али узалуд, да повећају растојање између себе и мене, они су се заустављали и почињали упадљиво приметну радњу издувавања. Једном или двапут Аркаша је изговорио незначајну елиптичну реченицу: „*Диван дан!*“ — на шта није добио одговор ни од једног од нас, од Чопа зато што он у својој јутарњој расејаности није то ни чуо, а од мене зато што, два сата раније, ни ја од њега нисам добио потврду да је чуо кад сам му се обратио истим речима, мада смо обојица, онда он а сад ја, били потпуно убеђени да смо их не само чули него у себи и дали потврдан одговор. Затим, док се купање наших срца стишавало, а дисање губило особине псећег дахтања, премеравали смо погледима дубину под нама и висину изнад нас, желели да са мало воде оквасимо већ осушено грло, што нисмо радили помишљајући на неизвесности доцнијих тренутака, жмиркали у правцу не само не-смањене него и повећане планине пред нама — и

онда би Јожа ошинуо нас двојицу кратким погледом, као кочијаш бичем коње који нерадо полазе... и пењање се настављало, непрекидано ничим значајнијим. Понекад само, Чоп би се окренуо као да хоће да провери да ли су његова два сапутника још иза њега, и сваки пут се готово сударио са Аркашом који је, јутрос, све чинио према ритму свог новог учитеља: правио је мање кораке него обично, дисао дубље и равномерније, забацивао ранац покретима рамена увек кад би и Јожа то чинио, па је чак и свој шешир преместио са моје главе на своју, кад је видео да Јожа нема намеру да иде гологлав, бар не у овим свежим јутарњим часовима. Да не бих кварео тај лепи склад који је Аркашина ревност тако брзо успоставила између њих двојице, и ја сам одмах прилагодио своје покрете њиховим; и тако с малим повременим разликама, наше три прилике пењу се једва приметном каменитом стазом према великом прудишту под Котовим седлом, као три аутомата, тако начињена да им сви покрети буду једнаки и да их изводе истовремено.

Али ако су видне ознаке наших живота исте, оно на шта сада мислимо нема ни најмање сличности. Сувише познајем своје пријатеље и себе, па сматрам да могу не двоумећи се и без устезања да отворим прозорче кроз које може да се баци поглед у свет наших мисли. И пошто ви, читаоче, нећете да провучете главу кроз поменуто прозорче, плашећи се да испод њега није какав повор од чије бисте дубине могли да добијете вртоглавицу, дозволите да то учиним ја и да вам кажем на шта и о чему мисли сваки од нас јутрос између пет и седам.

Иако готово непрекидно гледа пред себе, где не види ништа осим раздробљеног камења, чврсте стене и земље која се претвара у прашину, а из које расте некаква за њега безимена вегетација, Јожа ипак успева да оствари читав један филм од слика које нису у међусобној вези али излазе једна из друге, и да сваку од њих пропрати њом изазваним мислима. Ево како то почиње, како је бар данас морало почети: приликом поласка са места на коме смо се

малочас одмарали, — ви, читаоче, сасвим умесно, исправљате: издували — Јожин се поглед закахио за једну циновску израст на гребену Котове Шпице, преко које се у том тренутку пребацивао са наше стране на италијанску облачак бледожуте боје, последњи коме је необична и неочекивана ведрина данашњег дана допустила да прља тамно плавентило, ничим непрекинуто са краја на крај видика. И тај сусрет увек будног погледа са удаљеном и огромном димњаку сличном стеном довео је у Јожину свест слику не много му драге ливнице гвожђа у Јесеницама, где он проводи незавидне и дуге часове шест пута по пола дана недељно, а некад и читаве ноћи, у атмосфери која се потпуно разликује од планинске, па ипак у једноме сасвим сличној: и тамо као и овде, он се непрекидно зноји. Али Јожа је искрен и кад је сам са собом, те и овом приликом он одаје признање увиђавности својих старешина који се никад не противе његовим доста честим одсуствовањима ради одласка у планине, што их ипак не спречава да, због административне прегледности, такве дане заводе у његову платну књижицу као оне који се не плаћају. То је Јожи свеједно, мада увек, па и сад, мисао о томе пропрати свемоћном и свеолакшавајућом речи *худича!* — којом он и његови сународници уштеђују себи и другима многе непристојне изразе у вези са свим оним осећањима што сачињавају дугу скалу од незадовољства до гнева. Али мисао која је сишла у Јесенице не напушта тако брзо родни крај. Сад се Јожа наједном присећа да је ово већ трећи дан како није био код куће, исто тако трећи дан како се није видео са... — Овде његове мисли постају нејасније. Да ли зато што Јожа на сложенији начин него досад почиње да размишља о... извесној ствари коју немам права да приближим вашој радозналости, јер је она једини предмет његових доживљавања о коме никад ништа нисам дознао од њега самог? Или можда његове мисли губе јасност зато што их он, као неприкладне тренуцима који га због нас одводе у још већу самоћу, уклања и пропраћа оном истом чаробном речи, која лако

уништава стварност па према томе још лакше и оно чега, бар сад, нема? — Али, мисли Јожа даље, ако већ три дана није видео... оно што се не да увек видети, да баци један поглед иза себе и да види шта му раде ова два другара којима треба да захвали за ово наметнуто, двадесет и не знам које, пењање на Јаловец. Успоравајући и иначе спори ход, он се окреће — и један нови худич грчевито се хвата за унутрашње ивице усана да не би преко њихових спољних склизнуо до ува онога с којим се Јожа замало није сударио. И као што ниједан покрет лица није одао реч која је била нека врста синтезе свих његових дотадашњих расположења, о исто такво безизразно лице разбија се Аркашин осмех који је имао да буде, у исто време, извињење због не знам већ кога по реду избегнутог судара, радост што пред њим корача чувени Јожа Чоп, задовољство што сваки пређени метар скраћује размак између њега и планинског гребена. „Худича је требало послати оном другом, — умује Јожа идући даље, — и то тако гарнираног худича каквог још нико није добио на поклон! Јер овом дугоњи и кракајлији никад не би пало на памет да се пентра по зидовима Јаловца, да нема овог пријатеља који као да се помами кад види и насликану стену. Откуд му само та... то...?“ Јожине се мисли опет саплићу, јер његов речник апстрактних појмова не пореди, као ваш, драги читаоци, њему тако урођени и појмљиви алпинизам ни са страстима као што су дуван, коцка или жене, ни са болестима које су неизлечиве. Јожа зна шта је то кад човек не може да живи без плезања и он то каже увек кад води озбиљније разговоре са озбиљним људима. Али сад, мрзовољан, не осећајући се још препорођен правим додиром са правом стеном, зна да ово није тренутак за такве разговоре ни у себи, а још мање жели да се излаже опасностима можда нетачног оцењивања, ако као озбиљне људе означити у мислима Аркашу, мене или себе, кад ничим још, бар јутрос, нисмо доказали да смо озбиљни. И после овог кратког филозофског презнојавања, Јожа даје пуну слободу својим мислима и

оне тек сад остварују шаренило филмског журнала... Али ми их не можемо све хватати, бележити, рашчлањавати и пропраћати својим примедбама, ма колико ви читаоци желели да и ваша заједљивост има удела у томе, не само због тога што је, као што неко рече, свет мисли већи и од васионе, него нарочито зато што наш глезалац и мислилац број два с нестрпљењем чека да види хоће ли познати себе у мислима којима га моја машта јутрос обогаћује.

Пре свега, немојте се чудити што на његовом лицу не видите, док он иде, ни трага оног цинизма којим се улепшава кад је окренуто према мени. То је због тога што, пењући се овако, наш Аркаша не гледа у моје лице него у Чопово наличје. Али то га не спречава да, иза четвртастог потиљка и кудравог темена, и сад види онај лик који, од пре тридесет и шест сати, не види само у сну. И наравно, то безгранично одушевљење и још безграничније дивљење уништавају оно што, иако извештачено, оплемењује његове мисли и речи само кад га оне доведу у везу са мном. Све Аркашине јутрошње мисли, као и он сам, не одмичу се од Јожине личности. Невидљиви знаци, које оне утискују у сивобелу масу мозга, претворени у слова и речи саопштавају нам: „Ово је човек! Ессе homo! Благословен да је час кад сам први пут угледао (и на своју срамоту нисам познао!) великог алпинисту који ће ми, до краја живота, служити као пример за пењање по свим стенама које будем успео да ишчепркам из иначе једнолике земљине коре и да са њих проширим своје видике за коју стотину километара! Благословена да су врата са којих се, кроз жубор за мене неразумљивих речи, пробио до мог лица његов поглед, тада равнодушан, јер ни он ни ја нисмо знали ко је онај други и шта ћемо постати један другом у доцнијем животу! (Аркашино одушевљење расте у геометријској сразмери са висином уз коју се пење). Јесте, ја, најмањи и најбезначајнији од свих ученика алпинизма узимам за јединог и сталног вођу највећег, најбољег, нај... љубазнијег од свих алпиниста!“ Ове мисли, кроз које до-

лазе до израза изливи Аркашиних осећања, растура једно нагло Јожино полузауостављање у ходу и окретање главе уназад: оно што њихов творац види у том тренутку на тако му драгом лицу далеко је од тога да буде у складу са последњим од епитета којима његово одушевљење украшава сопственика поменутог лица. Аркаша се смеши — обојица настављају пењање — али су се мисли другог о првоме тако разбежале да је немогућно скупити их... „Чудна планина овај Јаловец“, мења Аркаша тему. Али зашто је чудан, његове мисли то не објашњавају. Можда баш зато што није нимало чудан, што, као и свака друга велика планина, изгледа ближи него што јесте, што се и до њега долази после дугог и напорног пењања преко прудишта, што нам се чини да ни са једне његове стране не можемо стићи до врха, што има неку хладну жутосиву боју у овим часовима — много још разлога могло би се навести да се објасни зашто је чудно оно што није чудно. „Како ће бити ово данас? — пита се Аркаша. — Као Шплеута? Као Мојстровка? Лепше? Теже? И оно је било лепо, прво нарочито. Дивно! (Одушевљење га опет захвата, убрзава му ход, он замало што се, сад својом непажњом, не судара са Јожом који, немајући због чега да се одушевљава, иде непосредно пред њим неизмењеним ходом). Како је могућно да сам четрдесет година гледао у планини само привремени украс једне планете која ће, у блиској будућности од неколико милиона година и пре него што се распадне, изравнати сву своју површину, због чега ће изумрети племенити род алпиниста! Требало је да наиђем на овог згољавог професора, који се баш сада искашљава иза мојих леђа и тако неотмено пљује у страну, па да увидим да планине не постоје због уједначавања климе, временских промена и шта ти ја знам због чега још, већ због оваквих као што смо ми, због нас тројице нарочито — пошто сам један од њих ја. Због нас, дакле, због оног неизрецивог, опасног и најизузетнијег задовољства које осећамо, које бар ја осећам кад се пењем овако као што ће бити данас. — Зашто да се бојим? (Овде долази

до нове и нагле промене у његовим мислима). Са мношом је Чоп. Са мношом је Рашко. Један ће бити напред. Други позади. Ја — у златној средини. Гледаћу шта ради први. Други ће ми говорити шта треба да радим. Не забадају они носеве у стену од јуче. Има ту шта да се научи. Па ћу једног дана, доцније, и ја знати што и они. . .“

Аркаша не иде у мислима даље за овим доцније, иако је то реч која отвара могућности дубоких размишљања и маштања. Он не каже себи кад мисли да ће то бити, али превлачи једну забринуту руку преко чела и лобање, као да растерује неке нове мисли. Које? то не бих умео да вам кажем. Али нешто морам да расправим са вама, читаоци, док он тако мисли о ономе што ће за нас остати тајна, а то је оно што сам вам већ једном поменуо укратко на почетку књиге, кад још нисмо били блиски знанци: ви сте сигурно приметили — утолико пре што сам то приметио и ја — да се Аркаша у својим мислима врло лепо изражава о мени. Назвао ме је, истина, жгољавим професором и упознао вас са чињеницом да у планини пљујем изван ђепне марамиче — али то је стварност коју ни он ни његове мисли не могу да измене. Иначе, не обасипајући ме издвојеним похвалама, удружује ме са Чопом у једну појмовну целину. Признаћете да то мало друкчије звучи него речи којима се обраћа мени (а исто тако и ја њему). Како то? питали сте се сигурно већ више пута. Овамо тврде да су најбољи пријатељи, а како све не назваше један другог, чиме се све не послужише, каква поређења не измислише, какве све зверке не одраше да у њихову кожу стрпају тог најбољег пријатеља! — Стрпљења, оштроумни читаоци. Много пута сте ми учинили умесне примедбе, и ја сам вам тада одавао дужно признање. Али још чешће заплитали сте се као пиле у кучину, и тада сам морао да вас расплићем, што је случај и сад. Вама не би смело да буде непознато да, ако су људи углавном слични по спољним ознакама, постоје неке невидљиве особине по којима се разликују, а међу овима није на последњем месту она

која се зове Ћуд. Аркаша и ја смо, дакле, двојица од оних који су, некад, били повод стварању познате изреке о људима и ћудима. Ми можемо, и то је наше право, да будемо сентиментални, меланхолични, раздрагани, одушевљени, узбуђени, поплашени, разочарани и тако даље, све до краја готово неисцрпне скале осећања, али исто тако можемо да то и не показујемо. Тачније речено, да га прикривамо од других, ако не од себе, а нарочито од тако радозналост света као што су читаоци. И то да прикривамо речима које намећу лицу такве изразе а телу такве покрете, да маска којом се добровољно служимо губи оно што је чини извештаченом и постаје природна. — Према томе... — Дабоме, погодили сте: Аркаша и ја смо два стидљивка. Осећамо се неугодно кад нас туђи погледи голицају по том чувеном душевном животу и наређујемо му да им окреће леђа, то јест ону страну на којој има најмање загледање. Па кад смо такви према онима који су нам страни и којима, као на пример вама, дугујемо учтивост показивања лица и свега што се на тој страни налази, зашто не бисмо у пријатељској приснојности, која све опрашта и разуме, били исти такви? Отуда наши разговори и поступци садрже најчешће оно што и није и јесте прави састојак наших бића, а што се може означити као задиркивање, заједање, заинађивање, заслађивање, загорчавање, завитлавање, зафркавање, за... заморих се.

Али — ми смо се мало запричали и прилично удаљили од онога што је главни предмет мог садашњег приповедања: наш долазак под Јаловец. Док су вас и мене-писца занимали људи и ћуди, моји другови и ја-алпинист корачали смо не заустављајући се уз све стрмији завршни део прудишта, премда сам ја, обузет мислима које су ме натерале да успорим ход, доста изостао иза њих. И баш у тренутку кад сам се спремао да вам откријем и размишљања трећега, кога треба да вам представим још искреније и потпуније него прву двојицу, приметио сам да коврчаста коса на Јожиној глави прави неке мале, одмерене али недвосмислене покрете, који ми кажу

да до ње допире ветрић чије дување још не осећам, што значи да је Јожа стигао до оних места на гребену која су под утицајем и ваздушних кретања на његовој другој страни. И Јожа, који је за неколико секунди пре Аркаше и за толико исто минута пре мене стигао на то место, застаје, брише рукавом чело, спушта ранац на земљу, седа на бели гранични камен, вади лулу из џепа, ставља је међу зубе, окреће се, гледа у Аркашу смешећи се (помислите само!) и показује му руком нешто што ја још не видим, јер ми стене по гребену потпуно заклањају изглед на другу страну, и у шта обојица непрестано гледају, водећи разговор који мени не значи ништа, пошто мрдање усана посматрано издалека не мора бити и разумљиви говор. И пошто ме веома занима да што пре дознам шта је то што два ћутљивца, једног који је то по природи и другог који то постаје кад му се наметне ћутање, претвара у два умерена брбљивца, убрзавам ход колико ми то допуштају стрми нагиб и камење које клизи под ногама — а ви, драги читаоци, увиђате ваљда и сами да је сад прошао тренутак кад сам могао несметано да вас проводим кроз сплет оних вијуга по моме мозгу где се легу мисли, што је за вас прилична штета. Јер малопре утврдих, у сагласности са вама, да сам стидљивко. Па кад такав човек дозволи себи, с времена на време, да се изражава онако како сте могли приметити да ја то чиним, у невидљивом и сваком другом сем мени неприступачном свету мојих мисли сигурно има и мање смоквиног лишћа, девичанских копрена, речи у рукавицама и томе сличног. Многима од мање просвећених читалаца таква шетња кроз мисли једног стидљивог бића била би од приличне користи. Али пошто нисмо сами, него у друштву Јоже и Аркаше, од којих један, бар данас, наређује не само шта има да се ради већ и на шта да се мисли, а други је увек спреман да почне какав нови заплет — иако овај који је захваљујући њему почео пре два дана, главни, још није дошао до расплета — помиримо се са судбином, пожуримо сви заједно до гребена и погледајмо у оно што они

и даље гледају, не обраћајући ни најмању пажњу на долазак свог пријатеља и његових невидљивих сапутника.

То што они гледају, као што сам сам и слутио, то је Мангарт. Не онај што се уздиже у позадини Белопечких језера, од чије романтичности и светлосне сладуњавости прелази нешто и на њега и претвара га у слику пред којом застаје дивљење само оних који не познају праву планину. Не онај дуги гребен, на једном месту као подупрт огромним стубом високим неколико стотина метара, а на другом, после упорног стремљења у висину, издигнут у врх који се недовољно јасно издваја из целокупног масива. Тај Мангарт, посматран са севера, исувише је познат: до њега воде железничка пруга, аутобуси и недељне шетње преко границе. Он се може видети и на многобројним фотографијама. Овај, угледан са Котовог седла, после три часа доста напорног пењања, у седам сати изјутра једног дана који је растерао све магле и облаке и омогућио сунчаној светлости да оствари невероватну пластичност на површини која је сва осветљена — то је приказ пред којим човек застаје недовољно свестан онога што почиње да се дешава у њему. За мене ово важи утолико пре, што први пут видим Мангарт са југоистока, из овакве близине и са висине од две хиљаде метара. Огроман, сав израстао из тамнозелених дубина Коритнице, дивљи, неприступачан и погледу, опора укуса и примамљив, диже се камени див, прошаран снежистима која допуњују сјај његове готово беле стене. Град у који нема приступа. Олтар пред којим се колено само савија. Слика која ће се много пута доцније појавити сама. Оно што из човека откида само дуго и речито ћутање. Оно што нам, још једном, недвосмислено каже ко смо и чему нам је живот намењен. Под нама хаос који су начинили Јаловец и Котова Шпица, сурвавајући према зеленим долинама све што им је непотребно. Под нама дубина која већ најављује, језовито, оно што ћемо осећати све потпуније са сваким даљим кораком. Под нама привлачна снага празног простора који је

у сталном и скривеном договору са стеном преко које морамо прећи. Али ми то не гледамо, још не гледамо и не осећамо као најближу стварност; јер ово што је даље, што личи на творевину најређег сна, ово што се издиже и непомично — дозива, немо — довикује, камено — одуховљује: то је спољни лик оног што је већ одавно у нама, али што мора да се сретне са својим спољним допунама, да би жеља нашла једини пут до нашег задовољства, радости, пуног живота и, некад, праве смрти.

Јожа говори, Непрестано. Ненаметљиво. Тихо. Сусрет са правом стеном пробудио је у њему онога који он стварно и јесте. Понекад застане, и тада његов кажипрст замењује реч, увлачи се у боре које браздају камени лик, и као да не може даље, као да је за прст непрелазно оно што би можда било и за целог човека, он се отисне у дубину, као тело које пада, и заплашен савија се, враћа међу остале прсте и крије у шаку. Онда Јожа заћути. Пренесе поглед на високи и танки гребен који спаја Мангарт са развученим Понцама — а тог тренутка сунчани сјај измамаи на површину његових очију ону тако изразиту, тако јасно плаву боју, да она окрзне ивице наших погледа уперених и даље у Мангарт, те се ми окрећемо према Јожи, гледамо у лице ведрије него и небо над нама, слушамо одјеке речи које као да нисмо чули док их је изговарао и знамо: Јожа је постао *Јожа*.

На њему ни најмањег трага оне мрзовоље којом смо, кроз њене разне облике, били тако обилно услужени за време досадашњег пењања. Пред надземаљски лепим врхом, на почетку часова од којих ће сваки донети нешто по чему ће постати незаменљив и незабораван, у присуству двојице пријатеља чије му је ћутање јасан доказ разумевања онога што он сад говори, и нарочито, са врло блиским Јаловцем иза леђа који, до овог тренутка, ниједан наш поглед још није премерио онако како то бива кад две огромне снаге — камени залет у небо и немогућност неостварења силне човекове жеље — осете да је дошао неизбежни час њиховог сједињавања: Јожа као

да је збацио са себе све оно што га чини обичним човеком, оним кога познају по долинама, селима и градовима, по гостионицама и планинским кућама, као да је у сусрет дозивању планине пружио онај израз лица који, не мењајући његове спољне ознаке, пуни га нечим што избија из читавог бића и што изазива велика близина места где почиње самонаметнута борба за живот. Јожа је постао *Јожа*. У његовим покретима, гласу, држању тела све је остало исто. Мало троми кораци и даље преносе његово тело дуж гребена из кога су, недалеко од нас, израсле стене Јаловца. Лула је остала међу зубима, и тај увек исти предмет на увек истом месту међу уснама, сведок најразноврснијих часова, не допушта Јожином лику да изгуби сву свакодневност и да се, оплођен новим изразом, издигне до идеалних ликова. Али ту је реч, Јожина реч, она коју он уме да изговори само у оваквим тренуцима. Она коју сам, у вези са нечим тешким у себи, узалуд чекао пре две вечери. Она које, рекао бих, свестан је само онај који је чује. Реч која би га зачудила кад бисмо је поновили ми и коју, можда, не би познао као своју. То је реч кроз коју наш Јожа уноси покрет у непомочни живот планине. Она није песничка — обична је. Многи је изговарају; али њени састојци, овде, везани су у такве целине да оне стоје, дижу се, расту, туђи душевни живот буде и дају му снаге да траје, да остане оно што данас мора да буде.

Пред њом, Аркаша и ја ћутимо. Чини нам се да то говоримо ми, јер чудни човек извлачи из себе оно што бисмо имали да кажемо. Чита у нама као да наводи из добро му познате књиге. Зауоставља се у ходу и, не окрећући се, спушта руку Аркаши на раме, јер оно не може бити, тог тренутка, нигде на другом месту, оно чека тај додир који ће омађијати цело биће и оспособити га за данашње јединствено доживљавање. И онда — јер смо дошли до првих стена на нашем гребенском путу — наједном, Јожа не говори више. Прекинута је чаробна прича о Мангарту, чије су многе лепоте престале да буду тајне после честих посета овог човека, о Јаловцу који нас

чека са многим и неслућеним изненађењима, припремљеним као у знак нарочите пажње, о његовој стени која се понегде мора савлађивати лукавствима. Све је то већ одјек у нама. Већ успомена.

И док ја седим на земљи, као да немам снаге да стојим пред Јаловцем чији гребен почиње да пева ону песму, нему и дивљу, познату само алпинистима, као да ме је притисла стена коју, кад бих већ хтео да прекратим драж последњих тренутака чекања, могу сад, први пут сад, да додирнем и руком — у црноплаво висинско небо изнад мене продиру два дива: огромни праг преко кога се ступа у тврђаву Јаловца, и Јожа Чоп. И док се планина као смањила, изгубила целину и постала само тај први зид који све остало брише са видика, човек је порастао. Наслонио је руку на камен и кроз полузатворене очи гледа у њега. Два пријатеља. Исто тако и два непријатеља. Али, несумњиво, тренутак који онемогућује одступање и повратак. Онај који, јачи од свега, из чудно уплетеног ткања у нама почиње да издваја оно што припада животу од онога што је смрт.

*

Трећи на конопцу пропушта кроз руке јако уплетена беличаста влакна, која споро одмичу, и гледа навише.

Трећи на конопцу је споредна личност, у техничком погледу готово увек излишан. Он не мора да познаје хладну прибраност првога, који савлађује препреке, а у исто време и осећа узбуђење због одговорности за животе који мање висе о јаком конопцу него што зависе од његове и најбезначајније погрешке. Он увек има довољно времена да буде прво радознали а затим и опрезни посматрач, према томе да ли прати кретање вештијег или неспособнијег од себе, и да затим, после тог двојаког посматрања приступи и он делу, које губи драж новине зато што је он кроз туђе и различите покрете проценио отпор стене и утврдио суштину проблема. Трећи је дакле онај који свесније и сигурније од прве двојице види шта се догађа и чије се сећање

богати стварнијим чињеницама. Његово посматрање биће драгоцено доцнијем оживљавању појединости које се, због веће активности, теже урезају у свест његових претходника. Јер, код нормалног и средње тешког плезања, мада све тече једноставно и готово једнолико, ниједан тренутак не личи на други, нити је идући обнављање протеклог. Као што се, иако неосетно, мења видик и открива нове изгледе иза већ постојећих предмета, који се или смањују или тону у дубину или ишчежавају иза других појављивања, тако и стена, само приметније, као и све што је ближа стварност, са сваким прећеним метром пружа нове облике, друкчије саставе него дотле, претвара се у појединости које не само да немају ничег заједничког са раније познатом целином, него су важније од свега осталог. Свака пукотина и неравнина дају повода мозгу да их, помоћу прстију, примери, испита и оцени; свако испупчење, ужлебљени камен или комад стене, да провери сигурност макар и пролазног задржавања на њима, свака полица за недовољно искоришћени али потребни одмор. Уколико нагиб стене постаје већи а њена чврстина мања, утолико плезање губи од почетне брзине и, на махове, успорава се до задржавања. Тако да трећи на конопцу има доста времена и могућности да посматра и да се претвори у хроничара плезалног подухвата, под условом, наравно, да није новајлија који још не уме да одваја оно што заслужује пажњу од онога што је само привлачи.

Као што је познато, трећи на конопцу сам данас ја. Са Аркашом, који је наједном постао врло прибран и озбиљан, прво крај себе а затим над собом, осећао сам како одласци у размацима двојице пријатеља стварају око мене самоћу повећану у обратном правцу, што ће рећи да сам био усамљенији са Аркашом крај себе, после Чоповог отискивања преко стене, него неколико тренутака доцније кад бих заиста остао сам. Нисам имао времена и за размишљање о тој чудној и наизглед неприродној појави, јер је плезање, иако испрекидано и неуједначено, текло без већих застоја, што значи да су ми

радозналост и пажња биле стално у будном стању. Тако, неометан ничим са своје стране, већ више пута у току овог првог часа видео сам оно што ми је умањивало доцније уживање, али на ретко потпун начин задовољавало посматрача у мени: видео сам како једнака осећања и неједнаке способности дозвољавају двојници људи да остваре ону заједницу са стеном, кроз коју сам толико пута прошао али која ми је, сагледана само кроз мене, била више апстрактна, док се данас претвара у приказ који, употпуњен оним што је у мени, постаје и мој лични доживљај.

Употребивши сам израз „отиснути се преко стене“. Ништа тачније кад је реч о Чопу. Почетни покрет, код њега, увек је неприметно одбацивање, са истезањем тела и гипким одвајањем од тла на коме се дотле налази. До тога не долази одмах: прво један испитивачки поглед полази уз стену, не пропуштајући ни најмању пукотину, најситнију неравнину и најнеприметније испупчење, затим се руке, обе скоро истовремено, спуштају на камен високо изнад главе и приљубљују длановима за његову хрпавост, после чега, јер су прсти већ нашли за око невидљиве ослонце, кратак поглед који је навика учинила непогрешним провери положај конопца — и Јожа се одваја од места на коме стоји, готово без шума а увек без иједне речи опомене или препоруке. Најнемогућнији положаји, у које одмах долази његово иначе мало незграпно тело, ако је стена тешка, постају предмет мог неуморног и ничим неокрњеног дивљења, што нимало не смета мојој пажњи да приближно тачно оцени један или два преостала метра конопца у мојим рукама, о чему ће Јожа одмах бити обавештен довикивањем само тог малог али овде врло значајног броја. Оно што збуњује и нас искусне, а пред чим новајлија отвара уста од чуђења, то је начин на који Јожа плеза. Заиста, он до невероватности испуњује главно правило алпинизма, да треба чисто плезати — то ће рећи не служити се ничим другим сем прстима руку и врховима плезалника. Колена и трбух никад не додирују стену, изу-

зев на таквим местима где је то неизбежно или постаје чак и правило. Зато Јожа обара врло мало камења, или нимало, па и на тако трошним стенама где „ништа не стоји, све лети“ — да се послужим овим његовим изразима које он упућује обично свом пратиоцу као опомену, а данас нама двојици све чешће уколико се издижемо према првој највишој тачки на гребену. Па и том камењу што га обара Јожа као да наређује безопаснији правац падања, јер се оно слива поред нас, а тек понеки залутали камен покаже нам да нисмо погрешили што смо главе прибили уз стену, понекад чак и ранце издигли над њих.

Наравно, плезање није увек тако лак посао ни за једног Чопа. Утолико пре што он воли варијанте — прелажење са познатих места на нова, где људска нога можда никад није стала. И данас, са саучесничким погледом у мене, у коме има и мало питања, али оног које не тражи одговор, Јожа напушта правац који се јасно оцртава у стени, оставља могућности лаког прелаза онима који нису он, почиње савладавање стене коме смеју да присуствују као гледаоци само они који ће нешто да науче и одмах да искористе. А пре свега они који ће правилно схватити то претварање душевног стања у телесни напор. Присуство Аркашино, који је ипак тек почетник, не смета му да покуша мало првенственога, како он то зове. Јожа зна да ће, осигураван конопцем чији је горњи крај у његовој руци, свако проћи онде где је пре тога, без ичије помоћи, прошао он. И то су најузбудљивији тренуци које нас двојица проживљујемо на овом делу гребена, са осећањем дивљења помешаног, ипак, са страхом.

У почетку, док му Јожина велика вредност још није постала потпуна стварност, Аркаша је неколико пута забринуто одмахнуо главом и обратио ми се тихо питањима:

„Шта он то ради? Да није изгубио тачан правац? Хоћете ли да му предложимо да пође десно?“ (као да у чистој стени постоји то што он назива правцем, десним и левим!)

Али моје недвосмислено ћутање, а још више оно што види над собом, ућуткали су брзо његове сумње. И нарочито оно што чује у стени. Јер на тако тешким местима, Јожа разговара сам са собом, или се обраћа негостољубивом камену:

„Шта је, не познајеш ме данас? Не пушташ? Видећемо... Полако, Јожа! Не дај да те превари. Још мало. Аха, добро је... Сто му худича!“

И још неке речи, које теже запамтим а које и не изгледају много лепо кад се напишу, долазиле су до наших начуљених ушију.

Тако се плезање одвијало у неком стрмом зиду где смо, неспречавани блажим нагибом, кривудањем гребена или издвојеним стенама по њему, могли да пратимо рад свог учитеља. Али на овим другим местима било је друкчије. Јожин конопца, дуг четрдесет метара, дозвољавао је између сваког од нас размак од осамнаест метара, а та је дужина довољна да стена много пута заклони онога ко је у покрету од оних који стоје. Тада смо лакше или теже Јожино напредовање кроз стену и преко ње пратили по бржем или споријем одмицању конопца; а кад би, у извесним тренуцима, његови котурови лежали непомични у мојим рукама, питао сам се чак и ја, шта се то дешава горе, на стени мени још непознатих облика, и шта може наступити после тог опирања конопца да своју праву дужину сведе на она два метра који су толико важни за сву тројицу, и спајају онај део у мојој руци са чврсто везаним чвором на Аркашиним грудима. Оно што је наступало, после таквих тренутака, било је нешто што сам, у дну душе, и очекивао и у шта сам једино и веровао: даље плезање, са допирањем нејасних гласова који су само за Чопа значили и јасне речи, са падањем неког камена који, на таквим местима, није значио непосредну опасност и од кога се нисмо увек ни заклањали.

И онда кад би, после извесне тишине и непокретности конопца над нама, кроз влакно прошло лако змијасто таласање, чији би последњи и најслабији покрет помиловао по руци већ спремног Арка-

шу, а до нас допрла кратка и оштра Јожина заповест, изговорена увек на словеначком: „Ја!“ — пошао би Аркаша уз стену, а посматрач у мени са другим осећањима и умањеном радозналошћу пратио би прелажење друкчијег човека преко истих места. Аркашино плезање трајало би некад краће а некад дуже од Чоповог. То је зависило од тешкоћа и опасности које су га чекале, а исто тако и од степена Јожиног пружања помоћи. Испочетка као збуњен и недовољно слободан, наш ученик се доста брзо снашао у новом положају оног кога један учитељ гледа одозго а други одоздо, и, морам признати, није давао много повода да га они оцене слабом оценом, иако се обојица истичу великом строгошћу. Понекад чак, кад би то нарочито заслужио, стизала је до њега и гласна похвала у облику речи „одлично!“ — али само од овог доле; онај горе није био издашан, а хтео је и да се прво увери с ким има посла, па да ласкаво мишљење, кад га једном изрекне, не ускрати никад више.

А затим, после чекања које ми је каткад изгледало бескрајно, полазио сам и ја...

Над нама, непрекидно, блистао је сјај дана који је велика реткост у Алпима и који је, својом изузетном раскоши, распаљивао све јачу жељу у мени да сав мој даљи живот остане овај у сваком погледу дивни дан са којим се ништа од раније познатог не може поредити. Како бих друго и могао желети, кад све око мене доприноси да доживљавање буде најсавршеније, омогућено јединственим осећањем да сам опет у најближем додиру са оним добро ми познатим према чему су ме све чежње водиле, а што ипак чува за мене дражи новог? Зато се моје чежње не могу угасити ни кад протекну ови најређи часови.

Што више залазимо у стену и осећамо на сваком делу спољног и унутарњег бића како се о нас, са нашим саучесништвом, отимају две неодољиве и супротне снаге, дубина и висина; што јагодице прстију све више очвршћују и постају све неосетљивије за непријатан додир са оштрим ивицама; што све чешће, вођени ђудима стварања и рушења по

гребену, прелазимо са сунчаних места, где је већ топло, на сеновита, где је још свеже: то све спорији покрети наших мишића мање показују да се умор увлачи у њих него да су ово тренуци које треба свесно продужавати и онда кад нам се не супротставља никаква тешкоћа. Јожа, који то зна боље него ико, али који о томе никад не говори а још мање размишља, у коме је то нагонско и као такво довољно оправдање за све што ради, успорава наше плезање, увлачи нас у многа т р а в е р з и р а њ а, одводи на полице које се као несигурни балкони нади носе над поноре, у камине који се некад вратоломно спуштају на једва приметне шкрбине, а некад уздижу усправно према снежиштима која, сива и изједена са стране скренуте горњем отвору камина, личе на замрзнуте масе неке нама непознате материје. Ведар и насмејан по изласку са таквих места, али озбиљан док се и последњи од нас не нађе на сигурном глу, Јожа оживљава овим непредвиђеним променама, а још више својим присуством, суморно-сунчану тврђаву Јаловца и оспособљава је да буде оно што јесте само док је у оваквом додиру са оваквим човеком. Плезање је већ сад, пре преласка на главни масив под врхом, такво да оправдава моја вишегодишња очекивања ових часова. И као што бива увек кад су прави алпинисти у правој стени, недовољно пластичну целину плезања почињу јаче да истичу поједине епизоде и да је прекидају они догађаји којих се доцније чешће сећамо због комичнијих или трагичнијих околности под којима се дешавају, али који нимало не значе и главне трепутке.

Стојимо, сад, на једној полици и гледамо све што бескрајни простор открива нашим немирним погледима. Хтели бисмо све да ухватимо савршеним чулом вида и да после, у сећању, проверимо шта је лепота за себе а шта смо сами подигли на степен лепога. У данас непомичном ваздуху наслагани су пред нама многи редови планина. Понеки врхови избијају из замагљених даљина и, ослобођени подножја, личе на тамна или светла острва у мору не-

природних боја. Гребени врло далеких Високих Тура, са глечерима чија се белина разликује од снежне, стварају јаке супротности са мрачним масама под собом и продужују врхове више него што стварност допушта. Блиставе камене висоравни Канина, са оним светлуцањем које месечина извлачи из нових лимених кровова, прелазе у плавичасте преливе иза којих наслућујемо близину мора, негдашњег градитеља ових тераса по којима се крећемо, мора тако страног дивљем алпском пределу као што је страсноме планинцу туђ изглед великих градова. Као заморен свим што види, овим што данашња ведрина и јасноћа после онакве кише остварују до несхватљивости, препун слика које се и таложе у дну бића и остају у погледу — Јожа затвара очи и бацајује главу. Он и његова нераздвојна лула примају најтоплије пољупце сунца које и пали и милује, и уништава и оживљава. Аркаша, већ подуже неспособан да изговори и најкраћу реч, утонуо је у простор који одбија објектив апарата али привлачи душу. И не помишља да то фотографише. Осећа да би то било скрнављење утисака и уништавање лепоте. Ситан је, мали пред природом, али велики пред собом. Велики као што постаје свако уз оног чије затворене очи и усправљену лулу прелива светлост овако заслуженог сунца. Тада и ја затварам очи... и као да осећам у себи неко дотле ми непознато дрхтање, прво појављивање и већ завршно стварање нечег што као да нисам само ја... као да је то нешто и моје и туђе, своје, спојено са мном а одвојено, зависно од мене колико и ја од њега, условљено мојим животом, а ипак тек од њега добија он свој потпуни облик. Нешто што још не знам шта је...

Из кратког лутања кроз ова нова и још безимена осећања трза ме удар чекића о клин. Јожа је, док сам ја жмурио, нечујно извадио прибор из ранца и, вративши се први са кратког пута према једном издвојеном циљу, приступио даљем остварењу нашег заједничког. Гледам га упитно, а он се смеши и каже:

„Па да, нећемо ваљда због овог да ускратимо себи мало технике.“

Јожа је веран својим навикама: за њега ће Аркаша још дуго бити он, овај или онај, што не значи ни да је он заборавио његово име, ни да га мање поштује; а исто тако и све савладане тешкоће неће му значити ништа пред изгледом на нове и тешке успехе. То што он означава као мало технике, то је без сумње спуштање низ окомити зид под полицом, око десет метара висок. Радња сама по себи безазлена и која има само да послужи као увод у неко заиста тешко плезање, које се одавде не може погодити али које он познаје и унапред му се радује. Радујем се томе и ја, али бринем како ће то извести Аркаша, коме још ниједном нисам показао ту вештину, лаку за извођење кад се правилно управља конопцем.

„Јожа“ ... зовем га мало забринуту.

„Знам шта је. Хоћете да кажете, да ли ће и он моћи да сиђе. Него шта ће! Има дуже ноге од нас — а то је главно. Уосталом, прео ћемо се спустити ми. Ако га тај двоструки час ничем не научи, онда он није — он!“

После те загонетне реченице, Јожа намигује на Аркашу и наставља да забија клин. Аркаша, свестан да му Јожин монолог приписује више вредности него што сам осећа да је има у себи, гледа мало замишљено у дубину и одмерава ширину полице на коју треба да се спустимо, а испод које тек почиње прави понор. Она му одавде мора изгледати врло мала, мада је у сваком погледу пристојна.

Јожа се дреши. Дрешимо се и ми.

Ко је то данас у мени? Ко то шапуће? ...

Варка: то нам се Чоп опет исповеда:

„Времена имамо сувише. Пазите какав је дан, сто му худича! Тако што не познаје свако. Нећемо да журимо. Ручаћемо на врху, добро ћемо се испавати, а за вечеру бићемо у Тамару. Ја ћу тамо и да ноћим. Последњим возом долази Доктор. Само да опет не заборави конопац! Сутра идемо у Малу Шиту ...“

Да, то говори Чоп. То су речи које чујем и разумем. Али ово у мени, овај нејасни глас, ово ша-

путање, као буђење нечег што је досад увек спавало...

Са доње полице, на коју сам се спустио, чујем Јожу како весело и стрпљиво објашњава Аркаши спуштање које сам ја извео и које ће и он сад извршити. А кад Аркаша, после тог дужег предавања, изјављује да му није све довољно јасно и тражи допунско објашњење, Јожин је одговор кратак и не много љубазан:

„Гледајте како ја радим, па ћете знати шта имате да чините.“

Пола минута доцније Јожа се налази крај мене, и обојица гледамо навише где, у висини једносратне куће, Аркаша стоји беспомоћан и мали, не покушавајући да се спреми за спуштање. Први пут данас — и последњи — он се усуђује да пита, има ли неки лакши силазак до нас, на шта добија од Чопа одговор да може да скаче, ако му то изгледа сигурније. А затим доброћудније, Јожа додаје:

„Хајде, наместите конопцац како сам вам показао, није то тешко, и пођите. Само раширите што више ноге и пазите да вам конопцац не буде близу оног места где смо сви најосетљивији.“

Охрабрен ведријим гласом и последњим речима, које више погађа него што их разуме, јер је Чоп то рекао на словеначком и мало друкчије него што је хроничар записао, Аркаша намешта конопцац, дуго, дуго, и још дуже проверава да ли ће он пролазити без сметње поред извесног места и кроз његове стиснуте песнице. А онда стаје на ивицу, леђима окренут понору, и тако, раскречених ногу, добацује нам реченицу којом испуњује своју ранију неодлучност:

„Сав сам се најежио од голицања ове празнине испод мојих леђа!“

Невешто, почетнички, са неједнаким премештањима ногу, ударањем коленима о стену и сличним ситним непријатностима, спушта се Аркаша, праћен мојим забринутим поледима. Јожа, напротив, храбри га саветима у необичном облику. Аркаша је прешао две трећине зида, кад, наједном, ноге му се одвајају од стене, колена припијају једно уз друго, руке грче-

вито стежу конопац и не пропуштају га више, лице се мршти и грчи, зуби се беле иза раздвојених усана, и Аркаша избацује једну реч у деминутиву, којом потврђује да је Јожа био у праву што му је давао савете у вези са „најосетљивијим местом.“ То траје само један тренутак: стопала су се опет приљубила уз стену, конопац је одмакнут од опасног места и спуштање се завршава брзо и без нових незгода. Његов срећни крај измамљује из нас двојице бујицу похвала помешаних са грдњама, тако да Аркаша, који већ стоји крај нас, држећи се обема рукама за извесно место, не зна чему више да се начуди: што се ипак све добро свршило и само са једним промашеним покушајем стављања нечега у процеп, или нашој неосетљивости у вези са осетљивошћу за њега, а и за сваког, тако важног и незаменљивог животног прибора. Речи плуште око њега, у два гласа и на два језика:

„Јесу ли били мућкови?“

„Не брините се, пришићемо вам нова!“

„Од магарца!“

„Од петла!“

„О дивне кајгане, ено цури низ чакшире!“

Јожа се толико смеје и тако скаче по уској полици да обара камење које пада у понор и буди по њему суморне одјеке.

Аркаша нас не гледа више зачуђено него љути-то и мења један глагол у вези са нама, кајганом и поменутим животињама, при чему нам чини част да будемо наизменично и вршиоци радње и предмети на којима је други — он — врши. Затим се и сам смеје, вади кутију са цигаретама и нуди нас.

„У част мућкова!“, ставља Јожа тачку иза последње реченице у вези са неочекиваним иако наговештеним догађајем. И додаје, већ другим гласом:

„А сад, молим, на посао. Имамо да решимо још један проблем пре него што заслужимо одмор на врху. Смех и шалу да оставимо засад овде; тамо ће бити потребна већа озбиљност. Вежимо се опет конопцем.“

Реч проблем ставља знак питања у наше погледе. Али, можда баш зато, Јожа не каже ништа више. Везујемо се, и он ме пропушта да ја први пођем по уској полици према њеном крају на јужној страни, где се она нагло прекида и где ми се чини, одавде, да све даље мора бити тако неочекивано и необично да сам ја наједном потпуно озбиљан иако у мени још звуче недавно изговорене речи а мишићи на образима подрхтавају од тешко стишаног смејања. Аркаша, који иде за мном, охрабрен сигурним корачањем по полици и Јожиним присуством иза његових леђа, изјављује да је ово спуштање било дивно и да би протекло без икаквих непријатности да сам ја, такав и такав, био довољно увиђаван да му пре данашњег дана покажем и тај начин употребе конопца. Он завршава своју изјаву тврђењем да, ако још једном буде морао да се тако спушта, ипак више боли да скаче, и да ће тако и урадити. Пошто му ниједан од нас ништа не одговара, он додаје, али тишим гласом: „Да, скакаћу... ако не буде високо.“

И тако, са једним мумлањем у средини и два ћутања на крајевима, прелази наша дружина доста дугу и неједнако широку полицу. Сад стојимо на њеном јужном завршетку, над широким и стрмим плочама, испресецаним пукотинама у оба смера, испод којих, доста дубоко, лежи шкрбина која нас раздваја од главног масива, местимично под снегом а сва у хладној и влажној сенци. Из ње се издиже једна огромна стена. Из даљине посматрана, она има облик готово правилне пирамиде; одавде, то је само безоблична гомила, пресечена глатким и високим зидом који се сурвава у дубоку увалу полукружног облика, што обухвата главни масив са западне стране и спушта се у долину, пуну снегова, одваљених стена и осипина. Тако је шкрбина уствари подељена у две које и нису то него два врло велика спуштања гребена, пре него што се он претвори у узлетање према врху, пре него што се наслони на овај огромни тамносиви зид, изобразан каминима, закићен израстима, подупрт стубовима припијеним уз његову окомитост, сужен и као пресечен негде врло високо,

како нам изгледа одавде, неприметно заобљеном линијом врха, по коме све трепери и блиста од јаке безбедности и безопасности.

Аркаша је пошао. Мој поглед је као прикован Јожа малопре поменуо. Неприступачност зида привлачи поглед, али одбија мисли. Гледамо га без иједног знака питања у себи. Кад се налази непосредно пред главним тренуцима плезања, човек не поставља ниједно питање ни себи ни другима. Он зна да сад нема враћања, још мање него раније, јер мора да се оствари оно што ће, повод друкчијим осећањима у нама, на други начин остати урезано у нашем памћењу. И то је најтеже објашњива и мислима најнеприступачнија загонетка: зашто увек само један тренутак од многих, сличних, проведених на једнако опасним местима, над понорима који нам истом хладноћом преливају кичмени стуб — зашто само он, обележен изузетним или протекао незапажено, не може да измакне неуморном вребању наше подсвести? Као да је тада могло нешто да се догоди, као да је нешто, пуно очекивања, пришло беспомоћноме човеку. Али пошто је човек на време приметио несигурни положај камена за који је хтео да се ухвати, пошто су прсти јако истегнуте ноге нашли ослонац који су, пипајући врхом плезалника, тражили под осталим телом, припијеним уз стену и са покретима пужа у себи; пошто су још неком исто тако безначајном покрету тела или ситници на стени искуство и опрезност онемогућили да без припреме и опомене једноставност даљег прелаза претвори у сложеност изненадног и неспреченог пада: нешто се опет повлачи у нама непознати кут где и даље чека, стрпљиво чека да се једном и оствари, да постане и за човека оно што је за себе, да дода још једну тачку и заустави затегнути обим животног круга.

На то се сад не мисли свесно. Али доцније, у сећању, тај тренутак нађе своје право место у прошлости и човек га је свеснији него свега осталог, и зна да је он био, и осећа у себи снагу за нови живот зато што је он прошао. Тај тренутак је увек

пред нама — или у нама — на оваквој стени као што је ова у коју сад гледамо...

... Чини ми се, наједном, да водим неки разговор са собом. Друкчији од оних на које сам навикао. Два неразумљива гласа уплићу се један у други, постају целина и по звуку и по нејасности. Примећујем како почињем врло пажљиво да их слушам...

Не чујем ништа. То је умор од неспавања, од великог напора, од непрестаног додира са стеном и гледања у њене озбиљне и понекад несхватљиве облике. И више од свега оно што се често јавља: потреба да тај огромни свет не буде стално нем, да звуком или покретом открије живот у себи, да не буде увек прекор човеку што је самовласно дошао овде где је једино живо биће, где нема ни најмањег инсекта нити најситнијег стручка траве, где ништа не саосећа са њим нити разуме његова стремљења, где је све угашено и мртво, слика онога што је било живот. И тада шапат у нама замењује то што никад нећемо чути. Да ли је то?...

Опет је тишина у мени — бескрајна као и око нас. Њу прекида један озбиљан глас. То Јожа говори:

„Сад ћемо сићи до шкрбине. То је лако. Ви ћете, професоре, први. Он ће за вама, кад ви станете на сигурно место. Само да не журе... Доле ћемо се превезати: у оваквој стени конопац мора да буде двострук међу нама... Изволите на посао.“

Ово што Јожа говори није за мене ништа ново. Знао сам унапред шта ће рећи. Знао сам и то да је протекло плезање било шала у поређењу са овим које сад почиње. Знао сам да ће наићи тренутак кад ће Аркаша јако пребледети и казати полугласно, као за себе:

„Савладаћемо срећно и ово.“

Једно само нисам знао, нисам ни слутио: да ће нејасно шапутање у мени постати гласна реч, разумљива за сву тројицу и одмах усвојени предлог — због чега су се неколико минута овога дана пре-

творили у оне кад су тројица на Јаловцу најпотпуније сагледали поноре својих бића, која је могао само један овакав догађај да осветли до увек тамних дубина.

*

Сто метара под врхом, у северозападној стени, невидљивој из Планице, дужи застој ради одмора. Над нама стрми али доста лаки зид, пресечен једним плитким камином, тачније речено жлебом, оивичен са обе стране оштрим гребенима који се прекидају лево и десно од нас. Уоквирен њима и уском полицом на којој стојимо, он сачињава свет за себе, издвојен из целине Јаловца, још неосветљен ниједним зраком сунца, влажан и суморан. То што видимо, а што ће бити завршни део нашег пута, није више проблем: он је под нама, решен са ретким успехом. То је овај други и много већи сури зид, преко кога смо прешли доживљавајући врло озбиљне тренутке и где је све тако трошно да смо прво Аркаша и ја, а затим само ја, били обилно засути камењем које ни највећа обазривост не би могла да задржи у њиховим несигурним лежиштима, али од кога нас је сачувала више срећа него искуство. Немајући никога за собом, ја сам био и свесније непажљив него моји другови, и после мог проласка читаве мале лавине јуриле су према далеком дну понора, будући испрекидане и неједнаке одјеке. Под нама је, сад, ова страшна дубина која се нигде и никад досад није овако лепила за мој кичмени стуб, савијала га и упијала у себе. Јожа је имао право: ова страна Јаловца, над зеленим и белином прудишта прошараним дном Коритнице, пружа призор најпотпунијег сурвавања зидова, вратоломних камина, стубова и стрмих жлебова са слеђеним снегом под осипинима — целе оне архитектуре која издалека изгледа ничим непрекинута целина, изблиза оно што и јесте: свет који се распада и који једино тежина раскомаданих делова штити од потпуног распадања. У ту огромну стену, једну од три главне, ушли смо са шкрбине, и било

нам је потребно много времена, и поред Јожиног вештог сналажења, да пређемо све оне несигурне, недограђене или упола разрушене, завршне спратове ове циновске тврђаве.

Био би то узалудан труд и покушај унапред осуђен на неуспех, кад бих хтео, драги читаоци, да вам опишем оно што су остварили и доживели на овим врло опасним местима један велики, један осредњи и један можда будући мајстор алпинизма. Морао бих, уз велике напоре сећања, да вам покажем какве све положаје може да заузме човечје тело над понорима чија је празнина, у тим тренуцима, већа стварност од стене за коју се грчевито хватају очврсле и задебљане јагодице прстију, у чије се и најмање неравнине увлаче врхови плезалника, док ноге почињу да дрхте и постају најнепоузданији део тела, због сталне затегнутости мишића испод колена. Морао бих, са много задржавања код појединих покрета, да вас упознајем са једном анатомијом коју никад не бисте разумели, јер је она приступачна схватању само онда кад је човек оствари и на сопственоме телу — због чега бисте, већ преморени а сад и лишени елемената занимљивости, одустали од даљег наметнутог вам пењања са нама, што би била штета и за вас и за мене. Да пређемо, дакле, са ове узане полице на једну још ужу, не заборављајући утврђени ред Јожа—Аркаша—Рашко, па да чујете шта се ту догодило. Јер то је нешто што ви можда не очекујете, а што је сигурно било врло далеко од свих наших предвиђања, овога дана између једанаест и дванаест часова.

Бришући опет знојаво чело рукавом, са многим борама по њему а без луле међу зубима, врло ћутљив током последњег сата па и сад такав исти, Јожа одмерава погледом размаке између појединих чвршћих ослонаца и сигурнијих стојишта по раније поменутоме гребену са наше десне стране, лаким покретом ноге доводи конопач под себе и спрема се да пође уз оштре и јако искрзане ивице. Он и ја смо толико близу један другог, да његови почетни покрети, путем рефлекса, изазивају у мом телу исте

такве покрете. Прибијен уз мене, јер је врло мало простора за стајање, Аркаша дрхти од великог умора и напетости живаца, и шумно влажи језиком осушене усне. Сва тројица знамо да је главно прошло, да је врх непосредно пред нама, да су врло близу и одмор и окрепљујуће миловање сунчаних зрака. И не треба нам ништа више: ово што је било повукло је неједнако јасну али сјајну бразду кроз наше сећање, и ми сад знамо више него што бисмо већ умели да кажемо, а нарочито једно, и то пре свега: заслужили смо даљи живот.

Тада, наједном, осећам како подижем десну руку и спуштам је Јожи на раме. Чујем како изговарам речи које као да се нису са мојим пристанком спојиле у појмовну целину, и њихов смисао као и звук мога гласа тако су ми чудно страни и неприступачни, да их ја и понављам у себи како бих, уводећи међу мисли оно што је била реч пре него мисао, схватио и узрок и циљ њиховог постанка. Изговарам тихо:

„Погледајте, Јожа, како је диван овај камин.“

И лева рука, са котуровима двоструког конопца међу прстима, издиже се у правцу јединог камина у зиду над нама и упорним покретом кажипрст допуњује речи које су више заповест него молба.

Јожа пребацује доњу усну преко горње и жмирка очима. Гледа у оно што мој прст показује и размишља. Затим на његовом лицу нема више никаквог израза и он каже полугласно:

„Да, леп је. Али је стена ђаволски трошна.“

Кратко ћутање.

„Јожа, — наставља глас из мене, — хајдемо кроз камин... Гребеном је много лакше.“

Ко ми то шапуће овај једини разлог пред којим самољубље онемогућује Јожи Чопу сваки одговор и остварује оно што су, можда, тренутак раније, његове мисли одбациле као неумесно?

Он слеже раменима:

„Добро, хајдемо кроз камин.“

Аркаша гледа одсутно у плитку пукотину о којој говоримо и чији тамни траг прекида једноликоост стене у дужини од некаквих двадесет метара. Он

разуме да ћемо кроз камин, али му се он чини толико усправан да не види како ћемо. Врло је уморан. Све потискује и гаси, јача од свега, жеља да се ово што пре сврши. Али шта је он, шта смо Јожа и ја пред гласом из мене, који је тако нов и неочекиван да га и ја једва познајем!

Уместо десно, како је малочас хтео, Јожа полази право уз стену, да дође до камина, без иједне речи. Да ли ми се тада учинило, или је производ доцнијих размишљања, или је заиста било? — један поглед задржава се за тренутак на мени: поглед човека коме није упућена ниједна реч и који, кад би сам проговорио, оним што има да каже окрњио би достојанство правог човека у себи.

Јожа прелази лако оних неколико метара који нас раздвајају од улаза у камин. Скупља преостали конопцац, стаје на једно чврсто али мало испупчење над нама и осигурава Аркашу који исто тако брзо стиже до њега. Али, ту где они стоје нема места за тројицу. Он гледа горе, доле, у стену над собом, у мене, и онда каже, чешући се по глави:

„Да, све је тако трошно... Ја морам даље.“

Затим пита:

„Можете ли ви без моје помоћи довде?“

Питање ме не вређа али га сматрам излишним, јер је стена лака.

Потврђујем главом да ћу моћи, а он се обраћа Аркаши:

„Ви немојте нипошто осигуравати професора, јер не стојите сигурно. Само скупљајте пажљиво конопцац.“

Онда га гледа строгим погледом, који каже више него речи:

„Зашто дрхтате?“

Аркаша одговара тихо, обраћајући се више мени него њему:

„Уморан сам.“

Ове тихо изговорене речи, које нису ни прекор ни извињење, откривају ми оно што сам дотле само слутио: морамо бити врло опрезни и пратити сваки његов покрет. Ја нарочито, јер најмања Аркашина

грешка довела би ме у озбиљну опасност. И не само мене: сву тројицу. Али те две речи нису само тихе, него и мучно делују на мене: наишао је тренутак када се уживање једног човека, мог пријатеља, претвара у напор за који он није способан, блиска и велика победа изједначаје са нечим што је слично поразу, појављује се сазнање да је данашњи други на конопцу ипак онај који без првог и трећег не би могао да оствари ништа — и мени је жао што је тако. Ведро је небо над нама, тек по далеким долинама на западу дугачки слојеви белих и густих облака почињу да пресецају планине и да им претварају врхове у острва непотпуних облика. Зашто и у нама не би било исте такве ведрине, сјаја и светлости? И ја се смејем, док говорим Аркаши:

„Уморан? Прича за децу. Видите ли да смо главно завршили. Још ових неколико метара — и готово. Готово оно што још дуго нећете моћи да разумете како треба и што је, после вашег рођења. највећи догађај у вашем животу... Је ли тако, Јожа?“

Чоп не одговара ништа. Можда ме и не чује. Он је већ ушао у камин, прешао врло глатки и тешко приступачни доњи део, провукао се пажљиво поред једног великог камена који као да је израстао из његове уједначене десне ивице и који мора бити врло несигуран кад га он не користи за ослонац, и сад се налази на једном проширеном месту, за целу своју дужину конопца над Аркашом, одакле га осигурава и позива да приђе:

„Полазите, само пазите на онај камен... Не дирајте га ни ногом ни руком.“

Али Аркаша још не полази. Тада ја почињем и скоро одмах завршавам своје неосигуравано плезање, стижем до њега, хватам га за мишицу и кажем ведро:

„Напред, голубе!“

Он полази. Између Јоже и њега конопца је стално затегнут. Јожа не допушта Аркаши ни најмању слободу покрета и, пошто не може друкчије да га води и да му означава сваки делић стене који сме

да искористи, он ради оно што је и дотле чинио: јако затегнутим конопцем ствара осећање потпуне безбедности и безопасности.

Аркаша је пошао. Мој поглед је као прикован за њега и са неким напрезањем, које изазива не-лагодност у очима, прати сваки његов покрет. Не говорим му ништа; али узнемирене мисли у мени предвиђају, одобравају или одбацују све његове радње, као да тај што се пење није више нико други него ја сам. Не постоји плитки камин нада мном — више жлеб него камин, јер његов нагиб износи једва шездесет степени и заклања моја два пријатеља само до појаса. Не објашњавам зашто ми је чудна сасвим логична чињеница, да ми је камин изгледао врло лак док је плезао Јожа, а сад ми се чини бескрајно тежак. Постоји само једна ситница, један делић ове огромне стене која се зове Јаловец, један чир на њој: овај камен који пресеца до половине отвор камина на једном месту, омета правилан ток плезања, изгледа ми врло несигуран и близу пада, чему може бити повод најлакши, најповршнији додир лактом, коленом или прстима који уплахилено траже ослонац. Тај камен, то је једино што постоји у моме видном простору — и овај човек који је сад пред њим, који застаје иако стоји врло несигурно, са врховима плезалника увученим у две недовољно широке пукотине у дну камина, као да је њему сасвим јасно оно што је само суморна претпоставка у мени: да неће моћи да прође поред камена, а да га не обори. . .

. . . Наједном, мени се чини да нас је четворо. Да је још неко са нама. Иза мене. Испод нас. Свуда. Неко чије су присуство наговестиле већ неколико пута безобличне мисли у мени, нејасна шапутања, неразумљиви и непознати гласови, цели тај свет душе чији су покрети условљени нашим спољним радњама. Нешто се одвојило од мене. Нешто је постало самостално, независно, своје. И снага његовог ослобађања тако је велика да оно тражи да се ја опет спојим са њим, али не да бих и даље био ја, него да бих опстао оно. Да би дугогодишњи роб запевао

најзад, над разрушеном тамницом, дивљу песму ослобођења...

Тај утисак не траје дуго и нема времена да постане јасан и тачно одређен појам. Он је, као и досад, више осећање него мисао — али ја ипак знам, наједном знам све.

Било нас је четворо од раног јутра, од ноћас, од раније још, од тренутка кад смо се састали пре два дана. Четворо нас је и сад, нарочито сад кад је дошао тренутак да од двоје у мени и оно друго хоће да оствари издвајање, откидање, своје кратко али одлучујуће трајање. И велика чежња за Јаловцем, тако неразлучно спојена са страховањем од њега, и овог тренутка, последњег којим још господаре осећања неизмењена даљим догађајима, преплављује цело моје биће, и у њеној сложености наслућујем многа душевна стања, али ни трунке кајања, што ми се чини чудовишно и страшно, и пред чим затварам очи...

Трза ме, грубо, стварно, Аркашин поплашени глас:

„Пазите! Он ће да падне!“

Поглед нагло отворених очију, раширених и узнемираних, упија се у камен. И за Аркашу, као и за мене, камен је постао он. Он: неко, нешто, она, оно — све. Само не камен. Више не камен, сад кад се остварује током целог живота припремани тренутак појављивања оног без чега нема живота, као ни тога без живота.

Камен није више камен. Али, човек је и даље човек. Нагон. Подсвест и свест. Тежња за победом. Одлучна воља да не буде крај. Још не! Да се настави. Можда и почне изнова. Дакле и борба, и отпор, све — само не сагласност са нестајањем. У овом тренутку не.

И пошто немам за шта да се заклоним нити могу да се прибијем уз стену, која овде није усправни зид, стојим спреман да бар један део тела, најважнији, главу, уклоним с правца кретања камена који ће да

падне. А прсти руку хватају се за стену око мене тако грчевитим стезањима какво нису извршили још никад у животу.

Камен већ пада иако је Аркаша покушао да га задржи левом руком, пошто га је пре тога закачио лактом десне.

Са пет метара висине нада мнош, лети у моме правцу камен чију тежину око и страх увеличавају, али који је велики као добро напуњен ранац.

Из мене се откида узвик:

„Убиће ме!“

Узвик, али не и крик. Објављивање истине, али не и израз ужаса. А после њега ништа више. Само воља да то не буде о н о . И у последњем тренутку немоћ, слабљење, издаја духа. Још нејасни облик камена у покрету нада мнош... Трзање као од изненадног блеска светлости... Шум сливања осипина низ дно камина... Распадање каменог тела негде непосредно над мојом главом... И удар, снажан удар у главу изнад десног ува... Тренутак звучног треперења јако затегнутих жица високих тонова у мени... А на уснама, које притискују једна другу, крв — моја крв...

Потекла је нагло из прорезане коже под косом, слила се низ образ и врат, умрљала кошуљу и свитер, покапала чакшире, стену око мене, конопач. Тек је почела да тече, а колико њених мрља на мени и око мене! А никакав бол нисам осетио — или је већ престао па га се више и не сећам. Јер у овом тренутку сва моја свест прешла је у прсте који не пуштају оштре ивице стене, а само једна мисао лута кроз уздрмани мозак: не попустити, не пасти, не изненадити непредвиђеним покретом онога горе у чијим смо рукама сада сви. Али — укус крви у устима и замагљени поглед који све удваја изазивају несигурност у телу, осећај да опасност постоји докле год сам на истом месту. Јавља се потреба за кретањем, за брзим смањивањем растојања између мене и онога који је изгубио присуство духа и ко зна за шта је још способан. И то је јаче од свега. И

пошто у тај мах још неколико камичака падају и погађају ме у колено и лакат и ударају по ранцу, ја нисам више господар своје воље и знам да ћу урадити једино што је опасно у оваквим тренуцима: да ћу поћи уз стену, сам, неосигураван, правећи несвесне покрете које никаква логика неће спајати у динамичну целину.

А крв још тече, иако слабије, и на повређеноме месту, где се коса већ слепила са овлаженом кожом, осећам јаке и непријатне ударе била.

У истом часу конопц се затеже између Аркаше и мене. Поглед тражи и тешко налази оно што хоћу да видим. Аркаша се још попео и сад је на сигурноме месту, за сву дужину конопца изнад мене — високо над њим Јожа, леђима упијен у стену као да је део ње и чврсто држи затегнути конопц — чини ми се да један од њих нешто говори, али силно зујање у ушима не допушта ми да чујем ни једну реч — хоћу и сам да говорим... тада се руке одвајају од стене, полако, свесно, прсти се размичу једни од других. Са отвореним шакама, моје руке праве покрет који се чини у одбрани. Истовремено један се камен откида испод моје десне ноге... и ја висим о конопцу.

То није несвест. Видим све: глатку површину стене за коју, неколико секунди узалудно, покушавам да се ухватим; Аркашу над собом који се чврсто држи за ивице камина; још даље горе Чопа на чијем је лицу израз највећег телесног напрезања. Чујем све: непријатни шум Аркашиних испражњених плућа која не могу, под јако затегнутим конопцем са обе стране, да се рашире и да удахну ваздух, и још непријатнији звук Чоповог јечања којим и као да олакшава себи издржавање велике тежине, и као да је смањује. Знам и даље све: да је ово тренутак стварније опасности него онај који је био обележен ударом, да ће сад изгубити сигуран ослонац и ови изнад мене, један од страха, други од малаксалости. Прво Аркаша, после Јожа. И да ће то бити крај. Можда и спори, не одмах завршени, али прави крај... Али све оно што је још живот у мени буни се против

таквог закључка и бори се кроз пипање прстију, расечених на више места, кроз трење плезалника о стену и тражење поновног сигурног спајања са њом.

Наједном — не знам како то долази, али осећам да је већ остварено: ја стојим на стени. И не само то: пењем се. Конопац не скупља нико, све више га је испод мене — двострука бела пруга испрекидана црвеним мрљама. Колико је снаге у мени! Нове снаге! Већ сам код Аркаше. Додирујем ременом његову леву ногу. Гурам је. Он је помера. Помера и десну. Креће се као и ја. Не говоримо ништа, а пењемо се обојица. Он кроз камин, са затегнутим конопцем над собом, ја по десном рубу, са дубоким понором под собом, као да не припадам више истој заједници, као да сам сам. Конопац се закачио испод мене: окрећем се слободно, одбацујем га од испупчења које га је ухватило. Настављам плезање. Зујање у ушима постаје песма. Радосни крик. Јер сад знам и то: данас неће бити о н о. Опет смо само тројица. Опет сами. Ослобођени будуног присуства сталног човековог сапутника. Оплођени његовим одласком. Повлачењем у раније стање успаваног чекања. Оспособљени за даљи живот. За нови живот... са укусом смрти негде дубоко у нама.

Прекинут за неколико тренутака и поведен циљу који човек познаје само нагонски а о коме не зна ништа, живот је опет у нама. Опет смо ми: тројица на Јаловцу. Људи. Осећања и речи. Усред живота. Изван простора у коме смо сагледали, бар ја, први пут, велико, једино право враћање одуховљене материје вечној заједници нестајања облика. И прва реч, груба, без милости, она због које се човек одмах покаје, или доцније, али која је прави израз свега што је људско, прелази моје усне чим смо сва тројица један поред другог, на широком испупчењу над камином:

„Ето како се плеза!“, кажем Аркаши...

То није све, али ово је крај нашег пењања на Јаловцу. Остало припада оном доцнијем: продубљи-

вању догађаја, попуњавању неминовних празнина у сећању, тражењу праве истине, накнадном доживљавању стварности. На томе припада већ и ово сад: једно бледо лице са капљицама леденог зноја над челом и друго, зајапурено и цело овлажено; две руке пружене у правцу моје ране — једна се зауставља са недовршеним покретом молбе за опроштај коју и усне иза ње још нејасније муцају; друга одлучно пипа по крвавоме месту и око њега, тражи свуда, притискује и дрхти од задовољства што не налази ништа сем ове широке посекогине, у коју се мали прст увлачи и мери јој дубину. Томе припада и прво оскудно испирање ране са мало преостале воде и стављање завоја, што оба пријатеља врше са ужурбанашћу и дирљивом неспретношћу. И прво Јожино препричавање догађаја, јер је он боље од нас могао да види све, па је његово право и да ми објави радосну вест: да сам остао жив зато што је велики и тешки камен, непосредно над мојом главом, ударио о ивицу камина, распао се и само ми је један његов део расекао главу, падајући поред мене. *“Иначе — додаје он подржавајући уснама извештај звук и равнодушним гласом човека који је навикао да се слично и још страшније догађа са њим и са онима који су у његовом друштву — иначе бисте били одмах готови.”*

Томе доцнијем припадају и бол у глави који се подмукло јавио тек сутрадан и дуго ме мучио, и зујање у десном уву које никад више није престало и, на махове, постаје неиздржљиво. И још нешто... Али шта је све то према ономе што је било — што је могло да буде! Што је извор такве радости да ми је крваво лице озарено срећом пред којом моји пријатељи обарају поглед!

И пошто се налазимо на месту где се стена на једној страни савија и већ претвара у највишу положену површину, ми скупљамо конопац и том најблаже нагнутом падином излазимо на врх, ступамо у простор који греје јака сунчана светлост и где стену, наш дотада скоро једини видик, наједном замењују тако бескрајна даљина и одсуство блиских

предмета, да мене први пут данас хвата вртоглавица и ја седам на једну широку плочу, белу и хладну.

По селима, у долинама испод нас, црквена звона објављују подне.

— *И ви их чујете?*

Не, лакомислени моји читаоци. Шумови и звуци који припадају свакодневном животу не стижу никад до оваквих висина. Али, има ли католичког села у свету, чија црква не позива на молитву у тренутку кад је сунце, извор свег живота, на највишој тачки свог привидног пута? То сте могли знати и сами, па да својим излишним питањем не изазивате мој сувишни одговор који нарушава оно што једино омогућује најпотпуније спајање онога што је човек у себи са оним што је свет изван њега: ђутање.

*

Тројица су на врху Јаловца.

Како их замишљате, читаоче? Мислите ли да их довољно познајете и да можете без моје помоћи да погодите чиме и којим речима продужавају у бескрај овај тешко заслужени одмор на висини од две хиљаде шест стотина четрдесет и три метра? Ја мислим да се варате, ако имате толико поуздања у своју проницљивост. Ви кажете:

— *Заиста тешка загонетка! Чоп вам испира и чисти рану.*

— Чиме? Вода је сва потрошена још малопре, а у нашој близини нема нимало снега, па чак ни прљавог, да њиме скинем са лица испуцали слој усирене крви, што морам да чиним ноктима.

— *Разговарате о ономе што се догодило.*

Разговарали смо првих десет минута и разговараћемо опет, али много доцније. Има времена.

— *Аркаша је још узбуђен због оног што се догодило његовом кривицом и непрестано вам говори...*

Станите! Ко вам даје право да будете судија? Откуд ви можете знати ко је крив, кад то још није

јасно ни нама! Али нешто сте ипак погодили: Аркаша је узбуђен, мада не говори ништа. Он само ћути. Од најзанимљивијег брбљивца постао је најдосаднији ћутљивац. Кад би смео, он би стално понављао исту реченицу: „*Ја вас молим да ми опростите.*“ Али, једном је доста, два пута је сувише. И зато, да бих онемогућио да ми његов тужни глас, у сарадњи са још тужнијим лицем, упућује те исте речи и говори о кривици која постоји само у његовој (и вашој) машти, ја сам последњу смерну изјаву те врсте пропратио таквом бујицом речи које, на жалост, не могу да вам поновим, да је она, као и свака бујица, однела далеко од мене и Аркашу и све његове жалости, кајања и утучености.

И сад он седи далеко од мене, тамо где се зауставио, и једини од све тројице гледа у бескрајни видик пред собом, иако му је најмање до тога. Али његовом душевном стању боље одговара несвесно посматрање ближих и даљих врхова, већ помало нејасних од подневне топлоте, него свесно гледање у моје крваво лице и завијену главу — приказ који у њему, савесном и осетљивом човеку, поново буди она непријатна осећања којих успева да се мало ослободи само док ми је окренут леђима. И његов поглед лута по светлом и огромном пространству, а ниједан покрет не пролази кроз то укочено тело да би нам показао да је његов сопственик открио нешто достојно да се свесно посматрање задржи само на њему.

За то време, ослоњен леђима о наше ранчеве метнуте на гомилу, са бележницом на коленима, ја пишем. Сем онога што се запамти без икаквог писања, има још много појединости које су техничке природе и зато се лако забораве, ако их хартија не зароби на време. Идући поново нашим јутрошњим путем, сад у мислима, доживљујем исте тренутке; и ма колико да се трудим да они буду само кратко изражени оним речима које налазимо по дневницима свих алпиниста, сведени на бројеве и ознаке потпуних значења тек кад их проширимо у реченице, близина онога што сам доживео још је тако непосредна да ја непрестано хватам себе у засад недопуштеном

стању сањарења, расправљања алпинисте на одмору са алпинистом на делу. И многа питања која су у стени добила одговоре јављају се опет, да би покушала да оспоре њихову тачност и да изведу из равнотеже веру у нашу непогрешност. То је посао који дуго траје, кад га тако ометамо сами, и ја много више гледам у белу хартију, Аркашина леђа, Јожино лице или празни простор око себе, него што попуњавам ситно исписаним редовима сто седамдесет шесту страну треће свеске свог планинског дневника. Од једног само моје мисли још се склањају: од о н о г — јер то као да није тема за овако неплодна размишљања, нити још може да буде повод осећањима из којих има да се појави нешто ново. А по извесним дрхтајима у себи наслућујем да имам да очекујем нешто, нешто... још не знам шта, али што ће бити велико, оно до чега се долази само једном или два пута у животу, и чија снага човека подиже, или обара.

Трећи — спава. Чим смо изишли на врх, почео је да говори о ручку и да изјављује како је много гладан. Али, мало после, метнуо је умотани конопац под главу, легао на леђа, опружио руке и ноге, и заспао. И пошто је врло топло а он веома уморан, знам да ће његово спавање трајати толико да ћу, најзад, морати да га пробудим и подсетим да је гладан. Али знам и то да његово обично подневно спавање траје бар два сата — навика која се мора поштовати и у редовнијим приликама — и зато још и не покушавам да замислим какво ће изгледати буђење пријатеља Јоже. Као и више пута раније, бавим се узалудно решавањем једне чудне загонетке: како је могућно да човек који хрче кад спава ноћу, ни једним јединим шумом не објављује да се налази у истом стању, кад је дан?

Тако пролазе три часа нашег боравка на врху Јаловца, на врху који је данас био само наш, јер се нико није појавио у већ поподневним часовима, да својим присуством умањи нашу тешко стечену сопственост.

Одмор на врху некад је најлепши тренутак човековог додира са природом око њега. Данас то није тако. Али друкчије и не може да буде: после онога што смо проживели, који би још тренутак могао да нам пружи ма шта лепше и веће, истини-тије и трајније!

*

Ви желите да дознате и крај, заморени моји читаоци? Као да је могућно да има крај оно чему једва наслућујемо и где је почетак. Кад до њега није дошло ни на полуосветљеној стени ни на сунча-номе врху — како да га буде сад кад све као да почиње изнова, јер се налазимо на обиму круга на коме је свака тачка и прва и последња.

— *Али нас занима крај књиге!*

Аха, з а н и м а вас. То је реч коју досад нисте ниједном употребили. Па лепо, из захвалности пре-ма вашој неочекиваној пажњи, покушаћу да вас за-довољим и да вас доведем до тренутка кад ћете мо-ћи, са уздахом олакшања — а ја бих волео да он буде израз жаљења! — да кажете: свршено! Само немојте пребацивати једино мени, ако вас крај књиге не задовољи и ако у њему видите опет нешто што личи на почетак; јер, рекао сам вам, налазимо се у зачараноме кругу...

Испричаћу вам прво како смо сишли са овог врха, на који, до данас, нисам ступио ниједном више, али не својом кривицом...

После нашег дугог одмора, гледајући ме с вре-мена на време мало забринуту, Јожа је наједном рекао:

„А сад почиње силазак.“

Још под утиском јединственог призора око нас, желећи да продужим часове који се не обнављају ни сваке године једном, покушао сам да се буним, иако сам обично увек послушан кад је у питању Јожина заповест:

„Чекајте, Јожа, још мало. Имамо времена.“

Схватио ме је погрешно. Помислио је, сигурно, да се плашим да ми се повреда не погорша од дугог и напорног силажења које нам предстоји, или да ме је просто страх од оног што долази, после оног што је било. Зажмирио је и загледао се у мене са неким чудним изразом у очима и казао:

„Не бојте се ничега. Сићи ћемо старим немачким путем преко италијанске стране. Дужи је, али ћемо избећи Кулоар и оно што стене над њим тако издашно сипају у овим часовима. А ваша повреда нити ће од тога постати већа, нити ћете осећати јачи бол него сад.“

„Не бојим се ја, Јожа, ничега. А што се тиче бола, морам и сад да разочарам самозваног лекара у вама: осећам га исто толико колико и раније — нимало.“

Он се наједном смеје, спушта ми руку на раме, дрмуса ме и каже раздрагано:

„Худич сте ви! Или ме лажете, или вам је глава заиста терђа од моје!“

Аркаша, који је за то време метнуо ранац на леђа, стоји мало даље од нас и слуша овај разговор, оборене главе. Његово готово непрекидно ћутање, а још више стално иста питања која ми сад опет поставља скрушеним гласом („Боли ли вас много? Како ћете ви сићи? Хоћете ли ми допустити да понесем и ваш ранац? Како имам смелости, после свега, да вам погледам у очи?“) и усиљени одговори које мора да даје кад га нешто упитамо, почињу не само да ме замарају него и љуте. Да бих учинио крај свему том и омогућио онај наш однос који зближује а не удаљује као ово искрено али мени необично, непотребно и несхватљиво саучешће, јер нешто у мени већ на други начин него моја свест схвата ово што се догодило — прилазим му сасвим близу и засипам га најпотпунијим набрајањем имена животиња у петом падежу, која сам у стању да ишчепркам из свог задремалог познавања зоологије. Јожа се смеје као луд, удара се по бутинама, лула му испада из уста и он заборавља да је подигне већ само узвикује:

„Још! Још! Заслужио је! Погледајте, сад ће и он да се насмеје! Сад ће и он вас да почастује — ако је од створова што не припадају нашем роду остао још неки кога нисте поменули!“

На „његовом“ лицу јавља се осмех; не осмех увређеног или задуженог човека који је задовољан што му се пружа прилика да стоструко врати зајам, и који то уме боље него ико, већ осмех човека срећног што стварност не потврђује ништа од оног што у њему изазива мрачне мисли него оно супротно што он не сме да очекује, пошто није створен да верује у чуда. Али сем неколико неубедљивих „добро, усвајам све, тако је“ ништа друго, достојније бележења, не прелази преко његових усана.

„Ето — завршавам ја потпуно другим гласом — сад можете да се уверите како ми штетња по старом немачком путу, који не познајем и који чува за мене дражи нових запажања, не може бити нимало штетна, кад сам се, жив и читав, са непроширеним новостеченим украсом на глави, вратио из посете једном много већем и опаснијем свету; а сем тога, захваљујући мом дружењу са вама, и добро ми познатом. Напред, леништино и врдаламо! Вама се још не силази, хтели бисте и овде, као на Довшком Крижу, да се излежавате и одмарате своје отромеле папке, па да се други не би досетили шта је, покривате то неком измишљеном бригом о мени и овој микроскопској раници на мојој глави!“

Јожа је, за то време, већ био на путу који, вијугајући вешто око тежих и опаснијих места по гробену, силази у дубину. Али пред првом усправљеном стеном, застао сам опрезно и казао што је могућно природније, да моје речи не би опет изазвале код Аркаше неко излишно везивање појмова:

„Изволите ви напред.“

Оно што сам хтео да не постигнем ипак се није дало избећи: један далеки поглед, пун свести да је и ово прекор, и то заслужени, додирнуо ме је само за тренутак. Осетио сам да ће, бар данас, све бити алузија за Аркашу, који мисли само на једно, да ће му и даље све кварити расположење и да је овај

наш јединствени поход на Јаловец, његовом кривicom, у том погледу велики неуспех. Дошло ми је да зашкрипим зубима, да га ударим — да, и то! — да се вратим и да после, кад он не буде више ту, сиђем сâм, без најдражег пријатеља и можда заувек без њега. Али нисам учинио ништа од свега. Уздржало ме је велико запрепашћење због тога што се јавило у мени, толико ново, тако необично и недостојно нашег односа. Осетио сам да је потребно пуно разумевање и оваквог Аркаше, јер да је он сад друкчији, не би потврдио да је онај који јесте, онај који ми је толико драг, сад дражи него икад. Повукао сам га за ранац, кад смо сишли преко првог прага, и кад је застао, окренуо сам га према себи и казао му, не дозвољавајући му да скрене поглед у страну:

„Аркаша, човече, освестите се! Ђудимо оно што смо увек били. Зар не видите да ми није ништа? Да сте ми, напротив, пружили нешто о чему ћу, чини ми се, имати много да вам говорим. Доцније, кад то и самом мени постане јасније, кад се то што је још осећање претвори у мисао... Хајде, разведриите се, и пожуримо да стигнемо Чопа, што ће бити скоро немогућно ако сам он сам не причека.“

Једно тихо и плашљиво „Хоћу“ пролази кроз стиснуте усне. И Аркаша се окреће стени и почиње да силази преко стопа усечених у њену глатку површину. А мало после, полазим и ја.

Не знам, драги читаоци, како ћете нас ви пратити на овом нашем силажењу. Вероватно зато да не би морао да разговара са мном; или можда да би доказао како читав планинар, иако новајлија, може да оствари бржи ход и лакше плезање него његов повређени учитељ; а може бити и само због тога да бисмо стигли Чопа који ће и овог пута, као на врху, умети да почне разговоре који привремено угушују сва друга осећања и ућуткују све оне мисли које немају везе са оним о чему он говори; или ко зна зашто: тек, Аркаша је наметнуо свом силажењу такву брзину да сам ја, на опаснијим местима, застајкивао и забринуту гледао у његове као помахните коге и руке. Али како сам хтео и делом да до-

кажем оно што сам тврдио речима: да своју повреду сматрам ситницом и да пристајем, ако је потребно, а противно свим правилима алпинизма, да и цело силажење, до најнижих подножја Јаловца, претворимо у лудачко утркивање — ја сам био стално одмах иза Аркаше, застајкујући понекад само зато да не бих спустио ногу тамо где се још налазе његови прсти. И ко зна колико би то потрајало и, пошто се међу побудама наших радњи јавило и нешто слично срећу (и вашу, драги читаоци), иза једног великог обронка над улазом у горњи део Кулоара нисмо налетели на Јожу, који је седео у хладовини и, изненађен, зауставио нашу трку једном врло речитом и чисто српском реченицом, која је код Срба најчешће испољавање љутње, огорчења или сличних осећања, а коју су Словенци усвојили да би им служила као израз најчистије и најбезазленије раздраганости:

„... ..!“

Аркаша и ја морали смо одмах да се зауставимо пред овако недвосмисленом жељом и да се упитамо, сваки у себи, да ли се ово другарско ти, којим нам се Чоп још никад није обратио, односи на обојицу или одликује само једног од нас, и кога. Али нам Јожа није оставио довољно времена за претресање тако озбиљног проблема, већ је ведро наставио, са вечитом лулом у зубима:

„Е, момци, тако то не иде. Биће вам ноге потребне за још три сата силажења и за спуштање у доњи део Кулоара, при чему ћемо морати да се још једном послужимо истим оним конопцем који је доказао да може да издржи два људска тела у нежељеном положају, од којих једно и без ослонца, и да доведе у не мању опасност два скривена украса без којих ниједно људско биће не би било мушког рода. Хајде, одморите се мало, па онда полако и разумно за мном.“

Додао је, озбиљнијим гласом:

„Не питам вас, рањениче, како се осећате. Видим да вам није ништа, кад можете да радите оно што вам не саветујем да чините ни онда кад се сав

тај крвази украс на вашој глави претвори у ожиљак који ће вам служити као корисна опомена, али који вас, то вам ја тврдим, неће излечити од оног од чега ви и ја болујемо, према мишљењу такозваног разумног света.“

Рекао је још нешто. Али то нисам могао да чујем; јер прилазећи уском отвору међу огромним пругасто изрезаним стенама над Кулоаром, видео сам нешто што је сва моја чула онеспособило за примање утисака који нису у вези са тим: видео сам један свет који ми је потпуно нов ма колико да сам навикнут на све необичне и непредвиђене призоре које планина може да пружи, који најчешће остварује само машта у ретким и плодним часовима, који ме одводи много даље него што сам мислио да ћу стићи, уводи у најсавршенију фантастичност, припрема у мени снове који ће бити мбра у неким далеким ноћима и чији ће изглед моје сећање на њега да претвори у речиту опомену и неодољиво дозирање. Видео сам слику најпотпунијег рушења планине и њене пролазности.

Узани отвор, усечен у високе стене, улаз је у дубоку и дугу клисуру међу Јаловцем и Великом и Малом Шитом, улаз у свет који је скоро увек у сенци, јер само једном, у подне, пуна сунчана светлост слива се у њега. У сва остала доба дана, његово разривено или снегом покривено тле притискује тамноплава сенка околних врхова и гребена. Зато су снежне површине у њему готово стално замрзнуте и, у горњем делу, остварују слику уједначености, кроз коју се провлаче само два потпуно различита трага: рупе и пукотине начињене падањем већег или мањег камења и све чешће уколико се прилази доњем делу Кулоара, и други, неприметнији али од кога нам се поглед теже одваја — стопе усечене у тврду кору снега уз саму стену Шите, нешто мало чвршће него што су шарене наслаге Јаловца. Одавде посматран, човеку који нијеcroђен са свим изгледима света по високим планинама, овај део Кулоара морао би изгледати као несавладљива препрека и исписао би велике знаке питања и чуђења на унезвече-

реноме лицу. Алпинист, напротив, осети одмах жељу да одустане од својих ранијих намера, ако их је имао, и да пође низ ове оскудно усечене степенице у снегу, да би још једном и можда последњи пут за данас био у правом додиру са правом планином. Јер ма колико да нека ледена и претећа тишина влада над хаосом од изваљених стена, разбацаних по целом Кулоару и тако снажно утиснутих у своја нова лежишта да нам се чини како су ту израсле и како ће, сваке године, бити све више, док се најзад не претворе у нове врхове — велика и стварна опасност која ту постоји нису ни стрми нагиб, ни снежни наноси, ни кратки прагови који га пресецају и чији нам изглед обећава тешкоће само док смо далеко од њих, путем оптичке обмане: та велика опасност је падање камења. Оно падање од кога може бити страшније још само сурвавање лавина у зимско и пролећно доба, или опасност од грома кад нас његовим најнепосреднијим ударима излажу дуги и високи гребени од којих немамо могућности да се удаљимо у часу непогоде, или опасности које сами стварамо повлачећи по стенама траг оног свог пута којим можда никад више нећемо проћи. Падање камења које може да се претвори у делимично рушење стена, да пробуди снажне и суморне одјеке и по удаљеним зидовима и да, дуго времена после тога, ако нема ветра, одржава облак жуте прашине над местом где је стена морала да промени свој дотле вековни положај. Трагови овог падања камења шарају дно Кулоара од његове највише тачке до најниже. То није ништа необично, тога има по свим жлебовима међу великим врховима или испод усправних зидова. Само што је овде то падање редовна појава, која се ни по чему не може предвидети, јер жута боја стене, знак њеног распадања, појављује се много десетина година пре него што вода, главни рушилац, заврши споро и тешко изводљиво дело.

Гледајући ово што ми није било непознато, али што никад нисам видео овако сликовито нагомилано на једном месту, разумео сам боље него малочас Јожину намеру да не идемо данас кроз Кулоар

и да, у кратком временском размаку, не вучемо два пута судбину за реп — како би то казао наш Аркаша да је боље расположен. Разумео сам да то право на потпуно и свесно излагање опасностима имају они који се њиме тог дана још нису користили. Али ми је и било жао што се нећемо спуштати преко слеђених снегова и што нам, прибијеним уз хладне стене по мрачним и влажним пукотинама дуж њих, неће срца куцати прво добро ми познатим ритмом очекивања нечег што од човека тражи спремност за одбрану, а после, на ширини и под сунчаним зрацима, оним још боље познатим и пријатним откуцајима олакшања. Такав растанак од Јаловца био би најдостојнији дружине коју предводи Јожа Чоп... И осетио сам још нешто, први пут можда: извесно дивљење према онима који, да би изишли на врх Јаловца, имају само пут кроз Кулоар, кроз опасности којих нису довољно свесни, због чега их срећа можда и служи тако упорно; јер и поред свакодневних рушења, несреће се скоро никад не дешавају.

Погледао сам у Аркашу, који је стајао крај мене и можда исто осећао, и рекао сам тихо:

„Дивно — али за идући пут.“

Климнуо је главом као у знак одобравања. Ја сам одмах схватио да тај неми одговор није у вези са мојим речима већ са његовим мислима. И осетио сам да оне иду другим путем. Кобна сенка недавног догађаја претварала је сваки разговор са њим у монолог, који је он пратио ћутањем или равнодушним климањем главе.

Тако сам данас још усамљенији, још потпуније принуђен да се повлачим у себе у ретким тренуцима дубоких доживљавања, јер ме изневерава и ћутање онога који најистрајније дели моја осећања и мисли. На срећу — пошто ми је сад потребно да се више него раније осећања претварају у речи, због нарочитих околности у којима се налазим — ту је Чоп, који још уме да говори, да каже праву реч, мада се у њему већ збива она добро ми позната промена: појављују се мрзовоља и отуђивање од свега што није само његов свет, са враћањем у онај који при-

пада свакоме. Већ су му реченице тромије, осмех се спорије оцртава на лицу које, наједном, изгледа пуно умора, боја очију није више јасна и у њима се не огледају даљине, и ја морам извесна питања да постављам и по два пута пре него што дође задоцнели одговор који и не задовољава увек. Као да је сад све свршено, као да са преласком на стене које не припадају Јаловцу ни нас тројица не сачињавамо више ону целину која је била беспрекорна, и њено уништавање утискује ми у душу бол, сад још лаки и неприметни бол, али који ће се тек доцније, у сећању, показати у правој јачини. Послушно идем за Чопом који је, опрезан и он, пустио Аркашу да буде први, јер сав наш даљи пут састоји се од огромних прагова по чијим полицама трошних ивица леже осипине, и све што допире до мене, на махове, то су ударање наших гојзерица о стену и Чопове кратке и оштре опомене: „Пазите, камен! Лево! Чекајте! Обиђите оно жуто место!“ — опомене које упућује Аркаши и које су неопходне, јер се негдашњи немачки пут налази у тако запуштеноме стењу, да се и ово силажење, некад осигураним и обележеним смером, понегде претвара у лакше или теже плезање.

Тако смо се растали од Јаловца, готово као побеђени. Као потиштени због нечег што, напротив, са сваким кораком просторног и сваким минутом временског удаљавања мени све више личи на победу, постаје извор непресушне радости и почиње да ствара једно сазнање које ће се заувек урезати у моју свест. Овај до данас најдубље проживљени догађај схватићу онако какав је он и био, али за то још није дошао прави тренутак: сувише је светлости око мене, сувише шумова и звукова у крви и ваздуху, сувише присуства двојице људи који то ипак нису осетили онако као што ја почињем да осећам, нејасно а све јаче. Потребно ми је да останем сам, да проговори ћутање у мени, да ми час мојих најпотпунијих открића, вечерњи час пун ублажене светлости и полутаме, још једном помогне да, незасењен сунчаним сјајем, пажљивије загледам у себе и откријем једну тајну више.

Па ипак — и овако, све је ово лепо и необично. Зашто тражити од живота да тренуци које нам поклања увек буду такви да их морамо означавати нарочитим речима? Има велике лепоте и тамо где је све обично, и онда кад нам све личи на свакодневно протицање часова. То често заборављамо и, трудећи се да постигнемо оно што такво не може бити, уништавамо оно што је такво било. Чоп, међутим, зна да се може достићи непосредност живота, а самим тим и све остало за чим тежимо, ако се остане у себи, а од себе открије само најнеопходније. Па ипак, он је данас и несвесно био жртва оног што избегава, и то је открило до дна велику и дивну душу овог човека који је, остваривши најпотпунију заједницу са природом, омогућио себи и најдоследније општење са људима.

Догодило се то на једном огромном снежишту, после нашег силаска у Кулоар. После преласка преко врло усправне и повисоке стене, где је вода онемогућила свако друго спуштање сем оног које се изводи помоћу раширених ногу и конопца омотаног око разних делова тела, а које смо данас већ једном извели, у сенци високог гребена и са неједнаким успехом, као што је читаоцима познато. Али овде је оно протекло много спорије него тамо и реч кајгана није се чула у своја два различита издања, српском и словеначком. Вероватно због тога што, трудећи се да врати у неокрњено стање свој млади углед, онај који је на гребену био повод изговарању те речи, и још многих других записаних или неспомнутих, сад је исту радњу извео тако зналачки — а да би то постигао морао је и да је успори — да је од Чопа и мене добио само једно кратко и скоро истовремено „браво!“ Скромно прикривени израз на лицу показао нам је да се и трећи слаже са двојицом, иако је у питању он сâм, надалеко познат по својој скромности. И онда, док је Чоп скупљао конопца, везивао га, загледао опет мрље од крви на њему, са неким недовољно изговореним речима на уснама, и враћао га у ранац, ја сам још једном погледао цицковски Јаловец, који се сад издизао над нама исто

онако неприступачан као и јутрос, само показујући ону своју страну која је највише у стању да пробуди дивљење.

И опет сам видео белосиве наслаге у његовој основици, испрекидане плочама разноврсних облика и црвеножутим површинама, издвојене стене згрчене по ивицама широких полица, црна окна и камине који се исто тако неочекивано завршавају као што и почињу. Видео сам како, залепљене за стрме равнине, висе над Хорновом стеном и у њој мала снежна поља, која су понегде проблем већи од саме стене. Видео сам, бачену преко овог каменог света, ону предвечерњу сенку која је и хладна и тешка, која као да се увлачи у сваку пукотину камена на коме лежи, па га и она нагриза као и све остало. Видео сам нему борбу елемената и осетио сам, потпуније и више него икад, да је у оваквој планини све борба, да и сам човек води борбу са том природом и кад најмање мисли на то, да побеђује и онда кад му ништа не личи на победу, да је побеђен много пута кад то само нејасно наслућује. Видео сам све то — и као зачаран гледао сам и даље величанствени приказ, употпуњен изгледом Кулоара који, посматран одавде, пружа слику рушења које почиње доле и узлеће према висинама и ствара у нама мучну обману да се оно што је горе, чврсто и овековечено, необјашњиво издиже из дубина једног света који је сав у рушевинама и зато као да више и не постоји.

И не знам докле бих то гледао, да ми се једна блага рука није спустила на раме. Јожина рука — а ја сам наједном знао да нећу моћи ни да окренем главу према њему ни да први прекинем ћутање. И као да тај додир није био довољан да послужи као увод у оно што Јожа има да ми каже — негде високо над нама, иза једне окуке у Кулоару, сручила се камена лавина, затресао се простор око нас и дуго још падање појединачног камења нарушавало је поподневну тишину, будећи многе јаче или слабије одјеке. У Хорновој стени, као да је постојала веза између оба рушења, чуло се исто тако да пада камен низ северозападну страну, али далеке Понце и

Котова Шпица одбиле су да врате одјеке ових непријатних шума. Слушајући све то пажљиво, да би по правцу звука одредио и тачан правац падања, Јожа као да је мислио на нешто сасвим друго. Његова се рука није помакла са мог рамена, које је благо притискивала. Али кад се све стишало у ваздуху над нама, пет размакнутих прстију ухватили су моју браду и окренули ми цело лице према ономе који је сад говорио. Његов је глас био тих и као врло далек, али њега је чуо и Аркаша који је стајао даље и који је, у једном тренутку, учинио покрет човека изненађеног што добија нешто и онда кад је мислио да неочекивани дар није намењен и њему. Јожа је казао:

„У каквој сте ви опасности били данас, драги мој! Прво камен, затим пад! И не само ви — и ми. Још мало да је потрајало, ја не бих издржао и сва тројица летели бисмо у Коритницу... А знате ли ко је за то крив? Ви и ја. Нико други. Морали смо боље знати шта се сме и са ким се иде у стену... Али — ја се не кајем нимало. Ваш пријатељ је диван човек.“

Да није тако завршио он, рекао бих то ја. Његов поглед био је још једном, последњи пут данас, пун оних дубина из којих речи које слушамо сликовито подижу проживљене тренутке. Новим, неочекиваним покретом, помиловао ме је Јожа по коси, опрезно обилазећи повређено место... и то је било све. Кад сам и ја хтео нешто да кажем, преданом је био онај Чоп кога сви знају: са лулом опет у зубима, жмиркајући очима као да гледа у јаку светлост, мрмљао је нешто неодређено. И ја сам разумео да је велики тренутак прошао и пропратио сам његово ишчекивање узбуђеним ћутањем.

Ишли смо, затим, дуго и брзо, по бескрајноме прудишту у дну долине, као и јутрос покривене сенкама. Ћутали смо сви. Шта бисмо и могли још да кажемо једни другима после оваквог дана, када је проговорило све у нама, не само речи, изрази и покрети, него све — и оно што као најскривеније носи

човек у себи: и сама смрт. Знали смо да ће доћи један дан кад ћемо, опет заједно, моћи да нађемо обичне речи за ова необична доживљавања, оне што не намећу непотребне нагласке који би сад били неминовни услед велике близине догађаја. А тога као да смо се сва тројица највише плашили. Зато је боравак у Тамару био сведен на свршавање најпотребнијих послова: Јожа је још једном био дирљиво невешт као лекар, Аркаша је сав нагомилани бес излио на једног туристу који нам је досађивао непрестаним питањима, ја сам био предмет сажаљивих или подсмешљивих посматрања („Зашто иде у стене онај ко их не познаје?“) — али сам све примао ведро, не осећајући ни најмању потребу да се буним у себи или држањем и као случајним речима упознајем непознате ми људе са правом истином. Јер само још један сем мене био је способан да је чује и разуме. Ону истину до које сам све потпуније долазио и која је осветљавала исто тако брзо све кутове моје душе као што је вече пунило сенкама долину око нас.

*

Тамноплаво алпско небо, чија несхватљива близина као да је преко целог дана притискивала планинске гребене и врхове, почиње да бледи, да се издиже, измиче и опет постаје удаљени и празни простор без и најмањег облака. Али на земљи под њим, светлости и боје непознате пуном дану појављују се са сенкама: истакнутија тамнина шуме јаче издваја из дотле недељиве целине сабласну белину стена растурених међу месецнима, боровима, смрекама и јелама, чије збијене гране нису више зеленило коме сунчани сјај намеће исте преливе, већ настављају оно дивно, после раног јутра прекинуто ткање онолико зелених боја колико је у шуми разног четинарског дрвећа. Свежина, која се и преко дана није повлачила са извесних места у шуми, прелива опет све. Човек је не осећа док је у покрету; али ако застане, не може да је одлепи са загрејане коже или

металних делова своје опреме, мора и на тај начин да осети како, и поред спорог гашења сунчаних млазева по висинама, доле, у шуми, почиње вече које ће дуго још да успорава долазак ноћи, силазак хладноће, наступање тешког планинског сна.

Али и поред тога што удаљену и готово нестварну пластичност целине замењују појединости чији ближи па према томе и изразитији облици износе пред нас животе нама схватљивијих бића и ствари, употпуњених спољним видним ознакама и унутарњим наслућеним кретањима; и поред тога што нам сав свет око нас, пред постепеним нестајањем оног другог, удаљенијег али главног, постаје једини чије ће прво осенчене а затим скривене у мрак прилике пратити наше биће док не утонемо у сан; и поред увлачења у нашу свест облика грађа, коре на стаблима, повијених трава или усправљених цветова, свега оног што пред величанственошћу дневног оквира, који једним делом и у једном тренутку постаје садржина, није могло пре доласка вечери и силаска ноћи да нам открије свој прави лик — и поред свега тога што нас на један нов начин доводи у нераскидну везу са природом и њеним тајнама: ни у таквом стапању у готово материјалну целину човека са свим што је око њега нема никакве романтике. Све је проткано драматичношћу напорног разумевања, спорог откривања, продирања материје која, одуховљена, тежи за упознавањем нове садржине у материју која се изражава само обликом. Као увек и свуда у алпским пределима, поезија из песничких виђења и снова сведена је на поезију стварности, не свакидашње већ оне коју човек открива кад је очишћен од свега туђег, излишног, извештаченог — кад је чист и спреман да ритам вечнога осети само кроз пролазно.

О томе сам мислио идући за Аркашом, док су се густе и широке вечерње сенке скупљале око нас, са свих страна одједном. И те мисли, којима је потребно ћутање да би могле у што потпунијим облицима да се приближе необичном предмету својих трагања, удаљавале су ме од пријатеља, иако се он

упорно трудио да успорава ход и да тако, бар у простору, не будем далеко од њега. Непрестано се окретао и погледао ме, незадовољан што ће нас ноћ ухватити у шуми, што ћемо пропустити последњи воз за наше село, што ћемо морати по мраку да тражимо какво преноћиште, што ме већ вечерас неће превити руке лекара из Крањске Горе, вештије од Чопових, што ће и ову ноћ морати да проведе у неизвесности шта је у мојој глави поремећено а шта не: о свему томе он ми није говорио ништа, али ја добро познајем Аркашу и знам шта он мисли док иде овако испред мене, само привидно помирен са судбином. Па ипак, мада се осећам одлично и никакав ми бол не смета, мада бих могао и да трчим а не само да идем брже, мени је тако пријатно да што дуже траје ово наше враћање из земље у којој се снови и остварују а не само сањају, да још више успоравам корак и, најзад, застајем, скидам ранац, спуштам га на земљу и седам на широко стабло једног обореног дрвета. Аркаша, до кога сад не допире шум који чине моје гојзерице по шљунковитој стази, окреће се нагло, као да га је поплашило одсуство тих јединих знакова живота које дајем од себе. Он мора да учини оно што му од пре неколико сати тешко пада: да погледа у мене. Мора том приликом да види и завој око моје главе, белу мрљу у све већем сутону, и онда, пошто је то неизбежно спајање слика, да опет проживи онај тренутак који је назвао најстрашнијим у животу. И не само то: пошто се уверио да је излишно чекање на месту где се зауставио и да ће моје одмарање („Од чега ли се само одмара?“, синило му је можда кроз главу) трајати колико се то буде допадало мојој тврдоглавости („Каква срећа што му је глава тако тврда!“), он се враћа, оклевајући, мало збуњен што се прекида овај дивни однос између мог гледања и њега и његовог негледања у мене, и ради исто што и ја: седа на дрво, али мало даље, упола окренут на другу страну.

Мени је жао што он не схвата овако као ја велике тренутке које смо доживели. Жао ми је што он непрестано прекорева себе и што се каје, што

сматра да је он крив због нечег што је морало једном да ми се деси и што би се догодило — сад знам то — и да он није био данас са нама. Узрок би само био други. На огромном профилу Јаловчеве пирамиде биле су исписане, само за мене, речи које нисам хтео, или нисам умео, да прочитам тако да ми оне буду потпуно јасне, да недвосмислено кажу зашто је дозивање те стене звучало као радосно обећање и било извор стрепње и страха. Па и да сам разумео све то — зар бих скренуо на другу страну? Сигурно не бих. Јер сам већ тада осећао и подсвесно знао оно што као велику истину носим данас у себи, што је морало да ми оплоди ум сазнањем, без чега даљи живот не би био ово што ће бити, а што се остварује само у таквим тренуцима. О томе, о томе бих желео да говорим Аркаши, да му кажем шта се у суштини догодило са трећим на конопцу, јер оно што је он видео само је спољно, подељено са двојицом пријатеља и страшно утолико што је пре овог сазнања могло да стави последњу тачку. А сад кад је протекао већ цео први дан новог живота, правог, оног који живи само човек свестан шта значи заједница са смрћу коју носи у себи, шта значи клијање, рашћење и сазревање оног што неминовношћу скоријег или доцнијег уништења сарађује са најживотворнијим снагама у њему — сад је умирање још мање проблем него пре. Сад је решени проблем: истина која је у нама.

О томе бих желео да говорим Аркаши, јер досад нисам изговорио ниједну реч која додирује суштину нашег заједничког доживљаја, која наговештава оно што се збило у мени, а што неће бити страна ни њему, што је можда већ запарало површину и његовог мозга. Али, ево, ниједна моја реченица не отвара пут томе што је спремно да изиђе, да потпомогнуто полутамом око нас невидљиво и што пре стигне до пријатељевог срца. И ми седимо на стаблу, које испушта смолу на повређеним местима и шири слаби а опојни мирис. Како је тешко оспособити два човека да на други начин него обично буду они који су! Како није лако користити се чи-

стим језиком осећања, кад су усне сувише навикну-
те на привидно лажну и тако пријатну игру са оним
што наређује мозак, да би срце могло несметано да
откуцава своје праве часове! — Са Јожом је све то
много простије. Он има дара, тако корисног за упро-
шћавање живота, да ниједном тренутку не допусти
да постане средишни. У сећању нека достиже и нај-
веће размере — то је лична ствар онога ко болује
од успомена; али док траје, мора да познаје пристој-
ност животне просечности. А ако се ипак уздигне
до изузетности и донесе оно јединствено, једном до-
живљено, оно што бележи границе у животу, одваја
и одабира људе, што одмах стекне име и остаје за-
писано: ту је свакодневна реч, ту је просто дело да
угуше и отклоне даљу потребу за новим речима, за
оним штетним изношењем себе пред друге — што је
и немогућно остварити потпуно кад је у питању Јо-
жа Чоп, не невешт у изражавању, већ упознат са тај-
ном упрошћавања односа. Тако Јожа уме и тренуцима
растанка да ускрати драж изузетнога. Чак и кад је
то растанак тројице људи који су на овакав начин
сазрели за трајно пријатељство и пожртвовано дру-
гарство. Кад смо се, пре једног часа, растајали од
њега пред планинском кућом, на истом оном месту
где сам га угледао два дана раније, испред стола на
коме су овог пута биле само три чаше са остатком
лимуна на дну — доказ пожртвованости мојих при-
јатеља који су тврдили како ја смем да пијем само
чај, па су то урадили и они — Јожа је још једном,
бескрајно благим додиром, проверио положај завоја
на мојој глави, загледао се насмејано у мене и казао:

*„Ето, драги мој, сад смо сигурни да идући пут
нећемо налетети на овако великог ђавола!“*

Али пре него што сам могао ма шта да му од-
говорим, окренуо се према Аркаши, руковао се дуго
и снажно са њим, поновио му, гласом човека који
не тражи потврду за своје речи, да је Јаловец озби-
љан посао, али да га је Аркаша свршио са успехом
и да не треба нимало да лупа главу због оног што
се догодило, јер у томе још није велики мајстор
пошто, ето, ни свом пријатељу није успео да је раз-

лупа како треба. После те језовите шале, изговорене сасвим озбиљно, он се окренуо и ушао у кућу, не чекајући да ми пођемо. Али кад смо били на крају ливаде, пред шумом, Аркаша, који је још једном хтео да види Јаловец, пре него што га дрвеће сакрије од нас, казао је као за себе:

„Јожа стоји пред кућом и гледа за нама.“

Махнули смо му рукама и он је одговорио.

Са Аркашом то није тако просто. Он зна да живот, као целина, има вредности само онда кад се састоји из јасно издвојених и истакнутих тренутака, из оних који се не намећу, доцније, сећању својим особеностима, уношењем необичног и несвакоднев-ног у једноликост која нам је најупорнији сапутник. Он уме такве тренутке да дочара, да их отрже не само из себе већ и из других, да их остварује и кад је све безначајно у нама и око нас, па утолико пре и онда кад нас збивања окруже оним што се дожив-љује први и можда последњи пут. Он ужива као мало ко, више и од мене, у њиховој благотворној изузетности. Стално је на опрезу и прати сваки дрхтај душе или спољни повод да би, својим саучес-ништвом, омогућио животу да уреже у нас то ретко, непредвиђено или бар не тако скоро очекивано. Али, исто тако, он не допушта никоме, најмање себи, да у таквом тренутку истиче његову неповратност, са-мим тим и јединственост, излишним испољавањима преживеле сентименталности, непотребне патетично-сти, невеште раздраганости — што би само умањило право осећање, распарчало га и не би му допустило да, нетакнуто и скривено, постане у нама и доцније узрок накнадном а исто тако стварном проживља-вању. Зато се он повлачи тада у ћутање или, да би обмануо, служи речима и тоном који не дозвољавају да се оно велико и право у њему пробије до других. На узајамном поштовању неизреченог заснивају се најтрајнија пријатељства — казао ми је једном. До-пунио сам га, у себи: ако смо у стању да осетимо то што нам пријатељева реч ускраћује а његово ћу-тање пружа као доказ највећег поверења; ако смо свесни да је успостављен онај ретки однос кад нам

је довољно оно што носимо у себи да бисмо друге, бар нама најближе, могли да разумемо.

Али вечерас морам да разговарам са њим друкчије него обично. Сувише се накупило у мени. Знам да се и у њему, иза потиштеног и мрачног лица, иза погледа који бежи од мене, комешају мисли, необичне, оне на чијем сам трагу и ја, оне које ће се допунити мојима и остварити један ретки трен, као данашњи кад смо обојица висили на конопцу, мање трагичан а исто тако незабораван. Честољубиви дужник у мени не може да заборави онај прекор на гребену Шплетуте, кроз који је Аркаша открио правог човека у себи, оног због кога ће наше мисли и узајамна осећања увек продужавати и учвршћивати нашу душевну заједницу, ма куда нас живот бацао или можда догађаји у свету присилили на дужи или трајни раста-нак. Томе Аркаши дугујем признање открића до кога ме је довео он. Аркаши који се узалуд отима од своје речите савести, и не слутећи да су његова неумешност на стени и почетничка неопрезност оствариле у мени потпуну радост због правог сазнања, због оног што ми је могло доћи и од човека према коме сам равнодушан, а што ми је милосрдна судбина пружила у најређем облику: да ми пријатељ, најбољи, најоданији, помогне да знам, да знам, да знам оно што даљем животу даје драж новог и укуса првог, а што и све што је раније протекло необјашњиво и моћно претвара у део нове целине. То морам да му кажем и он мора да ме саслуша. Али ја хоћу да нашем разговору наметнем онај тон који је у мени и нећу да се одмах сударим са оним што сам објаснио и што је тако јако у њему. И зато, да би почетак био прави и онемогућио прекид или пад, вребам тренутак који и Аркаша као да чека; само, док га ја желим, он га се сигурно плаши.

Почињем упорно да гледам у онога који, пошто се већ повукао у потпуно ћутање, повлачи сад и у све већи мрак. Девет сати увече, у доста густој шуми, у августу; већ је ноћ. Месец је у закашњењу. Светлости се свуда гасе. И тако Аркаша губи своје облике, остаје без лица, постаје појам. Кад би го-

ворио и кретао се, био би опет Аркаша. Али он чак и не пуши више, тако да ми ништа не помаже да га остварим као оног кога познајем. Наслонио је лактове на колена и држи главу у рукама. Да га мање познајем, помислио бих да је заспао. Али ја знам да је он сад буднији него икад, да му, овог тренутка, умор који осећа долази више од садашњих мисли него од ранијег телесног напора и проживелих узбуђења. И док га ја тако гледам, са великом радошћу што ћу му ускоро казати нешто што он и не слуги да ће чути, што ће му помрчина омогућити да, не кријући изразе лица и без потребе ма шта да одговара, ако то не жели, доживи онај тренутак који затвара круг наших узајамних открића око Јаловца — наједном чујем себе како изговарам речи које су најмање у складу са оним што сам желео да кажем. Чујем где говорим ово:

„Аркаша, издајниче и неверниче! Зашто сте заборавили на Јаловцу своју праву природу, коју ће сад наћи онај ко најмање има смисла за њу и коме ће она бити повод многим непријатним тренуцима? Зашто сте тако скувани и опет то исто, само са измењеним другим словом, кад треба да будемо ведри и срећни што смо доживели један овакав дан? И мислите ли да проведемо целу ноћ на овом дрвету и да се пред зору смрзнемо као гуштери, уколико ја не издахнем и раније, ако не од ове озбиљне повреде, како је ви нестручно назвасте, а оно од бола што ми се пријатељ полако али сигурно претвара у пањ? Оптужени, шта имате да кажете у своју одбрану?“

Зашто ја тако говорим? Зашто се служим оним речима које не желим да изговори он? Зато, драги моји, што ми је, са задоцњењем, као и обично, пало на памет да ћу овако најбрже натерати Аркашу да зине од чуда; а кад већ отвори уста, не може да се не накашље, не пљуне, не уздахне или не проговори. А од свега је највероватније да ће проговорити, јер он никад не допушта да последња реч буде моја. Али он и даље ћути. Оптужени пристаје да буде суђен и осуђен без одбране, свестан да је његова

кривица не само доказана него и тешка... Али ако Аркаша није рекао ништа, он је уздахнуо. Тихи уздах допро је до мог ува, уздах човека који жали што није у таквом расположењу да може да ми одговори онако како заслужујем, или што има да ми каже нешто већ дуже времена припремано а што сам ја одложио својим неспретним говором, можда и онемогућио. Па ипак, тај уздах је оно што ставља у покрет оне моје речи које ће ми помоћи да кажем све, да и њега натерам да каже све:

„Послушајте, Аркаша, Јожин савет и не лупајте главу због оног што је било дивно, ма какво нам изгледало онда кад се догађало и ма какве нам мисли спремало за доцније. Јер то је било дивно, Аркаша, и заиста ни ви ни ја не заслужујемо да ваше нерасположење умањује лепоту оног што нас је толико обогатило.“

Једна тиха реч допире до мене, тиха и као да није свесно изговорена, као да се сама отела, задоцнели одјек са знаком питања:

„Дивно?“

„Дивно, Аркаша. То ћу вам увек поновити. Човече, ви не знате шта вам дугујем, шта сте извукли из моје подсвести и поклонили целом мом даљем животу! Дивно, као што је дивно и ово што ћете видети ако одвојите браду од дланова“

Он подиже главу, али гледа у мене. Ја се смешим:

„Не, Аркаша. Погледајте тамо. Кроз грање.“

Кроз грање, непомично и већ црно, пробија се до нас слаба месечина и спушта неколико бледосивих пега на тле пред стаблом на коме седимо. Доцније, кад се месец дигне изнад шуме, све ће бити прошарано већим или мањим, целим или покиданим светлим површинама, и шума ће изгледати као и сваке друге ноћи кад је пун месец над њом. Али сад, кад је он тек изнад гребена на североисточној страни, овај први зрак и његово упијање у шумско тле, неочекивана и нестварна појава, лице на тајанствена бића која су дошла да нас виде, да нас чују, да нам и сама нешто кажу. Иако слаб, несталан и

покретан, овај извор светлости баца мало сјаја и на наша лица. Тако могу да видим да Аркаша сад гледа у мене, не скреће поглед у страну, решен да чује све што му будем рекао и да издржи налет мојих речи, решен исто тако да ми, можда, и он сам каже оно што је дуго ћутање претворило у мисли.

„Како је ово лепо, Аркаша! Као да нам неко говори оно што волимо да слушамо. Као да се нечег сећамо, нечег врло далеког... Месечина увек на нешто подсећа.“

Глас ми је постао тиши, и наједном, као да нисмо више сами, изгубио је ранију сигурност и звучност. Не могу да одвојим поглед од светлости која се пробија између дрвећа, од пега на угаженој трави које постају све јасније и почињу да се наизменично гасе и распаљују, путујући по тлу и преко стабала.

„Погледајте само, Аркаша. Прва светлуцања прве ноћи у новом животу!“

Аркаша је устао. Пришао је полако и сео сасвим поред мене. Извадио је цигарету, али је не пали, него је окреће међу прстима, неодлучно. Затим је враћа у кутију и ћути. Ћутање је наједном и у мени. Велико ћутање очекивања оног што наједном постаје тако блиско. Осећам да је већ наступио један велики тренутак, онај коме, овог пута, Аркашина опрезност неће моћи ни да скрати трајање ни да измени прави укус. Онај који ће, заувек, да се издиже из свих успомена и да нам говори ко смо и какви смо. И сад кад је неминовно оно што мора да се догоди, Аркаша почиње да говори. Ја чујем његов глас тако као да он долази из велике даљине — а зар најскривенији кутови човековог бића нису увек далеко и од њега самог, а још бескрајно даље од сваког другог, био он и његов најбољи пријатељ?

„Рашко!“, каже он и застаје мало, па наставља одлучније и као журећи се да што пре каже све: „Већ два пута данас ја сам изговорио једну реч коју сте ви преплавили досеткама, које би, да сам и ја био расположен за такав начин изражавања, претвориле наш разговор у онакав какве готово увек

водимо. Али сад ме немојте прекидати, саслушајте ме пажљиво... Ја вас најискреније молим да ми опростите.“

Он опет застаје, окреће главу у страну, гледа у мрачну шуму и наставља, још тише:

„Да, треба да ми опростите. Знам да сам много погрешно. Прво, што сам тако упорно хтео да идем са вама на Јаловец. Друго, што сам мислио да умем више него што могу. Треће... Али зашто да набрајам! Опростите ми, то је све што желим, што тражим од вас. Јер ја сам човек који не бих преживео овај дан, да се са вама нешто страшније догодило, и имам права на ваш опроштај.“

Аркаша не говори више. Сад треба да говорим ја. Али, ово што је рекао толико је неочекивано, толико ново по гласу којим је изговорено, по ћутању које га је прекидало, по скрушености која ми у овом човеку открива још једног, исто толико Аркашу, и тако друкчијег Аркашу. И ја дрхтим од узбуђења, спуштам руку на његову која лежи на колenu и с тешком муком налазим речи, још не праве, али оне које ће помоћи већ познатим мислима у мени да се пробију и до усана:

„Не, Аркаша... Не опрашта онај који има да захваљује... Вама што сте ви, Јаловцу што је Јаловец, Јожи што је Јожа... Свима вама имам да захвалим за разне услуге. Али пре свега вама. Јер, видите ли, ви и не слутите шта ћу вам сада рећи. Помислићете, можда, да ми у глави није све у реду. Али, Аркаша, ја сад знам нешто, нешто што морам и вама да кажем. Нешто што је и страшно и дивно. Нешто...“

Срце ми удара, да искочи. Зар је тако тешко бити сам пред другим? Бити оно што се јесте, без обзира на звук речи које још једном откривају већ познату мисао и употпуњују је оним схватањем које јој други даје?

„Нешто...“, долази опет задоцнели одјек.

„Видите, Аркаша, није то лако објаснити. То се прво јавило само, као осећање, као сазнање. Али, сад, морам опет да га стварам у себи. Чудно је ово:

знам све што желим да кажем, стварне до опипљивости и јасне, прелазе мисли свој загонетни пут до усана, и ту се дешава оно мучно — не могу да постану реч, права реч.“

Бескрајна тишина упија мој глас, смањује га, одузима му потребну убедљивост, онеспособљује га за даље откривање оног што тако снажно проживљавам. Не, никад човек неће моћи да буде и пред другим оно што јесте, увек ће га изневерити реч, издати осећање. И узајамно разумевање ће изостати, искреност ће изгледати непотпуна због наше немоћи да изменимо оно што је битни недостатак човекове природе. Али ја хоћу вечерас да говорим, морам да говорим и да кажем све — све оно што пристаје да се одвоји од мене, да постане део и туђег размишљања. И ја се мучим, тражим и постепено, чини ми се, налазим; лакше или теже, избија из мене толико очекивано, са чежњом и стрепњом дозивано.

„Покушаћу ипак да вам то објасним, Аркаша. Јер га дугујем вама... Могло се десити да под другим околностима и из сасвим различитих узрока дођем до истог сазнања — то нема никакве важности. Али ја верујем — па ћу веровати и ако ми докажете да сам сад у заблуди — да ми се то могло десити само овде, у планини, на стени, ту где сам ја највише ја... А сад слушајте, Аркаша. Не знам какав је био израз на мом лицу оног тренутка чију трагичност не умањује ни срећни крај нашег доживљаја. То не знате сигурно ни ви, јер сте били у сличној опасности и ваше очи нису могле несметано да упијају изгледе спољних предмета, оно што човеку, ма шта то било, у таквим тренуцима постаје страно и равнодушно, пред највећом борбом која се води у њему. Можда је на мом лицу било само ужаса и страха — зашто да не! Наше је лице онај друг који понекад исувише изневери наш душевни живот, откривајући га онакав какав јесте кад не треба, приказујући га онаквим какав није кад ми желимо да буде обратно... Због овог што ћу вам сад рећи не треба да уображавамо да сам се ја најед-

ном помирио са судбином и чекао оно што нам је свима изгледало неизбежно. Не, Аркаша: моји ће прсти још дуго носити трагове борбе за живот — не само мој, за живот све тројице — али то не умањује велики значај онога што јесте. А то је ово: ја сада знам да умирање припада животу, да смрт долази из нас, да је тај неминовни крај нешто што је наше, што дуго времена припремамо, што не сме бити позајмљено, туђе, накнадно унето у човеково биће. Ма шта било спољни узрок, ма ко вршилац радње, баџил, материја или човек... Ево, опет не умем да вам то кажем... То је овако, као кад бисмо рекли себи: ја сам ја, и такав ћу бити увек. Не мења нимало истинитост мог живота што ћу умрети сад или кроз пет, десет, можда и више година. А може се то догодити и много раније, сутра, вечерас или одмах. Све што је протекло и даље би се обнављало не мењајући суштину доживљавања. Оно што ме окружује имало би за мене увек исту вредност. Музику никад не бих волео мање. Према људима бих остао опрезан и одабирао бих пријатељства, тражећи и од других да ме приме тек после свестраног упознавања. У планине бих одлазио док ми снага допушта и никад, Аркаша, никад не бих ускратио себи ни друго, ни треће, нити не знам које понављање овог што се данас догодило. И тако ја сад знам да се време, тај мучни чинилац, може уклонити из живота и онемогућити као вечита претња. Потребно је само бити свестан да је смрт логични закључак правог и личног живота, и да она ништа не одузима, као што ништа и не додаје. То ретко који човек зна. А ево, Аркаша, мени је то сад јасно, и тако ми је дивно, тако сам срећан, мили мој, да сам вам захваљан што сте били свесно невешти на стени, а несвесно вешти у мом душевном простору.“

У бескрајној, ничим још ненарушеној тишини око нас чује се убрзано и јаче ударање једног срца. Да ли је оно Аркашино? Да ли то његово узбуђење означаје крај онога што сам и хтео и могао само

њему да кажем? Не, то моје срце удара. Радосно. Иако. И ја имам снаге да кажем и ово:

„Потребно је још нешто, да бисмо умрли својом смрћу: да у последњем свесном тренутку не изневеримо себе...“

А мало после, кад ми Аркашино ћутање постаје присније него ма која реч коју би изговорио, настављам:

„Све ово није дошло наједном. Најмање горе, у камину. Ни после на сунчаноме врху. Ни за време силажења... Не знам како се створило у мени то највеће и најдрагоценије сазнање целог мог живота. Али, главно је да је ту. У мени. И да га никад нећу изгубити. И да ми све што доживљавам, као и оно што ће доћи, пуни дражима новог и добро познатог а не умањује му ни значај новине. И зато — а то ми је још теже да објасним — чини ми се да сам тек данас почео да живим слободно и без икакве стрепње, не плашећи се ничега више... Осећам у дну себе само један скривени и, верујем, неоправдани страх: да ли ћу увек бити толико ја, да не изневерим себе...“

Дуже времена ни један од нас не каже ништа више. Тишина постаје још већа после мојих последњих речи. Месечина је разбацила многе светле пеге око нас, и како међу гранама има ваздушног таласања које још није ветар и не ствара ни најмањи шум, сенке међу њима праве једва приметне покрете који ипак дејствују на моја заморена чула као појављивање сна. Затварам очи и осећам да сам до најдаљих граница могућности иживео овај велики дан, да ми он ништа више не може пружити, да је све ту, да је Аркашино ћутање толико дивно колико његове речи никад не би могле бити. Шта би и имао да ми каже? Да ме је разумео — то знам и сам. Видео сам га, малопре, нејасно привиђење над светлуцањем тла, како седи некако укочено, са неприродно подигнутом главом, као да пркоси нечем, да се отима од нечег у себи, као да би хтео да равнодушност буде једини израз на његовом лицу, иако га мрак заклања од мог погледа. Такав је Аркаша:

увек веран себи. Али, најједном, он почиње да говори... Тако тихо да се ја напрежем да га чујем, мада нас раздваја најмањи простор. Говори као за себе, као у сну. А ипак знам да је то за мене, схватам дубоку везу између онога што је примио и овога што даје. И, нимало разочаран што сам се преварио, што овај дан уме још да пружи и тиме унапред ускрати лепоту и необичност многим доцнијим, који ће морати да изгледају празни и безначајни после њега, ја слушах, а срце ми још јаче удара, слушах како и Аркаша, на други начин, говори о истом:

„Провео сам велики део детињства у једном огромном запуштеном врту... Ко је одрастао међу браћом и сестрама, као ви, тај не може ни да слути колико је испуњена самоћа детета остављеног самом себи; јер и поред присуства родитеља, до извесних година дете је увек само, ако нема вршњаке који су у непрекидном додиру са њим. Све је тада повод за игру, и не само за њу: за неко полусвесно тражење објашњења оним животним појавама о којима старији неће да говоре, а дете се не задовољава увек одговорима које само себи даје. Тако се врши у њему неко прерано и, како доцнији човек утврђује, изlišно и штетно сазревање, и човек у кога се оно развије сачува у себи увек нешто од детета... Тако је самоћа мог детињства била чудно плодна, и ја смем да изговорим ову двосмислену реченицу: ја сам остарео већ у најмлађим годинама. И нико, и ништа није ме васпитало тако потпуно и тако коначно образовало мој унутарњи живот као тај огромни врт, наследство многих поколења која су га, идући за савременијим прохтевима и проналазећи нова задовољства, остављала његовој судбини и тако му омогућила да усред једног великог града постане део оне природе чији му је дах доносио само ветар натопљен кишом... Ту је дете проводило многе часове, заборављено од свих, изгубљено у нечем што није схватало потпуно, али што је волело онако како само деца могу волети: молећи се богу, увече, да им и то, тако потребно њиховом

животу, буде сачувано, као отац и мајка. Ту сам ја остварио себе, онога од кога ме је доцнији живот удаљио, кога сам се и свесно много пута одрицао, а са којим сам опет исто биће, сад кад сте ви и ваше планине учинили чудо и пребацили мост преко свих година које ме раздвајају од плавокосог малишана. Мост преко кога, раширених руку, човек иде у сусрет детету које је раније био и, упркос свему, помало и остао... Много бих имао да говорим о том сентименталном васпитању: о великој улози гране једног бадема, изнад које су месеци и његова светлост, задржавајући се дужице као намерно, пунили празну и свежу дечју душу сновима; о значају рибака пуног непредвиђених жабљих покрета и избуљених очију, на чијој се површини током неколико месеци одмарала читава насеобина локвања; о неопходности свакодневних сусрета са гласовима који су допирали преко високог зида што окружује врт, о шумовима корака људи које никад нисам могао да видим и који су за мене, невидљиви, постојали невидљива и натприродна бића; о часовима сутона кад је, притиснут сенкама, пријатељски врт почињао да плаши дете и да се претвара у непријатеља. Књигу би могао да напише онај који има приповедачког у себи. А ја то немам... Нисам имао ни нешто друго: сећања, успомене, то што је раскош беспосличарског живота — а пошто тако нисам никад живео, нисам имао прилике ни да се сећам. Па ипак, све то вратило ми се, иако га можда не заслужујем. Све то избило је из мене, из оног кута где је чамело презрено и заборављено — и ја сад опет видим своје најевдрије године, дане који су били највише моји, тренутке кад сам, као и сад са вама, у планинама, био највише ја. И то ми је дошло неколико минута пре оног страшног пада камена, онда кад сте ви, озарени и са нечим тако лепим на лицу, рекли Чопу: Како је диван овај камин! Тада ми је светлотамна линија његовог узлетања према гребену довела пред очи слику једне велике усправне пукотине у зиду око мог врта, где је дете које сам био много пута са тугом помислило и овај

ће зид једном умрети... Да, ту сам први пут почео да одгонетам тајну смрти, не пред нестајањем живих бића нити пред болом оних који остају.“

Аркаша је заћутао, као да се уморио. Учинио ми се да он и даље шапуће, час гласније час тише, али ми је одмах било јасно да је то шум ветра који се провлачи кроз грање и који ће, око поноћи, постати гласан говор. Стресао сам се неколико пута, али не бих смео да тврдим да је то било само од хладноће. Аркашу нисам могао да видим: у мојим очима била је тако влажна копрена да би се, при најмањем покрету главе, претворила у крупне сузе на образима.

Аркаша је наставио, гласније:

„Не знам зашто вам све ово причам и какве везе то има са стварним животом. Али ми је било потребно да се и оправдам, а не само замолим за опроштај. Да вам кажем како је један велики тренутак прошао тада између нас, како се родила у мени једна мисао, детињаста као и она о умирању зида, па ипак судбоносна, са последицама. Помислио сам... дајем вам часну реч да је тако било... помислио сам зар је могућно да човек толико заборава и изневери себе и дете у себи, зар је могућно да ја живим даље, кад је умро зид који је значио не само границе врта него и штитио једину праву и неокрњену срећу мог живота? И овај прекор изазвао је у свем мом бићу један дотле непознати умор и — опростите што је поређење нескромно — био је пун оне благости коју речи никад немају, оне безазлености коју исказује понекад само музика, као што је, најчистији можда од свих уздаха, Шубертов увод у причу о смрти и девојци... Шта је после тога било, то вам је познато“, завршава Аркаша изненада.

Устао је. На његовом лицу, које сад јасно видим, јер су моје сузе ипак прешле добро им познати пут до ивица усана, где их је опрезна рука кришом обрисала, појављује се неки чудно сложени израз: и кајање због речи које су ме, први пут вечерас, увеле у онај душевни живот који он увек заклања

звучном реченицом хумора или ироније, и упорно веровање да је то неко други говорио а не он сâм, и чуђење што тог другог не види крај себе. То не траје дуго. Аркаша опет постаје онај који је увек: преко данас изузетно необријаног лица спушта се маска равнодушности, очи се пуне оним сјајем за који се може рећи да је пакост колико и доброта, и пошто га осветљава пуна месечева светлост, примећујем како му се усне скупљају и упијају једна у другу, као да још нерадо пропуштају речи које изговара један измењени, стари, мени драг и добро познати глас:

„Шта чекате?... Мислите ли да ћу вас носити до Ратеча да вас тамо сахране, ако овде завршите свој излишни живот планинске скитнице? Не, оставићу вас ту где сте, да вас што пре поједу црви, мрави, птице, медведи или вештице — они који први нањуше ваш мирисни траг.“

Мени је и необичан овај нагли прелаз и чини ме бескрајно срећним. Али још не могу да одговорим онако како питање заслужује. Гледам у Аркашу збуњено и насмејано — а он окреће главу и брзо прелази рукавом преко лица...

Узимамо ранце и стављамо их на леђа. У шуми, наједном, као да је много хладније. Обојица дрхтимо приметно. И да бисмо се загрејали, почињемо да корачамо брзо и ћутећи. Да се удаљавамо од обореног стабла, од угажене траве пред њим, од места на коме је месечина подсећала на нешто, од Јаловца невидљивог у дну долине — можда и од самих себе...

*

Ослобођена притисака људских ногу, трава пред обореним стаблом почиње да се издиже испрекидањим и оштрим покретима. Ускоро, још пре поноћи, сви струкови многих бокора вратиће се у своје усправне положаје и, захваћени привидним сном свег биљног света, чекаће да их свитање натопи ситним капљицама росе, а нови дан извуче из корена још

неколико последњих бледозелених листића у њиховој средини. Месец, који је прешао половину свог ноћног пута, наишао је на велики тамни облак без краја, иза кога се гаси његова светлост, али чије су ивице дуже времена украшене сребрнатим и позлаћеним прамењем које се полако одваја од целине и полази на неизвесна путовања. Шума у долини лежи сад под сенком. Боје су изједначене, сваки је предмет преливен оном бледом тамнином коју имају ствари кад их осветљавају невидљиви зраци из врло далеких и необјашњивих светлосних извора. Само по врховима дрвећа, који се повијају у правцу сад јачег ветра, има још слабог светлуцања, али и њега гаси све дубље залажење месеца за бескрајну површину тамног облака. А изнад тог мењања боја и нестајања облика, над шумним ткањем ваздуха које се из мрака пење у сусрет ћутању по високим гребенима, далеко у позадини ноћи, тамо где још лежи месечина по стенама и снеговима, одвојена од овог простора другим кроз који се непрекидно провлачи уједначени шум водопада, блиста, нестварно лепа иако избледела и нејасна, висока планина чудесног облика.

Она и даље бди над нашим чежњама и не допушта им да заспе.

Август 1946 — мај 1947.

Ова приповест је написана пре тридесет пет година.

Неизбежно је питање: зашто је објављена тек сад? Нека одговор изостане.

Извесна збивања и многи дијалози су појачани тоновима романтике, хумора и сатире.

Ова приповест није више моја. Сад припада читаоцима.

Растајем се од ње Сервантесовим *VALE*.

И овде захваљујем књижевнику Ранку Рисојевићу што је 1973, као тадашњи уредник бањалучког часописа „Путеви“, објавио неколико већих одломака, и својим бившим студентима: Миодрагу Радовићу и Слободану Милетићу, што су први прочитали ово дело у рукопису, Нову Томићу, што ме је наговорио да га покажем издавачу, Ранку Митровићу, што га је унео у издавачки план свог предузећа.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

1950-1951

PHYSICS 101

PHYSICS 102

PHYSICS 103

PHYSICS 104

PHYSICS 105

PHYSICS 106

PHYSICS 107

PHYSICS 108

PHYSICS 109

PHYSICS 110

ОБЈАШЊЕЊА МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ

- ГОЈЗЕРИЦЕ** — по месту Гојзерн у Горњој Аустрији — планинарске ципеле, некад потковане гвозденим клинцима, служиле су за сва пењања, осим по кречњачкој стени.
- ЖЛЕБ** — стрма и плитка јаруга која пресеца падину планине, или њој слична пукотина у стени.
- КАМИН** — врло уска и стрма пукотина у стени, довољно дубока да цео човек уђе у њу; камин може бити и потпуно вертикалан.
- МЕЦЕСЕН** — ариш, врста четинара нежно зелене боје; у јесен зацрвени и губи лишће.
- ОСИПИНЕ** — ситно камење, песак и земља који покривају положена места по стенама.
- ПЛЕЗАЛНИЦИ** — ципеле са ђоном од тврдог плетеног „филца“ или кудеље; горњи део је од лаке коже; служе за плезање по кречњачкој стени.
- ПЛЕЗАТИ** — пети се по стенама или силазити преко њих помажући се и рукама.
- ПОЛИЦА** — равно или мало нагнуто, не много широко испупчење, које се протеже дуж стене као нека врста терасе; најчешће је водоравно или се пење под малим углом, зависно од слоја седимената.
- ПРАГ** — стрма, готово усправна стена на терену благог нагиба, условљена раселином слоја.

ПРУДИШТЕ

— место покривено одваљеним стенама и попадалим камењем, напорно за пењање али лако за силазак; налази се у подножју стена и пред доњим отвором жлебова; већином је обрасло травом.

ЦЕПИН

— краћи планинарски штап-алатка, снабдевен неком врстом попречне секирице и пијуком на једном крају; служи за сечење леда и разбијање снега.

ШКРБИНА

— дубок усек у стеновитом гребену.

НАПОМЕНА: Именица *Јаловец* је деклинирана као на словеначком: *Јаловца, Јаловцу, Јаловцем*.

СА Д Р Ж А Ј

ПРЕДГОВОР	5
ЧИТАОЧЕ, ДРУЖЕ МОЈ, ЧАПУТНИЧЕ	13
НЕЋУ ДА ПРИЧАМ СВЕ ОД ПРАВОГ ПОЧЕТКА	14
И ДА ПОГЛЕДАМО У НЕБО	19
ОН — ТО ЈЕ АРКАША	21
И ЕТО, ОДМАРАМО СЕ	34
НИЈЕ ЛАКО ОПИСАТИ ОНО ШТО САД НАСТАЈЕ	47
ЛЕЖИМО САД НА ЈЕДНОЈ ШИРОКОЈ ПОЛИЦИ	69
БЕСКРАЈНА ТИШИНА ОБАВИЈА НАШЕ ЋУТАЊЕ	74
ДРАГИ МОЈИ ЧИТАОЦИ, И ВИ ЧИНИТЕ ИСТИ ПОКРЕТ МОЈЕ ПРЕТСКАЗИВАЊЕ ДА ЋЕ СЕ МАГЛА РАСТУРИТИ	79 91
ХОЋЕТЕ ЛИ ДА ПОБЕТЕ ДАЉЕ	96
КАО И ОНДА, НА СЛЕМЕНУ	114
ЈОЖА ЧОП НЕМА ДВОЈНИКА	130
НОЋ КОЈУ САМ ПРОВЕО НА ПОЛУМЕКОЈ СТОЛИЦИ ЗА АКОМ. ЈЕДНЕ ДАВНО ПРОТЕКЛЕ ГОДИНЕ	150 156
ОТВОРИО САМ ОЧИ И МОЈ ПОГЛЕД	165
РАЗВЕДРАВАЊЕ ЈЕ ТРАЈАЛО ЦЕЛО ПОПОДНЕ	182
ДРУГА НОЋ У ТАМАРУ	185
У НОЋИ ОКО МЕНЕ НИШТА СЕ НИЈЕ ИЗМЕНИЛО	203
А САД, ЧИТАОЧЕ, ДОЗВОЛИТЕ МИ	208
ТРОЈИЦА ПОЛАЗЕ НА ЈАЛОВЕЦ	213
НАД НАМА СЕ РАЗЛИВАЈУ	215
ТРЕЋИ НА КОНОПЦУ ПРОПУШТА КРОЗ РУКЕ	228
СТО МЕТАРА ПОД ВРХОМ	244
ТРОЈИЦА СУ НА ВРХУ ЈАЛОВЦА	255
ВИ ЖЕЛИТЕ ДА ДОЗНАТЕ И КРАЈ	258
ТАМНОПЛАВО АЛПСКО НЕБО	270
ОСЛОБОЂЕНА ПРИТИСКА ЉУДСКИХ НОГУ	287
ОБЈАШЊЕЊА МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ	291

Уредник

РАНКО МИТРОВИЋ

Рецензенти

НОВО ТОМИЋ
СЛОБОДАН СВ. МИЛЕТИЋ

Ликовна и техничка опрема

ДОБРИ СТОЈАНОВИЋ

Коректор

МИРА МАРКОВИЋ

Метер

ЉУБОМИР СТЕВАНОВИЋ

Издаје

НИРО „ДЕЛТА ПРЕС“, Београд

Тираж

5.000

Штампа

ГРО „КУЛТУРА“,
ООУР „Штампарија Култура“, Београд, Македонска 4

Март, 1982. године.

delta press